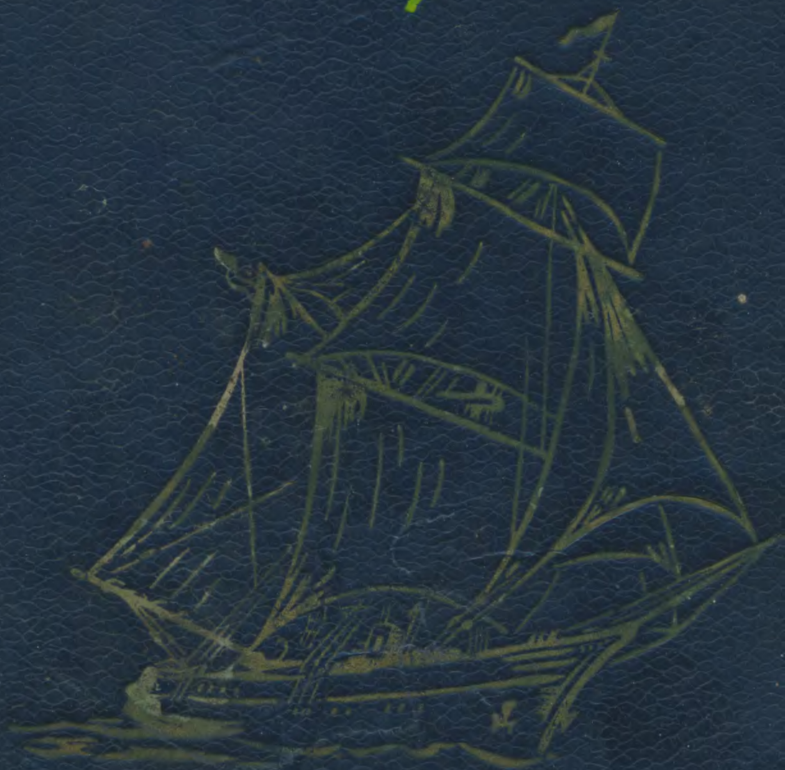

Джозеф
Конрад

Джозеф
Конрад

ВИБРАНЕ

РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК
КИЇВ — 1959

Автор захоплюючих романів про героїчні пригоди трудівників моря — Джозеф Конрад (1857—1924) народився на Україні, в сім'ї польського революціонера. Це й зробило його цілком відмінним від занепадницьких письменників Заходу. В своїх кращих творах він продовжував гуманістичні традиції критичного реалізму і тим самим рятував англійську буржуазну літературу від загинання (Горький).

Конрад сам пройшов шлях від юнги до капітана торговельного флоту, добре знав життя і побут моряків і створив правдиві книги, що стоять поряд з «Трудівниками моря» Віктора Гюго, «Островом скарбів» Стівенсона та морськими оповіданнями Станюковича.

В цьому томі зібрані антиімперіалістичні твори письменника, в яких він засуджує колоніалізм і славить героїчну визвольну боротьбу індонезійського та африканських народів, що і в наш час мужньо борються проти колонізаторів.

Упорядкування, редакція та післямова

П. С. ШАРАНДАКА.

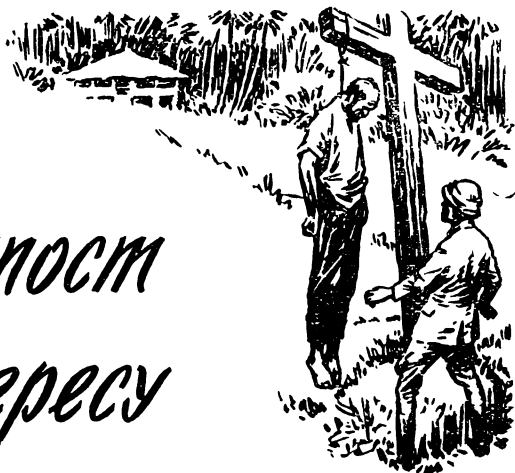
Відредаговано за виданнями:

1. Джозеф Конрад. Аванпост прогресу. Слово. 1926.
2. Джозеф Конрад. Визволення. Книгоспілка. 1925.

Оповідання

Аванпост прогресу

I

Торговельною станцією керувало двоє білих. Кайер, начальник, був низький на зріст і дуже гладкий; Карльє, його помічник — високий, з великою головою й досить широким тулубом, поставленим на двох тонких ногах. Їм допомагав негр із Сієрра Леоне, який запевняв, що ім'я його Генрі Прайс. Проте тубільці з пониззя річки чомусь прозвали його Маколою, і це ім'я невідчепно ходило за ним по всій країні. Він говорив англійською і французькою мовами, писав, як каліграф, знав бухгалтерію і десь глибоко в серці ховав непохитну віру в нечисту силу. Жінка його була теж негритьянкою, родом з Лоанди, дуже огрядна і страшенно галаслива.

Трое дітей качалися в пилюці перед дверима низенької, схожої на хлів халупи. Макола, мовчазний і потайливий, ненавидів обох білих. Він доглядав за невеличким складом, з глиняними стінами й ушитою сіном покрівлею, і запевняв, що досконало веде облік разків намиста, сувоїв бавовняної матерії, червоних хусточок, мідного дроту та іншого краму.

Крім складу й Маколиної хатини, на розчищеній під станцію ділянці була ще одна будівля, зроблена з очерету, та з верандою навкруги. В ній було три кімнати. В середній, спільній кімнаті, стояли два прості столи й кілька стільців. Дві інші кімнати були спальнями білих людей. В них стояло лише по одному ліжку з сітками від москітів. На помості валялося майно білих людей: напівпорожні ящики, рвана одежа, старі черевики, усякі брудні й поламані речі, що завжди нагромаджуються навколо неохайних людей.

Трохи далі була ще одна оселя. В ній, під високим, похилим хрестом, спочивала людина, що бачила народження цього аванпосту прогресу. То був художник, якому на батьківщині дуже не щастило. Втопившись ганяти за славою з порожнім шлунком, він за допомогою впливових людей улаштувався на цій станції і був першим її начальником. Макола, з властивою для нього байдужістю, дивився, як цей артист умирав з пропасниці в новому, щойно обставленому будинкові. Потім деякий час Макола жив сам з родиною, бухгалтерськими книжками й злим духом, що панує в країнах екватору. Він добре ладив із своїм богом. Можливо, він зумів привернути його ласку, пообіцявши богові ще кількох білих людей для розваги. У всякому разі, директор Великої Торговельної Компанії, приїхавши пароплавом, що нагадував коробку з-під сардинок, застав на станції зразковий порядок, а Маколу, як завжди, спокійним і працьовитим.

Директор загадав поставити хреста на могилі першого агента, а новим начальником станції призначив Кайєра. Карлье він залишив йому в поміч. Директор був людина жорстока й енергійна, що іноді впадала в похмурий гумор. Він звернувся до Кайєра й Карлье з промовою, вказуючи їм на велике майбутнє станції, бо найближча торговельна станція була за триста миль. Таким чином на їхню долю випадала щаслива нагода показати себе й заробити добрий відсоток з прибутків від краму. Для них це призначення було знаком особливої ласки.

Кайєра мало не до сліз розчулила директорська милість. Він, скільки снаги в нього стане, постарается виправдати виявлене йому довір'я і т. ін. і т. ін. Кайєр служив на телеграфі й умів висловлюватися досить гарно й пристойно. Карлье, одставний кавалерійський унтер-офіцер, виявив себе менш вразливим. Коли тут можна дістати

чини, то й гаразд; і оглянувши сердитим поглядом річку, ліси та непролазні кущі, що, здавалося, огороджували станцію від усього світу, він муркнув крізь зуби: «Побачимо, ще побачимо!»

На другий день на берег було скинуто паки бавовняного краму і кілька ящиків провізії, а схожий на коробку з-під сардинок пароплав одплив, щоб знову вернутись сюди лише через шість місяців.

Директор приклав руку до свого кепі, прощаючись з агентами, що стояли на березі й вимахували своїми капелюхами. Потім він пішов до кают-компанії, кинувши одному з своїх старих службовців:

«Гляньте на отих йолопів. Десь там, певно, з глузду з'їхали, що прислали мені таких типів. Я наказав їм посадити город, поставити нові склади та збудувати пристань. Іду на заклад, що нічого з цього не буде зроблено. Вони не знатимуть навіть з чого почати. Я завжди був тієї думки, що на цій річці станція зовсім непотрібна, і вони якраз їй до пари».

«Оговтаються», спокійно бовкнув старий служака.

«У всякому разі, я на шість місяців спекався їх», хмикнув директор.

А двоє людей стежили, аж поки пароплав сховався за обрієм, потім рука в руку зійшли на похилий берег і попрямували до станції. У цій безмежній і незнаній країні вони пробули ще дуже мало, та й то весь час жили серед білих людей, під наглядом та керівництвом начальства. І тепер вони відчули велику самотність, зоставшись лише вдвох у цій дикій країні, яку робили ще дивнішою й незрозумілішою таємничі прояви могутнього життя. Обое вони були непоказні й мізерні люди, існування яких зробила можливим тільки висока організація цивілізованого суспільства.

Кайер і Карлье йшли рука в руку, тулячись один до одного, мов діти серед темряви, і їх охоплювало почуття якоїсь таємничої небезпеки. Весь час вони приязно розмовляли.

«Наша станція розташована в гарному місці», сказав один; другий погодився, захоплено вихваляючи красу місцевості. Потім вони підійшли до могили.

«Сердега!» мовив Кайер.

«Він умер з лихоманки, адже так?» буркнув Карлье, зупинившись, як укопаний.

«Ну й що ж! — обурено відповів Кайер.— Мені розповідали, що він з дурного розуму ліз на саму спеку. Тутешній клімат,— це кожен скаже,— не гірший за клімат нашої батьківщини: не треба тільки вештатись у спеку. Чуєте, Карльє? Я тут начальник і забороняю вам смажитись на сонці!»

Він жартома прибрав начальницького вигляду, але казав серйозно. Від одної думки, що йому, можливо, доведеться поховати Карльє й залишитися самому, він аж здригнувся, бо нараз відчув, що тут — у центрі Африки — цей Карльє рідніший йому за брата.

Карльє, опановуючи свою роль, по-військовому віддав честь і жваво відповів:

«Вашого наказу буде виконано, начальнику!» Потім зареготав, лягнув Кайєра по спині й гукнув: «Ми тут гарненько заживемо! Спокійненько сиди собі та забирай слонову кістку, що будуть приносити дикуни. Кінець кінцем і ця країна має свої принади!»

Обое голосно зареготали, а Карльє подумав:

«Сердега Кайєр! Він такий гладкий і хворий. Це буде жах, якщо мені доведеться його тут поховати. Він — людина, яку я поважаю...»

Не встигли вони дійти до веранди, як уже звали один одного «мій любий».

Першого дня вони виявляли велику активність: тупцялися скрізь з молотками, цвяхами та червоним перкалем, щоб повісити завіски і надати своєму приміщенню живого й приємного вигляду, намагаючись влаштувати своє нове життя з комфортом. Але для них це було нездійсненним завданням, бо навряд чи можна було б знайти людей, меіш пристосованих до такої роботи.

Звільнені з-під батьківської опіки чиновників з пером за вухом або з золотою нашивкою на рукаві, вони схожі були на людей, які після багатьох років сидіння у в'язниці виходять на волю і не знають, що з цією волею робити. Вони не знали, як використати свої сили, бо не мали ніякого досвіду самостійного мислення.

Минуло два місяці, і Кайєр не раз говорив: «Коли б це не для моєї Мелі, ви б мене сюди не зтягли». Мелі була його дочка. Він кинув посаду на телеграфі, де безтурботно й щасливо прослужив сімнадцять років, щоб заробити на посаг своїй доньці. Жінка померла, і дитину виховували його сестри. З великим жалем він згадував вулиці, кав'яр-

ні, давніх друзів своїх — усе, що звук він бачити день у день; з жалем пригадував усякі теревені, дріб'язкові сварки та банальні жарти в конторі.

«Коли б у мене був порядний зять,— говорив Карльє,— то мене б тут не було». Сам він кинув армію і так обрид своїм ледарством родині, що зять його вжив усіх зусиль, щоб дістати для нього посаду другорядного агента Компанії. Не маючи ні шеляга в кишені, Карльє мусив узяти цю посаду, особливо коли побачив, що з родичів більше нічого не вдасться здерти. Він, як і Кайер, з жалем згадував своє колишнє життя: дзенькіт шабель та острогів, солдатські дотепи, дівчат з гарнізонних міст,— і почував себе ображеним.

Але обидва вони жили в добрій злагоді; їх з'єднувало недоумство і ледарство. Вони нічого не робили, зовсім таки нічого, і раювали з байдикування, за яке їм ще й платили. Потроху вони навіть почали відчувати щось схоже на симпатію один до одного.

Мов двоє сліпих, жили вони у великій кімнаті, знаючи тільки те, з чим безпосередньо стикалися (та й то недоконало); збагнути ж загальний стан речей вони не були здатні. Ріка, ліс, уся ця велика країна, сповнена бадьорого життя, здавалася їм безмежною пустелею. Навіть блискуче сонячне сяйво ні про що не свідчило. Речі з'являлися й зникали перед їхніми очима, не зв'язані одна з одною й беззмістовні. Ріка, здавалося, ні звідкіля не вибігала й нікуди не текла. Вона мчала крізь порожнечу. З цієї порожнечі виринали часом човни, і люди зі списками в руках несподівано сповняли їх подвір'я. Вони були голі, чорні, аж лисніли, прикрашені білими, мов сніг, мушлями й блискучим мідним дротом. Коли говорили, чулося якесь чудернацьке белькотання; рухалися велично, зиркаючи гострими поглядами своїх яскравочорних очей. Вояки ці шикувалися в довгі лави перед верандою, а ватажки їхні цілими годинами торгувалися з Маколою за слонову кістку. Кайер сидів на стільці й дивився на все це, ні слова не розуміючи. Він блимав на них своїми банькатими очима й гукав до Карльє:

«Ідть-но сюди! Гляньте! Гляньте на того хлоп'ягу! Чи ви бачили коли-небудь таку пику? Ну й кумедна тварюка!»

Попихкуючи люлькою, набитою місцевим тютюном, Карльє підходив, чванливо підкручуючи вуса, й з презирством говорив:

«Потішні істоти! Принесли слонову кістку? Так? Ну, не дуже-то поспішали! Гляньте на м'язи того бовдура — третій з кінця. Не побажав би я, щоб він дав мені в зуби. Руки в них гарні, а ноги поганенькі, особливо нижче колін. Кавалеристів з них не зробиш». І, з задоволенням глянувши на свої голінки, додавав: «Тьху! Та й смердить же від них! Гей, Маколо! Зажени цю череду до фетиша (склад на станціях звали фетишем,— можливо, тому, що там жив дух цивілізації) і дай їм трохи дрантя. Я волю краще бачити склад набитим кісткою, ніж отим лахміттям».

Кайер згоджувався з ним.

«Так, так! Ідїть і скінчіть там свої теревені з ними, містер Маколо! Я прийду зважити ікла, коли ви впораєтесь». Потім він звертався до свого товариша: «Це плем'я живе в гирлі ріки; народ досить смердючий. Я пам'ятаю, що вони вже раз були. Чуєте гамір? З чим тільки не доводиться миритись у цій собачій країні. У мене аж голова розколюється!»

Такі прибуткові одвідини траплялися не часто. День у день двоє піонерів торгівлі й прогресу дивилися на своє порожнє подвір'я, що купалося в мерехтливому сяйві сонячного проміння. Під схилами високого берега невпинно мчала свої води мовчазна річка. Посеред течії, на піскуватих мілинах грілися проти сонця гіпопотиами й алігатори. А навкруги стояли мовчазні й величні ліси, що ховали в собі могутнє й таємниче життя. Та двоє людей нічого не розуміли, нічим не цікавились, крім плину днів, що відділяли їх від прибуття слідуєчого пароплава.

Їхній попередник залишив кілька засмальцьованих книжок. Вони зібрали уривки різних романів і дуже зацікавились, бо раніш їм ніколи не доводилося читати таких книг. І багато днів потім вони здіймали довгі й безглузді суперечки про зміст та дійових осіб. Тут, у центрі Африки, познайомилися вони з Рішельє та д'Артаньяном, з Яструбиним Оком та Батьком Горію, і багатьма іншими героями. Всі ці вигадані персонажі стали їм за об'єкт для теревенів, немовби то були їхні живі друзі. Вони обмірковували їхні чесноти, вгадували, що їх на те чи інше спонукало, критикували їхні успіхи, обурювалися з їхнього підступства або ставилися з недовір'ям до їхньої мужності. Описи злочинств викликали в них незадоволення, а солоденькі й патетичні уривки глибоко вражали. Карльє прочишав горлянку й вигукував своїм солдатським голосом: «Яка нісе-

нітниця!» Очі Кайєрові сповнялися слізьми, товсті щоки тіпалися; він тер свою лисину й говорив: «Це чудова книга. Не думав і не гадав, що на світі є такі розумні люди».

Вони знайшли також кілька старих газет. Часописи обмірковували те, що їм дуже подобалося звати: «Поширення нашої колоніальної справи». Тут багато говорилося про права й обов'язки цивілізації, про святе завдання культуртрегерства, вихвалялося тих, хто несе світло, віру й комерцію у найтемніші закутки землі. Карльє і Кайєр читали, дивувалися й починали краще думати про себе.

Одного вечора Карльє сказав, вимахуючи рукою: «Через сто років, можливо, тут буде велике місто. Набережні й комори, бараки й біліардні... Цивілізація, хлопчику мій! А крім того, наша братва прочитає, що двоє гарних хлопців, Карльє і Кайєр, були першими цивілізованими людьми у цій місцевості».

Кайєр мотнув головою: «Так, про це любо думати».

Вони, здавалося, й забули про свого померлого попередника, але одного ранку Карльє вийшов з хати і зміцнив похилого хреста. «Мене не раз коробило, як я проходив біля нього,— пояснив він Кайєрові,— адже він так схилився, що мене самого тягло набік. От я й поставив його прямо».

Іноді їх одвідував Гобіла, що був начальником в сусідніх селах. Це був сухорлявий чорний дикун, з посивілою головою. Стегна його оповивав шматок білої матерії, а на спину спадала шолудива шкура пантери. Ступав він широко своїми худими ногами, розмахуючи палицею, такою ж довгою, як і сам, і, увійшовши в кімнату, сідав навпочіпки ліворуч од дверей. Так він сидів, слідкуючи за Кайєром, і вряди-годи виголошував промову, якої той не розумів. А Кайєр, не полишаючи своєї праці, приязним голосом казав: «Як ти живеш, старе опудало?» І вони усміхалися один одному. Обом білим подобалася ця стара незрозуміла істота, і вони звали його «батько Гобіла».

Гобіла тримав себе по-батьківському, й здавалося, що він дійсно любить усіх білих. Усі вони видавалися йому дуже молодими, усі однакові на лице, розрізнити їх можна було тільки по постаті, і він знав, що всі вони — брати й безсмертні. Смерть художника,— першої білої людини, яку він добре знав,— не похитнула його віри, бо він був глибоко переконаний, що білий чужинець прикинувся мертвим і примусив поховати себе з якоюсь таємничою ме-

тою, про яку даремно й дізнаватися. Можливо, що він в такий спосіб попав додому, на свою батьківщину? В усякому разі, ці двоє були його братами, й на них він зосередив свою фанатичну прихильність. Вони теж були досить таки прихильними до нього: Карльє плескав його по спині й часто розважав, запалюючи сірника, а Кайєр завжди з охотою давав йому понюхати пляшку з нашатирним спиртом. Одним словом, вони поводитися з ним точнісінько, як і та біла істота, що заховалася в могилі. Гобіла уважно приглядався до них. Можливо, що обоє вони були тією ж самою істотою, що й той другий,— принаймні один з них. Він не міг розв'язати цієї таємниці, але весь час ставився до них з побожністю. Ось чому жінки з його села щоранку довгою низкою йшли до станції і приносили білим різну птицю, солодку картоплю, пальмове вино, а іноді й цілого цапа. Адже Компанія ніколи не дає досить провізії, і агенти відчували потребу в продуктах. Вони мали їх з доброї волі Гобіли і жили добре. Іноді одного з них тіпала пропасниця, тоді другий піклувався про нього зі зворушливою відданістю. Великого значення вони не надавали хворобі, але пропасниця знесилювала їх, і вигляд їхній ставав усе гіршим.

Очі в Карльє позападали, він зробився дразливим. Кайєр теж схуд; його миршаве обличчя й обвислий живіт робили його схожим на чаклуна. Але, весь час живучи вкупі, вони не помічали, як поволі мінявся їх зовнішній вигляд, а одночасно і їхній настрій.

Так минуло п'ять місяців.

Одного ранку, коли Кайєр і Карльє, уместившись на своїх стільцях, сиділи на веранді й розмовляли, з лісу вийшов озброєний натовп людей і наблизився до станції. Це були люди, невідомі в тих краях. Вони були високі і стрункі, зодягнені в сине вбрання з торочками. Кожен з них на голому плечі тримав рушницю. Макола дуже занепокоївся й вибіг зі складу їм назустріч. Вони сміливо увійшли в подвір'я й з презирством оглянулись навкруги. Їхній ватажок,— дужий і рішучий негр з налитими кров'ю очима,— зупинився перед верандою й виголосив довгу промову. Він часто вимахував руками і раптом, зовсім несподівано, замовк.

В інтонації його, в звуках довгих речень було щось таке, що збентежило обох білих. Воно нагадувало їм щось дуже схоже на мову цивілізованих людей.

«Що це за говірка? — промовив здивований Карльє.— Мені спочатку здалося, що цей чолов'яга говорить по-французьки. В усякому разі ця тарабарщина цілком відмінна від того, що ми досі чули».

«Так,—згодився Кайєр.—Ей, Макола, що він там каже? Звідкіля вони? Хто вони такі?»

Але Макола, що стояв, як на гарячому вугіллі, хутко сказав: «Не знаю. Вони прийшли здалеку. Може, м-с Прайс зрозуміє».

Ватажок, помовчавши з хвилину, сказав щось Маколі; той мотнув головою. Негр оглянувся й, помітивши хату Маколи, пішов туди. Через хвилину вони почули, що м-с Макола жваво з ним розмовляє. Інші негри — їх було всього шестеро — розповзлись хто куди: зазирали у склад, зібралися навколо могили; з виглядом людей, що усе знають, показували на хрест і взагалі поводитись, як у себе вдома.

«Мені ці люди щось не подобаються, і я гадаю, Кайєр, що вони прийшли з морського берега, бо у них є рушниці», говорив Карльє.

Кайєрові ці люди теж не подобалися. І друзі вперше усвідомили, що живуть вони в умовах, де незвичне може бути небезпечним, і жодна сила не оборонить їх крім них самих. Їм стало моторошно, і, увійшовши до кімнати, вони зарядили свої револьвери.

«Треба сказати, щоб Макола спровадив їх завидна звідціля», промовив Кайєр.

Коли звернуло вже за південь, чужинці самі пішли, побідавши тим, що зготувала їм м-с Макола.

Жінка-велетень була в піднесеному настрої. Вона голосно торохтіла з неграми, показуючи на ліс і гори, а Макола сидів збоку й стежив за ними. Іноді він вставав і щось пошепки говорив своїй жінці. Він провів незнайомих одвідувачів до яру, що був за станцією, і вернувся назад дуже заклопотаний. Коли білі розпитували його, він поведився якось незвичайно: здавалося, нічого не розумів, навіть забув французьку мову і взагалі розучився говорити. Кайєр і Карльє вирішили, що він хильнув надто багато пальмового вина.

Вони поклали собі вартувати по черзі, але ввечері було так тихо й спокійно, що обидва, як і завжди, уклалися спати. Та всю ніч їх турбував гуркіт барабанів, глухе торохтіння й дудіння, неначе вся країна перетворилася на один

велетенський барабан, що бив на сполох. Крізь цей несамовитий гамір прохоплювалися різкі вигуки, схожі на уривки пісень з божевільного дому, й пронизливі викрики, що, здавалось, знімалися аж до самого неба.

Карльє й Кайєрові спалось погано. Їм здавалося, що вони чули навіть постріли, але не могли збагнути, звідкіля вони долинали. Вранці Макола кудись пішов. Опівдні він вернувся з одним із учорашніх одвідувачів і весь час уникав зустрічі з Кайєром. Кайєр дивувався. Карльє, що ходив на річку ловити рибу, вернувшись додому, сказав: «Негри страшенно сполошені; хотів би я знати, що сталося. Мабуть, човнів з п'ятнадцять переплило річку, поки я ловив рибу». Дуже збентежений, Кайєр промовив: «Еге ж, і Макола поводитьсь сьогодні якомсь дивно». Карльє порадив: «Скличте, на випадок сполоху, усіх наших людей».

II

На станції було десятеро людей, що їх залишив тут директор. Компанія найняла їх на шість місяців, але вони не мали жодного уявлення про час і тому служили справі прогресу вже понад два роки. Їх плем'я жило десь в далекому закуткові цієї країни темноти й горя, тому вони не тікали з станції, боячись, що їх, як волоцюг і чужинців, уб'ють тутешні люди. Жили вони в солом'яних курінях, на схилі яруги, вкритої очеретом. Тут вони не були щасливі і з жалем згадували свята, чаклунства, принесення людей у жертву богам — там, в рідній країні, де вони мали батьків, братів, сестер, улюблених ватажків, любих друзів та інші зв'язки, властиві людині. Крім того, риж, що його видавала їм Компанія, не засвоювався їхніми шлунками, бо в них на батьківщині такої їжі не було, й вони до неї ніяк не могли звикнути. Внаслідок цього вони часто хворіли й почували себе зовсім нещасними. Коли б вони були з іншого племені, то наважилися б умерти, — деяким дикунам нема нічого легшого, як скінчити життя самогубством і звільнитись таким чином від тягаря існування. Але вони походили з войовничого племені, що підпилювало собі зуби, були сміливі і мовчки ниділи в хворобах і тузі. Працювали вони мало і від ледарства втратили фізичну силу. Карльє і Кайєр уважно їх лічили, але вернути змарнованого здоров'я не могли. Щоранку скликали їх на перевірку й при-

значали на роботу: косити траву, будувати тини, рубати дерево в лісі і т. ін., і т. ін.; але жодна сила в світі не могла примусити їх працювати щиро. А двоє білих мали дуже незначну владу над ними.

Коли звернуло з півдня, Макола підійшов до великого дому; Кайер уважно дивився на три стовпи густого диму, що вихоплювалися над лісом.

«Що там таке?» спитав Кайер.

«Якісь села горять». відповів Макола, до якого ніби знову вернувся розум. Потім уривчасто додав: «У нас дуже мало слонової кістки: погана була торгівля за шість місяців. Хочете мати ще?»

«Так!» гаряче відповів Кайер і подумав про мізерний відсоток, який йому дістанеться.

«Люди, що вчора приходили — торговці з Лоанди. У них слонової кістки більше, ніж вони можуть донести. Купити в них? Я знаю, де їх табір».

«Звичайно,— мовив Кайер.— Що ж це за торговці?»

«Погані люди,— байдужим голосом кинув Макола.— Вони воюють з усіма й забирають жінок і дітей. Лихі люди, бо мають рушниці. У країні великий заколот... Ну, то що, вам треба слонової кістки?»

«Так!» відповів Кайер.

Макола трохи помовчав, потім, оглянувшись, буркнув: «Наші робітники ні на що не здатні. Станція дуже в поганому стані, сер. Директор буде бурчати. Краще добути якнайбільше слонової кістки, тоді він нічого не скаже».

«Я нічого не можу вдіяти, люди не хочуть працювати,— відказав Кайер.— Коли ти добудеш цю кістку?»

«Незабаром,— мовив Макола.— Може, й сьогодні вночі. Покладіться на мене і не виходьте з хати, сер. Гадаю, що вам слід би дати нашим людям вина, щоб вони потанцювали ввечері. Хай трохи розважаться. Краще будуть працювати завтра. Пальмового вина у нас багато; воно вже почало киснути».

Кайер погодився, і Макола сам притарабанив до дверей своєї хатини великі тикви з вином. Вони простояли там до вечора, і м-с Макола зазирнула в кожну. Робітникам видали їх на заході сонця. Коли Кайер і Карлье пішли спочивати, перед курінями палало велике вогнище; лунали вигуки й торохтіння барабана. Кілька душ з села Гобіли пристало до робітників, і свято розгорнулося на диво.

Серед ночі Карльє почув голосний крик, потім постріл. Він вибіг і знайшов на веранді Кайєра. Обидва були перелякані. Розшукуючи Маколу, вони побачили якись тіні, що шастали в темряві. Одна з них крикнула:

«Не стріляйте! Це я, Прайс».

Потім до них підійшов Макола. «Ідіть до хати, будь ласка, ідіть до хати,— умовляв він їх,— ви псуєте всю справу».

«Тут якісь люди ходять», сказав Карльє.

«Не звертайте уваги, я знаю,— заспокоював Макола. Потім прошепотів:— Усе гаразд. Принесли слонову кістку. Не говоріть нічого. Я свою справу знаю».

Двоє білих неохоче вернулися до хати і вже до ранку не спали. Вони чули тупіт, шепотіння, якийсь стогін. Здавалося, увійшов цілий натовп людей; кинули на землю щось важке, довго сперечалися, а потім пішли собі геть. Кайєр і Карльє лежали на своїх твердих ліжках і думали: «Другого такого Маколи нам не знайти!»

Вранці Карльє вийшов заспаний і смикнув за мотузку великого дзвона. Але ніхто не йшов. Причвалав і Кайєр, позіхаючи. Через подвір'я вони побачили, як Макола вибіг з своєї халупи, несучи в руках бляшану миску з шумовинням од мила: він був охайною людиною. Макола вилив помий на миршавого рудого песика і, повернувшись обличчям до будинку, де жили агенти, крикнув:

«Всі наші люди кинули вночі станцію!»

Вони здивовано скрикнули: «Що?!» — і глянули один на одного.

«Попали ми в халепу!» буркнув Карльє.

«Цього не може бути!» промимрив Кайєр.

«Я піду до куренів і погляну», заповзявся Карльє.

Кайєр стояв сам, коли Макола підійшов до нього.

«Я не можу повірити,— плаксиво мовив Кайєр.— Ми ж так піклувалися про них».

«Вони втекли з береговими людьми», сказав Макола.

«Що мені до того, з ким вони втекли, бидла невдячні!» крикнув Кайєр Раптом у ньому прокинулось підозріння, і, гостро дивлячись Маколі в вічі, він додав:

«Що ти знаєш про це?»

Макола знизав плечима.

«Що я знаю? Я тільки догадуюсь... Хочете глянути на слонову кістку, що я добув? Кістка добряча. Ви такої ще ніколи не бачили».

Він повернув до складу, і Кайер машинально пішов за ним, міркуючи про неймовірну втечу робітників. На землі перед дверима фетиша лежало шість величезних іклів.

«Що ти за них дав?» спитав Кайер, з задоволенням оглянувши кістки.

«Справжнього торгу не було», відповів Макола. «Вони принесли слонову кістку й дали мені, а я дозволив їм узяти на станції, що побажають. Кістка чудесна. На жодній станції такої не знайдете. Цим торговцям потрібні були носії, а з наших людей нам все одно ніякої користі не було...»

Кайер мало не луснув з обурення.

«Що? — закричав він. — То ти продав наших людей за ці ікла?!»

Макола стояв байдужий і мовчазний.

«Я... я... тебе... я... — заікався Кайер. — Ах, ти па-скуда!»

«Я дбав про вас і Компанію, — спокійно заявив Макола. — Чого ж ви кричите? Гляньте на ці ікла».

«Я тебе звільню! Я владі доведу про тебе, — не бажаю й дивитись на ці ікла. Забороняю тобі торкатися до них. Наказую кинути їх у річку. Ти... ти!»

«Ви дуже розчервонілись, м-р Кайер. Не можна так хвилюватись у спеку, бо схопите пропасницю й помрете, як перший начальник!» відрізав Макола.

Вони стояли нерухомо, проймаючи один одного поглядом, немовби намагалися щось розгледіти в безмежній далині. Кайер здригнувся. В словах Маколи йому вчулася зловісна погроза. Тому він швидко повернувся й пішов до хати, а Макола пішов до свого родинного кубла. Ікла ж, що лежали перед складом, у сонячному промінні здавалися дуже великими й коштовними.

Карльє вернувся на веранду.

«Всі втекли? — озвався Кайер з далекого кутка кімнати. — Ви нікого не знайшли?»

«Як же, знайшов! — відповів Карльє. — Знайшов одного з людей Гобілі. Він лежить мертвий перед куренем, прострелений наскрізь. Цей постріл ми й чули вночі».

Кайер швидко вийшов на веранду. Товариш його похмуро дивився через подвір'я на ікла, що лежали перед складом. Обидва якийсь час сиділи мовчки. Потім Кайер розповів про свою розмову з Маколою. Карльє нічого не сказав. За обідом вони їли дуже мало. Того дня вони майже жодним словом не озвалися один до одного.

Велике мовчання, здавалося, важким тягарем спустилося на станцію й замкнуло їм уста. Макола не відчиняв складу. Весь день він бавився з своїми дітьми: лежав на маті перед дверима, малеча сиділа йому на грудях, повзала по ньому.

Це була зворушлива картина. М-с Макола, як завжди, старанно варила їсти. Вечеря у білих минула трохи жвавіше. Попоївши, Карльє запалив люльку й пішов до складу; він довго стояв над іклами, поторсав одно з них ногою, спробував навіть підняти його за тонший кінець. Вернувшись до свого начальника, що все сидів на веранді, він упав на стілець і сказав:

«Я все розумію! Їх захопили, коли вони міцно спали після пальмового вина, що ви дозволили Маколі дати їм. Заздалегідь придумано! Розумієте? Гірш над усе, що там було кілька з людей Гобіли; їх, безперечно, теж захоплено. Той, що не був п'яний, прокинувся, і його було забито. Химерна країна! Що ж ви тепер думаете робити?»

«Ми, звичайно, не повинні й торкатися цієї кістки», мовив Кайєр.

«А, певно, ні», погодився Карльє.

«Рабство — жахлива річ!» докинув Кайєр.

«Жахлива!» буркнув і Карльє.

Другого дня вранці вони побачили, як Макола тупцявся біля ваги, що на ній важили слонову кістку. Карльє промовив: «Що там робить отой поганець?» і вийшов на подвір'я. Кайєр пішов за ним. Вони стояли біля Маколи й стежили за його рухами. Той не звертав на них уваги. Наладивши терези, він спробував покласти на шальку ікло. Воно було досить важке. Макола безпорадно звів очі, і з хвилину всі троє стояли мовчки, мов нерухомі статуї. Раптом Карльє гукнув:

«Маколо! Берись за другий кінець, бидло!»

І вони вдвох підняли ікло. Кайєр аж затремтів. Він пробурчав: «Гей, стривайте!» і, засунувши руку в кишеню, вийняв звідтіля шматок брудного паперу й огризок олівця; пстім одвернувся до них спиною і похапцем почав записувати вагу, що її надто голосно викрикував Карльє. Коли все зважили, Макола прошепотів мов до себе: «Сонце туг надто нагріває ікла». Карльє недбало кинув Кайєрові: «Знаєте, начальнику, я допоможу йому перенести їх на склад».

Коли вони верталися до хати, Кайєр промовив: «Це треба було зробити». А Карльє додав: «Дуже шкода, але ті люди належали Компанії, й слонова кістка теж їй належить, тому ми мусимо про неї дбати».

«Я, звичайно, розповім усе директорові», сказав Кайєр.

«Авжеж! Хай він що хоче, те й робить», ухвалив Карльє.

Опівдні вони по-приятельськи пообідали.

Кайєр вряди-годи зітхав. Згадуючи ім'я Макола, вони щоразу додавали до нього образливі епітети. Від цього їм ставало на душі якось легше.

Макола влаштував для себе свято і викупав дітей у річці.

Того дня ніхто з села Гобіли не прийшов на станцію. Не прийшов ніхто й другого, й третього дня. Так минув тиждень. Люди Гобіли, здавалося, вимерли, жодних ознак життя не було помітно. Всі вони оплакували тих, кого зазнала ворожбитська сила білих, що наслали на їх країну лихих людей. Ті розбійники пішли, а страх залишився.

Старий Гобіла приніс людські жертви всім злим духам, що заволоділи його білими друзями. На серці в нього було тяжко. Дехто з його вояків вимагав підпалити або повбивати білих, та обережний старий дикун одрадив це робити. Хто може знати, яке ще лихо можуть наслати ці таємничі істоти, коли їх розгнівити? Краще дати їм спокій. Може згодом вони самі підуть у землю, як зник їх попередник.

Та Кайєр і Карльє не зникали: вони й далі жили на поверхні землі, що почала здаватись їм ще більшою й зовсім порожньою. Їх не так вражало безгоміння й цілковита самотність станції, як неясне почуття якоїсь біди; їх немовби покинуло щось таке, що піклувалося про їхній спокій й обороняло їх од впливу цієї дикої країни. Картини з їхнього життя на батьківщині, згадки про людей, схожих на них, що думали й почували, як і вони,— одсунулися далі, зблідли в сяйві сліпучого африканського сонця. А з непорушної тиші нетрів, що їх оточували, наблизилася, здавалося їм, безнадійність і відлюдність, манила їх, огортала своїм огидним піклуванням.

Йшли тижні, а за ними — місяці.

Люди Гобіли, як і раніш, били в барабани, галасували, але тримались осторонь од станції. Макола і Карльє

спробували одного разу вступити з ними в зносини, та їх зустріли хмарою стріл і примусили тікати. А пароплав запізнався. Спочатку говорили вони про це безжурно, потім стурбовано, нарешті — хмуро. Справа набирала загрозливого характеру. Запаси зменшувались. Карльє не раз закидав гачки з берега, але вода в річці спала, і риба трималася посеред течії. Полювати далеко від станції вони не наважувалися; та й все одно в лісовій гущавині дичини не було. Одного разу Карльє застрелив гіпопотама. Але човна не було, щоб його забрати, і звір утонув. Коли ж він виринув, його однесло водою вбік, і люди Гобіли забрали труп. З цього приводу вони влаштували бенкет.

Карльє лютував, мов божевільний, він кричав, що треба знищити всіх негрів, щоб зробити цю країну придатною для життя.

Кайєр мовчки тинявся сюди й туди й цілими годинами тупо розглядав портрет своєї Мелі. На нього дивилась дівчина з довгим білявим волоссям і трохи кислим лицем. Ноги у Кайєра дуже попухли, він ледве міг ходити. Карльє, знесилений пропасницею, теж більше не міг хорохоритись, хоча й ходив фертом, як то й годиться людині, що не забула свого блискучого полку. Він зробився брутальним, уїдлигим і придбав звичку говорити неприємності. Це звав він «бути щирим». Вони давно вже підраховували свої торговельні відсотки, не виключаючи й операції «цього поганця Маколи», про яку вони домовились нікому не говорити. Спочатку Кайєр вагався, побоюючись директора.

«Йому доводилося бачити, як тишком-нишком робляться ще й не такі речі,— з брутальним реготом казав Карльє.— Будьте певні, він вам не подякує, якщо ви станете паякати про це. Він сам не кращий за нас. А хто розповість, коли ми триматимемо язик за зубами? Нема кому».

У цьому-то й було все нещастя! Тут не було нікого. Залишені наодинці з своєю таємницею, вони щодень усе більше ставали схожі на двох змовців. Вісім місяців жодної чутки не доходило до них з батьківщини. Кожного вечора вони говорили: «Завтра ми побачимо пароплав». Але з одним пароплавом Компанії сталася катастрофа, а на другому директор одвідував далекі й більш важливі станції. Він вважав, що малопробуткова станція

й непотрібні йому люди можуть почекати. Тим часом Кайер і Карлье сиділи на самому рижові без солі і кляли Компанію, Африку і навіть той день, коли вони народилися на світ. На станції не було нічого, крім рижу та кави, яку вони пили без цукру. Останніх п'ятнадцять шматків цукру Кайер урочисто замкнув у свою скриньку, а разом з ним півпляшки коньяку, — «на випадок хвороби», пояснив він.

Карлье ухвалив: «Коли людина хвора, такі ласощі піддають їй сили».

Вони все ждали, а подвір'я стало вже заростати густою травою. Дзвін більше не дзвонив, а дні минали, мовчазні, гнітючі й довгі. Двоє людей уже не говорили, а тільки буркали один до одного.

Одного разу, поснідавши вареним рижом, Карлье поставив свою чашку з кавою й сказав: «Хай його дідько візьме! Вип'ємо ще хоч разок доброї кави. Достаньте цукор, Кайер!»

«Для хворих», пробурмотів той, не зводячи очей.

«Для хворих! — перекинув його Карлье. — Дурниці!.. Гаразд! Я хворий».

«Не більш, ніж я, але ж я перебиваюсь без цукру», миролюбно відказав Кайер.

«Швидше! Тягни сюди цукор, старий скупердяго!»

Кайер звів очі. Карлье зухвало і нахабно усміхався. І Кайерові раптом здалося, що він ніколи не бачив цієї людини. Хто вона така? Він нічого не знав про неї... На що вона була здатна?.. Кайера враз поняло занепокоєння, ніби йому загрожує щось дуже небезпечне, таке, що й уві сні не снилося. Але він стримався й спокійно вимовив:

«Це поганий жарт. Не повторюйте його!»

«Жарт! — скрикнув Карлье, подаючись уперед на своєму стільці. — Я голодний, я хворий, я не жартую! Я ненавиджу дурисвітів. Ви — дурисвіт. Ви — торговець невільникими. Я — теж торговець невільникими. У цій проклятій країні усі білі — торговці невільникими. І нехай навіть світ западеться, я хочу сьогодні пити каву з цукром!»

«Я забороняю вам так зі мною розмовляти!» гостро вимовив Кайер.

«Ви! Що таке?» скрикнув, схоплюючись, Карлье.

Кайер і собі схопився.

«Я ваш начальник», почав він, намагаючись схвати своє хвилювання.

«Що? — гукнув той. — Хто начальник? Нема тут ніякого начальника; нікого тут нема, нікого, oprіч мене і тебе. Тягни цукор, товстопузій осел!»

«Прикуси язика! Геть з кімнати! — заверещав Кайер. — Я тебе знімаю з посади, паскудо!»

Карльє замахнувся стільцем. Він не на жарт розлютився.

«Ах ти ж трухлявина, гнида нікчемна, на тобі», заревів він і шпурнув стільця.

Кайер шугнув під стіл, і стілець ударився об стінку.

Потім, коли Карльє почав перекидати стола, Кайер ринув наосліп вперед, нагнувши голову, і, зваливши з ніг свого товариша, метнувся по веранді в свою кімнату. Він замкнув двері, схопив револьвер і зупинився, важко дишаючи. Не минуло й хвилини, як Карльє почав гуркати в двері й кричати:

«Коли ти не виймеш цукру, я тебе застрелю, як собаку. Ну... раз... два... три... Не хочеш? Я тобі покажу, хто тут хазяїн!»

Кайер подумав, що двері не витримають, і виліз крізь квадратну дірку, що служила за вікно. Тепер між ними був увесь дім. Але Карльє, певно, не вистачило сили виламати двері, і він метнувся навколо будинку. Тоді Кайер і собі кинувся бігти, через силу перебираючи своїми попухлими ногами. Він біг, стискаючи в руці револьвера, і не міг зрозуміти, що з ним сталося. Перед ним миготіла Маколина хата, склад, річка, яр і низенькі кущі. Ось він знов їх побачив, оббігаючи вдруге навколо будинку. А вранці навіть не міг ступити без стогону.

Коли ж, зовсім знесилений, в розпачі подумав: «Я вмру раніше, ніж зможу ступити ще один крок», то почув, як той, другий, спіткнувся й зупинився. Зупинився й він. Знов, як і спочатку, були вони — один по цей бік, а другий по той бік будинку. Потім Кайер почув, як той, лаючись, упав на стілець, і він теж сів, прихилившись спиною до стіни. В роті у нього було сухо, мовби туди хто попелу насипав, а лице було мокре від поту і сліз. З-за чого все це скоїлось? Йому видалось все це якоюсь оманю, немовби він марить або втрачає розум.

Трохи згодом думки його проясніли. З-за чого у них зчинилась сварка? З-за цукру! Яке безглуздя! Цукру йому непотрібно, і він оддасть його.

І він став підводитись, вважаючи, що небезпека вже

не загрозувала йому. Але не встиг встати, як подумав: «Якщо я зараз поступлюся цьому паскуді, він знову почне те ж саме завтра й післязавтра... щодня буде ставити нові й нові вимоги, буде знущатися з мене, мучити, зробить мене своїм рабом, і я загину. Пропаду! Бо пароплав може прийти не швидко, а може й зовсім не прийде!»

Кайєра так почало трясти, що він знову сів на підлогу: його тіпала пропасниця. Він почував, що не може й поворухнутись, бо коли зрозумів, що нема порятунку, це його так приголомшило, що за одну хвилину життя і смерть зробилися йому однаково важкими й жахливими.

Але, почувши, як той одштовхнув свого стільця, враз з дивною спритністю схопився на ноги; прислухався й захвилювався. Знов треба тікати! Праворуч чи ліворуч? Почувши ходу, метнувся ліворуч, стискаючи в руці револьвер; і в ту ж хвилину вони наскочили один на одного. Обое скрикнули від несподіванки. Гримнув постріл, спалахнуло червоне полум'я, усе заслало густим димом. Приголомшений і засліплений, Кайєр кинувся назад. «Мене поранено!» подумав він і чекав, що другий оббіжить навколо дому й з утіхою дивитиметься на його конання. Він вхопився за стовп, що підтримував стелю веранди: «Тепер усьому — край!» Та раптом почув, як по той бік будинку щось впало, немов хтось рухнув навзнік на стілець. Запанувала тиша. Нічого більше не сталося. Він не вмер. Тільки ніло плече, і десь згубив свого револьвера. А без зброї він був зовсім безпорадний і тому покірно ждав своєї долі. Того, другого, не було чути. Це, певно, військові хитрощі. Він ось-ось підкрадеться до нього. Але з якого боку?..

Після кількох хвилин жахливого й химерного вагання він наважився піти назустріч своїй долі і ладен був поступитися усім. Тримаючись рукою за стіну, він ступив кілька кроків і мало не знепритомнів: на долівці валялись двоє ніг, двоє білих голих ніг у червоних пантофлях.

Його занудило й на хвилину оповило мороком. Раптом перед ним опинився Макола й байдужим голосом промовив:

«Ходімте, м-р Кайєр. Він помер».

Рясні сльози ринули йому з очей і голосний істеричний плач вихопився з грудей. Трохи згодом він очутився в кріслі перед Карлье, що лежав, випроставшись на підлозі. Макола стояв навколішки над трупом.

«Це ваш револьвер?» спитав він, підводячись.

«Так,— відповів Кайер і швидко додав: — Він гнався за мною, щоб застрелити, ви бачили?»

«Так, бачив,— сказав Макола.— Тут тільки один револьвер, а де ж його?»

«Не знаю», прошепотів Кайер, і голос його ослаб.

«Піду пошукаю», лагідно мовив той і пішов навколо будинку, а Кайер сидів непорушно й дивився на труп. Макола вернувся з порожніми руками, постояв, глибоко замислившись, потім увійшов у кімнату мертвого й швидко вийшов з револьвером Карлье. Кайер заплющив очі. Все перед ним пішло ходором. Життя здалося йому навіть жахливішим і важчим за смерть: він застрелив беззбройну людину.

Подумавши трохи, Макола лагідно сказав, вказуючи на мертвого, що лежав на підлозі з простреленим правим оком:

«Він умер з пропасниці».

Кайер глянув на нього застиглим поглядом.

«Так,— замислено кивнув Макола, нагинаючись над трупом,— я гадаю, що він умер з пропасниці. Поховайте його завтра».

І він пішов додому, залишивши обох білих на веранді.

Настала ніч, а Кайер не сходив з свого стільця. Він сидів нерухомо, немов накурився опіуму. Напруженість змінила тяжка втома і спокій. За кілька годин він пізнав усю глибину жаху й розпачу і тепер відпочивав, свідомий, що життя вже не ховає від нього своїх таємниць. Він сидів над трупом і думав, дуже багато й зовсім по-новому. Він, здавалося, цілком звільнився від самого себе. Колишні думки його, переконання, уподобання й антипатії — все те, що він поважав і ненавидів, постало перед ним в справжньому своєму освітленні, здалося йому гидким і дитячим, фальшивим і смішним.

Він упивався цією новою мудрістю, поки сидів біля людини, яку вбив, і розмірковував про все, що діється під сонцем, з тією шаленою ясністю, яку можна помітити тільки у божевільних. Він міркував про те, що ця мертва людина була шкідливим створінням, що людей умирають щодня тисячі, а може, й сотні тисяч, і в їх масі ця одна смерть зовсім непомітна; вона не може мати жодного значення,— принаймні для істоти, яка мислить. Він, Кайер, і є такою істотою. Все життя своє він вірив у всякі дурниці і тільки тепер мислив! Знав!

Його поймав спокій: адже він наблизився до найвищої мудрості! Потім він спробував уявити себе мертвим, а Карльє живим, і з цією спробою йому так пощастило, що кілька хвилин він навіть не був певен, хто з них мертвий, а хто живий. Але ця незвичайна уява злякала його, і розумне зусилля мозку врятувало від того, щоб не стати Карльє. Серце шалено закалатало, і його аж у жар кинуло від думки про таку небезпеку. Карльє! Що за мана! Щоб заспокоїти нерви, він почав тихенько насвистувати. Потім раптом заснув або думав, що спить; в усякому разі, на свідомість насунувся туман, і хтось свистів у тумані.

Він підвівся. Розвиднілось; важкий туман навис над землею: мовчазний вранішній туман тропічних країн, що липне й убиває; білий, прозорий, отруйний туман. Кайєр встав, побачив трупа, зняв руки над головою й закричав, як людина, що, очунявши з непритомності, бачить себе назавжди замурованою в домовині.

«Рятуйте!.. Боже мій!»

Пронизливий, нелюдський крик, тремтячий і раптовий, розітнув, мов гострим ножом, біле покривало туману, що нависло над цією країною горя. За цим пролунало три коротких, нетерплячих вигуки. То прогрес подавав Кайєрові голос з річки. Суспільство кликало свою виховану дитину, щоб поклопотатись про неї, дати пораду, судити й винести свій вирок; кликало її вернутись знов до того нікчемного натовпу, від якого вона одійшла.

Кайєр почув і зрозумів. Він, спотикаючись, зійшов з веранди, залишивши другу людину саму — вперше з того часу, як їх обох закинула сюди доля. Він помацки йшов крізь туман, наївно молячи невидиме небо знищити заповідяне ним. Мимо в тумані майнув Макола, крикнувши на бігу:

«Пароплав! Пароплав! Їм нічого не видно. Вони подають гудки на станцію. Я подзвоню у дзвін. Ідіть на пристань, сер. Я подзвоню».

Він зник, а Кайєр стояв нерухомо. Глянув угору: туман низько плинув над головою; озирнувся навкруги, як людина, що заблудилася,— і побачив раптом темну тінь хреста на тлі хвилястого туману... А дзвін на станції безладно калатав у відповідь на нетерплячі гудки пароплава.

Директор Великої Цивілізаційної Компанії (бо ми знаємо, що цивілізація завжди йде за торгівлею) перший зліз на берег, і зразу ж пароплав зник йому з очей. Внизу над

річкою слався особливо густий туман, а на станції калатав дзвін, безугавно й нахабно.

Директор голосно гукнув, повернувшись до пароплава: «Нас ніхто не стрічає; там, певно, не все гаразд, хоч вони й дзвонять. Краще ідіть і ви!»

І він став видиратися на стрімкий берег. Капітан і машиніст йшли позаду. Коли вони зійшли нагору, туман порідшав, і вони далеко попереду себе бачили свого директора. Раптом побачили, як той кинувся вперед, гукнувши їм через плече:

«Поспішайте! Біжіть до хати! Я знайшов одного. Біжіть, шукайте другого!»

Він знайшов одного! І навіть його — людину, що бачила на своєму віку чимало жахливого — трохи вразила ця знахідка.

Директор обмацував свої кишені, шукаючи ножа, а перед ним на шкіряному паскові висів на хресті Кайєр. Він якось видерся на могилу і, прив'язавши до перехрестя паска, повісився. Ноги його на два вершки не досягали землі, а задубілі руки спустилися вниз. Здавалося, він стояв і чекав. Тільки червона щока його химерно схилилася на плече, і він задирикувато показував своєму директорові язика.

Спершись обома руками на дах каюти човна, білий промовив до стерничого:

«Ми заночуємо на Арсатовій ділянці. Вже пізно».

Малаець лише буркнув у відповідь, не перестаючи пильно дивитися на річку, а білий, схиливши підборіддя на схрещені руки, знов задивився на слід човна. З-за лісу, перерізаного руслом річки, виглянуло сліпуче сонце. Вно висіло над самою водою, що виблискувала, мов металева стрічка. Ліс, темний і похмурий, стояв по обидва боки широкої течії, мовчазний і суворий. У підніжжя велетенських дерев спиналися низенькі пальми й звішували своє велике листя над рудуватою водою, що бурувала за човном. В тихому повітрі кожне деревце, кожен листок, кожен сучок, кожен вусик повзучої рослини й кожна пелюсточка квіточка були як заворожені. На річці було тихо-тихо; ніщо ані шешерхне; тільки восьмеро весел, спалахуючи проти сонця, раз по раз піднімалися й разом, хлюпаючи, опускалися у воду та стерничий вимахував праворуч і ліворуч своїм веслом, що окреслювало вогнисте півколо над його головою. Розбурхана вода тихо хлопо-

тіла по обидва боки човна, і він, поволі посуваючись серед хвиль, здавалося, увіходив у ворота тієї країни, де назажди зникала навіть згадка про будь-який рух.

Білий, повернувшись спиною до заходу сонця, вдивлявся в далину, на порожній і широкий простір моря. Останні три милі річка,— широка й хиблива, немов її вбив до себе безкрай обрій,— тече просто до моря, на схід і на схід, де ховається світло і темрява. За кормою розітнувся крик якогось птаха, безладний і кволий, заскакав над рівною поверхнею води й загубився серед мертвої тиші, так і не дійшовши до другого берега.

Стерничий занурив весло у воду й міцно тримав його напруженими руками, налягаючи на нього всім своїм тілом. Вода голосно забулькотіла, і раптом широкий простір неначе повернувся навколо вісі: ліс окреслив півколо, і навскісне проміння сідаючого сонця торкнулося об край човна яскравим полум'ям, одкидаючи на мерехтливе блискотіння річки тонкі й химерні тіні плавців. Білий обернувся, щоб глянути вперед.

Човен пішов під кутом до течії, і вирізьблена з дерева голова дракона на кормі спрямована була тепер на галявину, облямовану прибережними кущами. Човен плюснув туди, торкнувшись навислого галуззя, і зник з поверхні річки, мов в'юнка земноводна тварина, що кидає воду, щоб заховатися у лісі.

Вузенька затока була схожа на рів — покручена, надзвичайно глибока, сповнена мороком. Велетенські дерева гналися високо вгору. Де-не-де, неподалеку від чорної смуги води, крона дерева височіла над мереживом дрібної папороті, чорної й химерної, скарлюченої й нерухомої, мов спіймана гадюка. Уривчасті слова веслярів голосно лунали серед товстих і темних стін з рослинності. Темрява прохлювувалась крізь дерева, крізь хащі повзучих рослин, крізь велике, фантастичне й нерухоме листя,— таємнича й непереможна, запашна і отруйна темрява лісових нетрів.

Люди гнали човна баграми по мілкій воді. Затока ширшала, ліс одступав од багнистого берега за рівну смугу зеленого очерету, що облямовував одбиту в воді небесну блакить. Пір'яста рожева хмарка пливла високо вгорі, пересуваючи своє ніжне відбиття над листям і сріблястими квітами лотосів. Вдалині з'явилася темна пляма маленької хатини, збудованої на високих палях. Біля неї височіли дві пальми нібонг, що злегка нагнулися над обідраною покрів-

лею з сумовитою ласкою й турботою, знесилено похиливши свої кристалі крони.

Стерничий, показавши веслом, промовив:

«Арсат дома. Я бачу човен його, прив'язаний між пал'ями».

Люди, що йшли з баграми по обидва боки човна, озирнулись, щоб побачити, де скінчиться їхня сьогоднішня подорож, хоч вони воліли б переночувати десь в іншому місці, а не в цій лагуні, що здавалася їм завороженою і мала недобру славу. Крім того, вони не любили Арсата: по-перше, за те, що він чужинець, а по-друге, тому, що він полагодив зруйновану хатину й оселився в ній, показуючи цим, що не боїться жити серед духів, які населяють місцевості, залишені людьми. Така людина одним поглядом або словом може порушити прямування долі; а випадковому подорожникові не легко вблагати цих хатніх духів, бо вони намагаються помститися над кожним за лукавство свого земного господаря. Білі не думають про це, вони — безвірники і в спілці з духом зла, що водить їх крізь невидимі небезпеки на цьому світі. На щире застереження вони відповідають лише образливим невір'ям.

Так міркували собі малайці, налягаючи всім тілом на довгі багри. Великий човен шугнув хутко, тихо й рівно до розчищеної Арсатової ділянки; вони кинули багри, й почувся голосний шепіт: «Слава аллахові!» — а човен ледве черкнувся об похилені палі хатини.

Підвівши голови, веслярі безладно загукали: «Арсате! Гей, Арсате!» Але ніхто не вийшов.

Білий почав видиратися вгору по драбині, що вела до бамбукового помосту. Стерничий похмуро бовкнув: «Ми зготуємо вечерю в сампані й будемо спати на воді».

«Подайте ковдри й кошика», уривчасто сказав білий.

Він став навколішки на краю помосту, щоб узяти речі. Потім човен відчалив, а білий, підвівшись, опинився вічна-віч з Арсатом, що вийшов з низеньких дверей своєї хатини. Це була ще молода людина, дужа, широкогруда, з м'язистими руками. На ній був тільки саронг. Голова була простоволоса. Великі лагідні очі гостро вп'ялися в білого, але голос і манера були спокійні, коли він, не привітавшись, спитав:

«Є в тебе ліки, туане? ¹»

¹ Туане (малайське) — пане.

«Нема,— злякано відповів гість.— Нема. А що? Хіба хто хворий?»

«Зайди й поглянь», відповів Арсат так само спокійно й, швидко повернувшись, увійшов у маленькі двері. Білий залишив свої речі й пішов за ним.

У напівтемній кімнаті він помітив на бамбуковому ліжковій жінку, що лежала горілиць під широкою ковдрою з червоної бавовняної матерії. Жінка лежала нерухомо, мов мертва; але її великі очі, широко розплющені, блискотіли в півтемряві, втуплені вгору застиглим невидючим поглядом. Вона лежала в гарячці й, очевидно, була непритомна. Щоки їй трохи позападали, губи були напіврозтулені, а на молодому обличчі застиг лиховісний вираз,— зосереджений, замислений, що буває у людини перед смертю. Двоє мужчин мовчки стояли, дивлячись на неї.

«Давно вона хвора?» спитав мандрівник.

«Я не спав п'ятеро ночей,— повагом відповів малаєць.— Спочатку вчувалися їй голоси, що кликали її з води, і вона пручалася, коли я її тримав. Але сьогодні, відколи зійшло сонце, вона нічого не чує, навіть мене! Вона не бачить нічого. Не бачить і мене. Мені!»

З хвилину він помовчав, потім тихо спитав:

«Туане, вона помре?»

«Боюсь, що так», сумно відповів білий.

Він познайомився з Арсатом багато років тому, в далекій країні, в часи заколотів і небезпек. Згодом, коли його друг-малаєць несподівано оселився на цій лагуні з жінкою-чужинкою, він не раз ночував тут під час своїх подорожей по річці. Він любив цю людину, що вміла бути відданою на військовій раді і сміливо битися поруч з ним на війні. Він любив цього малайця,— правда, не так, як дехто любить свого собаку, і все ж досить, щоб допомагати йому, а іноді, поміж ділом, згадувати самотнього мужчину й жінку з буйним волоссям, сміливим лицем та переможним поглядом, що жили самі-самісінькі, заховані лісами, наганяючи страх на інших.

Білий вийшов з хатини саме тоді, коли велетенська заграва сонця прудко згасала в вечірніх тінях. Здіймаючись, мов чорна пара над верховіттям дерев, вони запнули усе небо, знищуючи багряне полум'я пливучих хмар і червоний відлиск денного світла. Через хвилину всі зорі виринули над оповитою темрявою землею, і велетенська лагуна, востаннє спалахнувши блискотінням огнів, що відбивалися

в воді, стала схожа на круглий клаптик нічного неба, кинутого в безнадійну й бездонну глибину ночі. Білий вийняв з кошика вечерю і, назбиравши трохи галуззя, розклав невеличке огнище, щоб димом одганяти москітів. Потім загорнувся ковдрами, обпершись спиною в очеретяну стіну, й замислено закурив.

Тихо ступаючи, Арсат вийшов з дверей і навпочіпки сів біля вогнища. Білий трохи одсунув свої випростані ноги.

«Вона ще дихає,— промовив стиха Арсат.— Диха й горить, мов її палить шалений вогонь. Нічого не говорить, не чує — й горить!»

Він помовчав, потім спитав спокійно і байдуже:

«Туане... вона помре?»

Білому зробилося ніяково, він здвигнув плечима й певним голосом промимрив:

«Коли така її доля...»

«Ні, туане,— промовив Арсат.— Коли моя доля така. Я чую, я бачу, я чекаю. Я пам'ятаю... Туане, пам'ятаєш ти ті, давно минулі дні? Пам'ятаєш мого брата?»

«Так», відповів білий.

Малаєць раптом підвівся й пішов у хату. Білий лишився сидіти нерухомо й почув голос з хатини. Арсат говорив: «Слухай мене! Говори!» Та на слова його відповіла німа тиша. «О, Діамелен!» скрикнув він раптом. Потім почулося глибоке зітхання. Арсат вийшов і знову сів на те ж саме місце.

Мовчки сиділи вони біля вогнища. З хати не чути було жодного звуку, тільки здалеку, з лагуни, доходили до них голоси веслярів, що неспокійно й виразно дзвеніли над тихою водою. Вогнище на носі сампана жевріло тьмяним червонуватим полум'ям, потім потухло. Голоси змовкли. Земля й вода зробилися невидимі, нерухомі й німі, наче на світі нічого не залишилося, крім блискотіння зірок, безперестанного й непотрібного, що проймало чорну нічну тишу.

Білий широко розплющеними очима дивився в темряву. Жах і зачарування, подих і тайна смерті — близької, неблаганної й невидимої — утишили неспокій його раси й розбурхали в ньому неясні, найінтимніші думки. Одвічна звичка вбачати в усьому зло, підозрілість, що ховається в нашому серці, виринули на поверхню навколишньої тиші, і ця тиша, глибока й мовчазна, не викликала до себе довір'я, здавалася огидною, мов непорушна й непрониклива машкара, за якою ховається жорстокість. В цьому збуренні

всієї його істоти, земля, що розметнулася в спокої зоряного сьйва, повстала перед ним, як похмура країна запеклої боротьби, як бойовище жахливих і чарівничих привидів, величних або огидних, що люто змагаються за опанування нашими серцями.

Жалібне шемріння знялося серед нічної тиші; шемріння, що опививає смутком і лякає,— немов безмежна самотина навколишніх лісів намагалася вкласти в людину мудрість цього неосяжного й величного спокою. Звуки, тремтячі й невиразні, плавали в повітрі навколо білої людини, поволі сплітаючись у слова, й нарешті ніжно ринули дзюркотливим струмочком лагідних і одноманітних фраз. Білий поворухнувся, як людина, що скинула з себе сон, і трохи змінив свою поставу. Арсат, нерухоми́й і темний, сидів, похиливши голову, і тихо й повагом говорив:

...«бо куди ми можемо скласти тягар своїх турбот, як не в серце другові. Людина мусить говорити про війну і про любов. Ти, туане, знаєш, що таке війна, і ти бачив мене у час небезпеки, коли я шукав смерті, як інші шукають життя! Письмена можуть загубитися, брехня може бути записана, а те, що бачили очі, є правда, і вона лишається у нашій пам'яті назавжди».

«Я пам'ятаю», спокійно промовив білий.

Арсат вів далі з сумовитим спокоєм:

«Тому я й оповідатиму тобі про любов. Оповідатиму серед ночі. Оповідатиму, поки не одійде ніч і любов, поки око денне не гляне на мою тугу і на мою неславу, на мое зотліле серце».

Коротке зітхання підкреслило ледве помітну паузу, і слова його знов попливли рівно й тихо.

«Коли минули дні колотнечі й війни і ти кинув мою країну заради своїх справ, яких ми, люди з островів, не можемо зрозуміти,— я і брат мій стали, як і перше, меченосцями правителя. Ти знаєш, що ми походимо з роду можновладців, і нам більш, ніж кому іншому, належить право носити на правому плечі ознаку влади. І в час спокою й добробуту Сі Дендрінг виявив до нас свою ласку, як і ми в час злигоднів віддавали йому свою мужність і щирість. Був час покою, час полювання на червоного звіра, півнячих боїв, повільних розмов і блазенських суперечок між людьми, шлунок яких був повний, а зброя заржавіла. Хлібороб без побоювання дивився, як виганялися молоді паростки рижу, а торговці приходили й відходили; виря-

джалися в дорогу худі, а верталися ситі й гладкі. Вони приносили й новини. Приносили брехню всуміш з правдою, і жодна людина не знала, чи їй радіти, чи журитися. Ми чули від них і про тебе. Вони бачили тебе сьогодні тут, а завтра — там. І я слухав радіючи, бо пам'ятав про лихі часи і завжди пам'ятав про тебе, туане, поки не настав час, коли очі мої нічого вже не могли бачити з минулого, бо вони стріли людину, що зараз вмирає там — у хатині».

Він зупинився й болісно скрикнув:

«О, боже! О, горе!»

Потім знов заговорив, трохи голосніше:

«Нема ворога гіршого і нема друга кращого, як брат, туане, бо брат знає брата, а в справжньому знанні — сила на добре й лихе. Я любив свого брата, тому я прийшов до нього й сказав, що бачу перед собою тільки одно лице, чую тільки один голос. Він сказав мені: «Одкрив своє серце, щоб вона побачила, що в ньому, й чекай». І я чекав. Ти, туане, пам'ятаєш жінку, з лицем, зап'ятим серпанком, і те, як боявся наш володар норову й хитрощів її? Я втишував голод свого серця, презираючись з нею та іноді перемовляючись словом. Вдень я тинявся стежкою, що вела до купальні, а коли сонце сідало за ліс, прокрадався вздовж жасмінної загороди до жіночих приміщень. Невидимі, розмовляли ми одне з одним крізь пахощі квіток, крізь серпанок листя, крізь стеблини високої трави, що нерухомо стояли перед нашими губами,— такі ми були обережні, так стримували ми шепіт нашого палкого бажання. А час хутко спливав... І жінки перемовлялися між собою, а вороги слідкували. Мій брат похмурнів, і я став думати про вбивство й жорстоку смерть... Ми сини того народу, що бере, чого бажає, як і ви, білі.

Бувають часи, коли людина забуває про силу й пошану. Владу дано лише правителям, а кохання дано всім людям. Мій брат сказав: «Ти мусиш взяти її. Ми двоє — як один». І я відповів: «Хай станеться це якнайшвидше, бо я вже не відчуваю тепла в сяйві сонця, що не світить на неї». Наш час настав, коли володар і весь народ пішли до річки при сяйві смолоскипів ловити рибу. Тут були сотні човнів, а на білому піску, між водою й лісом, спорудили з листя приміщення для челяді раджі. Дим від вогнищ скидався на синій вечірній туман, і численні голоси танули в ньому.

Поки лаштували човни для рибальства, мій брат підійшов до мене й сказав: «Цієї ночі!» Я вернувся до зброї,

і, коли настав час, наш човен став на своє місце поруч з іншими. Вогні замиготіли по воді, і, коли всі танцювали від захвату, ми вислизнули з гурту. Вода поглинула наш вогонь, і ми повернули назад, до берега. На березі було темно, тільки де-не-де жеврів попіл. Ми чули цокотіння рабинь у наметах, тому знайшли собі тихий куточок і чекали там. Вона прийшла. Ми бачили, як вона бігла берегом, не лишаючи жодного сліду, немов листячко, що його вітер жене до моря. Мій брат похмуро сказав: «Іди й однеси її в наш човен». Я вхопив її на руки. Вона важко дихала. Серце її тіпалося на моїх грудях. Я мовив: «Я забираю тебе з цього народу. Ти прийшла на поклик мого серця, але руки мої несуть тебе у мій човен проти волі найвищого!» «Це правда», кинув мій брат. «Ми з тих, хто бере, що хоче, хоч нам годилося б узяти тебе серед білого дня». Я відповів: «Рушаймо!» Бо лише тоді, як вона опинилася в моєму човні, згадав, що у раджі багато вояків. «Так, рушаймо!» сказав мій брат. «Тепер ми — вигнанці, і цей човен — наша країна, а море — наш притулок». Він забарився на березі, і я благав його поспішати, бо пам'ятав тремтіння серця її і думав, що двоє не можуть встояти проти сотні.

Ми відчалили й гребли за водою, тримаючись недалеко від берега, а коли пропливали біля затоки, де вони ловили рибу, гомону не було вже чути, тільки лунав голосний шепіт, схожий на дзижчання комах опівдні. Човни пливли, сходилися купами в червоному с'яві смолоскипів, під чорним дахом диму. Чоловіки розмовляли про рибальство.

Люди, що вихвалялися й глузували, люди, що ранком були ще нашими друзями,— стали ворогами. Ми швидко минули їх.

Вона сиділа посеред човна з зап'ятим лицем. Була мовчазна, як і зараз; але в мене не було жалю за тим, що я покидав, бо я чув біля себе її дихання, як чую його зараз».

Він зупинився, прислухався, обернувшись до дверей, похитав головою і вів далі:

«Брат мій хотів кинути їм виклик — гукнути їм: хай народ знає, що ми, вільні розбійники, поклалися на силу своїх рук і на милість широкого моря. І знов, на знак нашої любові, я попрохав його мовчати. Хіба не чув я її подиху біля себе? Я знав, що за нами швидко кинуться навздогін. А мій брат мене любив. Він нечутно занурив весло у воду і тільки мовив: «В тобі зараз лише половина мужчини, друга — в тій жінці. Я почекаю. Коли ти знову

станеш справжнім мужчиною, то вернешся сюди зі мною, щоб кинути їм виклик. Адже ми — діти одної матері». Я не відповів йому. Вся моя сила і вся душа моя була тоді в руках, що тримали весло, бо я шалено хотів бути з нею в безпечному місці, куди не досягав би гнів мужчин і злість жінок. Кохання моє було таке палке, що я думав — воно поведе мене в країну, де не знають смерті, якщо мені пощастить урятуватися від лютощів Інчі Міді¹ й од меча нашого раджі.

Ми гребли похапливо, важко дихаючи крізь заціплені зуби. Весла глибоко пірнали в спокійну воду. Вийшовши з гирла річки, ми пливли серед мілин, каналами. Посувалися вздовж темного берега, де море шепочеться з землею, і тільки блискотіння білого піску спалахувало позаду човна — так швидко він линув по воді. Ми не розмовляли. Тільки раз я промовив: «Спи, Діамелен, незабаром потрібна буде тобі вся твоя сила». Я почув її лагідний голос, але не повернув голови.

Сонце зійшло, а ми не переставали плисти. Піт рясним дощем капав з мого лиця, бо вже палала денна спека. Я ні разу не оглянувся, бо знав, що очі мого брата пильно дивляться вперед; а човен линув, мов стріла, пущена з лука бушмена. Не було кращого гребця, кращого стерничого за мого брата. Багато разів перемагали ми з ним всіх на цьому човні. Але ніколи ще не випробували ми так свою силу, як цього разу, коли востаннє гребли вкупі! В усій країні не було людини, хоробрішої за мого брата. Я не міг даремно витрачати силу, щоб повернути голову і глянути на нього, але чув свист його дихання і слова його у себе за плечима.

Сонце вже підхопилося високо вгору. Спека жарила мені спину, як пекельне полум'я. Мої ребра ось-ось мали лопнути, і я не міг вже навіть набрати повітря в груди. І тоді я гукнув з останнім зітханням: «Одпочиньмо!» «Гаразд!» мовив він, і голос його був твердий. Він був дужий. Він був хоробрий. Він не знав ні страху, ні втоми... мій брат!»

Шепіт владний і ніжний, шепіт безмежний і кволий, шепіт тремтячого листя і віття майнув крізь лісові нетрі, над зоряною гладдю лагуни, і вода поміж палями з плюскотом лизнула замулені стовпи. Подих теплого вітру торкнувся облич обох мужчин і одлинув з сумовитим брєнінням, голосний і рвучкий, мов схвильоване зітхання сонної землі.

¹ Малайське божество.

Арсат тихо продовжував:

«Ми привернули нашого човна до маленької бухти біля кси, що, здавалося, перетинала нам шлях і довгою, порослою лісом смугою врізалася в море. Мій брат знав це місце. За косою було гирло річки, а крізь гущавину лісу виляся вузька стежка. Ми розіклали вогнище й зварили риж; потім простяглися на м'якому піску в холодочку, а вона вартувала.

Ледве встиг я заплющити очі, як почув її боязкий крик. Ми схопилися. Сонце сідало вже, а в гирлі бухти ми вгледіли пірогу з багатьма веслярами. Ми відразу ж її впізнали: це була пірога нашого раджі. Вони уважно оглянули берег і помітили нас. Ударили в гонг і повернули ніс піроги в бухту. Я відчував, як серце стислося в моїх грудях. Діамелен сіла на піску й затулила лице. Шлях до моря було відрізано. Мій брат засміявся. Він мав рушницю, що ти, туане, дав йому перед тим, як поїхав, але пороху була в нього тільки одна жменька. Він хутко сказав:

«Тікай з нею стежкою. Я буду їх стримувати; у них нема рушниці, а вийти на берег, де їх чекає людина з рушницею,— це певна смерть для них. Тікай з нею. По той бік лісу є хатина рибалки й човен. Коли я вистріляю всі набої, теж побіжу за тобою. Я бігаю добре, і ми втечемо раніш, ніж вони встигнуть нас наздогнати. Я буду стримувати їх, доки зможу, бо вона ж — тільки жінка і не може ані бігти, ані битися, і в своїх кволих руках тримає вона твоє серце...»

Він сховався за човном, а ми з нею побігли, і, коли були вже далеко, я почув постріли. Мій брат стріляв раз по раз, і гонг замовк. Ця смуга землі була вузька. Ми перебігли вкриту травою галявину й опинились біля води. Я побачив хатину й маленький човник, витягнений на берег, і, почувши за собою ще один постріл, подумав: «Це його останній набій». Ми кинулись до човна; якась людина вибігла з хатини, та я наскочив на неї, і ми разом покотилися в багно. Потім я схопився на ноги, а той чоловік лишився лежати нерухомо біля моїх ніг. Не знаю, чи вбив я його, чи ні. Ми з Діамелен зсунули човна на воду. Тоді я почув за собою гомін і побачив брата, що біг галявиною. Багато людей гналося за ним. Я взяв її на руки і посадив у човен, потім ускочив туди сам. Коли я оглянувся, то побачив, що брат мій упав; упав, потім знову схопився, та люди вже оточили його з усіх боків. Він крикнув: «Я йду!» Люди були зовсім близько. Багато людей. Я глянув на неї, туане, і... відштовх-

нув човна! Вона стояла навколішки на носі й дивилася на мене, а я сказав: «Візьми весло!» — і вдарив веслом по воді. Туане, я чув, як він гукав, як він два рази кликав мене, чув голосні вигуки: «Бий! Убий!» — але ні разу не озирнувся. Я чув, як він ще раз крикнув моє ім'я — розпачливо, немовби з голосом покидало його життя, та я не озирнувся. Мое ім'я!.. Мій брат! Три рази звав він, — але я не лякався життя. Бо там у човні була вона! Бо мріяв я знайти таку країну, де смерті не знають, де смерть не страшна!»

Білий випростався. Арсат теж підвівся й став непорушний над вогнищем, що дотлівало. На лагуну спадав густий туман, поволі стираючи яскраві відбиття зірок; білі випари широким серпанком оповили всю місцевість; холодні й сірі, кружляли вони нечутним вихром навколо стовбурів дерев, навколо хатини, що, здавалось, пливла на хвилях морського марева. Тільки десь далеко на мерехтливому небесному тлі вимальовувалися стовбури дерев, — немов берег похмурий і негостинний.

Серед глибокої тиші голосно бринів Арсатів голос:

«Вона була зі мною! І щоб добути її, я стявся б з усім світом. Але я вже мав її, і...»

Слова його одлинули в порожнечу, він зупинився й, здавалося, прислухався, як вони вмирили вдалині, без надії й вороття. Потім спокійно промовив:

«Туане, я любив свого брата».

Від подиху вітру він затремтів. Високо над головою, над мовчазливим морем туману сумно шелестіло пальмове листя, наче вмирало. Білий простягнув ноги; підборіддя йому спиралося на груди; він журливо прошепотів:

«Всі ми любимо своїх братів».

Арсат напруженим шепотом скрикнув:

«Що мені до того, хто вмер? Я прагнув спокою у власному серці».

Здалося, він почув рух у хатині — прислухався і нечутно пішов до дверей. Білий встав. Війнув рвучкий вітер. Зорі зблідли, неначе відсунулися в безмежну глибину світового простору. Запанувала тиша. Потім з-за темної смуги лісів у небо шугнув стовп золотого світла й розіллявся на східному обрії. Зійшло сонце. Туман знявся вгору і, розшматований, зник вдалині. Лагуна, з якої здерто було нічний серпанок, лежала блискуча й чорна, облямована важкими тінями дерев, що враз насунули стіною. Білий орел

знявся над лагуною, злетів у сяйві сонячного проміння й мигнув у небі сліпучою зіркою, а потім перетворився на чорну цяточку, що швидко зникла в блакиті, немовби навіки покинувши землю.

Білий, що стояв біля дверей і дивився вгору, почув з хатини уривчастий шепіт та голосний стогін. Раптом вийшов Арсат. Він спотикався і тремтів, а очі його тупо дивилися в одному напрямку. Нарешті, він пробелькотів:

«Вона вже більше не горить».

З-за верховіття дерев глянуло сонце; вітер посвіжив; яскравий відблиск спалахнув над лагуною, заблискотів на зморшках води. Ліси виступили з вранішніх тіней, підійшли ближче і зупинились, вітаючи день тремтінням листя, коливанням гілляк та гойданням галузок. В нещадному сяйві шепіт життя бував усе голосніше, сповняючи гомоном німотний морок людської туги.

Арсатові очі блукали, потім зупинились проти сонця.

«Я нічого не бачу», мовив він сам до себе.

«Тут нічого нема», сказав білий, ступивши на край помосту і махнувши рукою човну.

Тихий вигук почувся з лагуни, й човен наблизився до хатини приятеля духів.

«Коли хочеш їхати зо мною, я буду чекати на тебе весь ранок», мовив білий, дивлячись на воду.

«Ні, туане,— лагідно відповів Арсат.— Я не можу ні їсти, ні спати в цій хатині, але спершу мушу побачити свій шлях. Зараз я ще нічого не бачу, нічого не бачу! Нема світла й нема спокою на землі — тільки смерть. Ми були дітьми одної матері,— і я кинув його серед ворогів; і тепер я вертаюсь назад».

Він передихнув і продовжив замисленим голосом:

«Ще трохи, і я буду бачити досить добре, щоб помститися, щоб помститися! А зараз вона померла, і... всюди... темрява...»

Він безсило опустив руки і занімів з непорушним лицем і скам'янілими очима. Білий зійшов у човен. Люди з баграми забігали навколо, оглядаючи крадькома нелегку дорожку, що слалася перед ними. На кормі сидів похмурий стерничий з закутаною в біле головою. Обпершись руками на накриття з трави над маленькою каютою, білий дивився назад, на блискучі зморшки за човном. І перш ніж човен вийшов з лагуни, він підвів очі. Арсат стояв нерухомо в сонячному сяйві і байдуже дивився в інший бік.

Завтра

Те, що знали в маленькому приморському порту Кольбруці про капітана Гегберда, не було йому на користь. Він був родом не звідцілья. Примусили його тут оселитися обставини зовсім не таємничі,— колись він навіть любив про них розповідати. Певно, мав він трохи грошенят, бо купив собі клаптик землі й дешевим коштом збудував на ньому два жовтих цегляних котеджі. В одному жив він сам, а другий наймав Джозефу Карвелові,— сліпому Карвелові, колишньому кораблебудівнику, людині, що мала лиху славу ката в родинному житті.

Котеджі ці мали спільну стіну; залізний штахет ділив надвоє квітники перед будинками, а дерев'яний паркан розгороджував сади, що були позад котеджів. Міс Бессі Карвел дозволено було сушити на ньому скатерки, блакитне жіноче шмаття і фартухи.

«Дерево від цього підгниває, люба моя Бессі», бувало кидав капітан, коли вона користувалася з цього привілею.

Це була дівчина, висока на зріст, а паркан був низенький, і вона могла спертися на нього руками. Пучки у неї були червоні від прання, та руки її були білі й гарні. Вона мовчки дивилася на батькового лендлорда поглядом, в якому проступав розум, чекання й бажання.

«Дерево підгниває,— говорив Гегберд.— Це єдина у вас погана звичка. Чому б вам не почепити мотузку для білизни на задньому подвір'ї?»

Міс Карвел нічого не відповідала, лише хитала головою на знак незгоди. На маленькому подвір'ячку за котеджем було в неї кілька грядок, облямованих камінням. У вільну хвилину вона садила на них квіти, що, мов в екзотичних країнах, буйно виганялися вгору; а капітан Гегберд,— ще струнка й бадьора людина, зодягнена з ніг до голови в грубу парусину,— по той бік паркана тонує по коліна в густій траві й бур'яні. Колір і незграбність його вбрання, що він його носив,— «тимчасово», як він завжди відповідав, коли хтось кепкував над ним,— робили його схожим на незугарно витесану статую, що височіла на занехаяному клаптикові землі. Ця кам'яна людина мала красиве червоне лице, розгублені блакитні очі й пишну білу бороду, що ніколи не бачила ножиць. Сім років уже на жарти кольбрукського цирульника Гегберд поважно відповідав: «Що ж, можливо, на тому місяці».

Цирульник з нахабним виглядом сидів якось у «Новому Трактирі», поблизу гавані, куди капітан зайшов купити унцію тютюну. З носової хусточки вийняв він три півпенсовики, заплатив за куплене й вийшов. Тільки-но зачинилися двері, цирульник голосно засміявся: «Швидко до мене завітають голитись старий і молодий. Усім буде робота: і кравцеві, і цирульникові, і майстрові ліхтарів; щасливі часи настають для Кольбрука. Ще недавно він говорив: «через тиждень»; тепер говорить: «через місяць», а незабаром, певно, скаже: «через рік».

Помітивши незнайому людину, що дослухалася до його розмови, цирульник простяг ноги й пояснив, що цей чудернацький дідуган — Гегберд — колишній шкіпер каботажного судна, який чекає повороту свого сина. Хлопчину, певно, поїдом їли вдома, і він утік на море. Мабуть давно-давно вже він спочиває десь на дні. Старий примчав у Кольбрук років три тому. Зодягнений був у чорний суконний костюм, бо незадовго перед тим поховав свою жінку. З вагона третього класу, для курців, він вихопився так швидко, немовби за ним дідько гнався по п'ятах. А пригнав його сюди якийсь там лист, брехливий напевно. Один шибайголова написав йому листа про моряка, що теж звався Гегберд; цей моряк нібито упав за якоюсь дівчиною з Кольбрука або десь поблизу. «Правда, кумедно?» Розшу-

куючи Гаррі Гегберда, стариган довго містив оголошення в лондонських часописах, обіцяючи добру винагороду тому, хто подасть йому більш-менш правдиву звістку про сина. І цирюльник, глузливо посміхаючись, почав розповідати, як цей чужинець обшукував усю місцевість навкруги: їздив кіньми, ходив пішки, розповідав кожному про своє горе, обходячи всі навколишні таверни і пивні, зупиняючи по дорозі людей і розпитуючи їх; він зазірав навіть у канави. Спочатку він був дуже схвильований, потім уже шукав просто з настирливості, і щодалі — то все млявіше. Він навіть не міг гаразд розповісти, який з вигляду був його син. Можливо, це й був один з тих моряків, що покинули колись навантажене дошками судно, один з них упадав за місцевою дівчиною. Але старий розповідав про юнака років чотирнадцяти: «кмітливий, жвавий хлопчик». І коли люди тільки посміхалися на це, він ніяково тер свого лоба й відходив ображений. Зрозуміло, що він нічого не знайшов, навіть на слід не натрапив; але чомусь уже не забирався з Кольбука.

«Можливо, з туги, особливо після смерті жінки, він з глузду з'їхав», міркував цирюльник з виглядом великого знавця людської душі. Згодом старий зовсім кинув розшукування. Син його, певно, виїхав, і капітан поклав його чекати тут. Адже один раз, принаймні, син його завітав саме до Кольбука, а не на батьківщину; певно, у нього були для цього поважні підстави, гадав старий, і вони, мабуть, приведуть його знову сюди.

«Ха-ха-ха! Ну, звичайно, до Кольбука! Куди ж інакше? Єдине місце в усьому Сполученому Королівстві, де можна знайти давно загублених синків! Отож продав він старий дім в Кольчестері і переїхав сюди. Такі вже дурощі на його найшли! А от я не рішусь розуму, коли хто з моїх хлоп'ят втече. У мене їх восьмеро».

Своєю мужністю цирюльник викликав такий голосний регіт серед своїх слухачів, що аж стіни ходором заходили в таверні.

З одвертістю людини з здоровим глуздом він признавався, що такі речі вельми заразливі. Його цирюльня недалеко від гавані, й щоразу, як хтось з моряків заходив поголитися або постригтись, він і сам думав: «А що, коли це й є син старого Гегберда!» Хоч сам з цього глузував. Ця думка була заразлива. Він пам'ятав, як усе місто було охоплено нею. Але цирюльник сподівався, що старий ще

вичуняє. Він поклав лічити його розумним глузуванням, і пильно стежив, як це на того впливало. Через тиждень... через місяць... через рік! Якщо старий шкіпер одкладе поворот сина на наступний рік, то можна сподіватися, що він взагалі перестане говорити про це. У всьому іншому він був цілком здоровою людиною; отже, рано чи пізно мине й ця його хвороба. Цирульник був у цьому переконаний.

Ніхто ніколи не перечив капітану. Волосся його з того часу встигло посивіти, а борода зовсім побіліла й велично спадала йому на парусинове вбрання. Він сам собі пошив цього костюма, потай від усіх, й одного ранку одяг його, бо ще напередодні всі бачили його в жалюгідному суконному вбранні. Парусиновий костюм справив сенсацію на Хай-Стріт. Крамарі кидалися до дверей, всі кольбручани, хапаючи шапки, вибігали на вулицю. Така метушня спочатку вразила Гегберда, а потім налякала, та на здивовані питання він схвильовано й ухильно відповідав: «Це тимчасово».

Подію цю давним-давно забули; самого ж капітана Гегберда хоч і не забули, але перестали звертати на нього увагу — така вже людська звичка, бо й на сонце вони не звертають уваги, коли воно не примушує їх відчутти пекельну спеку. Жодних ознак хвороби не було помітно в капітана, тільки очі його якимось дивно блукали. В його поведженні на вулиці вже не було схвильованого напруження, а замість того з'явилися ніяковість і підозрілість; він, здається, вбачав у собі щось таке, що його знеславлює, якесь дивацтво, і проте не міг з'ясувати собі, в чому полягала його провина.

Тепер він неохоче розмовляв з людьми і придбав собі славу страшенного скнари. В крамницях він щось жалібно мурмотів; після довгого вагання купував трохи м'ясних обрізків і не терпів натяків на своє вбрання. Сталося так, як і пророкував цирульник. Всі думали, що старий позбувся вже хвороби,— кинув свої сподівання. Лише Бессі Карвел знала, що він тому не говорить більше про поворот свого сина, що чекає його не «через місяць» і не «через рік», а «завтра».

Зустрічі в садку та в квітнику зблизили їх; він розмовляв з нею через паркан по-батьківському, розумно, трохи з притиском. Вона користувалась необмеженим його довір'ям: і він частенько приязно підморгував їй. Незабаром міс Карвел навіть почала чекати цього підморгування. Спо-

чатку їй робилося ніяково: адже сердега був божевільний. Потім вона звикла відповідати на це сміхом: він не був лихою людиною. Нарешті, вона помітила в собі якийсь не-свідоме хвилювання й почала червоніти. Підморгування його не було вульгарним; його червоне обличчя з красивим вигнутим носом не позбавлено було шляхетності; тим більше, що коли він з нею розмовляв, то погляд його став спокійним і розумним. Це була красива, бадьора й струнка людина з білою бородою. Про літа його ніхто не думав. Він запевняв, що син його ще маленькою дитиною був надзвичайно схожий на його.

«В липні Гаррі міне тридцять один рік,— оповістив він якомсь її,— як раз такі літа, щоб одружитися з гарною, розбитною дівчиною, що вміє вести господарство. З нього було запальне хлоп'я. А з запальними чоловіками найлегше жити. Ці ж миршаві сучасні парубки тільки роблять жінку нещасливою. На світі нема нічого кращого за власну хату,— своє гніздечко, затишний куточок, в усяку погоду тобі — тепле ліжко. Хіба ж не так, моя люба?»

Капітан Гегберд був з тих моряків, що, плаваючи морем, ніколи не спускають землю з очей. Батько його, фермер, мав велику сім'ю, і коли він збанкрутував, Гегберд наспіх вивчився на шкіпера каботажного судна. Так біля берегів минуло все його морське життя. Певно, спочатку жилося йому не легко, бо його ніколи не приваблювало море; він любив землю з її численними будинками й затишним родинним життям. Багато моряків мають огиду до моря і не ховають цього, а він просто ненавидів його,— немов любов до спокійного осілого життя, пройшовши через багато поколінь, поїняла всю його істоту.

«Люди не знають, на яке поневіряння віддають своїх дітей, пускаючи їх в море,— говорив він Бессі.— Краще вже їх зробити арештантами». Він не вірив, що можна було звикнути до такого важкого життя. Що це за робота така, коли ви більшу частину свого життя не можете заглянути додому і навіть не знаєте, що там у вас робиться?»

Можна було подумати, що його дуже втомили довгі подорожі; а тим часом він ніколи не був у дорозі довше двох тижнів, та й то більшу частину цього часу стояв на якорі, захований од негоди. А тільки-но жінка його одержала в спадщину будинок і трохи грошенят од свого нежонатого дядька, що дещо надбав, торгуючи вугіллям,— він одразу покинув морську службу, з таким почуттям, не-

мовби йому пощастило втекти з каторги. За весь час цієї служби він міг на пальцях порахувати ті дні, коли йому не доводилося бачити берегів Англії.

«Я ніколи не відходив далі, як на вісімдесят сажнів од берега», вихвалявся він.

Бессі мовчки слухала. Перед їхнім котеджем ріс низький ясен; літніми вечорами вона виносила свого стільця на моріжок і сідала під деревом з своїм шиттям. Капітан Гегберд, в парусиновому вбранні, спирався на заступ. Щодня він копав свій квітник, знов і знов перекопуючи, по кілька разів на рік, але «поки що» нічого не збирався сіяти.

Бессі Карвел він з'ясовував: «Поки наш Гаррі не приїде завтра...» А вона вже так часто чула цю фразу, що в серці її зринав тільки невеличкий жаль до цього сповненого надією старого.

Отже, все odkладалося на завтра. Повний ящик був напханий різними мішечками з насінням для квітника. «Він, певно, побажає вислухати й вашу думку з цього приводу, моя люба», говорив їй капітан Гегберд через паркан.

Бессі не підводила голови від своєї роботи. Вона стільки вже разів чула це. Та іноді вона кидала шити, вставала й помалу підходила до паркана. Було щось в цих мріях принадно-чарівне. Він був певен, що син його, вернувшись додому, знайде добре влаштований, затишний притулок і більше вже його не покине. Тому він напхав свій котедж різноманітними меблями. Були там столи в чохлах, грубі сувої килимів, поставлені сторч, мов білі колони статуй, а в сутінку завішених штор проступали білі мармурові верхів'я. Капітан Гегберд завжди детально розповідав їй, що він купив, вважаючи, що вона має право все знати. А вкриті бур'янами подвір'я, казав він, можна буде залити цементом... післязавтра.

«Ми зможемо розкидати цей паркан, і ви почепите мотузку для білизни подалі од ваших квіток». Він підморгував, а вона червоніла.

В цих божевільних мріях було дещо й розумне. А що, коли справді його син вернеться? Хоча, правду кажучи, вона була не певна, що в нього взагалі був колись син; а хоч і був, то вже надто довго не з'являвся. Коли капітан Гегберд починав розпалятися, вона йому потакала і тільки для заспокоєння свого сумління потихеньку посміхалась.

Одного тільки разу спробувала вона, з почуття жалощів, висловити думку, що надії його даремні; але ця спроба

її дуже налякала. На обличчі в нього з'явився такий жах, немовби він побачив над собою розчинене небо.

«Ви... ви... гадаєте, що він втопився?»

З хвилину думала вона, що він збожеволіє, бо завжди здавався їй нормальнішим, ніж його вважали інші люди. За піднесенням настала реакція. Сердечно, по-батьківськи, трохи лукаво промовив він до неї:

«Не турбуйтеся, моя любя,— море його не затримає. Він з ним не зв'язаний. Ніхто з нас, Гегбердів, не зв'язаний з морем. Гляньте на мене: адже я не втопився. І він теж неодмінно вернеться. Ніщо не може перешкодити йому вернутись...»

Очі в нього забігали.

«Завтра».

Більше ніколи вона не вдавалась до такої спроби, боячись, щоб він часом і справді не збожеволів. А він цілком покладався на неї, бо вона здавалася йому єдиною розумною людиною в місті, і він од щирого серця радів, що знайшов своєму синові дружину до пари. Якось, під впливом лихого настрою, він признався їй, що на нього дивне враження справляють тутешні люди. Як вони позирають на вас, як розмовляють з вами! Він ні з ким з них не міг заприятелювати. Не до вподоби вони йому. Він не кинув би рідного міста, якби не знав напевно, що синові його впадобався Кольбрук.

Спустивши очі, вона мовчки плела біля паркана, терпляче вислуховуючи його теревені. Іноді на її мертво-блідих щоках проступали червоні плями. Її буйне волосся, недбало зачесане, мало колір червоного дерева, а батько її був зовсім рудий.

У неї була огрядна постать, лице — стомлене, несвіже. Коли капітан Гегберд розмальовував, як-то добре жити на власному господарстві, й вихваляв родинне вогнище, вона ледве помітно всміхалася. Її родинне щастя не виходило за межі того, що вона ось уже десять найкращих років свого життя піклувалася про батька.

Звірячий крик, що лунав з вікна верхнього поверху, уривав їхню розмову. Вона неквапливо згортала своє плетиво або складала шиття. А тим часом у безугавному завиванні чулося її ім'я, і рибалки, простуючи насипом, здивовано повертали свої голови у бік котеджів. Вона поволі йшла до дверей, і за хвилину в хаті ставало тихо. Згодом вона знову з'являлася, ведучи за руку людину

з суворим, грубим обличчям, товсту й неповоротку, мов гіпопотам.

Він був удівцем, цей кораблебудівельник. Багато років тому його спіткало нещастя: він раптом осліп. Після цього він поводився з донькою так, немовби вона була в цьому винна. Люди чули, як він на все горло галасував, що йому мало клопоту, що він сліпий, що він склав собі досить грошей, щоб кожного ранку мати на снідання шинку з яйцями, і дякував за це богові таким злісним голосом, наче кляв кого.

На капітана Гегберда його пожилець справляв таке неприємне враження, що одного разу він сказав міс Бессі: «Він якась шалена людина, моя люба».

Вона знову плела, кінчаючи пару шкарпеток своєму батькові, що вимагав од неї цілковитої покірливості. Пласти вона ненавиділа; а тепер саме дійшла до п'яток і не могла одвести погляду від спиць.

«Звичайно, йому не треба піклуватися про сина,— бубонів далі капітан Гегберд.— Дочкам, зрозуміло, не багато треба... гм... гм... І вони не тікають з дому, моя люба».

«Так... не тікають», спокійно промовила Бессі.

Капітан Гегберд хихикнув. Морський костюм, засмалене обличчя, борода Нептуна — робили його схожим на поваленого морського бога, що змінив свій тризубець на заступ.

«І він може вважати, що ви вже до певної міри забезпечені. З дівчатами найкраще. Чоловіки...» Він підморгнув. Міс Бессі почервоніла.

«Бессі! Подай капелюх!» гукнув раптом старий Карвел, що сидів під деревом, німий і нерухомий, схожий на кам'яного ідола. Рота він розтуляв лише для того, щоб вигукувати свої накази та лайки. Вона поклала собі зовсім йому не відповідати, а він галасував доти, доки вона не брала його під руку або не встромляла йому в рот люльку. Відчувши, що капелюх у нього на голові, він зразу ж перестав репетувати. Потім підвівся, і вони вийшли за ворота.

Він дуже налягав на її руку, і довгі прогулянки страшенно стомлювали Бессі; їй здавалося, що доля поклала на неї тяжку кару — завжди тягати за собою цього важкого каліку. Звичайно вони зразу ж переходили через дорогу (котеджі були в полі, недалеко від гавані, двісті ярдів від краю вулиці), і довго-довго ще видно було, як вони

поволі сходять дощаними східцями на дамбу. Дамба ця йшла з сходу на захід і схожа була на старий залізничний насип, що ним давно вже не ходили потяги. Незграбні постаті рибалок з'являлися на обрії, деякий час маячили над насипом і, не поспішаючи, сходили вниз. Їхні рудуваті волюки, схожі на павутиння, розіслані були на вкритому травою схилі дамби. Дивлячись з вулиці вгору, городяни бачили дві самотні постаті і впізнавали в них обох Карвелів. А капітан, тиняючись без діла біля своїх котеджів, підводив голову й дивився, як вони гуляють.

Він, як і раніше, містив у недільних часописах оголошення про Гаррі Гегберда. «Ці часописи за кордоном, по всьому світі», з'ясовував він Бессі. Одночасно, либонь, він думав, що син його в Англії, деє зовсім близько, щоб приїхати «завтра». Не виявляючи своїх думок, Бессі доводила, що в такому разі він даремно витрачає гроші на оголошення; краще б витрачав ці півкрони на себе. Докази її збивали його з пантелику, і якийсь час на нього находив сумнів. «Адже всі так роблять», відповідав він. В газеті була ціла колонка оголошень про загублених родичів. Він приносив газету й показував їй. Він і його жінка протягом багатьох років містили в газетах такі оголошення; але вона була дуже нетерпляча людина. Лист з Кольбрука надійшов на другий день після її похорону; і коли б у неї було хоч трохи терплячості, вона жила б тепер тут, і чекати їй довелося б всього один день.

«От ви, моя люба, маєте терплячість».

«А ви іноді мене просто дратуєте», відповідала вона.

Хоч він і не переставав давати в газети оголошення, але ніякої винагороди вже не обіцяв, бо в його затьмареному й розладнаному мозкові склалося переконання, — ясне, як день, — що він уже має всі потрібні йому відомості. Чого ще треба? Адже йому вказано місце — Кольбрук, і більше не було потреби про що-небудь довідуватися. Міс Карвел потакала йому, і його заспокоювало це її співчуття до всіх сподіванок, що примарою стояли перед ним, засліплювали його й заступали правду, як сліпота старого з другого котеджу заважала тому бачити світло й красу навкруги.

Але все, що збуджувало в ньому сумнів, найменша байдужість або неувважність до його планів про спільне життя з сином і синовією дружиною, коли той вернеться, дратувало його, викликало в ньому злість і сарказм. Бес-

сі звала це його лихим настроєм. Вона погрожувала йому своїм пальцем. Та коли знов виходила після того, як він з нею сварився, Гегберд скоса поглядав на неї, і досить було найменшого знаку її прихильності, як він знову підходив до штахету, і його батьківське відношення до неї одразу ж поновлялося.

Хоч їхня приязнь тяглася вже кілька років, проте між ними завжди стояв паркан, або штахет. Він розповідав їй про всі речі, які він придбавав для устаткування їхнього приміщення, але ні разу не запропонував оглянути їх: до повороту Гаррі жодна людина не повинна бачити їх. І справді, ніхто ні разу не був у його котеджі; він сам справляв усю хатню роботу й так крився з усім, що, купивши в місті якусь річ, швидко проходив через квітник, ховаючи її під своєю парусиновою кереєю. А вийшовши з хати, виправдувався: «Це був тільки казаночок, моя люба».

Коли Бессі була не дуже стомлена і не змучена батьковим гдиранням, то, червоніючи, відповідала:

«Гаразд, гаразд, капітане, я — терпляча».

«Ну й добре, моя люба. Вам уже не довго доведеться чекати», відповідав він, і раптом йому й самому робилося ніяково.

Щопонеділка передавала вона йому через штахет гроші за помешкання. Він жадібно хапав шілінги і потім тремтів над кожною копійкою, що йому доводилось на себе витратити. Та коли він залишав її, щоб іти за покупками, поведження його враз мінялося. Без її прихильності він почував себе зовсім беззахисним; тулився до стін будинків, ідучи вулицею, бо не вірив цим чудним людям, хоча вже й діти перестали гукати йому вслід, а крамарі, не обзиваючись жодним словом, відпускали йому крам. Надто турбували його й лякали найдрібніші натяки на вбрання, мовби в цьому було щось ганебне й незрозуміле.

Восени дощ перішив об його керею, і промочена парусина робилася цупкою, мов бляха. В негоду він ховався під невеличким накриттям і, тулячись спиною до дверей, сумно дивився на свого заступа, що стирчав серед подвір'я. Землю було так добре скопано, що восени вона перетворювалася на багно. Коли ж вона підмерзала, горю його не було краю. Що скаже Гаррі? І тому, що тепер йому не часто траплялося бачитися з Бессі, приглушене зачиненими вікнами галасування старого Карвела страшенно дратувало його.

«Чому цей божевільний не найме собі служниці?» спитав він одного вечора, коли вона вибігла до нього на часинку.

«Не знаю», стомлено відповіла Бессі, дивлячись вбік своїми сірими, безнадійними очима, під якими в неї завжди лежали темні смужки, бо, здавалось, вона вже не сподівалася, що буде якась зміна або якийсь кінець у її житті.

«Почекайте, моя люба, до весілля,— мовив до неї єдиний її друг, підступаючи ближче до штахету.— Гаррі вам найме служницю».

Його сповнене надіями божевілля, здавалось, так грубо глузувало з її безнадійності, що вона з серця трохи не закричала на нього на весь голос. Але стримала себе й, звертаючись до нього, немовби до здорової людини, мовила, глузуючи сама з себе: «Що ви, капітане, ваш син, може, на мене й глянути не схоче».

Він підвів голову й хрипко зареготав:

«Що таке? Цей хлопчисько! Не побажає глянути на єдину розумну дівчину в усій окрузі? А я навіщо тут, моя люба... моя люба... моя люба?.. Навіщо? Почекайте. Ви тільки почекайте. Завтра побачите. Я швидко...»

«Бессі! Бессі! Бессі! — заревів з хати старий Карвел.— Бессі! Люльку!»

Цей товстий сліпець просто ракував з свого ледарства. Він навіть не бажав простягнути руку за потрібними йому речами, що їх Бессі ніколи не забувала покласти біля нього; не бажав і пальцем поворухнути; не підводився з свого стільця; жодного кроку не робив у вітальні, яку знав, наче видющий,— завжди кликав до себе Бессі й вішався усією своєю вагою на її плече; не бажав проковтнути жодного шматочка, якщо вона не прислужувала йому. Він навмисно перебільшував свою безпорадність, щоб якнайдужче поневолити її. З хвилину постояла вона, зціпивши зуби, потім повернулась і пішла в хату. Капітан знову вернувся до свого заступа. Карвелів галас одразу стих, і швидко з вікна вітальні заблмало світло.

Якось людина твердо й не поспішаючи йшла дорогою; пройшла вже мимо, але, уgliedівши капітана Гегберда, зробила крок чи два назад. Небо на заході ще блмало холодним білим світлом. Прохожий нахилився через хвіртку.

«Певно, ви й є капітан Гегберд?» спитав він.

Старий озирнувся і витяг з землі заступ, наляканий цим незнайомим голосом:

«Так, це я», нервово відповів він.

Той, усміхаючись йому в лице, промовив:

«Ви, здається, вмістили оголошення про свого сина?»

«Мій син Гаррі,— забурмотів капітан.— Він завтра повертається додому».

«Дідька лисого! — кинув незнайомий. І глузливо спитав: — Чого це ви запустили собі бороду, як у різдяного діда?»

Капітан підступив ближче й сперся на свого заступа.

«Ідіть своєю дорогою», мовив він злісно, але й несміливо, бо дуже боявся глузування.

Незнайомий, навіть не підозріваючи, що хвилину тому йому мало не розчерепив голову заступ, уже серйозніше сказав:

«Я не втручаюсь в чужі справи. Але мені здається, що з вашими відомостями про сина щось не гаразд. Дозвольте зайти?»

«В а м... зайти?» з невимовним жахом прошепотів старий.

«Я можу дати вам справжні відомості про вашого сина, останні відомості, якщо ви їх бажаєте почути».

«Ні,— крикнув Гегберд і сердито почав ходити туди й сюди, піднявши заступ на плече.— Прийшло якесь ледащо, якийсь там скалозуб і запевняє, що тут щось не гаразд. Я маю більше відомостей, ніж ви. Я маю всі відомості, які мені потрібні. Я їх одержав багато років тому... Впустити вас? Аякже! А що скаже Гаррі?»

Постать Бессі Карвел з'явилася у вікні вітальні; потім грюкнули двері, і вона вибігла з котеджу. Одягнена була в чорне, і тільки на голову накинута було щось біле. Ці двоє голосів, що їх вона почула, сидячи в кімнаті, так схвилювали її, що не могла мовити ні слова.

Капітан Гегберд мав такий вигляд, немовби намагався звільнитися з клітки. Ноги його грузли в калюжах, він попадав у ями; нічого не бачачи, налетів на паркан.

«Обережніше! — серйозно мовив перехожий і вхопив капітана за рукав.— Хтось намислив вас обдурити... Ого! А що це за вбрання на вас? Добряча парусина, присягаюсь св. Георгієм! — І голосно зареготав.— Ну й тип же ви!»

Капітан Гегберд звільнив свою руку і, зщулившись, почав одступати.

«Це тимчасово», пробурмотів він сторопіло.

«Що з ним таке?— фамільярно звернувся перехожий до Бессі й почав помалу з'ясовувати:— Я не мав наміру його лякати.— Він низив голос, немов давно вже був із нею знайомий.— Я випадково зайшов до циркульні, щоб поголитися за два пенси, і там мені розповіли, що це за тип. Старий усе життя був таким».

Наляканий натяком на своє вбрання, капітан Гегберд втік у хату, захопивши з собою й свого заступа, а двоє біля хвіртки аж здригнулись, коли грюкнули двері; потім почули гуркіт засувів, дзенькіт замка й божевільний сміх за дверима.

«Я не хотів його хвилювати,— мовив незнайомий, трохи помовчавши.— Що це з ним? Адже він ще не зовсім божевільний?»

«Він довго тужив за своїм сином, який десь пропав», тихо, немовби прохаючи пробачення за старого, відповіла Бессі.

«Та я ж і є його син».

«Гаррі!» скрикнула вона й замовкла.

«Знаєте моє ім'я? Приятелі з старим, еге ж?»

«Він — наш хазяїн», плутаючись, мовила Бессі і вхопилася за паркан.

«Отже, виходить, ці дві кролячих клітки — його? — з презирством кинув молодий Гегберд.— Якраз те, що йому треба. Чи не можете ви, часом, сказати, хто це має приїхати до нього завтра? Ви, певно, знаєте. Запевняю вас, що старого хтось хоче обдурити,— це шахрайство!»

Вона не відповідала, почувавши себе зовсім безсилою дати пояснення, в якому, здавалося, і вона й божевільля сплелися до купи.

«О, мені дуже шкода!» прошепотіла вона.

«Що таке?— спитав він.— Не бійтесь мене збентежити. Боятись доведеться старигану якраз тоді, коли він найменше цього ждатиме. Та мені й байдуже, хоч все-таки цікаво буде ще раз глянути на його пику взавтра. Я не ганяюсь за його грошима, але право — є право. Побачите, як я упораюсь завтра з тим шахраєм, хто б він не був!..»

Він підступив ближче й стояв перед нею по той бік штахету. Потім глянув на її руки. Йому здалося, що вона тремтить, і він подумав, що, може, й вона бере участь у

цьому шахрайстві. Може, він приїхав якраз вчасно, щоб їм перешкодити. Ця думка трохи його розважила. Але він завжди поблажливо ставився до всяких жіночих витівок. А вона таки й справді тремтіла: шаль зсунулась з її плечей. «Сердечна!» подумав він, а вголос промовив: «Не турбуйтеся про того хлопця; він, певно, передумає до завтра. А що мені робити? Не можу ж я отут стовбичити до ранку!»

Вона вигукнула: «Це він в а с, вас чекає! Це в и повинні прийти завтра!»

Він тупо глянув на неї. «О! Це — я!» В обох, здавалося, перетяло дух. Очевидячки він міркував над тим, що почув; потім без роздратування, але з помітним замішанням, промовив: «Не розумію. Я йому нічого не писав. Це мій приятель побачив ранком оголошення в газеті й сказав мені...»

Він нахилився до неї, а вона щось швидко зашепотіла. Нарешті він спитав: «А чому ж сьогодні не можна?»

«Ви мене не зрозуміли!» нетерпляче скрикнула вона.

Яскрава смужка світла згасла на заході. Знову він нахилився, щоб краще чути; і темна ніч заховала постаті — жінки, що пошепки розповідала, й чоловіки, що уважно слухав; тільки обличчя їх, ласкаво й таємничо зближені, маячили в темряві.

Він випростався: крилата тінь капелюха стирчала у нього над головою. «Правда ж, дурне становище? — скаржився він. — Завтра? Ну, ну! Ніколи ще не доводилося такого чути. Виходить, що завжди буде це «завтра», а «сьогодні» ніколи не буде; так я розумію?»

Вона мовчала, мов скам'яніла.

«І ви підтримували цю химерну вигадку?» питав він.

«Я йому ніколи не перечила».

«Чому?»

«А навіщо було це робити? — оборонялася вона. — Це зробило б його ще більш нещасним. Він збожеволів би».

«Збожеволів би!» прошепотів він і почув її нервовий сміх.

«Кому б це могло пошкодити? Невже й мені треба було сваритись з нещасним стариком? Легше було самій наполовину вірити в це».

«Так, так! — міркував він. — Певно, старий якимось обплутав вас своїми нісенітницями. У вас добре серце».

Руки в неї нервово задрожали. «І це могло бути прав-

дою. Це була правда. Це сталося. Ось воно. Ось воно «завтра», що ми його сподівалися».

Вона передихнула, а він добродушно сказав:

«Так, а двері замкнені. Я б не звернув уваги, якби... І ви гадаєте, що його можна примусити мене впізнати... Ви могли б це зробити? Через тиждень, кажете? Гм... може й так. Тільки невже ви думаєте, що я витримаю тиждень у цій норі? Ні, ні! Мені давай важку роботу або гамір, метушню, широкий простір, якого тут у всій Англії не знайдеш. Правда, одного разу я вже був тут і прожив більше тижня. Старий містив тоді оголошення в часописах. От, один мій приятель і намислив скористатися з цього, щоб видурити пару соверенів, й послав йому листа про мене. Проте з цього жарту нічого не вийшло. Довелося нам брати ноги на плечі. А зараз цей приятель чекає на мене в Лондоні, а крім того...»

Бессі Карвел швидко дихала.

«Чи не постукати мені у двері?» спитав він.

«Спробуйте», відповіла вона.

Рипнула хвіртка до котеджу Гегберда, і тінь його сина слизнула крізь неї, зупинилась і знов зайшлася довгим сміхом, дуже схожим на батьківський, тільки лагідним і м'яким,— сміхом, що забринів у жіночому серці, задзвенів в її ухах.

«А він часом не бешкетує? Мені б не хотілося з ним стятися. Хлопці завжди говорять, що я й сам не знаю своєї сили».

«На мій погляд, він — найплохіша людина в світі», перебила вона.

«Ви не сказали б цього, якби побачили, як він мчав за мною сходами з ремінним поясом в руці,— заперечив він.— Я шістнадцять років це пам'ятаю».

Її немовби обпало, коли вона знову почула його стриманий лагідний сміх. А коли пролунав стук дверного молотка, серце її завмерло.

«Гей, тату! Впустіть мене. Це я — Гаррі! Вернувся на день раніше».

Вікно на верхньому поверсі одчинилося.

«Скалозуб, що прийшов сюди з якимись вістями?— почувся голос старого Гегберда.— Не зв'язуйтеся з ним, моя люба. Це зіпсує всю справу».

Гаррі ще раз крикнув: «Гей, тату!» Потім щось дзенькнуло; вікно закрилося, і хлопець знову з'явився біля неї.

«Так само, як і колись. Трохи не вбив мене, кинувши в голову свого клятого заступа».

Вона затремтіла.

«Та мені й байдуже,— розпочав він,— але я витратив на квиток всі свої шілінги, а на останні пенси поголився — з пошани до старого».

«А ви й справді Гаррі Гегберд?— швидко спитала вона.— Ви можете це довести?»

«Чи можу довести? Та хто ж інший може це зробити?— весело мовив він.— Які вам потрібні докази? Що я маю доводити? Нема жодного куточка у всьому світі, крім, можливо, Англії, де не було б мужчини, або краще — жінки, що не знала б мене, як Гаррі Гегберда. Я дуже схожий на Гаррі Гегберда і можу це вам довести, якщо дозволите увійти у вашу хвіртку».

«Входьте», мовила Бессі.

Він увійшов у квітник. Його довга тінь сунула, трохи похитуючись, а Бессі повернулась до вікна й чекала. Світло падало на його крислатий капелюх, на його могутні плечі, що, здавалося, розтинали темряву. Він підійшов і зупинився, повернувшись лицем до освітленого вікна, що було в неї за спиною.

«Ви тільки уявіть собі на хвильку, що в мене батьківська борода... Ну, що? Я ж ще хлопчиком був викапаний батько».

«Це правда», прошепотіла вона.

«Ось як це було. Він завжди був домосідом. Я пам'ятаю, як він розкисав ще за три дні до того, як треба було їхати кудись. Можна було подумати, що він одпливав на китобойному судні — приймає на три роки. Ха-ха! Нітрохи! Всього на десять днів».

Гаррі замовк, а потім, знизивши голос, спитав: «Він ніколи не говорив вам, від чого померла мати?»

«Говорив,— гірко промовила Бессі,— що з туги за вами».

Він знов помовчав і розказав: «Вони так боялися, що з мене не буде пуття, що просто виїли з дому. Мати гризла за ледарство, а старий заявив, що швидше вб'є, ніж пустить мене на море. Отож я й утік. Іноді мені здається, що лише через якусь непорозуміння я у них народився».

«А де ж вам треба було народитись?» задирливо перепитала Бессі.

«Серед простору, десь на морському узбережжі, у хуртовинну ніч,— швидко відповів він. А потім повагом до-

дав: — Химерні вони були обоє! А старий так і не кинув своїх дурниць. Пошпурив у мене свого клятого заступа... Слухайте! Що це за галас? «Бессі, Бессі!» Це у вашій хаті?»

«Це мене кличуть», байдуже відповіла вона.

Він одступив. «Ваш чоловік?.. Не поганий голос для корабельної палуби».

«Ні, це мій батько. Я незаміжня».

«Ви — гарненька дівчина, міс Бессі, любя», додав він ніжно.

Вона одвернулася.

«Ой, що там таке? Хто його ріже?»

«Він чаю хоче». Вона стояла перед ним висока й нерухома, одвернувшись убік і ламаючи руки.

«Чи не слід би вам піти до нього? — запропонував він, видивляючись на її шию. Шаль її зсунулась до самих ліктів. — Швидко все місто збіжиться. Я почекаю трохи».

Шаль упала на землю, і поки він підіймав її, дівчина зникла. Він перекинув шаль через руку і, підійшовши до вікна, побачив лампу без абажура й надзвичайно товсту людину, з роззявленою пащекою та скуйовдженим волоссям. Галас відразу стих; вікно затулило шторою. Він замислився. Що робити? Батько божевільний; в хату не ввійдеш. Грошей на дорогу нема, а голодний приятель в Лондоні думає, що він утік від нього. «А, сто чортів!» пробурчав він. Звичайно, можна виламати двері, але за це його ще посадять у в'язницю. Правда, це не велике лихо, але він смертельно жахався опинитися на замку, — навіть помилково. Його холодом пройняло від одної думки про це. Він аж затупотів ногами по моріжку.

«Ви хто? Моряк?» спитав його схвильований голос.

Вона з'явилася, мов тінь, бо її вабила інша безжурна тінь, що чекала під хатою.

«Усе, що хочете. А цього разу й, справді, вернувся моряком. І як моряк — я не нароблю сорому».

«Звідкіля ж ви?» спитала вона.

«Просто з веселої гулянки, — відповів він. — Лондонським потягом, розумієте? Ненавиджу сидіти в зачиненому вагоні. Вже краще в хаті».

«А! — мовила вона. — Це добре».

«Бо в хаті завжди можна розчинити двері і йти світ за очі».

«Й ніколи не вернутись?»

«Не раніше, як через шістнадцять років,— засміявся він.— У кролячу клітку, де вітають тебе старим заступом...»

«Корабель не такий вже й великий», закинула вона.

«Так, але море безмежне!»

Вона похилила голову. Вуха її немовби стали чуйні до всіх голосів у всесвіті: вона почула за дамбою голос хвиль, що розбивалися об берег одноманітним урочистим гомоном, і вся земля нараз перетворилася на голосний дзвін.

«І все ж — корабель є корабель. Ви його любите й кидаєте. Плавання — не шлюб», скінчив він безтурботною морською примовкою.

«Не шлюб», прошепотіла вона.

«Я ніколи не звав себе чужим ім'ям і жодного разу не брехав жінкам. Навіщо брехати? Бери мене або кинь,— кажу я,— та коли ти вже береш мене...— Він сперся на стіну й почав стиха наспівувати:

Ой, Ріо, Ріо!
Бувай же здорова,
Дівчино моя,
Гарна, чорноброва».

«Вам холодно? — звернувся він.— Ось я підняв вашу дрібничку.— Вона відчула, як руки його обхопили її, закутуючи в шаль.— Зав'яжіть кінці на грудях», наказав він.

«Чого ви приїхали сюди?» стримуючи тремтіння, спитала вона.

«Щоб дістати пять соверенів,— швидко відповів він.— Наша гулянка трохи затяглася, і стало скрутно з грошима».

«Ви пиячили?»

«Три дні безперестану. Але не думайте про мене погано,— я не п'яниця. Ніхто не примусить мене пити, коли я сам того не бажаю. Я можу бути міцним, як скеля. Сьогодні вранці приятель мій читає газету й каже: «Ідь, Гаррі, це ж твій коханий батько... Може, він дасть тобі п'ять соверенів». Ну, вони й стяглися мені на квиток. Дурна пригода!»

«Боюсь, що у вас недобре серце», зітхнула вона.

«Чого це ви так думаєте? Що я втік з дому?.. Адже він хотів зробити мене підсудком — для власного задоволення. Ну, я й наживав п'ятами. І в той день, коли я втік, все моє тіло було розмальоване синяками,— з великої любові... Старий завжди був якийсь химерний! А тепер цей заступ... Думаєте, з глузду зсунувся? Анітрохи. Це якраз

схоже на мого батенька. Він хоче прив'язати мене, щоб був йому попихачем... Та нам з товаришем скрутно прийшлося; а що йому п'ять соверенів — єдиний раз за шістнадцять років?»

«Як мені жаль вас. І вам ніколи не хотілося вернутися додому?»

«Щоб стати підсудком, писарчуком і гнити в якійсь норі, схожій на цю? — з презирством скрикнув він. — Та коли б навіть старий замкнув мене в хаті, то я б усі стіни розвалив або вмер би на третій день».

«А де ж ви сподіваєтеся вмерти?»

«Де-небудь — в кушах, на морі, на верховині гори... Дома?! Весь світ — мій дім; але я, певно, помру в лікарні... Ну, й що ж! Хіба не все одно, де померати, коли пожив як слід; а був я, чим хочете, тільки не кравцем і не солдатом, — був прикордонним вартовим, стриг овець, тягав на плечах здобич, бив гарпуном китів... оснащував судна, шукав золото, білував биків і відмовився від таких грошей, що їх старий і за все життя своє не нашкрібав би. Ха, ха!...»

Він приголомшив її, й вона прошепотіла: «Час уже спати».

Він випростався й суворо сказав: «Так, час іти».

Проте не зрушився, а знову прихилився до стіни й почав наспівувати чужоземну пісеньку.

Йй захотілось плакати. «Це теж одна з ваших жахливих пісень».

«Навчився в Мексіці. Це пісня гамбусінів: неспокійних людей. Ніщо не може їх втримати на одному місці, навіть жінчина...»

«Чи не хочете ви знову туди повернутись?» запинаючись, спитала вона.

Він посміхнувся.

«Ні. Це проклята країна золота. Іноді мені навіть моторошно ставало, дивлячись на неї; але нас, не забудьте, чималий гурт був, а гамбусіни мандрували поодиноці. Вони знали цю країну передніше, ніж інші люди, і мали якийсь дивний талан розшукувати золото. Ну, й їх теж охопила золота лихоманка, хоч золото, здавалося, було їм непотрібне. Бувало знайдуть багате родовище і враз повернуться до нього спиною; може трохи й покопають, щоб погуляти, а потім кидають і йдуть шукати іншого місця. Вони ніколи довго не затримувались там, де були хати; ні жінок, ні

дітей, ні домівок, навіть приятелів вони не мали. Заприятитися з гамбусіном ви б не змогли: надто вони неспокійні люди — сьогодні тут, а завтра там. Про свою знахідку вони нікому не розповідали: і не було ще на світі багатого гамбусіна. Їм не золото потрібне, їм кортить тільки його шукати. Не народилася ще та жінка, щоб утримала гамбусіна довше тижня. Ось це й розповідає пісня: одна дівчина-красуня намагалася прив'язати до себе гамбусіна, щоб він їй приносив золото. Та де там! Він пішов, і тільки вона його й бачила».

«Що ж сталося з нею?» прошепотіла Бессі.

«Пісня про це не говорить. Певно, поплакала трохи: он який хлопець — поцілував і пішов. Але їм треба завжди чогось шукати. Мені іноді здається, що й я такий, як оті гамбусіни».

«Значить, ні одна жінка вас не може утримати», почала вона твердо, але під кінець голос її затремтів.

«Не довше тижня,— пожартував він, граючи на струнах її серця своїм веселим лагідним сміхом.— А проте я всіх кохаю. Ладен усе віддати за гарну жінку. І в яку тільки біду через них я не вскакував, і з яких тільки пригод вони мене не вирятовували! Я кохаю їх з першого ж погляду. Я і в вас закохався, міс... Бессі, чи не так?»

Вона трохи відступила і нервово засміялася.

«Ви ж навіть лиця мого не бачили».

Він галантно нахилився до неї.

«Бліда трошки: декому це до лиця. Крім того, у вас красива постать, міс Бессі».

Вона аж затремтіла. Ніхто ще їй не говорив таких слів.

«А я таки добре зголоднів,— перемінив він тон.— Не снідав сьогодні. Чи не можете ви винести мені хліба або...»

Її вже не було. А він хотів прохати її пустити його в хату. Нічого. Можна й тут. Паскудне становище! Що подумає його приятель?

«Я у вас не милостині прошу,— жартівливо сказав він, беручи шматок хліба з маслом, що вона простягнула йому.— Я прошу по-приятельськи. Мій батько багатий, ви ж самі знаєте».

«Він морить себе голодом заради вас».

«А я теж голодував через його химери», мовив він, беручись за другий шматок.

«Все, що він має, надбав він задля вас», обороняла вона старого.

«Так, щоб я приїхав і сидів тут, як жаба в норі. Дякую вам! А що ви скажете про заступ?.. Він завжди досить дивно виявляв свою любов».

«Я змогла б умовити його за тиждень», несміло запропонувала вона.

Він був надто голодний, щоб відповісти їй, і, докірливо тримаючи перед ним тарілку, вона почала щось шепотіти йому, швидко й захлинаючись. Він слухав, здивований, їв щодалі повільніше й нарешті зовсім перестав жувати.

«Так ось що він замислив!» презирливо мовив він і невідомим рухом вибив з її рук тарілку й енергійно вилаявся.

Вона відсахнулася від нього.

«Ні! — лютував він. — Він сподівається... Він чекає, що я ради його проклятих грошей!.. Кому потрібний його дім? Божевільний? Е, ні! Не думайте. Він знає, чого хоче. Він хотів зробити з мене нікчемного підсудка, а тепер хоче зробити ручного кролика у своїй клітці. З мене! З мене!» Його злісний сміх лякав її.

«І світ мені малий, коли мені хочеться розправити плечі, кажу вам... як вас?.. Бессі... Нехай та пані сидить дома в своїй вітальні, як жаба в норі. Женити! Він хоче мене женити, пришити до місця! І вже, певно, нагледів наречену, дідько б мене вхопив! Насмілюсь спитати вас, ви, часом, не знаєте ту особу?»

Плач душив її, вона тремтіла, але він так розлютився, що не помічав її розпачу. Його проймала страшена лють від одної думки про одруження.

Задеренчало вікно.

«Скалозуб, що прийшов з дурними вістями», забубонів старий Гегберд тоном проповідника. І Бессі здалося, що голос цей отрує божевіллям ніч, насилає шаленство й загибель на землю. «Тепер я знаю, чого тутешні люди такі непевні, моя люба. Зрозуміло, коли тут вештається цей божевільний! Не майте з ним ніяких справ, Бессі. Чуєте, Бессі?»

Вони мов зацікавилися. Старий метушився й бурмотів щось біля вікна. Раптом він пронизливо скрикнув: «Бессі, я вас бачу! Я скажу Гаррі!»

Вона метнулася, мовби хотіла втекти, потім спинилася й притисла руки до скронь. Молодий Гегберд — темна велетенська постать — закам'янів, мов людина, вилита із

бронзи. А над їх головами божевільна ніч скаржилася й лаялася голосом старої людини.

«Проженіть його, моя люба! Це якийсь волоцюга. А вам треба осісти на своєму господарстві. У цього парубка нема власної хати — він не схожий на Гаррі. Він не може бути Гаррі. Гаррі вернеться завтра. Ви чуєте? Це один день, — белькотів він, усе дужче й дужче хвилюючись. — Не бійтеся, Гаррі оженився з вами».

Його божевільний голос покривав навіть гомін прибою, що важко ударяв об дамбу.

«Йому доведеться оженитися. Я примушу його, а ні — то..., — він вигукнув жахливе прокляття, — я позбавлю його останнього шілінга і все одпишу вам. Я зроблю це... Вам! Хай гине з голоду».

Вікно зачинилося.

Гаррі передихнув і ступив до Бессі.

«Значить, ви й є та дівчина, — мовив він, знизивши голос. Вона не ворухнулася, стояла, одвернувшись од нього й стиснувши голову руками. — Слово честі, — говорив він далі, і непримітна усмішка заграла на його губах, — мені хочеться залишитись...»

Лікті її тремтіли.

«На тиждень», закінчив він.

Вона затулила лице руками.

Він підступив до неї зовсім близько й ласкаво взяв за руки. Вона відчула його дихання на своєму лиці.

«Я попав зараз в біду, і ви мусите допомогти мені виплутатися з неї». Він намагався розтулити її лице. Вона пручалася. Тоді він пустив її і, відійшовши трохи, спитав: «У вас є гроші? Я мушу йти».

Засоромлена, вона хитнула головою, а він чекав, поки вона шукала в кишені.

«Ось вам! — шепнула вона. — Йдіть собі! Ради бога, йдіть! Коли б у мене було більше... у б усе віддала, щоб тільки забути... щоб примусити вас забути».

Він простягнув руку. «Не бійтеся! Жодної з вас я не забув. Інші давали мені дещо й дорожче грошей... Але зараз я — жебрак, а ви, жінки, завжди мене рятували».

Похитуючись, він підійшов до вікна і в напівтьмянсму світлі, що прохоплювалося крізь штору, глянув на монету, що лежала на його долоні. Це був півсоверен. Він поклав монету в кишеню. Бессі стояла трохи збоку, похиливши голову, мов пририта; руки її безсило повисли, як неживі.

«Ви не можете мене купити,— сказав він,— і себе не можете викупити».

Він міцно насунув на голову капелюха, і через хвилину вона відчула себе в його цупких обіймах. Ноги її відірвалися од землі, голова відкинулася назад; він владно вкривав міцними поцілунками її лице, немовби поспішаючи дістатися до її серця; цілував бліді щоки, лоб, важкі повіки, зів'ялі губи, а розмірені удари й зітхання припливу акомпанували його могутнім пестошам. Здавалося, море, пробивши дамбу, що захищала міські хати, пройшло над її головою. Потім хвиля відхлинула. Бессі відсахнулася від нього й прихилилася до стіни, знесилена, мовби її викинула на суходіл буря з розбитого корабля.

Трохи згодом вона розплющила очі й, прислухаючись до певних, повільних кроків, що несли від неї переможця, почала поправляти на собі вбрання. Нараз метнулася до відчиненої хвіртки й вибігла на темну й безлюдну вулицю.

«Зупиніться,— крикнула вона.— Не йдіть!»

Похиливши голову, вона дослухалася і не могла сказати,— чи то билися о берег хвилі, чи тупотіли кроки, що без жалю топтали її серце. Потім все стало вщухати; моторошна тиша нагнала на неї страх — гостріший, ніж жах смерті. Зібравши останні сили, вона ще раз гукнула:

«Гаррі!»

Ані найменшого відгуку. Нічого. Гуркіт прибою теж, здавалося, змівк. Не чути було навіть шепоту життя, немовби вона була сама, всіма покинута серед тієї кам'янистої країни, де божевільні шукають золото і, знайшовши, з презирством кидають його.

Капітан Гегберд був насторожі. Розчинилося вікно; і серед тиші цієї кам'янистої країни залунав його голос, голос божевілья, брехні і розпачу, голос безглуздої надії.

«Пішов уже той волоцюга з своїми вістями? Ви не чуєте вже його ходи, моя люба?»

Бессі зайшлася слізьми.

«Ні, ні! ні! Вже не чую!» схлипувала вона.

Він задоволено зареготав:

«Ви сполохнули його. Люба дівчино! Тепер усе буде гаразд. Терплячість, моя люба. Ще один день».

А в другому будинку старий Карвел сидів, розметнувшись у кріслі. Велика лампа стояла біля нього. Нараз він люто загукав: «Бессі! Бессі! Гей, Бессі!»

Вона, нарешті, почула його і, скорившись своїй недолі,

мовчки попленталась у своє задушливе пекло. Не було в ньому ні величної брами, ні жахливого напису, що вимагав — кинути грішні надії, хоч вона й не знала, в чому саме її провина.

А старий Гегберд там, нагорі, так розпалився, що почав голосно виявляти свою радість.

«Зачиніть вікно! Угамуйтеся!» ковтаючи сльози, гукнула вона йому з дверей.

Він повстав проти її авторитету, радіючи, що спекався «чогось загрозливого». Здавалось, усе божевілля світу, сповнене надій, впало на землю, щоб пойняти жахом її серце голосом цього старого, що вигукував своє безглузде «з а в т р а».

Визволення

РОМАН

МІЛИН

ЗМІСТ

	Стор.
<i>Частина перша</i>	
Людина й бриг	65
<i>Частина друга</i>	
Берег Притулку	102
<i>Частина третя</i>	
Полон	138
<i>Частина четверта</i>	
Дар мілин	190
<i>Частина п'ята</i>	
Справа честі й справа серця	226
<i>Частина шоста</i>	
Право життя й данина смерті	289

Людина й бриг

Низькі береги, що піняться й шумують навколо тисяч великих і малих островів Малайського Архіпелагу, віками були ареною великих подій. Ця країна ще й тепер не втратила всієї таємничості й романтики свого минулого. Здобуваючи її, чотири нації виявили властиві їм вади та достоїнності. Але народ цих островів, що мужньо бився з іспанцями, португальцями, голландцями та англійцями аж ніяк не змінився після неминучої поразки. Він зберіг до цього часу любов до волі, відданість своїм ватажкам, послідовність у дружбі й зневажливості, усі свої гарні й хибні властивості. Його батьківщину, землю й воду (бо море так само було його батьківщиною, як і земля численних островів) захопила європейська раса, опираючись на велику силу меча і кропила. Незабаром цивілізація знищить навіть сліди тих кривавих змагань. Звитяжні білі мандрівники, що співчували тубільцям, не лишили по собі нащадків, бо світові ідеали змінювалися надто швидко. Все ж і в цьому столітті вони мали багатьох наслідувачів. Навіть тепер ми бачили одного з них — сміливого мандрівника, відданого своїм пориванням, людину високого розуму й чистого серця, що заклав підвалини багатой держави на ідеях рівності й справедливості. По-лицарському визнавши вимоги

переможених, він сам був безкорисливий лицар щастя. Нагородою за його високі поривання є та шаноба, з якою чужий народ береже спогади про нього. За життя його не розуміли і ганьбили, але слава вчинків виправдала чистоту його намірів. Тепер він належить історії. Крім нього було багато незнаних лицарів щастя. Вони не мали його походження, становища й розуму, а тільки симпатію до цих людей, лісів і морів. Не можна сказати, що цих звияжців забуто, адже їх ніхто й не знав. Розпорошені по численних островах Архіпелагу, вони інколи виступали з темряви, але лише для того, щоб бути засудженими як правопорушники. Їх життя і боротьба прикрасили романтизмом таємничу країну мілин і лісистих островів, що лежить далеко на Сході серед двох глибоких океанів.

I

З рівної блакиті мілкого моря підіймає Карімата високі, неродючі, сірожовті верховини своїх скелястих гір. Кряж Суруту, зігнутий, наче спина могутнього велетня, одмежується з заходу вузькою смугою води. А на схід розташувалась група дрібних островів, стертих, невиразних, з неясними обрисами, що ніби тануть у скупчених тінях. Ніч, насуваючись зі сходу, помалу глitala землю й море, землю — нерівну, пошматовану й гористу; море — з легеньким блиском і безмежною рівниною, що так і вабить до мандрівок і шукань.

Вітру не було. Невеликий бриг¹, що стояв за кілька миль на північний захід від Карімати, ледве на півмилі зсунувся з свого місця. Була зовсім тиха вода, мертвий, рівний штиль, спокій мертвого моря й мертвої атмосфери. Ніщо не ворухилось на землі, на воді і в непорушній блакиті неба.

На цій тихій воді протоки стояв бриг, спокійний і рівний, ніби щільно скутий, киль до кіля, з своєю власною тінню, що відбивалась у безмежному дзеркалі моря. А навколо — дрібні островки мовчки дивились на цей подвоєний корабель, що ніби назавжди прикипів серед них, — безнадійний бранець штилю, безсилий в'язень мілкої води. В полудень дмухнув легкий, вередливий вітерець. Про-

¹ Бриг — двохмачтовий корабель, від 150 до 300 тонн вантажу.

ва¹ помалу повернулась на захід, і кінець рівної й тонкої стрілки² показав на захід. Ззаду, біля стернового колеса, стояв малаець. Твердо впираючись босими коричньовими ногами, він держав колесо під прямим кутом і міцно стискав його, наче корабель тікав від шторму. Стерничий стояв нерухомо, ніби скам'янілий, готовий одразу ж повернути колесо, як тільки доля дозволить бригау взяти справжній хід у цьому олійному морі.

Другий чоловік, що стояв на палубі брига,— очевидячки помічник капітана,— був білий: низький, присадкуватий, з сивуватими вусами й голеним обличчям, червоним від пекучого сонця й солоного морського вітру. Скинувши легку куртку, він лишився тільки в білих штанах і тонкій бавовняній сорочці. Його складені на грудях дужі руки скидалися на два товсті шматки сирої яловичини. Взутий був на босоніж у солом'яні сандалії, а голову його захищав величезний коржовий бриль; колись білий, а тепер дуже чорний, він надавав цій людині чудернацького вигляду живого гриба. Чоловік перехилився через бильця і стояв нерухомо, спокійно втупивши очі в тінь брига на тихій воді; бачив там свою схилену голову й плечі; довго дивився, ніби зацікавлений своїм власним обличчям, лаючи мертвий штиль, що впав на корабель, як тягар, величезний і пекучий.

Потім, глибоко зітхнувши, підійшов, лаючись, до нактоуза³; сумно спинився перед ним. З-під одхиленої шибки ілюмінатора почулося щебетання канарки, яке, здавалось, було йому приємне. Він прислухався, ледве посміхнувся і, пробурмотівши: «Дік, біденький Дік», знову пірнув у мертву безмовність світу. Очі самі заплющилися, голова низько схилилась над гарячим мідним верхом нактоуза. Раптом він випростався й крикнув хрипким голосом:

— Ти що заснув? Поверни стерно! Дай хід назад!

Малаець без найменшого руху в обличчі й позі, наче був він неживий, швидко закрутив колесо, перебираючи шпиці руками, а коли воно скригочучи спинилося, схопив його знову й міцно тримав. Трохи згодом він помалу повернув голову і, глянувши через плече на море, глухо промовив:

— Вітер нема — хід нема.

¹ Прова — передня частина корабля, біля носа.

² Стрілка — кінчик бушприта.

³ Нактоуз — кабінка, де стоїть компас.

— Вітер нема, вітер нема — ти тільки це й знаєш, — промовив червонолиций моряк. — Бери помалу, Алі, — звернувся він поблажливо, — бери помалу, тоді стерно ляже як слід. Зрозумів?

Матрос, здавалось, нічого не розумів і не чув. Білий подивився на малайця, оглянув обрій навколо й коротко наказав:

— Дай стерно назад. Ти що, не чуєш, що вітер ззаду? Ну, просто пень.

Малаєць недбайливо повернув колесо, і червонолиций рушив далі, щось бурмочучи до себе. Раптом з відчиненого люка почувся вигук:

— Гей, хто там на палубі? — Він зразу спинився, і враз його обличчя змінився на уважний.

— Єсть, — мовив він, нахилиючись до отвору.

— Що там скоїлось? — спитав знизу низький голос.

Червонолиций сказав здивованим тоном:

— Сер?..

— Чого стерно човгає сюди й туди. Для чого ж ви там, Шоу? Який вітер?

— Єсть, — сказав Шоу знову і схилив голову в отвір каюти. — Мені здалося, що подув вітер, але тепер він зник. Ані руш.

Він підвів голову і ще з хвилину постояв біля люка, але почув тільки кволе щебетання канарки, що дзюрчало через похилені червоні квіти герані, які росли в горщечках за шибками. Шоу ступив кроків зо два, але знову почув знизу вигук:

— Гей, Шоу! Ви ще там?

— Єсть, капітане Лінгард, — відповів він, обертаючись назад.

— Чи однесло нас хоч трохи після полудня?

— Анітрохи, сер, анітрохи. Краще вже стояти на якорі.

— Завжди воно так, — мовив незримий Лінгард.

Тон його голосу змінювався з рухом по каюті і нараз задзвенів зовсім чітко, коли голова його висунулась над входом у каюту.

— Завжди воно так! Течії нема, поки не смеркне, а потім і не побачиш, на яке проклятуше місце зносить тебе. Тоді й вітер підіймається. Штилю, одначе, більше не буде.

Шоу злегка знизав плечима. А стерновий малаєць підійшов до скляного люка, подивився, котра година, і вдарив двічі в невеличкий дзвін на кормі.

Зразу ж на головній палубі почувся пронизливий свист і, модулюючи, помалу стих. Господар брига вийшов з каюти на палубу, подивився вгору на мертві реї і якийсь час помалу оглядав обрії навколо.

Лінгарду було років тридцять п'ять. Стрункий та гнучкий, він рухався вільно, як людина, що звикла ходити рівнинами й пагорками, а не балансувати по палубі маленького корабля, що його хитало або підкидало напрочуд примхливе море.

Одягнений він був у сіру фланельову сорочку й білі штани, підперезані синім шовковим поясом, що міцно облягав його тонкий стан. Лінгард вийшов без бриля,— лише на хвилину, та, побачивши на кормі тінь від грот-марселю¹, лишився на палубі. На його гарній голові кучерявилось світлокаштанове волосся. Підстрижена борідка яскраво виблискувала проти сонця, і кожна волосинка в ній здавалась хвилястим золотим дротиком. У нього були пишні вуса, короткий, рівний ніс, трохи тупий на кінчику, і від самих очей по вилицях розливався рум'янець. Очі надавали обличчю допитливого виразу. Брови, темніші за волосся, були окреслені рівними лініями під широким і гладеньким лобом, багато білішим, ніж засмалене обличчя. Яскраві сірі очі променіли червоним відблиском, що надавало пильного виразу його суворому погляді.

Цей чоловік, колись добре знаний, а тепер зовсім забутий серед чарівних, суворих берегів цього мілкого моря, мав межі своїх товаришів прозвище «Червоноокого Тома». Він міг пишатися своєю долею, а не розважністю. Пишався своїм бригом, прудким судном, яке вважалося найшвидшим у цій країні.

А бриг цей був його щастям на золотих пісках Вікторії: велика радість його юнацтва, досконалий мандрівний дім, що забезпечував незалежність, любов і турботи. Він іноді чув, як говорили, що Том Лінгард нічим у світі так не цікавиться, як своїм бригом, і, усміхаючись, сам погоджувався, що дійсно нічим живим так не милується, як своїм судном.

Для Лінгарда бриг був так само сповнений життя, як і величезний навколишній світ. Він відчував подих корабля в кожному рухові, в кожному коливанні, в кожному нахилі рівних щогл. Для нього бриг був завжди милий, як

¹ Грот-марсель — нижній парус на стеньзі.

давнє кохання; бажаний, як незнана жінка; чулий, як мати, вірний, як любима дочка.

Годинами стояв Лінгард біля поруччя і слухав — слухав у мрійній тиші ласкаве шепотіння моря, що хвилювалось за чорними бортами судна. Де вітав цей син рибака з Девонських берегів в такі моменти замисленої самотності? Він же, як і більшість з його класу, не відчував витончених звуків і був сліпий до таємних проявів світу; та був готовий до всього, яке б страшне, жахливе чи загрозливе воно не було. А проте був беззахисний, як дитина, перед темними поривами свого власного серця. Тому важко сказати, які думки опановували його, коли він затоплювався у мрійних настроях.

Безперечно, як і в більшості з нас, часом прокидався ліризм у його серці, і тоді линув він у прекрасні країни, далекі й небезпечні. Та він незважав на ці марні мандрівки, на ці надземні інтереси й турботи. Проте після таких хвилин на його щоденному житті лишався теплий спокійний відблиск, який пом'якшував його сувору натуру і ще тісніше зв'язував його з бригом.

Він знав, що його маленький корабель міг дати йому щось таке, чого ніхто на світі не дав би; щось особливе, його власне. Зв'язок цієї людини з кісток і м'язів із слухняною річчю з дерева й заліза нагадував велике кохання. Бриг мав усі властивості чогось живого: бистрий, слухняний, терпеливий, вірний, гарний, здатний робити й терпіти,— мав усе, окрім життя. Людина надихала життям цю річ, що здавалась їй найдосконалішою з усіх речей такого роду. Воля капітана була її волею, його думка — її імпульсом, його подих — подихом її існування, хоч він відчував усе це якимось невиразно, не перетворюючи свої почуття в німі формули думки. Для нього бриг був дорогий і єдиний в усьому світі. Бриг у триста чотирнадцять тонн вантажу — це ж ціле королівство!

Ось тепер без бриля вийшов він рівною ходою на палубу свого королівства. Ходив з незалежним виглядом, розмахуючи руками, як людина, що вирушила на п'ятнадцятимильну прогулянку в широкий степ; проте на дванадцятому кроці він мусив круто повернутись і йти назад до гакаборту¹.

Шоу, засунувши руки за пояс, спершись ліктями на

¹ Гакаборт — кормова частина.

поруччя, здавалось, уважно вдивлявся в палубу. Справді ж, він бачив перед собою маленький будиночок з садочком, непомітний, в заплутаних вулицях східної прибережної частини Лондона. Його трохи непокоїло, що він ще й досі не познайомився (так, досі!) з своїм сином, якому тепер минуло вже вісімнадцять місяців. Тому й линув він тепер думкою в похмуру атмосферу свого дому. Та недовго мріяв, за хвилину знову перенісся на бриг, «на місце», як він сам висловлювався. Шоу пишався, що завжди був «на місці».

Поводився він з матросами грубо і гаркав, розмовляючи з ними. До своїх капітанів завжди ставився з повагою й стримано (так він думав), а насправді вороже, бо, здавалось йому, мало хто з них був «на місці». У Лінгарда він недавно. Капітан підхопив його на мадраському рейді з англійського корабля, що його він мусив покинути після сварки з хазяїном. Шоу хвалив Лінгарда, хоч і казав, що той, як і всі інші люди, мав багато дурниць в голові, тобто бачив усе «догори ногами».

Шоу був чоловік, яких багато: звичайнісінький для всіх, крім самого себе, вартий лише як старший помічник і як єдина, крім капітана, біла людина на судні. Він вважав себе вищим за матросів-малайців і поводився з ними з чванькуватою ласкавістю, хоч і думав, що в скрутну хвилину ці хлопці напевне будуть не «на місці».

Шоу швидко, як тільки можна в думках, повернувся з своєї уявної мандрівки додому. Він одхилився від поруччя і, пройшовши вперед, спинився на кормі, оглядаючи лівий борт. Лінгард став на своєму боці, неуважно дивлячись перед себе. На шкафуті¹, межі багрів, прив'язаних по обидва боки гратчастого люка, він побачив купку людей. Вони сиділи накарячках, навколо дерев'яної миски, з верхом накладеної рижом. Темнолиці, ніжноокі, мовчазні люди дружно уминали страву, але пристойно й стримано.

Тільки один чи два носили саронги², інші ж, наслідуючи принаймні на морі, негідному звичаєві європейців, носили штани. Двоє сиділи на баграх. Один — схожий на дитину, з світложовтим обличчям, з чудною посмішкою на вустах, з пучками рівного волосся, пофарбованого під

¹ Шкафут — середня частина палуби, попід бортами.

² Саронг — шмат матерії, що прикриває тіло від клубів до колін.

колір червоного дерева. Це був тиндал екіпажу — щось на зразок помічника боцмана, або серанга. Другий, що сидів поруч нього на багрі, був майже чорний. Його зморщене обличчя мало комічно-лютий вираз, що, здебільшого, характеризує людей із південно-західного побережжя Суматри.

Це був касаб, або комірничий — посада почесна й легка. Він один з усього екіпажу, що вечеряв, помітив на палубі свого господаря, одразу ж пробурмотів щось тиндалеві, який раптом збив свого старого бриля набакир, що надало йому зовсім безглузлого вигляду. Інші теж почули, але не перестали їсти, а ще швидше замиготіли своїми суворяливими руками.

Сонце стояло не вище одного градуса над обрієм. Від розпеченої поверхні води почав підійматися легкий туман, прозорий, ледве помітний, проте й від цього сонце змінилося на розпечений червоний диск, прямовисний і гарячий, що швидко котився по опуклій поверхні блискучого моря. І от він упав за обрій, безмежна просторінь води несподівано стала похмура, грізна й глибока.

Сонна вода на мить затримала сонце на заході; від нього до непорушного брига прослалась на гладенькій і темній поверхні смуга світла, рівна, блискуча, яскрава й проста; шлях золота, пурпуру й кармазину, сліпучий і жакливий, він, здавалося, простягся од землі аж на небо, до самої брами почесної смерті; та він слабшав помалу: море перемагало світло. Нарешті зостався від сонця тільки слід, наче велика пливуча іскра на воді. Вона затрималась і несподівано щезла, немов прибита зрадницькою рукою.

— Зайшло! — промовив Лінград, що пильно стежив, але пропустив останній момент.— Зайшло! Гляньте-но, Шоу, на годинника в каюті!

— Гадаю, сер, він майже точний. Три хвилини на сьому.

Стерничий голосно вибив чотири склянки. Тоді другий босий матрос пройшов на корму, щоб стати до стерна, а серанг брига зійшов по сходах і заступив на палубі Шоу. Підійшовши до компаса, серанг мовчки спинився.

— Серанг, якщо буде вітер, тримати на південний схід! — виразно наказав Шоу.

— Єсть, південний схід! — поважно відказав літній малаець.

— Коли бриг візьме хід, доповіси мені,— встряв Лінгард.

— Добре, туане,— відповів серанг, швидко глянувши на небо.— Вітер буде,— додав він стиха.

— Я теж гадаю,— сказав Лінгард.

Тіні швидко оточували бриг. Мулат, вистромивши голову з каюти, гукнув: — Готове, сер!

— Ходім, з'їмо що-небудь, Шоу,— сказав Лінгард.— Зачекайте! Спершу роздивіться навколо, а потім підете вниз, бо коли ми знову вийдемо, уже стемніє.

— Гаразд, сер,— мовив Шоу, беручи довгу підзорну трубу і прикладаючи її до очей.— Пресвята штука! — бубонів він, направляючи й прилаштовуючи трубу.— Я ніколи й ніяк не потраплю... Та ось таки попав!

Він повернувся на підборах, тримаючи трубу на лінії обр'ю. Потім склав інструмент і рішуче промовив:

— Нічого не видно, сер!

Шоу спустився вниз слідом за капітаном, весело потираючи руки. Якийсь час на кормі було тихо. Потім стерничий мляво спитав: — Мелім¹ сказав, що на воді нічого нема?

— Так,— пробурмотів серанг, не озираючись на нього.

— Між островами був човен,— мовив стерничий дуже тихо.

Серанг, розкарячивши ноги і заклавши за спину руки, мов скам'янілий, стояв, випроставшись біля компаса. Його обличчя, тепер уже ледве видне, було таке ж байдуже, як дверцята сейфа.

— Ось послухай-но,— лагідно напосідав стерничий.

Але поважна людина навіть оком не моргнула. Тоді стерничий нахилився від гратчастого колеса:

— Я бачив човен,— прошепотів він з лагідною впертістю коханця, що просить ласки.— Я бачив човен, хаджі² Вазуб.

Серанг двічі ходив на прощу, тому він не був байдужий до свого законного титулу і понуро всміхнувся.

— Ти бачив пловуче дерево, Салі,— сказав він іронічно.

— Я звусь Салі, тому очі мої кращі, як ота чаклунська мідяна штука, що розсувається,— відказав стерничий.— То таки човен, і ті, що в ньому, могли бачити проти вечірньої

¹ Мелім (малайське) — учитель, інструктор.

² Хаджі — титул магометанина, що ходив на прощу до гроба Магомета.

заграви корабель, якщо вони не сліпі. Я бачив його. А ти бачив його, хаджі Вазуб?

— Хіба ж я гладкий білий, чи що? — накинувся на нього серанг.— Я був моряком, Салі, раніше, ніж ти народився! Ми маємо наказ мовчати й дивитись тільки на стерно, щоб з кораблем не сталося пригоди.

Сказавши це, серанг знову застиг у задумі. Його очі невпинно блукали від освітленої мапи до темних вітрил брига, а тіло було нерухоме, наче вирізьблене з дерева й прибите до палуби. Так стояв на капітанській вахті хаджі Вазуб, серанг брига «Блискавка», невтомний і невсипущий раб свого обов'язку.

Через півгодини після заходу сонця ніч зовсім оповила землю й небо. Острови розтанули в темряві. А на рівній воді протоки маленький бриг наче розлігся й міцно спав, загорнутий у пахучу керею зоряного неба й тиші.

II

О пів на дев'яту Лінгард знову вийшов на палубу. Шоу, що був тепер у пальті, ходив швидко туди й сюди по кормі, лишаючи за собою дух тютюнового диму.

Жевріюча іскра цигарки немов сама собою бігала в темряві перед його круглою головою. А чисте небо над щоглами брига було повне мерехтливих вогників, і, здавалось, чийсь могутній подих гойдав їх угорі. Ані звуку на палубі брига. Тяжкі тіні, що окутали його, здавались таємничими постатями, котрі мовчки чекали на якісь ршучі події. Лінгард витер сірника, щоб запалити сигарету, і його енергійне обличчя з примруженими очима на мить виступило з темряви й одразу ж зникло. Тепер уже дві темні постаті й дві червоні іскри миготіли по кормі. А з краю найбільший, але найблідший відблиск світла від компасної лампи коливався на мідному колесі й на грудях малайця-стернового.

Голос Лінгарда, наче не в силі перемогти безмежну тишу моря, пролунав спокійно й тихо:

— Ніякої зміни, Шоу,— сказав він.

— Аніякісінкої, сер. Я бачу той великий острів і досі на тому ж місці. Мені здається, сер, це море — чортяча пастка штилів. А з півдня цей великий острів...

— Карімата, Шоу,— перебив Лінгард.

— Звичайно, сер, Карімата,— я так і хотів сказати. Але як чужинець я ніяк не можу запам'ятати тутешніх...

Він хотів сказати «імен», але, спинившись, сказав «назв», старанно вимовляючи кожен звук.

— Останні п'ятнадцять років,— говорив він далі,— постійно плавав із Лондона до Ост-Індії, тому я почуваю себе більше вдома там, у Бей.— Він показав у темряву в північно-східному напрямку, ніби міг бачити звідси, де той Бей, що знаходиться, як звісно, аж у Бенгальській затоці.

— Ви швидко при звичаєтеся,— пробурмотів Лінгард, обминаючи свого помічника. Потім обернувся і різко спитав: — Ви казали, що звечора нічого не було на воді?

— Я нічого не помітив, сер. А вийшовши знову на палубу о восьмій годині, питав у серанга, чи не бачив той чого навколо, і, як я зрозумів, він теж нічого не бачив після того, як я спустився вниз. Це море інколи буває зовсім безлюдне, адже так, сер? Але в цю пору року, я гадаю, тут повинно бути чимало суденець, що йдуть додому з Китаю.

— Так,— відповів Лінгард,— ми стріли дуже мало кораблів з того часу, як «Педро Бланка» лишилась у нас позаду. Це зовсім безлюдне море. Але, Шоу, хоч воно й безлюдне, та не сліпе. Кожен острів на ньому — це пильне око. І тепер, коли наша ескадра вийшла з китайських вод...

Він не скінчив фрази, а Шоу, заклавши руки в кишені, зручно сперся спиною на скляний люк.

— Кажуть, що Китай буде воювати,— сказав він неароком.— І французи битимуться поряд з нами, як вони билися в Криму, здається, п'ять років тому. Щось ми занадто потоваришували з французами. По-моєму, це не дуже добре. Як ви гадаєте, капітане Лінгард?

— Я стрічався з їх військовими кораблями в Тихому океані,— відповів Лінгард.— Це гарні кораблі, а хлопці з них були дуже чемні до мене й занадто цікавились моїми справами,— сміючись, додав він.— Хоч я й був там не для того, щоб воювати з ними. У мене, Шоу, був тоді старий торговельний катер,— натхненно закінчив він.

— Невже? — байдуже спитав Шоу.— Дайте мені навіть великий корабель, щоб він міг...

— А пізніше, кілька років тому,— перебив його Лінгард,— я потоваришував з одним французьким шкіпером

в Ампанамі, бо нас було тільки двоє білих на всю околицю. Шкіпер був гарний хлопець і добре смоктав червоне вино. Його англійську мову не можна було враз зрозуміти, але він гарно співав пісень про амури своєю мовою. Амурси — це кохання по-французьки.

— Так, сер, так. Коли я був другим помічником на сендерландській шхуні в сорок першому році на Середземному морі, то міг розмовляти їхнім жаргоном так само вільно, як викинути за борт кодола у п'ять цалів...¹

— Так, то був гарний чоловік,— мовив замислено Лінгард.— Не можна було знайти на всьому березі кращої людини для компанії. Він мав рахубу з одною балійською дівчиною, що якось увечері кинула йому червону квітку з вікна, коли ми йшли до небожа раджі. Француз був уродливий, але та дівчина належала небожу раджі. Тому зчинився переполох. Старий раджа розлютувався і сказав, що дівчина повинна вмерти. Не думаю, що небіж теж намагався, щоб її вбили, але старий зняв страшну бучу і послав одного з візирів узнати, чи вирок виконано. Дівчина мала багато ворогів, і навіть її родичі підтримували наказ. Тому ми вже нічого не могли вдіяти. І знайте, Шоу, що між ними не було нічого, окрім тієї квітки, яку француз одразу ж пришпилів до своєї петельки. А коли дівчина померла, носив ту квітку на шиї під сорочкою в маленькій коробочці, бо, мабуть, не мав нічого іншого, куди б її покласти.

— І ті дикуни могли вбити за таке жінку? — неймовірно спитав Шоу.

— Так! Вони дуже цнотливі щодо моралі. І тоді, Шоу, вперше в житті я ледве не вступив у війну на свій власний страх і ризик, бо інакше ми нічого не могли їм вбити в голову і навіть не могли підкупити їх, хоч француз пропонував усе, що він мав, а я, Шоу, ладен був допомогти йому останнім грошем, останнім клаптем матерії! Та дарма — вони були до біса пристойні й не піддалися... Після цього француз каже мені: «Друже, не хочуть вони приймати наш подарунок — тоді спалімо порох і даймо їм покуштувати олива». Я був озброєний, як і зараз: шість восьмифунтових гармат на головній палубі і довга вісімнадцятифунтова на баку...² Я вже давно хотів випробувати їх. У француза ні-

¹ Кодола — дуже тяжкий і великий канат, 120 сажнів завдовжки. Тут — п'ять цалів завтовшки, тобто дуже товстий.

² Бак — передня частина палуби.

чого не було, крім кількох старих мушкетів. Та ці шахраї весь час обкручували нас улесливими словами, доки одного ранку човен з матросами французового корабля не натрапив на мертву дівчину на міліні. Це й урвало наші плани. Вона померла, і не було ніякої рації битись за мертву жінку. Я не мстився, Шоу, бо зрештою вона кинула ту квітку не мені. Але це зовсім зламало француза. Він занудьгував, нічого не робив і скоро після цього подався геть. А я розтринькав чимало грошей за цю подорож.

Так скінчив він свої спогади про ту мандрівку. Шоу нишком позіхнув.

— Жінки приносять силу клопоту,— промовив він бай-дуже.— На «Морейшайрі», пам'ятаю, був у нас один пасажир, старий джентльмен, що розповідав нам бувальщину про те, як стародавні греки билися цілих десять років з-за якоїсь там жінки¹. Її, здається, викрали турки, чи що. Одним словом, билися вони десь в Турції, бо греки й турки, як відомо, завжди воювали. Мій батько був колись підштурманом на трьохпалубному судні в Наваринській баталії², але ця спірка за жінку була ще задовго перед цим.

— Я теж так гадаю,— промимрив Лінгард, перехилившись через поруччя і стежачи за пливучими вогниками, що миготіли в воді навколо корабля.

— Так. А тепер все змінилось. Мій дід був проповідником, тому, хоч батько й служив на флоті, я не співчуваю війні. Гріхом називав її старий, і я теж пристаю до його думки. Інша річ з китайцями, чи з неграми, або з такими людьми, що не слухаються нікого і яких треба держати в покорі, коли вони не почувають, що для них корисно, хоч це їм і пояснюють найкращі місіонери та інші авторитети. А воювати цілих десять років за якусь там жінку!..

— Я читав колись цю розповідь в книзі,— мовив Лінгард.— Жінка була прекрасна.

— Це ще гірше, сер. Тоді вона була нікчемна. Дякувати богам, ці поганські часи вже ніколи не повернуться. Десять років убивств і несправедливостей! І все через жінку! Чи хто зробив би це тепер? А ви б зробили це, сер? Чи ви..— та нараз гучний дзвін перебив цю промову Шоу.

¹ Йдеться про «Іліаду» Гомера.

² Наваринська битва 1827 р., коли російський флот вщент розбив турецьку ескадру.

Високо в повітрі заскрипів якийсь сухий блок, немовби стогнучи з болю. Він порушив нічний спокій і замріяну стриманість голосів двох людей, що тепер заговорили голосно.

— Закрийте нактоуз,— наказав Лінгард.— Він світить, як повний місяць. Не треба марнувати світло, поки ми заштилені¹. Не треба, щоб нас бачили, коли ми сами не можемо бачити,— адже так? Запам'ятайте, містер Шоу. Тут можуть швендяти всілякі волоцюги...

— Гадаю, що з цим тут давно вже покінчено,— мовив Шоу, закриваючи компас,— ще з того часу, як сер Томас Кокрен² почистив кілька років тому побережжя Борнео. Добре почистив,— еге ж? Ми чули про це від хлопців з шлюпки «Діана», що ремонтувалася в Калькутті, коли я перебував на «Уорвік Каслі». Хлопці взяли якусь там столицю біля верхів'я річки і довго ще були повні живих спогадів про свої авантюри.

— Сер Томас зробив добре діло,— відповів Лінгард,— але ще мине довгий час, поки ці моря будуть такі безпечні, як англійський канал. Я сказав про світло, щоб ви надалі були уважніші у цих морях. Чи ви помітили, як мало тубільних суден ми бачили за всі ці дні, з того часу, як нас занесло в це море?

— Я й не звернув на це уваги, сер.

— Це ознака того, що має щось трапитись. Як потрапить сюди якась чутка, то плистиме від острова до острова без ніякого вітру і без вітрил.

— Я моряк великої води і все своє життя ходив поміж великими портами,— сказав задумливо Шоу,— тому я не дуже-то звертаю увагу на побічні шляхи. Зате я завжди на місці на звичайному шляху. Я теж помітив, що тубільних суден було замало в останні дні, хоч ми майже щодня були коло землі.

— Ви знатимете всі таємниці цих морів, коли ще хоч трохи пробудете у мене,— недбайливо кинув Лінгард.

— Надіюсь догодити вам! — сказав Шоу, підкреслюючи кожне слово.— Людина, що провела тридцять два роки свого життя на солоній воді, більше нічого не скаже. Останні п'ятнадцять років я служив офіцером на англійських суднах, тому не розумію поганських звичаїв якихось

¹ З а ш т и л е н і — при повнім шттілі.

² Томас Кокрен — англійський адмірал.

там дикунів, та в справі мореплавства і своїх обов'язків ви завжди матимете мене на місці, капітане Лінгард!

— Опріч,— як ви самі тільки що сказали,— тих випадків, коли треба битися,— сказав Лінгард, коротко засміявшись.

— Битися! Не знаю, чи хто мав би охоту битися зі мною. Я — миролюбна людина, капітане Лінгард, але, як доведеться, битимусь добре, як і ці плисконосі чорти, яких ми мусимо терпіти замість справжньої команди християнських моряків. Битися! — закричав він, несподівано розлютившись.— Битися! Коли хто почне битися зі мною, він стріне мене на місці. Присягаюсь!

— Гаразд, гаразд,— мовив потягуючись Лінгард.— Слово честі! Я вже хотів би, щоб знявся вітер і погнав нас звідси. Я, Шоу, трохи поспішаю.

— Так, сер! Я ще ніколи не бачив справжнього моряка, який не поспішав би, коли отакий штиль схопить його за п'яти. Коли ж дме вітер... Слухайте-но, сер, що це?

— Чую,— мовив Лінгард.— Це приплив, Шоу.

— Мені теж так здається. Але як воно хлюпає! Рідко я чув таке...

Далеко в морі з'явилась і сунулась вперед смуга кипучої піни, схожа на вузьку білу стежку. Вона швидко добігла до брига, пройшла під ним, розлившись по обидва боки; вода зашуміла, розтята численними дрібнесенькими хвильками, пойнята величезним хвилюванням. А проте судно в цьому гучному хлюпанні зовсім не зрушилось і навіть не похитнулось, наче добре принайтоване¹ між кам'яних стін безпечного доку. За кілька хвилин смуга шумовиння і хвильок швидко втекла геть на північ, зникаючи з очей і не лишаючи й сліду в непереможній тиші.

— Це дуже цікаво... — почав Шоу.

Лінгард знаком наказав мовчати. Він прислухався, немовби ці хвильки могли відгукнутись луною, що на неї він сподівався. І справді, чоловічий голос, що почувся спереду, звучав, як голос, відбитий від твердих, високих скель на порожній морській поверхні. Хтось тихо говорив по-малайськи.

— Що? — гукнув Шоу.— Що там таке?

Лінгард, поклавши руку на плече свого помічника, спинив його і швидко пішов уперед. Шоу збентежено рушив

¹ Принайтовувати — прив'язувати.

за ним. Капітан і вахтовий швидко про щось говорили, і Шоу відчував себе зовсім лишнім між ними.

Лінгард різко спитав: — Що ти бачиш?

Матрос швидко відповів: — Я чую, туане... чую весла.

— Де?

— Ніч навколо нас. Я чую їх близько.

— З лівого чи з правого борту?

Матрос завагався. На шканцях під кормою зачовгали босі ноги. Хтось кашлянув. Врешті голос промовив:

— Канан.

— Покличте серанга, містер Шоу,— звелів тихо Лінгард,— і розбудить усіх, щоб не спали. Всі вони лежать на палубі. Тепер чатуйте. Близько щось є. Неприємно, коли воно приходить несподівано,— додав він роздратованим тоном.

Лінгард пройшов до правого борту і, тримаючись рукою за бакштаг¹, почав прислухатись, повернувшись до моря, але звідти нічого не почув. Нараз шканці² сповнились придушеними звуками. Зненацька пролунав довгий, пронизливий посвист, голосно одбившись серед рівних нерухомих вітрил, і поволі стих, ніби звук, вирвавшись, утік по воді. Хаджі Вазуб був уже на палубі, готовий виконувати накази білої людини. Але мовчання знову оповило бриг, поки Шоу не порушив його, спокійно промовивши:

— Я, сер, піду з тиндалем наперед. Ми всі там будемо на місці.

— Добре, м-р Шоу, дуже добре! Пильнуйте, щоб вони не підійшли до борту, хоч я ще нічого й не чую.

— Хлопцеві, певно, приснилось. Я теж маю добрий слух і... — Шоу швидко пішов уперед, і кінець його речення долетів лише невиразним бурчанням. Лінгард продовжував прислухатися. На корму один за одним вийшли три матроси і почали поратись біля великого короба над каюткомпанією. Чути було брязкіт і стукіт залізної зброї, що її викидали на палубу. Люди навіть не перешіптувались. Лінгард пильно дивився в темряву й хитав головою.

— Серанг! — покликав він стиха.

Сухорлявий дідок збіг сходами так прудко, що його худорляві ноги, здавалось, не торкались приступок. Закла-

¹ Б а к ш т а г — мотуз, що тримає щоглу.

² Ш к а н ц і — центральна частина горішньої палуби.

вши руки за спину, він спинився перед капітаном, невиразний у темряві, але рівний, як стріла.

— Хто був на вахті? — спитав Лінгард.

— Бедрун Бегіс, — відрапортував хрипко Вазуб.

— Я нічого не чую. Бедрунові, певно, щось здалося.

— Ніч ховає човна.

— А ти бачив його?

— Так, туане. Маленький човен. Перед заходом сонця. Коло берега. Тепер він десь тут близько. Бедрун чув його.

— Чому ж ти тоді не доповів? — гостро спитав Лінгард.

— Мелім сказав: «Нічого нема», хоч я сам бачив. Хіба ж я можу знати, що на думці у нього чи в тебе, туане?

— А ти щось чуєш тепер?

— Ні, вони спинились. А може, загубили корабель — хто його зна? Може, й бояться...

— Гаразд! — пробурмотів Лінгард, стурбовано переступаючи. — Ти, мабуть, брешеш. А що то був за човен?

— Човен білих людей, мабуть, на чотири весла, зовсім невеликий. Ось, я знов чую його, туане! Там!

Він простяг руку, показуючи за борт.

— Ідуть сюди, — додав він рішуче.

Спереду тривожним голосом гукнув Шоу:

— Щось там на воді, сер! Перед самою провоєю!

— Гаразд! — відгукнувся Лінгард.

Перед його очима промайнула ще чорніша від темряви тінь. Над водою пролунали обережні англійські слова.

— Який це корабель?

— Англійський бриг, — трохи вагаючись, відповів Лінгард.

— А, бриг! А я гадав, щось більше, — провадив розчаровано й спокійно голос з моря. — Я під'їду до борту, якщо дозволите!

— Не під'їздить! — гаркнув Лінгард. Спокій цього невідомого чоловіка здавався йому образливим і збуджував вороже почуття.

— Не під'їздить, якщо не хочете втратити човна. Звідки ви взялися? Хто ви? Скільки вас у човні?

Після цих енергійних запитань знову запала тиша. Тим часом обриси човна стали виразними. Він, певно, трохи просунувся вперед, бо здавався тепер більшим. Човен прича-

лив до того борту, де був Лінгард. І знову почувся спокійний голос.

— Зараз я вам покажу.

А за хвилину промовив тихше, але виразно:

— Терни об шкафут. Терни дужче, Джоне!

Раптом блиснув синій вогник, що яскраво освітив клапоть темряви. У його сяйві з'явилися обриси білої шлюпки. На веслах сиділо п'ятеро людей. Їхні голови були повернуті до брига з виразом великої цікавості на обличчях, що в цьому сліпучому й зловісному сяйві були як мертві. Коли ж стерновий кинув у воду вогонь, що тримав над головою, темрява, люто й голосно зашипівши, знову накинута на човен.

— Нас п'ятеро,— лунав той же спокійний голос із темряви, яка здавалась тепер ще чорнішою.— Четверо гребців та я. Ми з яхти — з британської яхти.

— Підіймайтесь на борт! — гукнув Лінгард.— Чому ви не сказали цього раніш? Я гадав, що ви переодягнені голландці з схованої десь канонірки.

— Хіба ж я розмовляю як якийсь там клятий голландець? Гребіть хлопці! Звертай, Джоне!

Човен підійшов, ударившись у борт, і один чоловік почав лізти на бриг, важко, але вправно. На мить він спинився, крикнув до тих, що zostалися у човні: «Хлопці, одштовхніться трохи», потім стрибнув на палубу й звернувся до Шоу:

— Добри вечір... Сер капітан?

— Ні, він на кормі! — буркнув Шоу.

— Ідіть сюди, йдіть,— нетерпляче покликав Лінгард.

Малайці покидали свої місця і мовчки скупчилися коло грот-мачти. Ніхто не промовив ні слова, доки незнайомий ішов до капітана, що ждав його. Лінгард побачив невисокого жвавого чоловіка, який, торкнувшись до козирка, повторив те ж привітання спокійно й повагом:

— Добри вечір... Сер капітан?

— Так. Що трапилось? Ви, мабуть, загубили своє судно?

— Загубили? Ні! Ми покинули його чотири дні тому і весь час гребли у цій шлюпці через цей бісів штиль. Мої люди виснажились. Води не стало. Та, на щастя, я побачив вас.

— Ви побачили мене! — вигукнув Лінгард.— Коли? В який час?

— Не вночі, будьте певні. Ми блукали на південь звідси між якимись островами і ледве вибралися звідти. А коли ми об'їздили один острівець, голий як бубон, я й побачив здалеку судно. Нашвидку визначив його місце, і ми рушили. Та, мабуть, нас обганяла якась течія, бо ми довгенько об'їздили той острівець. Я керувався по зорях і, присягаюсь лордом Гаррі, вже думав, що зовсім загубив вас.

— Можливо, бо ми нічого не бачили за цілий день,— сказав Лінгард.— Де ж ваше судно? — нетерпляче спитав він.

— Загрузло у густім намулі миль за шістдесят звідси. Наш човен — це вже другий посланий йому на допомогу. Ми розлучилися з другою командою у вівторок, і вона, мабуть, сьогодні пройшла на північ од вас. Старшому офіцерові, що в тому човні, наказано добутись до Сінгапура. Я — другий помічник. Мене послано в протоки на всякий випадок, може, натраплю на якийсь корабель. Ось лист від власника яхти. Нашим панам набридло сидіти в намулі: вони чекають допомоги.

— На яку ж допомогу ви тут сподіваєтесь?

— Лист розповість вам про це. Чи можу я попросити у вас, капітане, трохи води для моїх хлопців? Я теж дякуватиму вам, якщо дасте мені напитись. З полудня ми не мали в роті ані краплини, бо наше барильце витекло.

— Потурбуйтеся про них, містер Шоу,— сказав Лінгард.— Ходімо в каюту, містер...

— Картер.

— Ходімо вниз, містер Картер, ходімо,— запрошував Лінгард, спускаючись сходами.

Стюард засвітив лампу і поставив на стіл карафки та пляшки.

Каютка була пофарбована в білий колір з позолоченим бордюром. Навпроти завішених вікон стояв буфет з мармуровим верхом, а над ним висіло люстро в позолоченій рамі. Далі, біля кормової стіни, стояла напівкругла канапа з подушками малинового оксамиту. Стіл був накритий чорною індійською, яскраво вишитою скатертиною. Серед бімсів¹ були порозвішані мушкети з блискучими від світла цівками,— всього двадцять чотири мушкети. Стільки ж стародавніх багнетів в мідних піхвах прикрашали поліро-

¹ Бімс — брус, бантина.

вану стіну. Усі двері в каюті були зняті, а замість них висіли ширми з жовтого китайського шовку. Всі чотири ширми захитались, коли до каюти увійшло двоє людей.

Картер за одну мить оглянув усе це, але очі його з цікавістю спинились на круглому щиті, що висів над багнетами. На червоному полі блищав золотий сніп блискавок, який охоплював дві великі літери Т і Л.

Лінгард з цікавістю оглянув свого гостя. Це був ще юнак, але гладеньке й дуже засмагле обличчя, блискучі блакитні очі, біляве волосся й невеличкі вуса надавали йому ще молодшого вигляду. Лінгард помітив його пильний погляд.

— Ви здивились на цю річ? Це подарунок майстра, що будував мій бриг. Чудовий майстер. Ось бачите цю блискавку поміж моїх ініціалів? Бриг зветься «Блискавка», а я — Том Лінгард.

— Дуже гарна річ і показна для каюти,— чемно про бурмотів Картер.

Вони випили, кивнувши один одному головою, й сіли.

— Тепер давайте листа,— сказав Лінгард.

Передавши листа через стіл, Картер знову почав розглядатись навколо. Лінгард вийняв листа з незаліпленого конверта, адресованого командирові будь-якого англійського корабля в Яванському морі. Лист було видруковано на бланку з написом «Шхуна-яхта „Пустельник“». Датований чотири дні тому, лист сповіщав, що туманної ночі яхта сіла на мілину, коло низького берега Борнео. На думку капітана, судно занесло туди глибокою весняною водою. Берег, очевидно, був зовсім безлюдний. За чотири дні вони здалеку бачили тільки двоє малих тубільних суден. Наприкінці листа господар яхти просив кожного командира корабля, що повертається назад Зондською протокою, сповістити про становище яхти в Анджер або якомусь англійському чи голландському військовому судну. Лист кінчався завчасною подякою і обіцянкою повернути всі витрати за подану допомогу.

Поволі згортаючи листа, Лінгард промовив: — Я не буду ні в Анджері, ні поблизу нього.

— Гадаю, що можна повідомити перше-ліпше місто,— сказав Картер.

— Лиш не те, де я буду,— відповів Лінгард, знову розгортаючи листа й тривожно дивлячись на нього.

— До того ж, він не дуже докладно описує берег, та

й широта непевна,— провадив Лінгард.— Я не зовсім уявляю, де саме ви засіли, хоч знаю тут кожний куточок.

Картер прокашлявся й повагом почав змальовувати обриси тих берегів, і кожне його слово виявляло точність спостережень, зіркі очі моряка, здатного швидко помітити основні риси незнайомої землі й незнайомого моря. Він оповідав стисло, точно визначаючи заплутані рифи й піщані мілини, що серед них якимось дивом проскочила в темряві яхта перед тим, як загрузла.

— Година на морі досить ясна,— зауважив він, спинившись, щоб випити. Лінгард слухав його уважно й нерпляче. А Картер казав далі:

— На південному березі я помітив двоє високих побілених дерев; певно, хтось, опинившись у цій бухті, добре побілів їх: одно — вгорі, друге — внизу. Я гадаю, що це якась прикмета або межа... В чім річ, капітане?

Лінгард скочив на ноги, але Картерів вигук примусив його знову сісти.

— Нічого, нічого... Скажіть мені, скільки людей у вас на яхті?

— Двадцять трое, крім господаря, його дружини та одного іспанського джентльмена, приятеля, що вони підчепили в Манілі.

— Ви йшли з Манілі?

— Так. В Батавію. Господар хоче вивчити колоніальну систему голландців. Він хоче розкритикувати її. Коли стоїш на вахті, то мимоволі підслухуєш — самі знаєте. Потім ми підемо до Цейлону, щоб стріти там поштовий пароплав. Господар повернеться додому суходолом, через Єгипет. А яхта піде в об'їзд навколо рогу Доброї Надії.

— Жінка? — спитав Лінгард.— Ви кажете, на яхті жінка. А ви озброєні?

— Не дуже,— недбало відповів Картер.— Ми маємо кілька мушкетів і дві спортивні рушниці, оце й усе. Гадаю, що цього або забагато, або ж замало,— додав він, мляво посміхаючись.

Лінгард пильно подивився на нього.

— Ви на тому судні йшли з Англії? — спитав він.

— Ні! Я прибув на яхту, коли вийшов із госпіталю в Гонконзі. До того плавав два роки біля китайських берегів.

Спинившись, він пошепки пояснив: — На суднах з опіумом. Мідних гудзиків тоді на мені не було. Мій корабель

лишив мене в Гонконзі, а я потребував роботи і тому згодився їхати на яхті, бо не хотів вертатися додому. Крім того, дуже тяжко працювати з старим Робертсоном з «Лаїмуни». Це мій корабель. Ви, капітане, чули про нього?

— Так, чув,— швидко відповів Лінгард.— Слухайте, містер Картер, яким шляхом вирушив у Сінгапур ваш старший офіцер? Протоками Ріо?

— Мабуть,— відповів Картер трохи здивовано.— А чому це ви питаєте?

— Так, хочу знати... Що таке, містер Шоу?

— З півночі, сер, насувається чорна хмара, і зараз почнеться вітер,— відповів Шоу з дверей, пильно дивлячись на карафку.

— Може, вип'єте чарку? — сказав Лінгард, устаючи.— А я піду нагору подивитись.— Він вийшов на палубу. Тимчасом Шоу підійшов до столу й почав мовчки поратись біля пляшок, тримаючи їх з перебільшеною обережністю, ніби наливаючи смертельну отруту. Заклавши руки в кишені й одхилившись назад, Картер пильно й холодно оглядав його з голови до ніг. Штурман підніс чарку до губ, гостро глянув на незнайомого і помалу випив.

— Ви, містер, маєте добрий нюх, щоб нишпорити в термрв'ї за кораблями,— мовив він, ставлячи чарку на стіл.

— Дурниці! Я побачив вас якраз на заході сонця.

— Знали, куди дивитись,— мовив Шоу, пильно глянувши на нього.

— Я дивився на захід, де було ще трохи світла, кожна розумна людина так зробила б,— нетерпляче відказав Картер.— Що вам треба від мене?

— Так, ви здатні плести язиком...

— Ніколи не стрічав такого чоловіка,— мовив недбало Картер.— Вам, здається, якийсь клопіт засів до голови?

— Я не люблю човнів, що крадькома підходять до корабля, особливо, коли мені доручено вахту на палубі. Я маю добрі очі, не гірші, ніж у наших портових моряків, й ненавиджу, коли мене морочать обмотаними веслами та іншими чортячими вигадками. Подумаєш, цяця! Яхтовий офіцер! Ці моря, мабуть, напхом набиті такими яхтсменами. Я вважаю, що ви підло пожартували зо мною. Коли заходило сонце, я сказав своєму стариганові, що нічого не видно; так воно й було насправді. І я певен, що ви випадково натрапили на нас; а про захід сонця й різні там напрямки ви просто наплели. Збрехали! Бо я знаю, що ви

навмання прийшли з обмотаними веслами. Хіба ж це пристойно?

— Я мав підстави, обмотуючи весла, бо хотів проскочити повз затоку, де стояло на приколі якесь тубільне судно. То була лише звичайна обережність малого, неозброєного човна. Я вас добре бачив і зовсім не мав наміру лякати. Слово честі!

— Я хотів би, щоб ви потрапили кудись інше,— сказав Шоу.— Бо ненавиджу, коли хтось призводить мене до такого непевного й помилкового становища. О! Мене кличе стариган.

Він швидко вийшов із каюти, а скоро потому Лінгард зійшов униз і знову сів до столу проти Картера. Обличчя його було серйозне й рішуче.

— Зараз почнеться вітер,— промовив він.

— Тоді, сер,— сказав встаючи Картер,— верніть мені цього листа, і я поїду, як тут кажуть, нищпорити за іншим кораблем. Сподіваюсь, що ви повідомите про нас там, де ви будете!

— Я їду до яхти, а листа збережу,— рішуче сказав Лінгард.— Я вже точно уявляю собі, де вона, і мушу їхати визволяти тих людей. Вам, містер Картер, пощастило, що ви натрапили на мене. Мені теж пощастило,— додав він, знизивши голос.

— Та-ак,— протяг Картер.— Чималу торбу грошей дістанете, якщо витягнете яхту, але я певний, що ви не дуже-то допоможете їй. Краще я лишусь тут, щоб повідомити якусь канонірку...

— Ви мусите повернутись зі мною на своє судно! — рішуче сказав Лінгард.— Киньте думати про канонірку.

— Тоді я не виконаю наказу,— доводив Картер.— Адже мені веліли сповістити звичайний або військовий корабель. Розумієте? Я не боюся швендяти кілька днів в одкритому морі. Накажіть, капітане, налити в моє барило свіжої води, і я поїду.

— Дурниці! — гаркнув Лінгард.— Ви поїдете зі мною, покажете місце і... і допоможете. А я візьму вашого човна на буксир.— Це не переконало Картера. Тоді Лінгард поклав свою важку руку йому на плече.

— Ось послухайте, хлопче. Я — Том Лінгард, і на цих островах немає ні одного білого й тубільця, що не чув би про мене. Доля занесла вас на мій бриг, і ви тут мусите лишатись. Мусите!

Останнє «мусите» пролунало гостро й грізно, як пістольний постріл. Картер навіть одступив.

— Чи не маєте ви на думці силоміць затримати мене? — спитав він тривожно.

— Силоміць? — повторив Лінгард. — Це залежатиме від вас. Я не дозволю вам вишукувати якісь там судна, бо ваша яхта сіла в дуже невідгідному для мене місці. А шлюпки ваші понаводили б сюди чортячих канонірок, що ширили б скрізь чутки про цю місцевість, спокійну, відлюдну й найбільш затишну. Принесла вас лиха година на мою голову! Та на моє щастя ви натрапили на мій корабель. І я триматимусь свого.

Лінгард опустил свій важкий кулак на освітлену лампою чорну скатертину; дужі пальці міцно вп'ялися в тверду долоню. На мить він затримав кулак на столі, наче хотів показати Картерові, як він міцно тримає його в руках. Потім продовжив:

— Хіба ви не знаєте, в якому шершневому гнізді залуталась ваша дурнувата яхта? Скільки, на вашу думку, коштує тепер їхнє життя? Ані копійки, якщо вітер не подме ще двадцять чотири години. Подумайте! Це справді так! І може зараз, коли ми з вами сперечаємось, уже запізно.

Лінгард стукнув пальцями по столу, і чарки, наче прокинувшись від його промови, тоненько й жалібно задзвеніли. Картер стояв, спершись на шафу. Він був уражений несподіваним тоном розмови і не спускав очей з обличчя Лінгарда; щоким його трохи запали. Мовчання в каюті тяглося кілька секунд, але Картерові, що тривожно чекав, воно видалось надто довгим. Нараз він почув чітке цокання годинника, і йому здалося, що то стукало з переляку маленьке металеве серце.

— Канонірка! — вигукнув Лінгард, наче тільки в цю мить усвідомив незвичайну складність становища.

— Якщо ви не повернетесь зо мною до яхти, то дуже скоро вам нікуди буде повертатися. Ваша канонірка не знайде там жодного кораблевого ребра, жодного трупа і навіть знаку. Анічогісінько! Вам треба не шкіпера з канонірки. Вам потрібний я. Бо ви не уявляєте свого щастя, а я знаю своє. Ось слухайте...

Він торкнувся пальцем Картерових грудей і сказав з несподіваною лагідністю в тоні:

— Я білий зверху і всередині і не кину на поталу беззахисних людей, особливо жінку, а якщо зможу — допо-

можу їм. Коли ж я не допоможу, то ніхто вже не допоможе. Розумієте — ніхто! Замало вже часу для цього. Але я такий, як і інші люди; я не дам їм загинути, бо не можу байдуже ставитись, коли трапилось лихо.

Голос його був переконливим і майже ласкавим. Він тримався за гудзика Картерової куртки і злегка притягував його, конфіденційно продовжуючи:

— Так трапилось, містер Картер, що я, одверто кажучи, швидше застрелив би вас на місці, аніж дозволив би здійснити бучу в цьому морі ради якоїсь там чортової яхти. Я повинен зважати на життя інших людей, моїх друзів, на обіцянки і... і на самого себе. Ось чому я змушений затримати вас,— закінчив він.

Картер глибоко зітхнув. З палуби чути було тиху ходу та невиразні слова. Шоу голосно наказав:

— Кріпи бом-брамселі¹, тиндале!

— Дивний випадок,— пробурмотів Картер, дивлячись на підлогу.— Ви якась чудна людина. Однак мені хочеться вам вірити, якщо ви з вашим гладким помічником не двоє божевільних, що втекли, захопивши цей бриг. Підшкіпер чіплявся до мене за те, що я натрапив на ваше судно, а тепер ви хвалитесь скорше застрелити мене, ніж відпустити. Та мене це не дуже непокоїть, бо однак рано чи пізно вас повісили б за це. Якщо ж з того, що ви тут казали, хоч половина правди, то я повинен якнайшвидше повернутись до яхти, хоч мені й здається, що ваш приїзд їм мало допоможе. Я ж може хоч трохи став би їм у пригоді... хоч все це дуже дивне... Можна мені їхати в своєму човні?

— Як хочете,— сказав Лінгард.— Бо незабаром налетить шквал з дощем.

— Мені доручено човна, і я мокнутиму в ньому разом з своїми хлопцями. Дайте нам, капітане, добру кодолу.

— Це вже зроблено,— мовив Лінгард.— Ви, здається, досвідчений моряк і повинні зрозуміти, що намагались вислизнути від мене,— марна справа.

— Ви надто певні себе, пане капітан,— мовив Картер.— І якщо я переріжу кінець² під час шквалу, то буду щасливий вас ніколи більше не бачити.

— Тільки спробуйте,— застеріг Лінгард.— Я маю очі на бригу, юнацькі очі, що бачитимуть човен навіть тоді, коли ви брига не зможете бачити. Мені подобаються такі

¹ Бом-брамсель — прямий парус нагорі.

² Кінець — всякий мотуз на кораблі, крім кодоли та снастей.

люди, як ви, але якщо ви дратуватимете мене, то я знайду вас і потоплю, щоб мені з місця не зійти.

Зиркнувши на нього, Картер ударив об поли руками.

— Присягаюсь лордом Гаррі! Але якби зо мною не було людей, я обов'язково зробив би цю спробу, просто заради спорту, хоч ви так певні своїх сил, капітане, що могли б підбурити і святого до непокори.

Добрий гумор знову повернувся до нього, але, засміявшись, він зразу знову споважнів.

— Не бійтесь,— мовив він,— я не втечу. Коли ж трапиться різанина, на яку ви, здається, натякаєте, то обіцяю вам, що я теж буду на своєму місці і...

Він простяг руки і глянув на них.

— І ось ці руки подбають про це,— додав він, як і перше, безжурно розтягуючи слова.

Але господар брига, що сидів, спершись ліктями на стіл і закривши лице руками, несподівано запав у роздум, такий зосереджений і глибокий, що, здавалось, нічого не чув, не бачив і навіть не дихав. Вигляд цієї людини, захопленої думами, вразив Картера значно більше, ніж пригоди цієї ночі. Якби його дивний господар нараз зник з очей, він не почував би себе ніяковіше в цій каюті, де годинник настирливо вистукував марні хвилини штилю, щоб потім так само уперто вистукувати непотрібні хвилини шторму.

III

Постоявши хвилину, Картер вийшов на палубу. Небо, море й сам бриг зникли в глупій задушливій темряві, що дедалі все збільшувалась. Величезна хмара мчала небом, немов шукаючи маленьке судно, а знайшовши, зачепилась і зависла над ним. Лише на півдні було видно тремтливий відблиск, сумний і кволий, як звиклий спогад про зоряне сяйво. А на північ, немов доводячи неможливе, на темному тлі неба ще чорніший клопоть визначав смугу страшного шквалу, що насувався. Миготіння на воді зникло, і незриме море лежало німе й тихе, ніби нагло вмерло з жаху.

Картер нічого не бачив. Він почував, що навколо нього сновигали люди, чув у темряві тихий шепіт, наче вони переказували одне одному таємниці, важливі чи ганебні. Ніч поглинала слова і полонила все, навіть звуки, не лишаючи нічого, окрім несподіванок, які, здавалось, шугали біля кожного, готові простягти свою жахливу таємничу руку, щоб раптом схопити за горлянку. Навіть безжурна вдача

молодшого офіцера опіумних суден збентежилась в цю зловісну хвилину. Що це за корабель? Що за люди? Що трапиться завтра? Що буде з яхтою? З ним? Він нагло відчув щось непевне, якісь лихі ознаки з усіх боків. Це безглузде передчуття на мить злякало його, і він міцно схопився за кільце дверей каюти.

Голос Шоу, що пролунав коло самісінького його вуха, розігнав ці неспокійні думки.

— О! Це ви, пане. Таки вийшли,— сказав повільно помічник капітана.— Виявляється, що нам доведеться взяти вас на буксир. З усіх чудних інцидентів цей найдивовижніший. Човен крадається до вас з безвісті і раптом виявляється довгожданим другом! Ви, мабуть, один із тих друзів, що їх шкіпер мав зустріти десь тут. Чи не вас часом? Я більше знаю, ніж ви гадаєте. Ми ідемо до... Ну, кажіть же... ідемо... гм, гм... Ви ж знаєте?

— Так. Я знаю. А ви? — невинно спитав Картер.

Шоу на хвилину замовк.

— Де шкіпер? — запитав він нарешті.

— Він, немов скам'янілий, сидить там унизу. Де мій човен?

— Ваш човен теліпається за кормою. А ви, на мою думку, так само неотесаний, як і зрадливий. Так само.

Картер рушив до гакаборту, але раптом натрапив на когось, хто метнувся вбік. Йому здалося, що ця ніч може довести когось до божевілля і той трахне його по голові, якщо він тільки в силі буде підняти лома. Картер зовсім роздратувався і голосно сказав, звертаючись до Шоу:

— А я думаю, що вам з вашим шкіпером поганенький кінець прийде.

— Я гадав, що ви вже в своєму човні,— хіба роздумали? — спитав біля нього низьким голосом Лінгард.

Картер навпомацки пішов уздовж поруччя й налапав мотуз, що, здавалося, сам собою тягся в темряву. Він гукнув до човна і зразу ж почув хлюпання води біля прови, бо човна швидко підтягли до судна. Потім перехилився через бильця і нараз зник, наче впав у безодню. Лінгард ледве розібрав слова:

— Лови мене за ногу, Джоне.

З човна долинули глухі звуки і якийсь голос відказав:

— Єсть.

— Тримайтесь далі від підзору¹,— застерезливо ска-

¹ Підзір — корпус корабля, нижче від борту і вище від кіля.

зав Лінгард.— Бриг може взяти хід назад, якщо шквал не вдарить на нього зразу.

— Добре, я подбаю,— почувлась відповідь з води.

Лінгард підійшов до лівого борту, пильно подивився в чорну купу низьких хмар і наказав:

— Підбрасопте¹ для лівого галсу², містер Шоу.

Тривожний і тужливий звук, схожий на зітхання якоїсь величезної тварини, пролунав над високими щоглами непорушного брига. Звук усе дужчав, потім на мить стих, і натягнута снасть брига жалібно забриніла, вторячи погрозливому гурчанню вітру. Поволі великі й довгі хвилі вкрили поверхню води. За хвилину щось величезне і неспокійне вискочило з темряви на море, розбурхуючи на ньому синясту піну. Перша хвиля шквалу обдала бриг колючим дощем і бризками. Наче переможене дужим приступом, судно на мить застигло на місці, здригаючись від вершечків щогл до кіля, а в темній височині несамовито тіпалися й лопотіли вітрила. Нараз обидва марселі надулись з подвійним гарматним пострілом, і бриг похилився набік. Шоу з усього маху впав на люк, а Лінгард, схопившись за бильця з надвітряного боку, відчув, як судно рванулось уперед. Палуба вирівнялась, і бриг пішов, полегшуючи натиск вітру на надуту поверхню вітрил. Тільки ідеальні лінії судна і досконала форма його корпусу врятували вітрила, а може й снасті, даючи спроможність майже перекинутому бригу з блискавичною швидкістю прокладати собі шлях. Лінгард глибоко зітхнув і тріумфально закричав до Шоу, що борсався під вітром і дощем, намагаючись добутись до свого командира:

— Все гаразд. Витримав!

Шоу спробував заговорити. Але зразу ж наковтався теплої води, що її вітер цілими водоспадами лив на судно. З кожної реї й ванти³ стікали у надвітряний бік могутні струмені води. Здавалось, що цей переможний, нестерпучий потоп ніколи не скінчиться. Та нараз він спинився. За кілька хвилин злива пробігла вздовж брига, і раптом висока сива стіна відійшла в темряву під лютий шепіт розірваних хмар, що теж одсувались. Вітер почав залягати⁴.

¹ Брасопити — набирати парусів для повного ходу.

² Галс — напрямок.

³ Ванти — мотуз'яні скрепи для щогл.

⁴ Залягати — вщухати.

На північній частині обрію в темряві з'явилися три зірки, що миготіли на високих гребенях хвиль, мов голови далеких плавців; рівний край хмари відсувався по небу, як величезна залізна штора, що змотувалась вниз якоюсь могутньою машиною. Бадьора свіжість дмухнула з зоряного неба, наче цим штормом було отворено двері в новий світ. Це був поворот до життя, поворот у безмежну просторінь; земля виринула з-під темного покрову, щоб зайняти місце в оновленому і без краю блискучому всесвіті.

Бриг, трохи нагнувшись, легко біг по воді, зневажливо штовхаючи вбік юрбу розбурханих хвиль, розгортаючи за собою в бентежній темряві моря широку смугу кипучої піни. Далеко за кормою, на кінці кодоли, що занурювалась часом у шумливу піну, плів за бригом невеликий темний силует.

Лінгард вийшов на корму і, тримаючись руками за гакаборт, пильно шукав очима Картерового човна. З першого ж погляду він заспокоївся. Шлюпка йшла на буксирі, на кінці довгої кодоли, і Лінгард одвернувся, пильно глянувши у надвітряний бік. Було пів на першу, і Шоу, заступлений Вазубом, пішов униз. Перед тим, як спуститись, він сказав Лінгардові:

— Я піду, сер, якщо ви не збираєтесь піддати ходи.

— Не зараз,— відповів Лінгард, заклопотаний. Шоу спустився, обурений, що не використовують похідного вітру.

На верхній палубі темношкірі матроси, в облиплій одежі, тремтячи, неначе вони побували за бортом, скінчили віддавати реї і розплутували приладдя. Касаб, повісивши формарсель-фал на стропки, набундючившись, пішов на шкафут до групи матросів, що стояли на дозвіллі біля баркаса, пильно оглядаючи байдужі обличчя. Матроси поступились, щоб дати місце, і він сів.

— Люди, це був великий дощ і страшний вітер,— авторитетно промовив він,— але цей вітер не пошкодить бригові. Я знав це, коли стояв там, пильнуючи дорученого мені вітрила.

Матроси щось прошепотіли мляво й невиразно.

Через бильця вдарила їм в обличчя велика хвиля, розбившись на тяжкі краплини, колючі, як град. Почувся обурений, придушений стогін. Хтось зітхнув. Хтось конвульсійно засміявся, клацаючи зубами. Але ніхто не пішов геть. Малий касаб витер лице і вів далі своїм скрипучим

голосом під акомпанемент шипучих морських звуків, що ритмічно добувалися з-за корми.

— А ви чули, як він кричить на вітер — навіть дужче за нього? Я чув, стоячи спереду. І раніш, за багато років моєї служби у цього білого чоловіка, я часто чув, як він вигукував свої чарівні слова, що все рятують. Це правда. Спитайте Вазуба, що теж хаджі, як і я.

— Я бачив кораблі білих, що, потопаючи, трощились разом із щоглами, як і наші прау¹, — сумно зауважив худорлявий парубок, тремтячи і похнюпившись поруч касаб, та намагаючись схопити руками свої лопатки.

— Так, — погодився касаб. — Всі білі — діти сатани, та декому з них надаються ознаки прихильності. Добре коритися таким людям на морі чи в бою. Я бачив господаря цього брига, як він бився з дикунами, що їдять своїх ворогів, і, стоячи обіч нього, бився без ніякого страху, бо чари його (а ними він безперечно володіє) захищають і його слуг. Я правовірний, і камінь не доторкнеться до мого чола. Проте нагорода за перемоги йде від цих проклятих. Шість років плавав я з цим білим; спершу наглядав за стерном, бо я людина моря, народився на прау й досвідчений у цій роботі. Тепер, через те, що знаю всі його бажання, дбаю за все на цьому кораблі.

Кілька голосів промурмотіло: «так, так». Люди терпляче стояли під бурханням вітру й рясними наскоками бризків. Міцно спершись на баркас, усі вони трималися вкупі, балансуючи під легке гойдання корабля. Вітер завивав між нахиленими щоглами, обгортаючи темні й мовчазні людські постаті своїм холодним подихом.

Бригову прову спрямовано було так, щоб обминути з надвітряного боку маленькі острови Каріматської групи. Досі вони були сховані в темряві, але обидва вахтенних вигукнули разом, сповістивши, що перед провою — земля. Лінгард, стоячи з підвітряного боку, стежив, поки з'явився перший острівець. Коли берег був майже перед бригом, він дав наказ, і Вазуб швидко вийшов на головну палубу. Стерно поклали під вітер, реї вирівнялись, а мокра парусина грот-марселю, важко розмахнувшись, прилипла до щогли. Блискуча смуга кораблевого сліду зникла. Судно втратило напрямок і почало занурятись провою в зиб, що швидко пробігала повз нього. І з кожним пориванням

¹ Прау — великий човен, чайка.

судна вітер завивав у розгойданих щоглах жалісно й нудно.

В той час як бриг ладнав до спуску шлюпку, Картер стояв, балансуючи біля корми своєї розгойданої шкаралупки. Він двічі гукнув, щоб довідатись, в чім річ, бо ніяк не міг розібрати в темряві, що то за натовп людей на кормі. Йому не відповіли, хоч він і бачив на кормі людську постать, яка, мабуть, слідувала за ним. Він збирався гукнути втретє, коли почув стукіт талів¹, важке хлюпання й голосну розмову — і темна маса човна, відокремившись від борту, промайнула повз нього на гребені хвилі. З хвилину він бачив на зоряному небі контури човна, голови людей, весла, якими швидко гребли, та скоро все зникло з очей. Потім ще раз з'явилось в далечині і зовсім щезло.

— Нащо вони спустили човна?! — гукнув Картер, падаючи на місці. Він згадав, що бачив кілька годин тому три тубільних прау, які шугали поміж островами. Спершу йому спало на думку перерізати кодолу, погнатись за човном і виявити... Що ж виявляти? Він зразу ж покинув цю думку. Що міг він зробити?

Переконання, що яхта з усіма людьми перебувала в небезпеці, знову охопило його, а певність, що господар брига йшов на допомогу, нітрохи не зменшувала його тривоги. Навпаки, це тільки збільшувало неспокій.

Лінгард говорив з ним так, немов це море було його власне, а люди, що загрузли на міліні, ніби підкрадались до якоїсь його таємниці, загрузнувши якраз там, де він з своїми друзями чинив свої химерні справи. Тому цей білий видавався йому небажаним рятівником. Безперечно, човна спустили, щоб зв'язатись з тими прау, яких він бачив і обминув увечері. Справа непевна. Проте найкраще було плисти за бригом і в потрібну хвилину застерегти їх... Застерегти проти кого? Капітан був цілком одвертий з ним. Проти чого ж застерігати? Картера вразило, що він не мав ані найменшої уяви про те, що могло трапитись. Цей дивний визволитель сам ніс звістку про небезпеку... певна річ, від тубільців. А проте він сам був у спілці з тубільцями. І це цілком очевидно, бо цей човен, спущений вночі... Картер вилаявся. Його збентеження ставало вже фізичним болем, коли він, мокрий, неспокійний і мовчазний, сидів біля стерна, гойдаючись на хвилях. Перед його очима підіймав-

¹ Талі — мотузки на блоках для спуску човна з корабля.

ся і, нахилиючись, спускався високий, чорний корпус брига, занурюючи свою корму в страшні запінені хвилі. Ані звуку не чути було Картерові з брига. Здавалось, корабель покинуто, і тільки нерухомий людський силует стояв біля гакаборту, очевидячки наглядаючи за ними. Картер наказав загребному підтягтись ближче й гукнув:

— Гей, бриг! Якесь ушкодження?

Він, прислухаючись, чекав. Темний силует мовчки стежив, і лише згодом почулося коротке: — Ні!..

— Ви ще довго лежатимете в дрейфі?¹—гукнув Картер.

— Не знаю. Тримайтесь далі від корабля. Зачепимо вас, як не відійдете.

— Одпусти, Джоне!—наказав Картер.—Одпускай, щоб далі відійти. Здається, вони не дуже балакучі.

Кодола витяглась, і мірне хвилювання моря відігнало човна від брига. Картер трохи повернувся й глянув на землю. Схожа на високий неправильний конус, вона стриміла з підвітряного боку на віддалі одної чи півтори милі. Клекіт прибою, що розбивався мірними вибухами об підніжжя землі, чути було навіть проти вітру. Втома від кількадечної подорожі в човні перемогла тривогу Картерових думок, і він поволі втрачав уяву про час, хоч і не губив свідомості свого становища. В тривожному сні він чув, як гомін прибою перетворювався на величезний гуркіт, а просинаючись, помічав, що високий острівець ставав усе більшим, і біла піна облямовувала його підгір'я. Ніщо не ворушилось, не гомоніло на мовчазному бригу. Картер бачив, що вітер, а з ним і море, вщухає, й знову дрімав. Коли, здригнувшись, розплющив очі, то здивовано побачив нову зірку, що злетіла вгору з-за берега і несподівано згасла. Дві ще більші зірки злетіли за нею слідом і теж, досягши тієї самої висоти, зникли.

— То ракети, чи що? — крізь зуби спитав один матрос.

— Так, ракети,—сердито відповів Картер.— А що то далі буде? — понуро пробурмотів він сам до себе.

У відповідь на це з похмурого брига, сердито стрельнувши, спалахнув промінь вогню, що враз розсипався дощем іскор. Тільки одна з них, біла й блискуча, спинилась, повиснувши вгорі, і, яскраво засяявши, легко вибухнула. В той же час Картер побачив бригову прову, спрямовану за вітром, розгойдані реї, надутий грот-марсель і почув

¹ Дрейф — безвладна позиція судна під вітром.

виразне плюскання хвиль, що відскакували від прови. За хвилину кодола витяглась, і Картерів човен, здригнувшись, кинувся слідом за бригом.

Нахилившись уперед, Картер стежив, чуйний та уважний. Матроси сиділи, зіщулившись, на банках¹ і куняли. Важко керувати човном, щоб потрапляти за плигаючим судном, але Картерові це не заважало думати про своє незвичайне становище і непевне майбутнє.

Тепер його найдужче непокоїла яхта: чи побачить він її знову? З почуттям великого задоволення Картер спостеріг, як бриг розпустив свої вітрила. Решту ночі він просидів, стиснувши румпель, втупивши очі в темну парусинову піраміду, що пливла впевнено попереду, трохи похитуючись.

IV

Бриг, керований Лінгардом, ще півдня лавірував протоками, поміж коралових рифів. На відстані пістольного пострілу він обминув довгу смугу підводного каміння, що повистромлювало свої чорні горби з кипучої піни жовтого моря. Коли бриг обійшов цей піскуватий пагорок з надвітряного боку, з-за бурунів, піскуватих мілин і купи скель показалася яхта, що лежала, нахилившись набік, чорна й нерухома, на безмежному дзеркалі мілкої води. Довгі, голі щогли були трохи нахилені, неначе гнав її великий вітер. Люди на бригу були вражені жалюгідним виглядом яхти.

— Ось вона! — крикнув Шоу, зодягнений в чистий білий костюм. — Добре вона загрузла, сер? І на мою думку, — в намулі.

— Так, це намул, — поволі відказав Лінгард, прикладаючи підзорну трубу до очей. — Збийте грот, м-р Шоу, — наказав він, пильно дивлячись на яхту. — Ми ще попокрутимось тут.

Він поклав трубу й відійшов од поруччя. З годину ще поповодив він з недбайливою певністю своє маленьке судно заплутаними та вузькими протоками, і, здавалось, жодна піщинка, жодна камінючка зрадливого дна не могла схватись від його ока. Він керував кораблем так сміливо, що Шоу, який стояв на прові, аж забивало дух. Коли бриг прямував на мілину, його не повертали доти, доки вигук

¹ Б а н к а — лава на човні.

матроса з лотом не сповіщав, що в них під кілем не більше, як три фути; а коли бриг підходив до схованих, довгих і гострих рифів, де лот був ні до чого, стерно повертали тільки тоді, як водоріз торкався вузької смуги піни, що обрамляла рифи.

Лінгард любив свій бриг, як люблять тільки чоловіки. Ця любов була така велика, що він заспокоювався лише тоді, коли бриг виявляв усі свої властивості (силу, відданість, витривалість), задовольняючи його вибагливі вимоги у найвищій мірі. Кожен помах вітрил, що злітали в повітрі, захоплював його серце гострою насолодою. А ніжний шепіт води, який виявляв, що його чудове судно ні на мить не міняло свого курсу, був йому дорожчий, ніж комусь іншому ніжне шептання ласкавих слів. У такі хвилини він жив інтенсивно, і в розпалі сильного почуття йому хотілось притиснути до грудей своє маленьке судно. Воно було для нього цілим світом, сповненим справжньої радості.

Люди на яхті, напружено стежачи за першим парусником, якого вони бачили з того часу, як загрузли біля цього відлюдного берега, незабаром розчаровано помітили, що то був всього-на-всього невеликий торговий бриг. Він лавірував, пробиваючись між гострих скель, мабуть, щоб зв'язатися з ними і допомогти. На спільну думку яхтового екіпажу, мало толку можна було сподіватися від такого судна. Тільки капітан яхти зауважив боцманові:

— Ця людина, певно, усе тут добре знає. Бачиш, як він керує своїм бригом. Я не одмовлюсь, коли він нам допоможе, бо невідомо, Джордж, коли ми виліземо з цієї муляки.

Бриг ніяк не міг досягти південної частини рифів, де загрузла яхта, і повернув востаннє на самісінькому кінці цієї грузької мілини. Скоро він узяв другий галс, і, зменшивши вітрила, судно, щоб добутись до місця, де мали кинути якір, пішло під марселями, нижніми стакселями¹ та клівером². Відстань між бригом і яхтою зменшилась на чверть милі; та яхта застряла провою на схід, а бриг помалу посувався в північно-східному напрямку; отже плыв, так сказати, вздовж яхти. Лінгард бачив з палуби всіх, що мовчки дивились на бриг.

¹ Стаксель — косий парус.

² Клівер — передній парус.

Невисокий червонолиций чоловік, з сивими бакенбардами, що стояв коло поруччя на шкафуті яхти, махнув картузом із золотим галуном. Лінгард махнув у відповідь рукою. Ближче до корми, під білим наметом, він побачив двох чоловіків і жінку. Один чоловік і леді були в синьому, а другий, дуже високий — у білому. Стояв він, тримаючись за підпору намету. Лінгард виразно бачив їх; вони дивились на бриг у біноклі, повертались один до одного, ворухили губами і, здавалось, були здивовані. Великий собака зіп'явся на бильця, підвів велику чорну голову і, трічі голосно й жалібно заскавчавши, зник. Несподівано на яхті всі заворошилились, заметушилились, побачивши, що їхня шлюпка пливе на буксирі за кормою незнайомого судна. Руки витяглись, показуючи пальцями в той бік. Хтось вигукнув довгу фразу, та з неї не чути було жодного слова; і тоді бриг, досягши західного кінця мілини, почав плисти по діагоналі, віддаляючись від яхти. Лінгард помітив, як люди на кормі яхти лишили свої місця і перейшли до гака-борту, щоб довше бачити бриг.

Коли бриг одійшов за милю від мілини і був майже врівні з кормою яхти, марселі стрепенулись, реї помалу спустились. Передні й задні вітрила теж опали. Якийсь час бриг плив швидко зі згорнутими крилами. І от, гримнувши як грім, упав на дно якір. Ще з хвилину корабель підганявся останніми подихами північного вітру; прапорець на вершку щогли помалу розгорнувся і повис рівно й непорушно, немов обтяжений свинцем.

— Мертвий штиль, сер,— сказав Шоу до Лінгарда.— Знову мертвий штиль. Ми потрапили якраз вчасно в це чудне місце, сер.

Якийсь час вони стояли поруч, оглядаючи землю й море навколо. Бриг стояв посередині широкої смуги чистої води. На північ невисокі скелі стриміли чорними й білими рядами. Малий острівець видирався з води, наче чотирикутна башта якоїсь затопленої будівлі. Цей острів був миль зо дві від брига. На схід берег був низький, укритий зеленим лісом, облямований темними манговими деревами. У цій темній лісній крайці був різко окреслений прохід, ніби вирізаний гострим ножем. Вода в ньому блищала, як срібло. Лінгард показав цей прохід Шоу.

— Це вхід у те місце, куди ми йдемо,— мовив він. Шоу пильно подивився на нього.

— Я гадав, що ви йшли до цієї яхти,— промурмотів він здивовано.

— А! Яхта,— замислено сказав Лінгард, дивлячись на порізаний берег.— І зненацька тупнув ногою.— Я віддав би все своє майно і на додачу кілька днів життя, якби мені пощастило до вечора витягти її.

Він заспокоївся і знову став пильно дивитись на берег. Зсередини входу, з-за стіни лісу, незриме вогнище безупинно викидало чорні й важкі клуби густого диму, що підносився, неначе кручена колона, в ясну блакить неба.

— Ми повинні припинити цю забаву, містер Шоу,— урочисто мовив Лінгард.

— Так, сер. Яку забаву? — спитав Шоу, здивовано озируючись.

— Це дим,— нетерпляче сказав Лінгард.— Це — гасло.

— Звичайно, сер... хоч я не уявляю, як це зробити. Дим, здається, далеко на землі. До чого тут гасло, сер?

— Не нам воно,— мовив Лінгард люто.— Накажіть, Шоу, матросам набити холостим зарядом гармату на баку. Звеліть добре забити пиж і змастити ствол. Треба зробити так, щоб вийшло голосніше. Коли старий Йоргенсон почує вибух, то вогнище зникне перш, ніж ви двічі обкрутитесь... Одну хвилинку, містер Картер.

Коли бриг спинився, яхтовий човен одразу підійшов до нього, і Картер ждав Лінгарда, щоб одвезти його на яхту. Лінгард і Шоу пішли до сходнів. Шоу плентався за своїм командиром, ждучи останніх наказів.

— Спустіть усі човни на воду, м-р Шоу,— наказав Лінгард, перекинувши ногу через поруччя,— і поставте чотирифунтовий фальконет на носі баркаса. Приготуйте гармати, та поки що не викочуйте їх. Тримайте марсель і клівер наготові, може, мені скоро треба буде рушати. Тепер, містер Картер, я можу їхати з вами.

— Одштовхніться, хлопці,— сказав Картер, як тільки вони умостились у човні.— Одштовхніться і востаннє наляжте на весла, бо скоро вже відпочиватимете.

Матроси, бурмочучи, налягли на весла. Їхні обличчя витяглись, посіріли й були вкриті засохлою морською сіллю. Хлопці мали вигляд знесилених людей, що багато витерпіли. У Картера теж обважніли й напухли віки. Коли вони проїхали бригову прову, Лінгард спитав:

— А чи досить води біля вашого судна?

— Досить. Од восьми до дванадцяти футів,— хрипко

відповів Картер.— Скажіть, капітане, де ж ваші розбишачки? Адже це море таке відлюдне, як церква в будень.

Гучний постріл, що пролунав з бригової восьмифунтівки, майже над їхніми головами, перебив його. Клубок білого диму помалу розтанув і зачепився за фок-рею. Напівобернувшись, Лінгард дивився на дим на березі, а Картер мовчав, сонно дивлячись на яхту, до якої вони наближались. Лінгард так пильно стежив за димом, що майже забув, де він, аж поки Картер не подав команду: «Годі!»

Вони були вже в затінку яхти і пливли вздовж неї до сходнів. Господар брига, глянувши вгору, побачив обличчя джентльмена з довгими бакенбардами й виголеним підборіддям. Він пильно дивився на Лінгарда в монокль, перехилившись через борт. Ступивши ногою на нижню приступку, Лінгард ще бачив на березі густий дим; та коли він глянув удруге, нижня частина чорної колони обірвалась і попливла над морем, мов загрозлива хмара.

Берег Притулку

I

Берег, що біля нього стояв на якорі бриг, не мав певних обрисів. Це була земля без форми, без лісу й урвищ — довга, низька, невизначна. І коли дужі бурхання північно-східного мусону женуть морем густий косий дощ, берег ледве видно під сірим небом; лише чорна плямиста смуга маячить вдалині. У довгий сезон безхмарних днів вона має вигляд вузької коси, ніби прибитої до плескуватої поверхні води вагою неба, що його величезна баня окреслює таку ж рівну лінію, як і морський обрій.

Хоч ця земля й була близько від центрів європейського панування, між озброєних морських пройдисвітів звали її «Берегом Притулку». Не позначена вона на мапах, і географічні підручники зовсім не згадують про неї, тільки уламки розбитих суден завжди заносяться в її бухточки. Наблизитись до неї дуже важко. А дивлячись на неї з моря, можна бачити, як численні острівці облямовують безмежну просторінь головного материка. Острівці ті зливаються, не маючи певних ознак, що показали б дорогу в заплутаних протоках, а в двадцятимильному поясі моря, що піниться вздовж низького берега, більше коралових рифів, мулу

й каміння, ніж морської води. Отут, між зовнішніх мілин, де застрягла яхта, і розгорнулись події цього твору.

В розлитому сяйві світанку блискотіло на заході широке море, сонне, рівне і сіре під злинялим небом. Довга смуга берега відкидала важкий пояс мороку від мілкої води, на якій в передранішній тиші не було ані зморшки. У неяснім світанку купи кущів на пісках видавались величезними.

Дві постаті, безмовні, як тіні, помалу посувалися берегом скелястого острівця і спинились край берега. Позад них, між циночками, з яких вони підвелись, помалу жевріла невеличка купка чорного попелу. Вони стояли рівно й тихо, тільки поволі водили головами, пильно оглядаючи безлюдне море, де за дві милі височив загрузлий корпус яhti, темний і невиразний на блідому небі.

Обидві постаті дивились мовчки в далечінь. Він, вищий на зріст, стояв, спершись на довгу рушницю; вона, з розплетеними косами, що звисали їй до пояса, стояла біля нього; їх обгортало листя в'юнких рослин, що здалеку здавалися орнаментом. Тьмяне світло, що осявало білі піскуваті мілини й невиразні горби острівців вздовж темного берега, та глибока тиша навколо підкреслювали самотність двох людей, розбуджених неспокійною надією, щоб глянути на запнуте серпанком море.

— Нічого! — сказав, зітхнувши, чоловік, ніби прокинувшись від довгої задуми.

Він був у куртці з синього перкалю, що їх носять рибалки. Куртка була широко розстебнута на жилавих грудях, темних і гладеньких, як бронза. Стегна йому щільно облягав саронг, а з лівого боку стримів прикрашений шістьма золотими каблучками ефес із слонової кістки, що ним не погребував би й володар. Замок і дуло його рушниці блищали сріблом. На голові в нього була розкішна червонозолота хустина, які тчуть жінки в будинках проводирів; тільки золоті нитки хустини вже потемніли, а шовк витерся на згортках. Голову він одхиляв назад. Примружені, трохи спущені вії затінювали блиск його очей. На обличчі не було ні бороди, ні вусів. Ніс був короткий, з рухливими ніздрями. Безжурна, щира посмішка, ніби назавжди вирізьблена якимось делікатним інструментом, звеселяла йому лице. Висока постать його була струнка. В безжурному обличчі, в спокійних рухах цього чоловіка відчувалась уважність і стриманість.

Оглянувши ще раз проникливим поглядом море, він повернувся до сонячного сходу і став ходити по еластичному піску. Приклад рушниць волочився за ним і залишав глибоку борозну. Попіл перестав тліти. Чоловік замислено глянув на нього і, трохи повернувшись до жінки, що лишилась позаду, гукнув:

— Іммадо, вогонь загас.

Дівчина рушила до циновок. Її чорне волосся звисало, як керей. Національний саронг у червоно-сірих картках схожий був на коротку спідничку, що їх носять чоловіки й жінки. Їй бракувало прикрас: пояса, шарфа, верхньої накидки й чогось на голову. Чорна шовкова куртка, яку носять вельможні чоловіки, була застебнута на грудях, міцно облягаючи гнучкий стан. Високий комір, вишитий золотом, підпирав лице. Вона не мала браслеток — ні ручних, ні ножних, і, хоч була зодягнена в чоловічу одягу, не носила ніякої зброї. Руки їй облягали вузькі рукави з невеликим розрізом, гаптованим золотом і обшитим рядом дрібних золотих гудзиків. Смуглява й прудка, вона йшла невеликими кроками. Очі повні були вогню; дугастий, міцно стулений рот і вся її постать виявляли палку відвагу юнацтва на початку життєвого досвіду, на початку віри й сподівань.

Це відбувалося в день приїзду Лінгарда, бо, як відомо, бриг, затриманий штилем, прибув до мілини лише пізнім ранком. Розчаровані в своїх надіях побачити сподіване вітрило в сяйві першого сонячного проміння, чоловік і дівчина, не розпалюючи вогнища, знову пішли на свої циновки. Біля ніг їх лежав звичайний тубільний човник, витягнений з води і для більшої певності прив'язаний трав'яною кодолою до довгого списа, добре застромленого в білий пісок; приплив одноманітно лизав його корму.

Дівчина закутила волосся, заколовши його дерев'яними шпильками. Чоловік ліг вздовж циновки, лишаючи місце для рушниць, ніби для товариша, і, спершись на лікоть, дивився у напрямку яхти. В мрійних очах, немов крізь прозорий серпанок, пробивались похмурі думки, що дедалі засмучували пильний погляд.

— Ми бачили на цьому острові вже три сонячні сходи, а друг не приїхав з моря, — сказав він, не міняючи пози і лежачи спиною до дівчини, що сиділа по другий бік вогнища.

— Так, і місяць уже вищербився, — відповіла вона

тихо.— Місяць вищербився. А він обіцяв прийти, коли ночі ясні і вода вкриває мілини аж до кущів.

— Мандрівник знає, коли він вирушає, та не знає, коли повернеться,— спокійно зауважив чоловік.

Дівчина зітхнула.

— Ночі сподівань довгі,— прошепотіла вона.

— І часом марно ждеш,— так само тихо мовив чоловік.— Може він ніколи й не повернеться.

— Чому? — вигукнула дівчина.

— Путь довга і серце може прохолонутися,— була спокійна відповідь.— Якщо він не повернеться, значить забув.

— О, Гассіме, це означатиме, що він умер! — обурено вигукнула дівчина.

Чоловік, дивлячись на море, усміхнувся на її запальний тон.

Це були брат і сестра, і хоч дуже скидалися одне на одного, родинна подібність губилась у рисах, властивих усій расі. Були вони з Ваджо, а серед малайців є приповідка, що хто хоче, щоб йому щастило в мандрах і торгівлі, повинен мати в жилах хоч трохи вадзької крові. А в цього народу торгівля, яка означає те саме, що й далека мандрівка, є романтичним і почесним заняттям. Купець повинен бути відважним і проникливим; він мусить мати безстрашність юнацтва і поміркованість старості; він має бути дипломатом і звитязцем, щоб гарантувати собі прихильність володарів і вселяти жах злим.

Ці властивості, певна річ, не потрібні крамарям або китайцям-рознощикам, вони потрібні тільки тому, хто, належаючи до знатного роду, мандрує морями на власному судні, з багатьма прихильниками. Від острова до острова розвозить він важливі новини і крам; йому довіряють таємні послання й коштовні речі; він завжди готовий до інтриг і до бою, до купівлі й продажу. Такий ідеал вадзького купця.

Торгівля в такому розумінні була заняттям тих честолюбних людей, що провадили приховану, але важливу справу в усіх національних повстаннях, релігійних заколотах і в організації піратських збурень широкого масштабу, що протягом першої половини XIX століття зачепили долю не одної тубільної династії і які кілька років серйозно загрожували голландській владі на сході. Коли, ціною крові

й золота, запанував на островах мир, це зайняття, хоч і позбулося почесних можливостей, та все ж вабило до себе найвідважніших людей цієї неспокоїної раси. Молодші сини й родичі багатьох тубільних володарів об'їздили всі моря Архіпелагу й побували на численних маловідомих островах і на малодосліджених берегах Нової Гвінеї; одвідали кожную місцинку на морі, куди ще не проникла європейська торгівля — від Ару до Адже, од Сумбави до Палавану.

II

У найменш відомій місцевості, в маленькій бухті Нової Гвінеї, вперше стрівся Лінгард з молодим Пата Гассімом, небожем наймогутнішого вадзького володаря.

Він був купець в розумінні Ваджо і прибув сюди з молодими родичами та почтом на міцному морському прау, озброєному двома гарматами, щоб купити пір'я райських пташок для старого тернетського султана. У цю рисковану експедицію вирушили вони не ради прибутків, а щоб віддячити старому султанові, що з місяць, а може й більше, пишно вітав їх у своєму похмурому мурованому палаці в Тернеті.

Спинились вони подалі від слободи, вживши всіх запобіжних заходів, дожидаючи пір'я й торгуючись з прибережними жителями, що були посередниками в цій торгівлі. Одного ранку Гассім побачив Лінгардів бриг, що став у цій бухті на якір, і незабаром помітив, як високий, білий чоловік з бородою, блискучою, як золото, вийшов із човна і попрямував до тубільців, зовсім не озброєний.

Гассіма вразила й здивувала така легковажність. Потім, за старим малайським звичаєм, він з годину обмірковував цю справу з своїми людьми і теж висів на берег, але з озброєним ескортом, маючи намір подивитись, що буде далі.

Випадок, справді, був звичайний, такий, говорив потім Лінгард, який міг трапитися з кожним. Він зійшов на берег, маючи намір знайти якийсь струмок, щоб набрати в барильце води. Тільки це й спонукало його увійти в бухту.

Оточений чорним натовпом, Лінгард стояв із своїми матросами, показуючи кілька перкалевих хусток і намагаючись з'ясувати тубільцям, чого він висадився. Коли це дротик ударив його ззаду, зачепивши шию. Мабуть, якийсь

папуас хотів пересвідчитись, чи можна вбити або поранити таке створіння, хоч був непохитно переконаний, що це неможливо; в ту ж мить Лінгардів матрос ударив експериментатора парангом. (Дехто з матросів узяв із собою три сокири на всякий випадок, може, доведеться прорубувати куші).

Смертельна колотнеча скоїлась так несподівано, що Лінгард, швидко озирнувшись, побачив свого оборонця, який вже падав, пронизаний списами в трьох місцях. Вазуб, що теж був там, оповідав про цю подію майже щотижня і, викликаючи жах у своїх слухачів, показував, як поранений матрос блимав очима. Лінгард був неозброєний і напрочуд безжурний, пояснюючи це тим, що він занадто запальний, щоб носити з собою зброю. «А якщо дійде до чого,— доводив він,— в усякому разі я зможу вкрутитись, убивши людину й кулаком. Тоді вже знаєш, що робиш, і не так швидко зчиниш бучу».

Отже й тепер убив він дикуна, ударивши його з усього маху кулаком, а другого, схопивши за попереk, шпурнув у розлютований натовп... «Він розкидав людей, як вітер розкидає одламані гілки, й пробив собі широку дорогу крізь натовп наших ворогів», голосно оповідав Вазуб. Мабуть, швидкі Лінгардові рухи і незвичайний вигляд спричинились до того, що вояки відступили назад перед його натиском.

Скориставшись з їхнього здивування й переляку, Лінгард з своїми матросами кинувся до слобідки напівзруйнованою греблею. Всі вони вскочили в цю бідну халупу, зроблену з гнилих циновок та уламків старих човнів. У цьому захистку, що світився з усіх боків, мали вони час звести дух і побачити, що їхнє становище не дуже-то покращало.

Жінки і діти втекли з халупи до кущів. Тим часом, на березі, в кінці греблі, вояки вили й стрибали, лаштуючись до генеральної атаки. Лінгард з досадою побачив, що його вартовий матрос у човні, очевидно, злякався, бо замість того, щоб плисти до корабля і вдарити на сполох, кинувся до невеликої скелі за сто ярдів од човна і, як несамовитий, намагався здертись на стрімку кручу. Приплив скінчився, і стрибнути у рідку грязюку біля халупок було однаково, що йти на смерть. Отже не лишалося нічого іншого, як кинутись назад до берега й ускочити в човен, бо хистка будівля не витримала б і дужого штурхана, а облоги й поготів. Лінгард негайно так і зробив. Озброївшись кривою

гіллякою, що попалась під руку, кинувся вперед на чолі трьох матросів. Як тільки він проскочив і ясно зрозумів одчайдушність свого вчинку, враз почув два постріли, що раптом вибухнули праворуч. Суцільна маса чорних тіл і кучерявих голів попереду захиталась і розступилась, проте не розбіглась.

Лінгард біг далі. Здалеку чув він вигуки кількох голосів. Потім розітнувся ще один постріл, і мушкетна куля, пройшовши довгу путь між ним та його ворогами, ударилась об землю, бризнувши невеличким струменем піску. Коли б він скакнув далі, то опинився б якраз серед ворогів, але піднята рука не знайшла кого вдарити. Тільки чорні спини швидко сунули, нахилившись до кущів.

Лінгард шпурнув палицю на найближчу пару чорних плечей. Висока трава, захитавшись, спинилась; галасливий хор і пронизливий зойк, завмираючи, перейшов у тужливе виття. Лісисті береги й синя бухта, здавалось, разом поринули в чари ясної тиші. Лінгард немов прокинувся зі сну, так швидко все змінилось: Несподіване мовчання вразило його.

Він гукнув з усієї сили і спинив своїх матросів, що гналися за втікачами. Незадоволено вони вертались назад, люто поглядаючи на стіну джунглів, де не ворушився жоден лист. Невідомі, що, так вчасно з'явившись, вирішили кінець пригоди, спинились, збившись до купи, там, де щойно були дикуни.

Лінгард і молодий ватажок вадзьких купців зустрілись в чудовому сяйві півдня, серед шанобливої безмовності почту, на тому самому місці, де матрос-малаєць наклав головою. Лінгард ступив уперед і простяг руку. Гассім тим же відповів на цей щирий жест. Перше стискання рук відбулося над мертвим тілом, немовби доля вимагала заплатити смертю за цей дар дружби.

— Я ніколи не забуду цього дня! — щиро вигукнув Лінгард, а ватажок спокійно всміхнувся.

І по короткій паузі:

— Ти помстишся і спалиш селище? — спитав малаєць, кинувши очима на мертвого ласкара, що лежав униз лицем, розкинувши руки, немов у розпуді вхопився за землю, яку так мало знав.

Лінгард вагався.

— Ні, — мовив він нарешті. — Від того нікому не буде краще.

— Справедливо,— тихо сказав Гассім.— Цей чоловік був твій винуватець — раб?

— Раб? — вигукнув Лінгард.— Ні. Вільний, як і я. Це англійський бриг.

— Гай-гай! Тепер він справді вільний,— пробурмотів малаець, ще раз глянувши на мертвого.— А хто ж заплатить за життя цієї людини тим, хто втратив її?

— Якщо в нього лишилась жінка чи дитина, я знайду їх хоч де,— промовив Лінгард з каяттям.

— Ти говориш, як справжній вождь,— сказав Гассім.— Тільки наші володарі не йдуть на бій із голими руками. Ех, ви, білі!

— Це була нерозважність, прикра нерозважність,— мовив Лінгард,— і цей бідний хлопчина наклав за це голову.

— Він не міг обминути своєї долі,— пробурмотів малаець.— Гадаю, що моя торгівля в цьому місці тепер уже скінчилась,— додав він весело.

Лінгард висловив свій жаль.

— Нічого, нічого,— чемно мовив ватажок.

Лінгард, запрохавши Гассіма та двох його компаньйонів побути на бриг, пішов із ними.

Був тихий вечір, і малайське судно, знявшись з якора, поволі пішло до бухти, де стояв бриг. Кінцем міцної кодоли прив'язали судно до брига, і тої ночі бриг білого і прау темношкірого крутились і гоїдались на одній котві.

Коли сонце останнім промінням осяяло море, тіло забитого ласкара, загорнуте, за магометанським звичаєм, у біле простираadlo, спустили у спокійну воду бухти, на яку він уперше глянув кілька годин тому. В ту ж мить, як мрець повільно зник з очей, блиснув огонь і розітнувся постріл, відбившись гуркотом у берегах і в жалібному крику диких птахів, що кружляли в хмарах, немов вигукуючи морякові своє останнє «прощай». Схиливши голову, господар брига пройшов до корми під тихий шепіт приємно здивованого екіпажу і чужинців, що збилися на головній палубі. Подібні дії говорили про романтичну вдачу цієї людини.

Лінгард вітав своїх гостей далеко за північ. Людям з прау видано було вівцю з корабельних запасів. А в каюті Гассім і його два товариші сиділи в ряд на канапі, виблискуючи коштовними оздобами. Лінгард провадив розмову,

як щирій друг, а малайці говорили з вихованою, стриманою чемністю, властивою вищим класам цього народу. Вони торкнулися багатьох тем і наприкінці спинились на політиці.

— Ти, мабуть, могутній володар у своїй країні? — спитав Гассім, оглядаючи каюту.

— Моя країна в далекому морі, де найменші вітри такі ж дужі, як тут у дощову погоду, — сказав Лінгард, а гості тихо зашептались, висловлюючи здивування. — Я лишив її ще замолоду, туане Гассім, і не знаю, наскільки могутній я там, де сильних людей більше, ніж бідних на всіх ваших островах. А тут, — мовив він далі, — тут теж моя країна. Ось це англійське судно варте Англії, і я досить могутній тут. Я тут раджа, бо ця частина моєї країни — моя власна.

Гості були вражені і, многозначно зирнувшись, хитнули головами.

— Так, так, — усміхаючись, сказав Гассім. — Ти возиш морями свою країну і свою могутність. Раджа на морі. Це добре!

Лінгард голосно засміявся, а гості стиха.

— Ми знаєм, що твоя країна дуже могутня, — почав знову Гассім, — та чи дужча вона від країни голландців, що крадуть нашу землю?

— Чи дужча? — гукнув Лінгард і широко розправив плечі. — Чи дужча? Ми могли б узяти їх в кулак, отак, — і переможно стиснув пальці.

— І вони платять вам податки за свою землю? — зацікавлено розпитував Гассім.

— Ні, — стримано відповів Лінгард. — Бачиш, туане Гассім, немає такого звичаю між білими людьми. Ми безперечно могли б, та нема такого звичаю.

— Нема? — перепитав Гассім, скептично посміхаючись. — Вони вимагають од нас податків, бо дужчі, ніж ми. Часом вони здирають їх навіть з Ваджо, де кожен чоловік вільний і носить крис¹.

Запала тиша. Лінгард сидів замислившись, малайці дивилися вниз.

— Але ми палимо наш порох між собою, — продовжував Гассім, — і тупимо нашу зброю один на одному.

Він зітхнув, помовчав, а потім почав переконувати Лін-

¹ Крис — ніж, кинджал, багнет.

гарда відвідати Ваджо, «поторгувати і побачить друзів», говорив він, поклавши руку на груди й широко вклоняючись.

— Авжеж! Поторгувати з друзями! — гукнув Лінгард, засміявшись, — і провів рукою. — Ось це судно, як дім, де багато всякої всячини. Воно таке ж дороге, як жінка й діти.

Гості встали й почали прощатись.

— Ти дав за мене три постріли, друже Гассім, — серйозно сказав Лінгард, — а я послав на борт твого прау три барила пороху, — по одному за кожен постріл. Але ми ще не поквитались!

Очі малайця заблищали з радості.

— Це справді дружній подарунок. Приїзди побачитись зі мною в моїй країні!

— Обіцяю тобі, — сказав Лінгард.

Тиха поверхня бухти відбивала чудове нічне небо, і бриг з прау за кормою, здавалось, повис між зірок в неземному спокої. Востаннє попрощались вони на палубі, і малайці спустились на своє судно. Ранком, коли після сходу сонця знявся вітер, бриг і прау разом покинули бухту. Коли вони відійшли від землі, Лінгард розпустив усі вітрила і, відхилившись від курсу, підійшов до прау, щоб сказати останнє прощай перед розлукою з друзями. Гассім стояв на високій кормі.

— Щасливо! — гукнув Лінгард.

— Не забувай обіцянки! — крикнув ватажок. — Приїзди швидше! — гукав він дедалі дужче. — Приїзди швидше, щоб збулось те, що записано...

Бриг швидко рушив.

— Що? — не розуміючи, гукнув Лінгард. — Що написано?

Він прислухався. До нього долянули тихі слова:

— Ніхто не знає!

III

— Слово честі! Мені сподобався цей хлопець, — гукнув Лінгард, оповідаючи свою пригоду і поглядаючи на очі, що блищали навколо нього крізь сигарний дим. Цей бріксгемський юнга з рибальського судна, потім шахтар, моряк на глибоких водах, золотошукач, власник і командир «найкращого тут брига» знав, що його слухачі — моряки, купці, мандрівники, як і він сам, — сприймали це не як звичайний

вияв почуття, а як найвищу похвалу його малайському другові.

— Присягаюсь небом! Я поїду у Ваджо! — мовив він, а присутні поважно хитнули головами. Лише один, трохи іронічний голос закинув:

— Ви зробите діло, Томе, якщо добудетесь навпростець до вашого раджі.

— Їдьте та стережіться, — гукнув другий, засміявшись.

Ця професійна заздрість була неминуча, бо Ваджо через хронічні заколоти було закрите для купців. Проте не було справжнього зла в жартах цих людей, що на прощання тиснули йому руку й виходили один по одному. Лінгард попрямував на борт свого судна і до ранку ходив по кормі. Навколо нього блимали вогні кораблів, миготіли берегові ліхтарі, мерехтіли зорі в темному небі. І вся ця безліч яскравих цяток цілком губилася в неосяжній темряві. Раз Лінгард почув тихий брязкіт ланцюга якогось судна, що ставав на якір десь далеко за офіційними межами гавані. «Чужинець, певно, бо стає ліворуч, — подумав він, — наші стали б праворуч. А може, це з батьківщини». І він відчув якийсь дивний жаль, подумавши про корабель, стомлений від мандрівок, що не наважувався наблизитись до місця відпочинку. На сході сонця, коли великий західний пароплав з ржавими й сірими від морської солі боками помалу підходив до берега, Лінгард рушив з рейду на схід.

Після довгого плавання крізь бурі і шторми, надвечір одного тихого дня, безпорадно дрейфуючи перед метою своєї мандрівки, Лінгард наблизився нарешті до берегів Ваджо. З властивою йому сміливістю пішов він вздовж чужого берега, незважаючи на ніч, що злякала б когось іншого. З кожним мигтінням блискавки Гассімова батьківщина немовби плигала на бриг і враз зникала, щоб причaitись і знову кинутись на нього з темряви. За довгий день штилю Лінгард так уважно запам'ятав берег, що коли наказав спустити якір (хоч у ту мить голова його й була наче замотана вовняною ковдрою); перша ж блискавка показала, що бриг заякорився саме там, де намітив капітан, — недалеко від білої коси, біля річного гирла.

Лінгард побачив на березі групу високих бамбукових халуп, збудованих на сваях, невеличкий пальмовий гай, а біля самої води — щось схоже на палісадник із гострих кілків. Долину цю, мов сторожі, оточували високі лісисті

горби, величні й похмурі. Та за мить все зникло з очей, ніби знищене, і раніш, ніж він обернувся, з'явилося знову з несподіваним гуркотом. Нерухома й спокійна земля нагадувала йому легендарну країну безсмертних, що змагалися з гнівом небес.

Не знаючи дна і боячись, що несамовитий вітер може знести бриг з якоря, Лінгард лишився на палубі. Лот застеріг його, що бриг волочить якір; тому він став біля поруччя і мимохіть замилювався краєвидами незнайомого берега, що загрожував неясними небезпеками і збуджували надії на успіх.

Між шквалами наставали моменти тиші, і тоді навіть грім стихав, щоб звести дух. В один з таких інтервалів, стомлений і сонний, Лінгард стоячи задрімав; коли це чує,— десь унизу море заговорило людським голосом. «Хвала богові», сказало воно, і голос продзвенів тихо й довірливо, як голос дитини в соборі. Лінгард здригнувся й подумав: «Це мені приснилось». Але море біля нього знову сказало: «Дайте мотуз».

Грім люто гримів. Лінгард, гукнувши матросам, вдивлявся в воду, поки не побачив біля брига плавця, що пильно глянув на нього і швидко заплющив очі у світлі блискавки. Усі матроси забігали по палубі, й багато мотузів спустилося за борт. Бурхання вітру немовби кинуло через бильця чоловіка. Він упав просто в натовп матросів. Не встигли його підвести, як він скочив на ноги, так раптово, що люди швидко відступили назад. У лютому сліпучо-синьому світлі блискавки появились розгублені обличчя й скам'янілі постаті, приголомшені гуркотом грому. Усе немов поринуло в безодню вічного мовчання, і от почувся кволий голос:

— Я шукаю білого чоловіка.

— Тут!— гукнув Лінгард, підвівши незнайомого до лампи у кабіні.— Та я тебе не знаю.

— Мене зовуть Джаффіром. Я від Пата Гассіма, мого володаря, а твого друга. Пізнаєш це?— І він показав товстий перстень з великим ізмарагдом.

— Я бачив його раніш на пальці у раджі,— сказав Лінгард серйозно.

— Він стверджує, що я кажу правду. Доручення від Гассіма: від'їзди і забудь!

— Я не забуваю!— промовив Лінгард.— Я не такий, щоб забувати. Що за дурниці?

Ні до чого докладно переказувати всю довгу історію, що її оповідав Джаффір. Коротко було так. Повернувшись після зустрічі з Лінгардом, Гассім застав свого родича при смерті. За цей час утворилась дужа партія, що не визнавала Гассіма законним спадкоємцем. Старий раджа помер вночі, і, як оповідав Джаффір, раніш, ніж зійшло сонце, люди вже билися у дворі *д а л а м а*¹. Це були перші чвари громадянської війни, заохочуваної чужоземними інтригами,— війни в джунглях і на річках, у палісадниках та в лісних засідках. У цій боротьбі обидві партії виявили багато відваги, а одна з них — непохитну відданість майже загубленій справі. Ще не минув місяць, а Гассім, хоч і лишався ще ватажком озброєної юрби, та вже був вигнанцем. Проте він і досі змагався, неясно сподіваючись, що приїзд Лінгарда поверне йому владу.

— Кілька тижнів жили ми на дикому рижі; цілими днями билися не ївши,— промовляв Джаффір, і справді був голодний.

Він розповідав, як на них натиснули й рішуче одкинули до моря, де Гассім з жменькою прибічників уже кілька днів тримався за палісадником.

— Але щоночі хтось зникав,— признався Джаффір,— вони були стомлені й голодні і перебігали до своїх ворогів. Нас зосталось десятеро — десять чоловіків та одна жінка з серцем чоловіка. Сьогодні ми ще голодуємо, а завтра рано помremo. Ввесь день бачили ми здалеку твій корабель, але прийшов ти надто пізно. Боячись підступу з боку ворогів, твій друг раджа дав мені персня і послав до тебе. Я, Джаффір кращий плавець Ваджо і раб Гассіма, кажу тобі — від'їзди і забудь, а цей його дар візьми на згадку!

Джаффір несподівано схопив Лінгарда за руку, суворо ткнув у неї перстень й лише тоді озирнув каюту здивованими й безстрашними очима: глянув на півколо багнетів, спинився на мушкетах і щось захоплено пробурмотів.

— Ова! Оце так сила! — прошепотів він сам собі.— Тільки прийшла вона занадто пізно.

— А може й ні,— скрикнув Лінгард.

— Занадто пізно,— мовив Джаффір,— нас тільки десятеро, і, як тільки зійде сонце, всі ми вийдемо і помremo.— Він пішов до дверей каюти і затримався, не знаючи, як відчинити їх.

¹ *Д а л а м* (малайське) — резиденція раджі.

— Що ти робитимеш? — спитав Лінгард.

— Попливу назад, — відповів Джаффір. — Я виконав доручення.

— Ти можеш лишитися зі мною, — сказав Лінгард, довірливо дивлячись на нього.

— Гассім жде, — коротко відповів той.

— Він наказав тобі вернутись? — спитав Лінгард.

— Ні, — відповів здивовано Джаффір.

Лінгард зворушено схопив його за руку.

— Якби у мене було хоч десятеро таких, як ти!.. — вигукнув він.

— Нас десять, а їх двадцять на одного, — простодушно сказав Джаффір.

Лінгард відчинив двері.

— Може тобі чого треба? — спитав він.

Малаєць завагався, і Лінгард помітив запалі очі, випнуті ребра і виснаженість цього чоловіка.

— Скажи, — мовив Лінгард, усміхаючись, — той, хто приносить дар, повинен мати нагороду?

— Дай мені води і жменьку рижу, щоб зміг добутися до берега, — сказав Джаффір. — Там, — хитнув він головою, — ще сьогодні нічого не їли.

— Ти матимеш усе. Я дам тобі своїми власними руками, — промовив Лінгард.

Він сам дав Джаффірові, що той просив, і тим самим трохи принизив себе в очах тубільця. Поки посланець їв, Лінгард обміркував план своїх дій. Він не знав справжнього становища в країні і через те вважав найкращим врятувати Гассіма від небезпеки. Це все, що міг він спробувати. Лінгард мав намір спустити баркас і послати його до берега, щоб забрати Гассіма та його людей. Він добре знав малайців і був переконаний, що в таку ніч переможці, певні свого успіху, не будуть дуже чатувати на морі, перед палісадником. Вже той факт, що Джаффірові пощастило відплисти, стверджував в його думку. Баркас із брига міг би (як тільки згаснуть блискавки) непомітно наблизитись до берега, і обложені, поодинці чи разом, кинуться до човна й припливуть до брига.

Лінгард з'ясував свій план Джаффірові, що слухав без найменшої ознаки інтересу, бо був дуже зайнятий їжею. Коли ж він з'їв останнє зерно рижу, підвівся, напився з пляшки води і сказав:

— Добре. Я скажу Гассімові.

Обв'язавши тугіше клопоть дрантя навколо крижів, він налагодився йти.

— Підожди, поки я допливу до берега,— мовив він,— а коли одпливе човен, запали другий вогник поруч того, що горить зараз, як зоря, над твоїм судном. Ми побачимо й зрозуміємо. Не посилай човна, доки буде блискавка. Скажи гребцям, щоб прямували до пальмового гаю і кинули гребти лише тоді, як весло, занурене дужою рукою, торкнеться дна. Там вони почують наш вигук; якщо ж ніхто з нас не прийде до світанку, хай повертаються. Мій володар може віддати перевагу смерті, а не життю... Ти зрозумів, о, дужий?

— Розумний хлопець,— пробурмотів Лінгард, а коли вони стояли поруч на палубі, сказав: — Джаффіре, на березі можуть бути вороги, які так само гукнуть, щоб обдурити моїх людей. Тому ваш вигук хай буде «лайтнінг»¹. Запам'ятаєш?

Спершу Джаффір неначе удавився.

— Літ-інг! О, дужий, чи так я вимовив?

— Так, добре. Рушай,— сказав Лінгард, і Джаффір стрибнув униз. Почулось хлюпання, а потім тихий голос ледве чутно промовив: «Ляйт-інг!»

Зненацька на берег ударив шквал. У сліпучій блискавці Лінгард знову побачив привид білого берега, зігнуті пальми в гаю, палісадник біля моря, ліс в далечині, всю широчінь таємничої й безмовної батьківщини Гассіма, що неперушно спала під лютим вогненным небом.

IV

Одвідавши тепер Ваджо, мандрівник, гідний довіри тамтешніх людей, може почути традиційне оповідання про останню громадянську війну та легенду про вождя, його сестру і їхню матір, яка, вмираючи, передала їм тайну магії. Особливо вміла чаклувати володарева сестра, дитина на вигляд, а відважністю — хоробрий воїн. Переміг їх старший брат, якому ці чари нічого не змогли заподіяти. «Я бився в цій війні,— скаже оповідач.— Ми відсунули їх до моря». А далі він з острахом розповість, як одної ночі, «коли був страшний шторм, корабель, схожий на судно

¹ Л а й т н і н г (англійське) — блискавка.

білих, з'явився коло берега, немовби спустився з хмар. Він плив під вітрилами, що надувались проти вітру, а завбільшки був, як острів; блискавка пронизувала його щогли, такі високі, як верхів'я гір; зоря горіла поміж хмарами низько над ним. Ми зразу зрозуміли, що то була зоря, бо ніякий вогонь, запалений людською рукою, не витримав би такого вітру і дощу. Це була така ніч, що ми, вартові, ледве наважувались дивитися на море. Силенний дощ бив нам у вічі. Та коли настав день, корабля ніде не було, а за палісадником, де напередодні була з сотня полонених вояків, нікого не знайшли. Володар Гассім зник, а з ним і принцеса країни. Відтоді ніхто не знає, що з ними сталося. Іноді купці розповідають, що чули про них то тут, то там, але все це тільки теревені людей, що їздять за море заради вигоди. Всі ми у цій країні певні, що корабель злетів назад за хмари, звідки викликали його чари принцеси. Адже ми бачили цей корабель на власні очі. А про раджу Гассіма та його сестру Іммаду одні люди кажуть одне, а інші друге, та, мабуть, тільки бог знає правду...»

Така легенда про Лінгардів приїзд. Правда була лише в тому, що він прийшов і пішов в одну ніч, бо, коли розвиднілось, бриг як куля летів на південь від затоки. Спостерігаючи швидкий хід свого судна, Лінгард стривожено дивився вперед й не раз питав самого себе, чого він так летить під усіма вітрилами, навіщо це? Волосся його розвівалось од вітру; голова була повна клопоту і неясних думок, а слухняний бриг мчав, стрімголов кидаючись з хвилі на хвилю.

Власник його і командир не знав, куди пливе. Цей лицар щастя мав тільки неясну уяву про те, що стоїть на порозі його подальшого життя. Щось треба було робити, і він почував, що мусить це зробити. Цього ждало від нього море, ждала земля, ждали люди. Історія війни і страждань; Джаффірова вірність; Гассімові та Іммадини очі; ніч, буря, берег в огні,— все це знаменувало собою життя, що настирливо вимагало його втручання. Але найбільше вражало його довір'я цих людей. Вони втекли до нього від смерті і лишилися тут, наче не було в них ні сумнівів, ні надій, ні бажань. І їх цілковитий спокій накладав на нього тягар обов'язку.

Він уперто доводив собі, що якби ці переможені люди не вірили в нього, то не були б такі байдужі їх німий

спокій зворушував його більше, ніж найщиріше прохання. Ні слова, ні шепоту, ні допитливого погляду! Вони нічого не питали, і це подобалось йому. Він навіть радів з цього, хоч зовсім не знав, що робити з цими понівеченими, побитими істотами, яких химерна доля віддала йому до рук.

Лінгард особисто зустрів утікачів, допомагаючи їм перелізти через бильця; у темряві, прорізуваній блискавкою, він пересвідчився, що всі вони поранені, і дивувався, як змогли ці нещасні люди добутись до баркаса, що вивіз їх. Він схопив на руки найменшу з постатей і поніс у каюту. Потім, не оглядаючись навіть на свою легку ношу, знову побіг на палубу, щоб зняти бриг із якоря. Коли давав наказ команді, неясно побачив, що хтось обережно й вагаючись підійшов до нього. То був Гассім.

— Я не готовий до війни,— квапливо пояснив Лінгард,— а завтра може й не бути вітру.

Потім, виводячи бриг з небезпечного місця, він зовсім забув про них. Та коли вітер відніс бриг далеко від берега, Лінгард з полегшенням зітхнув і підійшов до двох людей, що стояли на кормі, де він мав звичку в тяжкі хвилини розмовляти на самоті з своїм судном. Гассім покликав сестру з каюти.

Найперша думка Лінгарда була: «Куди я подамся з ними?» Та, здавалось, ніхто не піклувався тим, що він робитиме. Джаффір і ще вісім малайців розташувались на грот-люці¹, оглядаючи рани один одному і розмовляючи спокійно й весело, як виховані діти. Кожен зберіг свій крис, а Лінгард роздав їм трохи перкалю з свого краму. Коли ж він проходив повз них, всі серйозно дивилися йому вслід. Гассім та Іммада жили у камбузі². Дівчина виходила на свіже повітря тільки ввечері, й щоночі чути було їхній шепіт у затишку на шканцях. Кожен малаець на борту тримався від них осторонь і ставився з шанобою.

Лінгард наслухав на кормі їхніх тихих голосів. Вони здійсмалися й спадали в меланхолійному ритмі; іноді дівчина скрикувала чи то з болю, чи то з гніву. Тоді Лінгард спинявся. Тяжке зітхання линуло до нього з безмежної ночі. Уважні зорі оточували самотній бриг, кидаючи своє сьайво крізь цілковите безгоміння на мовчазне море. Лінгард знову починав ходити по палубі, бурмочучи до себе.

¹ Грот-люк — великий отвір з палуби до трюму, прикритий зверху парусиною чи віком.

² Камбуз — судова кухня або комірчина для харчу.

— Белараб — найбільше для цього підходить. Тільки там, де він живе, можна шукати допомоги. Ех, якби мені побачити старого Йоргенсона.

Цей Йоргенсон знав те, що було колись, і жив серед людей, які думали тільки про сьогоднішній день, не піклуючись про завтра і забуваючи про вчора. Власне кажучи, він ніколи не жив серед них; тільки часом показувався біля них. Жив він десь у тубільному кварталі, з тубільною жінкою, в тубільній халупі, що стояла посеред загородженого клаптя землі, де росли дерева індійської смоковниці. В домі були тільки горщики, циновки, оригінальна рибальська сіть на двох підтичах¹ й маленька скринька червоного дерева з замком і срібною пластинкою з словами: «Капітан Г. К. Йоргенсон. Барка «Дика Троянда».

Це нагадувало напис на надгробку. «Дика Троянда» вмерла, а з нею вмер і капітан Г. К. Йоргенсон. Суворий, мовчазний, підіймався він під час обіду на борт якогось торговельного судна, що завертало по дорозі. Прислужник, китаєць або мулат, не ждучи наказу, похмуро ставив йому тарілку. І коли морські купці, галасуючи, збирались на відкритій веранді, навколо дискучої батареї з пляшок і склянок, старий Йоргенсон з'являвся немов з дна моря, підходив, трохи хитаючись, і пив із першої-ліпшої склянки.

— П'ю за всіх... Не треба стільця,— кидав він і ставав позаду товариства, безмовний і сумний, немов той раб, що обслуговує бенкет. Тіло мав худе, як і в більшості старих людей, а дух його заглибився у спогади далекого минулого; лиш довжелезний кістяк його жив далі, немовби зроблений із заліза. Руки в нього тремтіли, та очі були ще гострі. Всі думали, що він докладно знає, як гинули колись якісь великі люди і таємничі експедиції. Та був він, очевидячки, невдаха, хоч і гадали, що знав він дивні тайни.

Цей могутній кістяк, одягнений в злинялу пару снього шевйоту, без будь-якої білизни на тілі, якимось чудом животів. Часом, коли йому пропонували роботу, він проводив англійський корабель протоками Ріо. І щоб забезпечити себе, говорив капітанові:

— Вам не треба лоцмана: тут можна пройти, заплющивши очі. Якщо я вам потрібен, то прийду. Десять доларів.

¹ Підтичі — кілки, що на них розвішують невід.

Виконавши доручення й одержавши платню, він повертався тридцять миль човном з двома старими малайцями, які, здавалось, були його почтом. Мандрувати тридцять миль морем під екваторіальним сонцем у невеличкому човні, де ніде й поворухнутись,— це подвиг, що потребує витривалості факіра й властивостей саламандри. Десять доларів була дешева платня, і його частіше брали. А коли йому було сутужно, він позичав у перехожого п'ять доларів і додавав:

— Я не в силі швидко повернути їх вам, але коли вам треба буде про щось довідатись, то я до ваших послуг.

Дивно, що ніхто навіть не всміхався на це «щось». Здебільшого йому відповідали:

— Дякую вам, старий приятелю, коли мені треба буде інформацій, я прийду до вас.

Йоргенсон кивав головою і казав:

— Пам'ятайте, якщо ви, молоді хлопці, не будете такими, якими були ми, коли ходили тут багато років тому, то інформації мої можуть лише зашкодити вам.

Він мав своїх улюбленців, з якими був більш одвертим. Від нього Лінгард і почув про Дарат-ес-Салам, або «Берег Притулку». Йоргенсон, як він сам висловлювався,— знав усі таємниці цієї країни ще з тих славетних часів, коли зодягнені в білу одержу падриси¹ почали проповідувати й воювати по всій Суматрі, доки голландці не наживали п'ятами.

От тепер Лінгард і спробував згадати й зібрати до купи уривки й клапті фактів з дивовижних оповідань старого Йоргенсона. Та він не знав нічого, окрім загальної уяви про цю місцевість та невиразної думки про небезпечні підступи до неї. Тому він вагався, а бриг, немов відповідаючи його сумнівам, теж хитався туди-сюди.

Ця нерішучість і призвела до того, що одного ранку великий нью-йоркський корабель, вантажений бариллами з олією для Японії, проходячи Білітонською протокою, побачив гарний бриг, що дрейфував у фарватері² трохи на схід від Каріматі. Худорлявий шкіпер у сурдуті та його гладкий помічник з густими вусами вважали, що він надто гарний для британського корабля, і дивувались, на-

¹ Падриси — тубільні жерці, що провадили агітацію проти загарбників.

² Фарватер — лінія ходу кораблів між косами або мілинами.

віщо капітан його збив марсель,— як це вони бачили, без всякої потреби. Пливучи далі, вони помітили, що грот-рея лишалась у тому самому вигляді, немов ждучи когось. Та другого дня кліпер¹, вантажений чаєм, що плів з Лондона за тим самим курсом, вже не побачив брига, білого й нерухомого, який лежав перед тим у дрейфі.

Всю ніч Лінгард розмовляв з Гассімом. Зорі над їхніми головами сунули зі сходу на захід, немовби величезна річка діамантів. Іммада слухала, часом стиха вигукуючи, а часом притаївши дух. Один раз вона навіть заплескала в долоні: вже розвиднялося.

— Тебе зустрінуть наче батька в цій країні,— сказав Гассім.

Важка роса вкрила приладдя, й мокрі вітрила чорніли на блакиті неба.

— Ти будеш батьком, що дає нам добру раду...

— Я буду вірним другом і хочу, щоб ти поводився зі мною так само — і не більше,— сказав Лінгард.— Візьми свій перстень.

— Чого ти зневажаєш мій дарунок? — спитав Гассім, сумно всміхаючись.

— Візьми його,— сказав Лінгард.— Він і так завжди буде мій. Хіба я зможу забути, що ти перед смертю думав про мою безпеку? Перед нами ще багато небезпек. Ми часто будем розлучатися, щоб краще простувати до спільної мети. Коли ж ти й Іммада потребуватимете допомоги, засилай до мене посланця з оцим перснем і, якщо я буду живий, то все для вас зроблю.— Він глянув на блідий світанок.— Я поговорю з Беларабом по щирості, як це робимо ми, білі. Хоч я ніколи й не бачив його, але я дужий. Белараб повинен допомогти нам звільнити твою країну, а коли ми одвоюємо її, я подбаю, щоб він не обманув тебе за це.

Гассім узяв перстень і схилив голову.

— Нам час рушати,— мовив Лінгард.

Та він почув, як хтось помалу тягне його за рукав. Озираючись, побачив Іммаду, що тулилася лобом до його сірої сорочки.

— Не треба, дитино моя! — мовив він тихо.

Сонце поволі зійшло над «Берегом Притулку».

Вагання згинули. Людина й корабель, працюючи в зла-

¹ Кліпер — великий торговий корабель.

годі, зразу знайшли свою дорогу до синього берега. Сонце було ще на півдорозі до свого відпочинку, коли бриг за-якорився на віддаленні гарматного пострілу від затишного гаю, на тому місці, де за останні сто років, а може й більше, жодне судно білої людини не наважувалось пристати. Лицарі щастя, років із двісті тому, безперечно знали про цю стоянку, бо вони були нетямущі й над міру відважні. Коли ж правда, що духи померлих прилітають на ті місця, де живучи грішили й діяли, вони побачили б, як білого баркаса на вісім весел спрямовував засмаглий, бородатий чоловік, з капустаєм листом на голові й пістолем за поясом, як він обминав чорний мул, продираючись крізь силу скрученого коріння й шукаючи проходу.

Минали бухту за бухтою, а човен помалу сунувся, немовби дивовижний водяний павук, що мав довгасте тіло й вісім тонких ніг. Чи стежили ви, привиддя, своїми мертвими очима за шуканнями цього невідомого мандрівника? Ви, тіні забутих авантюристів, що в шкіряних куртках і залізних шишаках штурмували довгими рапірами огорожі тубільців або з мушкетом на плечі охороняли дерев'яні блокгаузи на берегах річок! Ви, що, стомившись од боїв, спали, загорнуті у фризіві кереї біля цих самих берегів, марячи про легендарні діаманти та про далеку батьківщину!

— Ось і прохід,— сказав Лінгард Гассіму, що стояв поруч нього, коли сідало сонце.— Він такий великий, що й корабель пройде. Це певно й є той шлях, що ми шукаємо. Як треба буде, то пропливемо всю ніч цією протокою, доки, чорт забирай, не доберемося до Беларабового лігва.

Він наліг дужче на стерно, і човен, нахилившись, крутнувся й зник од берега.

Привиддя старих мандрівників, певно, мудро захитали своїми фантастичними головами й обмінялися замисленими усмішками.

V

Коли всі карти на столі поскидали до купи, і купці, поспиравшись на спинки стільців, одпочивали після скаженої гри, хтось спитав:

— Що трапилось останнім часом із нашим королем Томом?

— Том навчився тримати язик за зубами або замислює щось дуже хитре,— одмовив другий.

Тут в розмову встряв сердитий з виду чоловік, німець за походженням, що був агентом голландської посудної фірми «Сфінкс».

— Не фарто сгадувайт са нього, шентльмени, він бошевільний, як заець напрофесні. Дри місяць тому я йшов на борт його зудно погофорит за спраф. А він: «Гет свідси». «Чом гет?» питаю. «Гет, поки не кинуф вас са порт». «Хіба ж гофорять так за спраф? А я хотів продайт йому найкращі посуд...»

— Ха, ха! Я не виную Тома,— перебив німця перекупник перлів, що приїхав у протоку за припасами.— Адже по всій Новій Гвінеї не лишилося жодного канібала, що не мав би чашки або блюдця вашого виробництва. Ви напоїли ними вже весь ринок.

Кістяк Йоргенсона теж стовбичив біля столу.

— Бо ви голландський шпигун,— сказав він раптом суворим тоном.

Агент фірми «Сфінкс» люто зірвався з місця.

— Що? Що? Шентльмен, усі ви снаєте мене! — Жоден мускул не ворухнувся на обличчях присутніх.— Снаєте мене,— запинаючись, лопотів він вогкими губами.— П'ять років... добре снають... паразит! Ач! Шпигун! Що за шпигун? Кляті англійські бродяги!

Двері грюкнули.— Он як? — спитав хтось з американським акцентом.— Чом же ви не навішаєте йому риби? ¹

— О, ми не можемо робити цього тут,— промимрив один з картярів.— Вам здавати, Тренч.

— Не можете? — простяг той самий голос.— Ви, прихильники закону, здаєтесь? Нещасні сини Беліала, не можете? Дивіться-но сюди, ці пістолети Кольта я продаю...— Він одвів убік щойно прибулого власника шхуни і настирливо навчав його: — Ось, дивіться... ви набиваєте і — бачите? — Щось клацнуло.— Просто, чи ні? Може, заколот якийсь серед команди — клац, клац,— наскрізь, як решето... Найкраща гарантія спинити найгірші негритянські вибрики. Так, сер! Ящиками, по двадцять чотири, або й по одному, на пробу,— як хочете. Ні? Не хочете? А гвинтівки, карабіни? Ні? Я бачу, ви мені ні до чого. Я міг би продати їх цьому Томові... як ви там його звете? Де б мені

¹ Навішати риби (мор.) — набити морду.

його спіймати? Скрізь? Це значить ніде. Але я його, сер, колись таки знайду.

Йоргенсон, зовсім забутий, замислено видивлявся на карти.— «Шпигун — кажу я вам,— бурмотів він сам до себе.— Як вам треба про що довідатись,— спитайте мене».

Коли Лінгард вернувся із Ваджо (після надзвичайно довгої відсутності), кожен помітив у ньому велику зміну. Він був уже не такий балакучий і не такий гомінкий. І навіть його славнозвісній гостинності тепер бракувало ширості. Чоловік цей, що завжди охоче обмірковував найнеможливіші проекти з півдесятком споріднених душ, тепер неохоче зустрічався навіть з найкращими своїми приятелями. Одним словом, повернувся він не таким компанійським, яким вирушав у дорогу. Так само відвідував він колоніальні пункти, але перебував там менше і чомусь завжди поспішав виїхати.

Два роки б́риг пробув у мандрах. Йому, як і Лінгардові, було дуже тяжко. Швидкий і чистенький, літав він між острівців маловідомої країни. Його можна було бачити здалеку — самітно білу цяточку, що швидко бігла синім морем. Апатичні сторожі маяків пізнавали його по викрою марселів. Вони бачили, як плів він то на захід, то на схід, як мчав з нахиленими щоглами в туман і шквал, як день і ніч кидали його зрадливі вітри; спостерігали, як змагався він із гострим мусоном у Бенгальській затоці, чи лежав заштилений у Яванському морі, або несподівано з'являвся десь з-за рогу, стрункий, безмовний, в місячному сяйві. Діяльність брига була темою палких, але боязких балачок, які стихали, коли заходив його господар.

— Ось він. Прибув цієї ночі,— шепотіли навкруги.

Лінгард не бачив, як шанобливо-іронічно дивилися на нього; він кивав головою і дибав далі.

— Гей, Томе! Вам що, немає часу навіть випити? — гукав хтось.

Лінгард хитав головою і зникав.

Днів зо два бачили його, пишного й дужого, як виходив він із курних завулків, прямував, освітлений сонцем, од Західного банку до портової контори, переходив майдан, часто з'являючись біля китайських крамниць. Попліч його ступав високий, як і він, Йоргенсон — сухорлявий, вилинялий, настирливий і зневажений,— немов привид, що намагався повернутись до людського життя.

Лінгард ігнорував цього занепаłego лицаря щастя, який прилип до нього мов тіль, а старий і не поривався повернути його увагу. Йоргенсон терпляче ждав його біля контор, зникав перед чаєм, неодмінно повертаючись увечері, і вже тримався біля Лінгарда, аж поки той не йшов спати на борт брига. Поліцейські на посту зневажливо поглядали на примару капітана Г. К. Йоргенсона з барки «Дика Троянда», що блукав тихими побережжями або цілими годинами мовчки стояв біля темного рейду, вимереженого світлом кораблів,— цього відважного духа, який шалено бажав знову переplistи річку забуття.

Люди в човнах, ліниво загрибаючи веслом повз чорний корпус брига, чули здалеку в темряві протяжний голос американця, що долинав крізь відхилений люк:

— Так, сер! Мексіканські воєнні гвинтівки... гарні, як нові... по шість у ящику... Мої люди в Балтиморі... Сто двадцять патронів на кожному... бачте, якраз відповідає вашим вимогам. Діють, як музичні інструменти... Ні, ні! Тільки за готівку, бо мої люди в Балт... Стріляти морських чайок, кажете? О! Це небезпечна справа... Гаразд... Десять процентів... І то з моєї власної кишені...

Так ішов час і нічого не траплялось, принаймні, ніхто нічого не чув. До Лінгардового поведження призвичаїлись, мовляв, то «його справи». Хтось підтримував це, а хтось не погоджувався. Проте ходили неясні чутки про якусь подію, що має відбутися; легенди пливли слідом за ним від Рангуна до Гонконга.

Лінгард ніде не почував себе так добре, як на стоянці серед мілін. Центр його життя пересувався на чотиреста миль від Малакської протоки до «Берега Притулку». Там він почував себе зовсім інакше, бо керувався лише своїми імпульсами й бажаннями. Гассім та Іммада спускались до берега й виглядали його. Він завжди з сумом їхав од них.

Перед кожним приїздом Лінгарда Йоргенсон чекав його на сходах, біля човнів, мовчки підходив і йшов поруч. За цілий день вони дуже рідко звертались один до одного. Одного вечора, за шість місяців перед останньою подорожжю Лінгарда, обидва вони переходили через міст каналу, де стояли на приколі грона тубільних суден. Йоргенсон прискорив ходу й пішов уперед. Була місячна ніч, і на землі ніщо не ворухилось, хіба що тіні хмар у височині. Лінгард скинув бриля і вдихнув тепле повітря.

Раптом Йоргенсон обережно промовив: — Новий раджа Тулла курить опіум і часом з ним небезпечно й говорити. Дехто з значних людей у Ваджо незадоволені.

— Чудово! Добре! — захоплено прошепотів Лінгард. — Як же ви довідалися про це? — спитав він.

Йоргенсон показав на безліч прау і сампанів¹, що збились до купи у каналі, вкриті циночками й залиті місячним сяйвом. Де-не-де світив тьмянний ліхтар.

— Там! — сказав Йоргенсон. Вони йшли далі, а їхні тіні, в брилях і одежі, важко падали на химерно окреслені судна, в яких доля носить мілкими морями темношкірих людей. — Там! Я сиджу з вами, говорю з ними, приходжу й відходжу, коли схочу. Вони знають мене давно — вже тридцять п'ять років. Дехто з них дає мені тарілку рижу й шматок риби. Це й усе, що за свої тридцять п'ять років я одержую від них.

Він трохи помовчав.

— Я був такий самий, як ви, — додав він, поклавши свою руку на Лінгардову, а далі прошепотів: — Чи вас дуже забрала ця справа?

— До останнього цента, — спокійно сказав Лінгард, дивлячись поперед себе.

Блиск рейду зник, і щогли заякорених кораблів потонули в тінях хмар.

— Киньте це! — прошепотів Йоргенсон.

— Я мушу, — мовив Лінгард і тихо спинився.

— Киньте!

— Ніколи нічого не кидав за все своє життя.

— Киньте!

— Присягаюсь богом, не кину! — крикнув Лінгард, тупнувши ногою.

Помовчали.

— Я був такий самий, як ви, — промовив Йоргенсон. — Тридцять п'ять років... Нічого ніколи не кидав. Те, що ви хочете зробити, тільки дитяча забавка проти того, що я витворяю, зрозумійте це, ви, сильна людино, капітане Лінгард з «Блискавки»... Якби ви бачили «Дику Троянду»... — додав він раптом тремтливим голосом.

Лінгард перехилився через бильця дамби. Йоргенсон став ближче до його.

— Я підпалив її своїми власними руками! — сказав

¹ С а м п а н — великий малайський човен.

старий тихим голосом, немов признаючись у чомусь потворному.

— Бідолашний,— прошепотів Лінгард, глибоко зворушений трагічністю вчинку,— мабуть далі нікуди було йти?

— Я не хотів, щоб вона гнила й розвалювалась у якомусь голландському порту,— похмуро мовив Йоргенсон.— Чи ви чули коли про Доусона?

— Щось таке чув... але забув...— пробурмотів Лінгард, і його кинуло в холод від одної думки, що бриг його теж міг би розвалюватись і гнити в якомусь голландському порту.— Умер він, чи що? — спитав він неухажно, намагаючись уявити, чи стало б у нього духу підпалити свій бриг, якби припекло.

— Зарізався на березі під фортом Роттердам,— сказав Йоргенсон, і його сухорлява постать захиталась у тьмяному місячному сяйві, наче зіткана з туману.— Так. Він порушив якийсь там торговельний пакт і нахвалявся притягти до суду лейтенанта з «Комети», а той хотів одвести його шхуну до Макассару. Підходячи до рейду, лейтенант спрямував її на підводні скелі. Коли ж вона до половини сповнилась водою, він зняв бриля і крикнув Доусонові: «Он берег, розпочинайте тепер свою судову справу, клятий англійчику!» Йоргенсон підняв свою довгу руку і пошварився кулаком на місяць, що враз сховався за хмару.— Усе було втрачено. Бідний Доусон ходив вулицями, босий і обдертий. Одного дня він випросив у якоїсь жалісливої душі ножа, спустився вниз поглянути востаннє на розбиту шхуну і...

— Я не маю діла з голландцями,— нетерпляче перебив Лінгард.— Я лише хочу, щоб Гассім здобув назад своє власне...

— А може голландцям треба, щоб не було так, як є,— відказав Йоргенсон.— У всякому разі, хай їй чорт, тій справі — киньте її!

— Слухайте-но,— мовив Лінгард,— я взяв цих людей, коли вони були в нещасті. Це щось значить. Я не повинен був втручатись, і за кілька годин усе скінчилося б. А коли вже встряв, то значить думав. І тепер роблю це свідомо. Коли рятуєш людей од смерті — сам береш участь в їхньому житті. Я такої думки.

Йоргенсон похитав головою.

— Дурниця! — вигукнув він, а далі тихше, тремтячим від цікавості голосом спитав: — А де ви їх лишили?

— У Белараба,— шепнув Лінгард.— Ви, здається, зна-ли його колись.

— Знав його й батька знав,— розходився Йоргенсон.— Кого я тільки не знав? Навіть Сентота знав, коли він царював на південному яванському узбережжі, а голландці запропонували за його голову ціну, що могла б збагатити кожну людину. Він двічі ночував на борту «Дикої Троянди», ховаючись од них. Я знав також усіх його ватажків, мулл, вояків, старого регента, що не витримав і перейшов до голландців, я знав...— він запнувся, немов слова не могли вибитися йому з уст, змовк і зітхнув.— Беларабів батько втік зі мною,— знову почав він спокійніше,— і пристав до падрисів на Суматрі. З нього вийшов могутній володар. Белараб був тоді ще юнаком. Ото були часи! Я їздив уздовж берегів і сміявся з крейсерів; я навіть бачив бої в Батакській країні, бачив, як тікали голландці; я був, коли брали Сінгал, і втік. Це я давав поради мананкабським вождям. Тоді про мене багато писали в голландських газетах. Вони казали, що я француз, який передався до магометової віри...

Нахилившись через бильця, задихаючись і похитуючись, він лаяв і кляв усі газети на світі.

— Усе залежить від Белараба,— спокійно мовив Лінгард.— Він раджа на «Березі Притулку». Але нам треба людей.

— Значить, спущено всіх чортів,— сказав Йоргенсон.— Ви почали. Ну, тепер стережіться...

— Якщо не помиляюсь, усе буде гаразд,— зауважив Лінгард.— Всі вони знають, що треба робити. Я держу їх в руках. Як ви гадаєте, чи Белараб певна людина?

— Я не бачив його п'ятнадцять років, але найголовніше, що вся наша справа непевна,— промурмотів Йоргенсон.

— Кажу вам, що я все визначив і нічого непевного не може бути. Було б краще, якби в мене був там якийсь білий, щоб доглядав за всім. Там багато всякого припасу й зброї, і Белараб, певно, не протестував би, якби хтось доглядав цього. А ви, часом, не потребуєте чого? — додав Лінгард, полізши в кишеню.

— Ні, я маю що їсти,— коротко відповів Йоргенсон.— Киньте все це,— прохопився він.— Краще вже зразу кинутись за борт. Гляньте на мене. Я виїхав вісімнадцятилітнім хлопцем, знаю англійську мову, говорю по-голландськи,

багатьма діалектами цих островів... Я бачив таке, від чого у вас на голові волосся стало б сторч, але я забув мову, свою рідну мову¹. Я торгував, воював, ніколи не порушував слова ні з білими, ні з тубільцями. А подивіться на мене. Якби не було моєї старої, помер би десь в канаві ще десять років тому. Все покинуло мене: молодість, гроші, сила, надії, навіть сон. Лише вона й досі тримається цього покидька.

— Це говорить на користь і їй, і вам,— підбадьорюючи, мовив Лінгард.

Йоргенсон покрутив головою.

— Це й є найгірше,— помалу сказав він.— Мені вже край. Я прийшов до них з другого кінця землі, і вони взяли мене і... бачите, що зі мною зробили.

— Звідки ви самі?— спитав Лінгард.

— Із Трьомзе,— простогнав Йоргенсон.— Я вже більше ніколи не побачу снігу,— заривав він, закривши лице руками.

Лінгард мовчки дивився на нього.

— А чи не поїхали б ви зі мною?— спитав він.— Я ж казав вам, що мені треба...

— Пропадайте самі!— люто відповів Йоргенсон.— Я старий волоцюга, але вам не пощастить зтягти мене в свої бісові справи.

— Справа дуже проста і не може провалитись. Я зважив кожен рух, запобіг усьому. Я ж не дурний.

— Ні, ви — дурень! Добраніч!

— Гаразд, бувайте здорові,— спокійно відповів Лінгард.

Він пішов до свого човна, а Йоргенсон дамбою вгору... Лінгард уже від'їхав, як почув здалеку:

— Киньте!

— Я відпливаю удосвіта,— гукнув він у відповідь і зійшов на борт свого судна.

Коли після неспокійної ночі Лінгард вийшов з каюти, ще було темно. Якась сухорлява постать походжала по палубі.

— Я тут,— різко сказав Йоргенсон.— Мені однаково, де вмирати, чи там, чи тут. Але, якщо я там умру, не забудьте, що моя стара мусить їсти.

Лінгард був один із небагатьох, хто бачив Йоргенсоно-

¹ Йоргенсон — норвежець.

ву стару. У неї було коричнєве, зморшкувате обличчя, з кількома уламками чорних зубів, на голові — сиве скуйовжене волосся. Офіційно вона одружилася з ним нещодавно, та й то через те, що напосідав молодий місіонер із Букіт-Тімагу. Важко сказати, яка вона була з вигляду, коли Йоргенсон дав за неї триста доларів і кілька мідяних рушниць на додачу. Єдине, що лишилося від її молодості, це пара ясних і сумних очей. Як тільки вона лишалась сама, ті очі дивились пильно в минуле їхнього життя, а коли Йоргенсон був близько, вони стежили за ним з неспокійною упертістю. А тепер під саронгом, накинутим на її сиву голову, з тих очей капали невидимі сльози, і стара хиталася туди й сюди в куточку темної халупи.

— За це не бійтесь,— сказав Лінгард, потиснувши Йоргенсонові руку.— Вона не бідуватиме. Я тільки хочу, щоб ви трохи наглядали за Беларабом, коли мене там не буде. Я мушу зробити ще один рейс, і тоді ми будемо готові розпочати. Я передбачив усе до найменших дрібниць. Вірте мені!

Так неспокійна тінь капітана Г. К. Йоргенсона переплила річку забуття і повернулася до життя.

VI

Цілих два роки, захоплений тілом і душею своєю великою справою, Лінгард жив, немов сп'янілий, поволі готуючи перемогу. Думка про невдачу ніколи не западала йому в голову. Він заплатив би найбільшу ціну за успішне здійснення свого заміру. Цей щирий друг хотів з тріумфом повернути Гассімові його країну, яку він бачив колись уночі у сяйві блискавки й гуркоті грому. Якимось, коли Гассім скінчив з ним свою довгу розмову, оповідаючи, мабуть, удвадцятьє, історію своїх страждань і боротьби, Лінгард підняв свою величезну руку, посварився кулаком і гукнув:

— Ми їх зворушимо. Ми розбудимо цю країну!

Мимохіть висловив він свій ідеалізм, прихований під простодушною силою. Він розбудить країну! Це був найголовніший збудник його невсипущої діяльності, що з'являвся примітивним почуттям справедливості, вдячності, приязні, сентиментальним жалем до суворої долі Іммади («бідної дитини») і, нарешті, гордим переконанням, що з

усіх людей на світі (на його світі) він один мав засоби й відвагу «розпочати велику справу» та ще й таку ризиковану. Потрібні були гроші й люди. Він здобув їх досить за два роки, з того дня, коли на світанку, з пістолем за поясом, з капустиним листям замість бриля, несподівано стрівся з таємничим Беларабом, дуже враженим зустріччю з білою людиною.

Сонце ще не сходило над лісом, а небо, насичене світлом, мінилося над темною лагуною, над дикими полями, ще сповненими тінями, які, здавалось, помалу перетворювались на білий вранішній туман. Було видно халупи, загорожі, палісадники, великі будинки, споруджені на високих палях; було видно верхів'ття густих садів, немов повислих у повітрі.

Таким було Беларабове селище, коли Лінгард уперше звів на нього очі. Поперед натовпу стояла перед ним худорлява, закутана постать, а в стрімкому збільшенні світла й цілковитій мовчанці почулося слово «маргаба»¹, що його пошепки мовив раджа. Охоронці, що стояли біля нього в чорних шапочках і з довгими списами, мали байдужий вигляд. З усіх боків збігалися люди. Жінки, скупчившись на низькому пагоркові, пильно видивлялись на прибулих. Видно було тільки їхні голови, а їх постаті закривав високий маїс. Зненацька, з-посеред купки порожніх халуп почувся голос старої баби, що люто й пронизливо лаяла незриму дівчину:

— Чужинці! Тобі схотілося чужинців побачити! Ах ти ж, повіє! А що ж, я сама буду віяти рис? Хай тобі лихо з твоїми чужинцями! Хай їм трясця! Що б їх мечами вигнали! Нічого путнього в них нема! Щоб вони тобі згоріли!

— Просимо,— сказав Белараб, пильно глянувши Лінгардові в вічі.

Шість днів пробув Лінгард у селищі Белараба. Три дні вони мовчки спостерігали один одного, не розпитуючи й не натякаючи на мету приїзду. Капітан вилежувався на чудових циновках, що ними раджа прибрав невеличкий бамбуковий будинок, який стояв поза міцними огорожами, з біло-зеленим стягом на високій і тонкій жердині.

¹ М а р г а б а (малайське) — милості просимо.

Далеко, посеред острова, маячили сині ліси, а довгасту лагуну охоплював зелений пояс високих стовбурів і густих кущів. У чистій прохолоді повітря групи рудуватих будинків, відбитих у воді, високі пальми над зеленими хвилями полів, загороджені плантації та фруктові сади створювали чудесну картину, розкішну й щасливу.

Над будівлями, над тихою просторінню води й над рівнинами росяних ланів високо простяглося лагідне, безхмарне небо. І, здавалось, жодна стежка не йшла до цієї країни краси і тиші. Не вірилося, що так близько було невгамовне море, з його дарами і безупинними загрозами. Навіть у місяці штормів страшний гуркіт хвиль на довгих мілинах лише зрідка долинав туди; здавалось, вітер, шугаючи над землею, то відкидав його, то підгонив ближче, і ніхто не сказав би, звідки він добувався. Гул цей схожий був на урочистий церковний спів чи на гуркіт водоспаду; ішов бурхаючи й завмираючи над лісами, ланами, над покрівлями й головами людей, над усією таємничою тишею схованого в лісах селища дивних фанатиків, утікачів і вигнанців.

Щодня надвечір приходив Белараб з охороною, що лишалася за дверима, й увіходив до будинку свого гостя. Він вітався, питав про здоров'я і з байдужим виглядом розмовляв про всякі дрібниці. Проте весь час пильний погляд його розумних очей немов шукав правди на обличчі білого. Холодними вечорами, перед заходом сонця, розмовляли вони, походжаючи між рівних стовбурів гаю, близько воріт огорожі. Почт раджі стояв осторонь у скісному сонячному промінні, стежачи за двома постатями, що виникали і зникали поміж деревами. Багато слів говорили вони, але нічого не сказали такого, що розкрило б їх думки. Прощаючись, чемно стискували один одному руки, і за цим важко гуркотіли ворота від потрійного стукоту дерев'яних засувів, загнаних у залізні дужки.

На третю ніч Лінгарда розбудив шепіт. Увійшла чорна тінь, заступивши зорі в отворі дверей, і зненацька стала біля самого ліжка. Вартовий сів, скулившись темною купкою на порозі.

— Не бійся. Я — Белараб, — мовив обережний голос.

— Я не злякався, — прошепотів Лінгард. — Нехай боїться той, хто приходить у темряві, не сповіщаючи.

— А ти сповіщав мене, коли йшов сюди? Я сказав: «Просимо», але так само міг би сказати: «Убийте його».

— Ти був близько біля мене, і ми вмерли б разом,— спокійно відповів Лінгард.

Белараб двічі цмокнув язиком, і його неясна постать присіла, немов до половини увійшла в підлогу.

— Таке не судилося нам на роду,— сказав він помертвілим голосом.— Ось через те ти мій гість, тому нехай розмова наша буде пряма, як стріла, і коротша за кінець цієї ночі. Чого ти хочеш?

— Перш за все, бажаю тобі довго жити,— відповів Лінгард, швидко нахилившись до його блискучих очей,— крім того — твоєї допомоги.

VII

Тихий шепіт ще довго вчувався капітанові, коли ватажок пішов. Вислухавши все, що сказав йому Лінгард, Белараб розкрив йому своє серце. Він розповів про своє юнацтво, прожите в жорстоких і фанатичних війнах, про бойовища в горах, тяжкі походи, про свою безмежну віру в народ та неугасиму зненависть до загарбників. Зорі сяяли скрізь прочинені двері, а він шепотів про незламну мужність народу, про поразки і втечі, про дні відчаю й ночі безсоння, про знищення дітей і жінок, яких убивали перед тим, як іти на смертний бій.

— Я бачив усе це ще за юнацтва,— сказав він тихо. Голос його тремтів. Белараб змовк, і вони почули зітхання заснулого вартового, що, підібгавши ноги, схилився головою на коліна.

— Серед нас був,— почав знову Белараб,— один білий, що лишився з нами до кінця. Він був вірний, дужий, відважний і мудрий. Видатною людиною був він. Мав велике багатство, а ще більше серце.

Виснажений і сивий Йоргенсон, що позичав п'ять доларів на їжу своїй старій, майнув раптом у Лінгардовій уяві.

— Схожий він був на тебе,— провадив далі Белараб.— Ми втікали і прибули сюди його кораблем. Відлюдно тут було. Ліс стелився до самої води, трава сягала голови найвищої людини. Телал, мій батько, помер із туги. Нас небагато було, і ми тут мало не пропали з тривоги і смутку! Ніхто з ворогів не знав, де ми ділися.

Він поволі підносив і знижував тон, розповідаючи про те, як люди його втратили надію й хотіли вмерти, б'ючись з кораблями, що йдуть із заходу, як він заставив їх воювати з колючими кущами, височенною травою й велетенськими деревами. Спершись на лікоть, Лінгард уявляв собі широкі лани, що мирно спали в неосяжному сяйві зірок; цей спокійний невидимий оповідач, який створив усе це й заклав підвалини нового життя, набирив в його очах великої ваги, робився втіленням справжньої сили, могутньої й невмирущої.

— Навіть і тепер життя моє в небезпеці, так наче я ворог їм,— сумно казав Белараб.— Та очі не вбивають, а прокльони безсилі, бо інакше голландці не гладшали б, жируючи на наших ланах, і я теж не жив би. Чи розумієш ти? Чи бачив ти людей, що бились у старі часи? Вони не забули тих війн, хоч я дав їм нову країну, спокійне серце й сите черево. Я самотній серед них. А вони в темряві проклинають моє ім'я, бо не можуть забути.

Цей ватажок, що говорив про війну і насильство, несподівано виявив жагуче жадання безпеки й миру. Ніхто не розумів його. Дехто з них уже помер. Зуби його дико блиснули в темряві. Але були й інші, яких він не зміг убити. Дурні... Він хотів, щоб цю країну і людей її зовсім забули, немовби їх поглинуло море. Та вони не були мудрі й терпеливі, не могли ждати, не мали віри.

— Смерть приходить до всіх, для правовірних вона кінець страждань. І ви, білі,— хоч і дужчі за нас,— теж помрете. Рай великий, як земля й небо, та не для вас!

Лінгард слухав, здивований. Охоронець спав, тихо похрюпуючи. Після цього мимовільного вибуху релігійності Белараб спокійно вів далі. Він сказав, що потребує когось, якоїсь дужої руки, чиеїсь сили, що навіяла б покору свавільним, острах несвідомим і забезпечила б йому правління. Він налапав у темряві Лінгардову руку, схопив її вище ліктя і, міцно стиснувши, пустив. Той зрозумів, що його задум щасливо здійснився.

І тоді, за допомогу з боку Лінгарда кількома гарматами й невеликими грішми, Белараб обіцяв допомогти йому відвоювати Ваджо. Безперечно, він знайде людей, що рвуться в бій. Він пошле гінців до дружніх племен, та і в його країні знайдуться бунтівливі люди, охочі до всяких пригод. Він говорив про цих людей з сердитим презирством і суворою ніжністю, ніби заздрачи й зневажаючи.

Вони добре допекли йому своєю нерозважністю, одчайдушністю й нетерпінням. Здавалось, злий був на них за їхню жагу воювати, бо сам загубив її через свою фатальну мудрість. Вони мужньо битимуться, коли прийде час; хай Лінгард тільки скаже, хай подасть гасло, і вони стрімголов кинуться на смерть.

Белараб скінчив і випростався в темряві.

— Вставай! — сказав він тихо, нахилившись над охоронцем.

Темні постаті рушили, заступивши на мить зоряний блиск, і Лінгард лишився сам. Він довго лежав на спині, випроставшись і закривши очі руками.

Через три дні, тихим безхмарним ранком, Лінгард вирушив з селища Белараба. Усі човни з брига вийшли в лагуну озброєні, щоб надати більшого ефекту й пишноти бойовій спілці. Юрба на березі у глибокій мовчанці стежила за його величним од'їздом, дивуючись разом з тим його таємничій появі. Човни йшли рівно, помалу перепливаючи широку лагуну. Лінгард озирнувся. Величезна тиша поклала руку на небо, землю і людей, на непорушність краєвиду й усього живого. Гассім та Іммада, стоячи поруч проводиря, востаннє махнули руками; цей далекий жест видався йому смутним, загубленим у просторі, немов сигнал про катастрофу покинутих без надії на неможливу допомогу.

Він виїздив і приїздив знову, і щоразу ці дві постаті самотньо стояли на піскуватій косі, так само махали йому руками, вітаючи або прощаючись. І з кожним помахом їх руки немов щільніше обіймали його серце, посилаючи приятельство. Лінгард настирливо працював, добуваючи гроші, щоб заплатити за романтичну надію, володарку його життя. І гроші текли з його рук, як вода. Той купець з американським акцентом вискріб у нього чимало грошей своїм панам з Балтимори. А імпортні фірми в портах Далекого Сходу теж узяли добру частку. Треба було також платити за швидкий прау, що під командою Джаффіра запливав у далекі бухти й маловідомі річки, перевозив таємні доручення, важливі новини, щедрі хабарі. Чимало грошей витрачено було і на купівлю «Емми».

Це була старезна, розбита й понівечена шхуна, що на старість років зазнала багато лиха від того білого купця, з хитрим і зажерливим поглядом. Цей чоловік потім нагло хвалявся, як він одержав дорогу ціну «за цей гнилий,

нікому непотрібний гукер¹». Разом із б́ригом «Емма» нишком ви́хала з порту і відтоді назавжди зникла з очей. Лінгард запровадив її на буксирі в лагуну і посадив на міліну коло берега, подалі від Беларабового селища. Вода тоді високо піднялась, а коли вона спала, старе судно лягло на мул, загрузнувши провою і кормою поміж стовбурів двох велетенських дерев, немовби стомлено спинившись на вічний відпочинок. Там через кілька місяців знайшов її Йоргенсон, коли покликаний до життя з'явився разом з Лінгардом у Країні Притулку.

— Вона краща, ніж форт на березі,— сказав Лінгард, дивлячись через лагуну на будівлі, будинки й пальмові гаї.— Усю зброю й порох я сховав тут разом з іншими припасами. Правда ж, це добре? Можливо такої повені не буде вже кілька років, і вони не зможуть влізти сюди, хіба що з кормового борту, та й то тільки з одного човна. Гадаю, що ви будете тут у повній безпеці і могли б витримати облогу цілого флоту човнів; її не легко підпалити, а ліс навпроти — кращий за стіну. Чи не так?

Йоргенсон мугикнув щось на знак згоди. Він сумно дивився на відлюдну палубу, на смугасте приладдя, на мертве тіло цього судна, що вже не знатиме іншого життя. Напрочуд темний ліс кидав на нього свій морок, немов обгортаючи покривалом. Кущі з берега стукали своїми гілками об його корпус, а дрібні коричньові квіточки звисали, гоїдаючись, над поламаним брашпїлем².

Гассімові товариші розташувались на цьому старому судні, а Йоргенсон, залишившись на ньому з певним дорученням, походжав по палубі, мовчазний, неспокійний і вірний. Тубільці стріли його з повагою, подивом і острахом. Белараб часто навідував його. Іноді до нього приходили й ті, хто знав його замолоду, давно колись, у часи змагань за віру й життя. Їх голоси лунали, як відгук бунтівливих подій у блідих чарах минулого юнацтва. Вони сумно похитували своїми сивими головами. Чи пам'ятаєш ти? Він усе пам'ятав. Був він схожий на воскреслого, для якого чарівна віра в могутність життя — уже затьмарена скептицизмом могили.

Тільки іноді непереможна віра в реальність буття поверталась до нього. Тоді випростовував він плечі, вирівню-

¹ Гукер — двохмачтова шхуна.

² Брашпіль — баран, що накручує на себе кодолу.

вався й ходив певнішою ходою, бо відчував тепло всередині і чув, як дуже колотилося серце. Захоплений, він мовчки зважував усі шанси Лінгарда на успіх і якийсь час жив, не знаючи чорного скептицизму могили. Шанси були великі, певні.

— Хотів би я бачити все це,— шепотів Йоргенсон, і його тьмяні очі на мить виблискували.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

I

— Деякі люди,— мовив Лінгард,— мандрують світом із заплученими очима. Ви маєте рацію. Море вільне для всіх. Хто працює на ньому, а хто — байдики б'є, та мене це не обходить. Зрозумійте, що я нікому не дозволю встрявати в мої справи. Ви хочете натякнути мені, що ви дуже значна людина...

Містер Треверс холодно посміхнувся.

— О, звичайно,— провадив далі Лінгард,— я розумію все дуже добре. Але пам'ятайте, що ви від дому досить далеко, а я тут дома, бо мій дім там, де я. Де б то не було, я тільки Том Лінгард, спитайте...— Він провів рукою вздовж західного обр'ю, немов звертаючись до мовчазного моря, щоб воно ствердило його думку.

На борту яхти він пробув більше години і за цей час відчув тільки зненависть. Несвідоме прохання в обличчях цих людей, нерозуміння в їх голосах, поглядах — все це тільки дратувало його, бо нічого не міг він дати їм окрім незадоволення, з якого могло б початись нерозважне насильство. Нічого він не говорив їм, бо не міг, адже прийшли вони теді, коли він давно вже забув це оточення,

згадки про раннє товариство, всі властивості й дрібниці людського життя. До деякої міри він навіть втратив уміння говорити. І все це було для нього схоже на зустріч із настирливими привидами в пустелі.

Згорнувши руки, в гнівній задумі дивився він на широке море. Постаць його цілком відрізнялася від усіх, що знаходились на борту цього судна. Сіра сорочка, блакитний пояс, закочені рукави, владна зневажливість тону й пози були противні пану Треверсу. Він скупчив свою увагу на офіційальній допомозі і досить підозріло ставився до втручання цієї незрозумілої людини. З того часу, як Лінгард зійшов на борт яхти, усі очі звернулися до нього. Тільки Картер, спершись на бильця, байдуже дивився на палубу, немов змагаючись з дрімотою чи замислившись.

Із трьох осіб на кормі лише Треверс не таїв своєї зневаги.

На другому боці палуби в недбалій позі сиділа леді. М-ру д'Алькасеру, який стояв біля неї, здавалось, що ця байдужість характеризувала її відношення до неминучості існування. Кілька років тому, коли він був ще аташе посольства в Лондоні, то вважав її цікавою жінкою. Але тепер вона була ще цікавіша. З того часу, як вони стрілися і м-р Треверс запропонував одвезти його в Батавію, він мав нагоду спостерігати найрізноманітніші відтінки презирства, які, на його думку, були прихованою поступкою поверховому й монотонному світському існуванню.

Було й таке, чого з самого початку він не міг збагнути: наприклад, чому вона одружилась з м-ром Треверсом. Мабуть задля честолюбства. Він не міг втриматись од почуття, що така помилка цілком пояснювала її презирство й поступки. Д'Алькасер зустрівся з ними в Манілі цілком несподівано. Він з'ясував своєму дядькові, генерал-губернаторові, що коли англійці їдуть у далеку мандрівку, значить їм не пощастило в коханні або в політиці; певно, мають надію, об'їхавши добру частину світу, набратися свіжих сил, щоб відновити свою боротьбу. За себе він теж думав, але не признавався, що його боротьба з долею скінчилась, хоч і мандрував, лишивши в європейській столиці історію, не так і скандальну, але відому надмірним почуттям і передчасною смертю жінки, яку палко кохав.

Запрошення приєднатись до екіпажу яхти було завершенням багатьох чемних висловів, особливо від м-ра Треверса, який мусив комусь висловлювати свої думки.

Д'Алькасер згодився з недбалою байдужістю людини, що намагалась лише втекти кудись від своїх спогадів і від самого себе. Звичайно, необхідність вислухувати довгі монологи на комерційні, адміністративні й політичні теми не обіцяла полегшити його скорботу, та від м-ра Треверса він і не сподівався нічого іншого, бо життя й думки свої, ігноруючи людські пристрасті, той присвятив шаленій гонитві за особистою вигодою від людських установ. Проте д'Алькасер зробив висновок, що найцінніше тепер для нього — забуття він здобуде в товаристві Едіт Треверс. Пані Треверс збудила в ньому цікавість, яку, на його думку, вже ніхто на світі не міг збудити.

Між собою говорили вони про речі далекі й цікаві, здебільшого не зв'язані ні з людськими установами, ні з пристрастями. Проте д'Алькасер помітив приховану здатність співчувати, властиву людям, розчарованим життям чи смертю. Чи дуже була вона розчарована, він не знав, та й не силкувався відгадати. Ця стриманість виходила з лицарської поваги до жіночих таємниць і з переконання, що глибоке почуття, гинучи або розвиваючись, часто невиразне й незрозуміле навіть тим, хто його має. Він був певний, що навіть сама вона ніколи цього не зрозуміє. Проте, захопившись, задовольнявся спостереженням її внутрішніх переживань. Отже, він зовсім не жалкував, що яхта, сівши на міліну, продовжила йому можливість спостерігати.

На міліні час минав так само, як і деінде, бо чекав він на полегшення не від подій, а від часу. Кожна людина дотримується свого власного почуття чи то в радості, чи в смутку; і д'Алькасер, неспокійно блукаючи, задоволено уявляв собі, що весь світ і навіть час спинився, мовби й не бажаючи відсунути його від журби, ще не зменшеної, але вже збляклої, як злинялі речі.

II

Д'Алькасер мав щось років із сорок. Був він худий, блідий, із запаленими очима, звислими чорними вусами і прямим, проникливим поглядом. Швидка посмішка часто осявала йому лице. Він дивився на Лінгарда з великим інтересом. Його вабило щось ледве помітне, якась лінія чи зморшка біля ока, спушена вія чи обрис щік, одним сло-

вом, та єдина риса, що відрізняє численні людські обличчя одне від одного, тобто те, що розкриває душу людини глибоко.

Часом він трохи нахилився над червоним віялом м-с Треверс і обмінювався з нею словами. Не дивлячись на нього, відповідала вона незмінним тоном, з непорушним обличчям, наче зверталась з-за серпанку невиразної байдужості, протягнутого між нею і всіма людьми, між її серцем і сенсом подій, між її очима і цим мілким морем. А море це, як і її погляд, було безмовним і безмежним; далеко-далеко, на блідому обрії зливалось воно з небом.

М-р Треверс одійшов убік і, звернувшись до Картера, засипав його докорами.

— Ви погано зрозуміли мої інструкції,— бурмотів він.— Нащо ви притягли сюди цього чоловіка? Я дивуюсь...

— Минулої ночі я був ще більше здивований,— нечемно промимрив молодий моряк, роздратований м-ра Треверса.

— Я бачу тепер, що ви не здатні ні до чого,— провадив далі власник яхти.

— Він затримав мене,— сказав Картер.— Хіба ж ви не чули, що він говорив?

— Дурниці,— сердито зашепотів м-р Треверс,— як ви гадаєте, що в нього на думці?

— Я знаю тільки,— відповів Картер,— що минулої ночі він мав намір застрелити мене в своїй каюті, якщо я...

— Це нічого не значить,— перебив його м-р Треверс.— Чи знаєте ви, чого він прийшов сюди?

Обличчя Картера стало буряковим і лупилось, наче облизане вогнем.

— Я знаю не більше вас, сер. Минулої ночі, коли ми були в його каюті, він сказав, що швидше застрелить мене, аніж дозволить шукати допомоги у когось іншого. Мабуть, він хоче загребти купу грошей в нагороду за те, що витягне яхту.

М-р Треверс одвернувся й глибоко замислився. Ця пригода непокоїла його, бо марнувався час. Спершу він взявся упорядковувати свої нотатки, зроблені за рік мандрівки на сході, а потім все ж таки послав по допомогу, бо сторопілий капітан яхти заявив, що вона, мабуть, зрушить з місця лише в найближчі весняні припливи. Д'Алькасер, особа благородного походження, хоч і непевних принципів,

був все ж таки якась компанія: в усякому разі з ним можна було зіграти в пікет.

М-р Треверс поклав на думці ждати. І раптом ця груба людина, немовби з книги про морських розбійників, нахабно вдерлася в його життя і своїми натяками на небезпеку розбила спокій; іноді ж його темні фрази скидалися на замасковані погрози.

У м-ра Треверса було розвинене, довгасте, добре виголене підборіддя, блакитні очі — холодна, наївна блакить. Він стояв перед Лінгардом бадьорий, нітрохи не стомлений мандрівкою, необвітрений, немов народився зовсім невразливим. Лице його було повне, бліде, зовсім безкровне і напрочуд тендітне, наче він ріс, як рослина без сонця.

Він думав:

«Я мушу припинити ці безглузді погрози. Мене не заставиш платити за не потрібні мені послуги».

М-р Треверс відчував велику прикрість від такої нахабної спроби. Враз він відчув незрозумілу гордість, уявивши собі, що розіб'є таємні наміри цього чоловіка, немов ця суперечка з супротивником набирала значення їх особистого змагання.

Лінгард, ні на що й ні на кого незважаючи, замислено дивився на море. На ньому він виріс, на ньому жив; воно витягло його з дому, розгорнуло його думки й дало роботу рукам. Море збуджувало енергію, зробило з нього власника й командира найкращого брига. Воно підтримувало його віру в себе, в свою силу, в своє щастя. І враз фатальний випадок пхнув його на перешкоду, що тягла за собою чимало лиха.

Він сказав усе, що міг сказати, але бачив, що йому не вірили. Ніколи не було з ним такого, ніколи не траплялося. Він спантеличився, ніби несподівано виявив, що більше не був самим собою.

Прийшов він до них і сказав: — Я хочу вам допомогти. Я — Том Лінгард... — А вони не повірили! Перед таким скептицизмом він був зовсім безпорадний, бо ніколи не уявляв, що це можливо. І він сказав: — Ви стали на моїй дорозі і шкодите моїй справі. На цій дорозі я ні перед ким не поступлюся. Та, незважаючи на все, врятую вас, — тільки покладіться на мене, Тома Лінгарда. — А вони не вірили йому! Це було нестерпним для нього. Він уявив собі, що міг би змести їх, недовірливих, з свого шляху. А чому ж ні? Він досі не знав їх, не тривожився за них. Йому навіть

не треба було піднімати руку проти них! Треба було лише на день чи два заплющити очі й потім забути, що навіть бачив їх. Це було б легко. Нехай пропаде їх зневіра, їхне безглуздя, нехай загинуть вони самі... Або так, або усьому край.

III

Одірвавшись від безмовного моря, погляд Лінгарда помалу перейшов на мовчазні постаті, скупчені на кормі, на уважні й здивовані обличчя моряків, яких він ніколи не бачив; та вони навівали йому згадку про колишні дні — його юнацтво, інші моря, далекі береги ранніх мандрівок. М-р Треверс теж прокинувся від задуми й руку, що крутила лівий бакенбард, заклав у кишеню куртки, немов збираючись витягти звідти щось цінне. Він швидко ступив до Лінгарда.

— Я не можу скористатися з ваших послуг,— сказав він холодно й рішуче.

Лінгард узявся за бороду й глянув на нього.

— Може це й добре,— помалу сказав він,— бо я й не пропонував своїх послуг. Я лише пропонував узяти вас на кілька днів на борт свого брига, бо тільки це може вас урятувати. А ви, ви питаєте, які мої причини? Мої причини! Якщо ви їх не бачите, то вам і не треба знати.

Ці люди, що дві години тому навіть не знали один одного, зараз стояли поруч сердиті, наче давні вороги; один — низенький і швидкий, другий — високий, дужий, зі зневажливим поглядом.

М-р д'Алькасер нахилився над кріслом, не одводячи очей.

— Чи бачили ви коли-небудь, як людина б'ється об кам'яний мур? — спитав він конфіденційно.

— Ні,— відповіла м-с Треверс, дивлячись перед себе і помалу махаючи віялом.— Ні, досі я не бачила такого, парламентарії завжди схиляються або спокійно плазують довкола, хоч тим часом дивляться в другий бік.

— А! Ви знаєте дипломатію,— прошепотів д'Алькасер.— Тут не вадило б трохи дипломатії. Та наш мальовничий гість зовсім не визнає її. Він мені дуже подобається.

— Уже! — прошепотіла м-с Треверс з ледве помітною посмішкою.

— Буває ж так, що хтось подобається з першого погля-

ду,— сказав д'Алькасер,— навіть кохання буває з першого погляду — *Coup de foudre*¹, як кажуть французи.

Вона глипнула на нього, а він серйозно продовжував:

— На мою думку, це й є справжнє почуття. Любиш не за те, що є в людині, а за те, що є в нас самих.— Він злегка вдарив себе пальцем у груди.— Ця властивість живе в нас самих. Та не кожен має її, не кожен гідний дотики небесного вогню.

— І смерті,— додала вона.

Він злегка ворухнувся.

— Хто знає? Можливо. Але це привілей, хоч людина й не живе довго після того, як обпечеться.

Змовкнувши, вони ясно почули роздратований голос м-ра Треверса:

— Я вже сказав вам, що мені вас не треба. Я направив посланця до губернатора протоки. Не будьте нахабою.

Тоді Лінгард пробурмотів щось таке, що, певно, дуже розсердило м-ра Треверса, бо голос його ще більше піднісся.

— Ви затіваєте небезпечну гру, попереджаю вас. Сер Джон мій особистий приятель. Він пришле крейсер...

Та Лінгард голосно перебив його:

— Крейсер прийде сюди не раніш, як через десять днів; це мене не обходить. Зараз дуже мало крейсерів у протоках; і коли я одвернусь од вас, що б там не трапилось, мене не повісять! І я наважусь навіть на більше. Чуєте ви? Навіть на більше!

Він тяжко тупнув ногою. М-р Треверс одступив назад.

— Ви нічого не доб'єтесь, залякуючи мене,— сказав він,— я не знаю навіть, хто ви такий.

Усі, хто був на яхті, витріщили очі. Матроси скупчились один біля одного, немов отара овець. М-р Треверс витяг хустку й витер нею лоба. Лице капітана яхти, що сперся на грот-мачту (ближче підходити до панів він не наважувався), сяяло червоно, наче жар між двох купок снігу.

Д'Алькасер прошепотів:

— Тепер вже й мальовничий чоловік сердиться. Його ображено.

Віяло м-с Треверс лежало на колінах; вона сиділа мовчки, наче сподіваючись ще щось почути.

— Як на вашу думку, чи не треба мені подбати про мир? — спитав д'Алькасер.

¹ *Coup de foudre* (фр.) — грім з ясного неба.

Вона не відповіла, а він, пождавши трохи, доправлявся далі:

— Як на вашу думку, може мені взятись за посередництво, як людині нейтральній і доброзичливій. Мені подобається цей бородатий чоловік.

Обмін сердитими фразами продовжувався.

— Я одвернувся б од вас, якби не думав про цих бідних людей,— суворо мовив Лінгард.— Ви ж не спитали їх, як вони все це переживають.

— Я нікого не питаю,— пирскаючи, відповів м-р Треверс.— Тут усе залежить од моєї волі.

— В такому разі мені шкода їх,— сказав Лінгард. Він несподівано замислився і, склавши руки на грудях, нахилився вперёд.

М-р Треверс підстрибнув і несамовито закричав:

— Ви нахаба, і мені більше нічого з вами говорити!

Д'Алькасер кинувся до них, та м-с Треверс гаряче сказала:

— Не ходіть, прошу вас, не спиняйте їх. О! Це справжнє почуття — це гнів.

Д'Алькасер спинився, прихилившись знову до бильців.

— Більше нічого я вам не скажу. Ідіть з мого корабля!

Зразу ж чорний собака, що лежав біля ніг його дружини, поклавши голову на лапи й блимаючи жовтими очима, незадоволено загарчав. М-с Треверс засміялась тихим ясним сміхом. Д'Алькасер із прихованим здивуванням подивився на неї. Передихнувши трохи, вона заговорила, перебиваючи розмову веселими вибухами сміху:

— Ні, але ж це... таке... нове для мене спостереження... чути... щось... природне, людське. Ха-ха-ха! Можна подумати, що вони все життя сподівалися цієї нагоди... Ха-ха-ха! Все життя... такої нагоди... Ха-ха-ха!

Ці дивні слова вразили д'Алькасера своєю правдою і несподівано розкрили йому очі. Але, посміхнувшись, він серйозно сказав:

— Ця природність може далеко зайти. Така мальовнича людина здатна на все... Дозвольте мені...— Він одійшов од неї і попрямував до Лінгарда, сухорлявий, з недбайливими рухами, але в ході його, в поводженні, в кожному повільному рухові відчувалась велика витриманість.

Почувши легкий дотик до свого плеча, Лінгард вороже озирнувся, але, як тільки він одвів очі від м-ра Треверса, гнів його спав, немовби скинута одежа.

— Пробачте мені,— спокійно мовив д'Алькасер. Легенький жест його руки був ледве помітною ознакою миру.— Пробачте мені, але ця справа потребує довір'я з обох боків. Дон Мартін особа значна...

— Я ясно висловив свою думку. Я сказав стільки, скільки можна було. Слово честі! — заявив Лінгард з добродушним виглядом.

— А! — замислено сказав д'Алькасер,— значить ваша потайливість є справа вірності... честі?

Лінгард замислився.

— Може й так: Я не повинен нічого робити для людини, що не помітила моєї руки, коли я простяг її, зійшовши на борт.

— В цьому ваша перевага,— відповів д'Алькасер,— і ви повинні великодушно забути цю недбалість, треба виявити більше довір'я...

— Дорогий д'Алькасер, це дурниці,— перебив м-р Треверс спокійним голосом, але побілілими губами.— Я мандрую не для того, щоб без розбору стискувати руки першого стрічного авантюриста!

Д'Алькасер одступив назад, злегка вклонившись Лінгардові, що з хвилину стояв зі скривленим лицем.

— Так, я авантюрист,— вибухнув він,— бо якби я не був авантюристом, то мав би годувати на батьківщині таких, як ви. Якби я не був авантюристом, то ви лежали б уже на палубі з перерізними горлянками, вирячивши свої баньки на небо.

М-р Треверс на це тільки рукою махнув. Та інші чули, що сказав Лінгард. Якась тривожна думка майнула у всіх. Товстий капітан яхти кинувся до Картера, сіпнув його за рукав і, затинаючись, пробелькотав:

— Що він говорить? Хто він такий? Чого прийшов? Хіба тубільці ворожі? Моя дорожня книга твердить: «Тубільці мирні на всьому надбережжі!» Моя книга стверджує...

Картер зиркнув на нього і вирвав руку.

— Ідть-но, шкіпере, в буфет, там ваше місце, прочитайте ще раз отой уривок про тубільців,— сказав він з гнівним презирством до свого начальника.— Хай мене повісять, якщо вони не ідуть сюди, щоб з'їсти вас із вашими книгами разом. Одійдіть. Дайте джентльменам позмагатись.

Потім, звернувшись до Лінгарда, повагом сказав:

— Ваш недоумкуватий помічник послав сюди човна та ще й з двома гостями.

Перш, ніж Лінгард зрозумів значення цих слів, він побачив над бильцями голови Гассіма та Іммади. За цим з'явилися їх тіла, немов ці дві істоти поволі висувались із мілини. На хвилину вони спинились, озираючись по незнайомій палубі, потім пройшли по кормі під парусиновим наметом, що захищав розкіш, яка бентежила їх незрозумілістю життя білих істот.

Лінгард гукнув:

— Які новини, раджо?

Гассім оглянув палубу. Він лишив свою рушницю в човні, спокійний, що приємну посмішку на його губах стрінуть, як подарунок. Іммада, напіввидна з-за його спини, йшла легко, притиснувши лікті до тіла. Густі вії її були спущені, немов серпанок. В ній відчувалась молодість і соромлива рішучість.

Вони поставали недалеко від білих, і якийсь час ніхто не говорив. Потім Гассім виразно глянув на Лінгарда, злегка хитнув головою і, показавши на яхту, промовив:

— Я не бачу гармат.

— Немає, нема! — сказав Лінгард, чомусь збентежившись. Йому спало на думку, що вперше за два роки він забув про існування цих дорогих йому людей.

Іммада стояла, спустивши очі додолу. Гассім сміливо розглядав обличчя навколо, немов вивчаючи ледве помітні риси, що різнили цих людей.

— Що це ще за навала? — сердито спитав м-р Треверс.

— Це рибалки, сер, — устряв капітан, — ми бачили їх три дні тому в човні, але здуру вони не відповідали на наше гукання, а треба було б дістати рибки вам на сніданок... — Він улесливо всміхнувся і раптом загорлав:

— Гей! Джонні! Риба є? Риба! Трохи риби! Га? Севі? ¹ Риба! Риба... — Він замовк і вже іншим тоном сказав: — Не можу, сер, пояснити цим дикунам, — і одсунувся, наче зробив щось дуже розумне.

Гассім глянув на Лінгарда.

— Чого цей білий так кричить? — стурбовано спитав він.

— Вони хочуть риби, — сердито сказав Лінгард.

¹ Севі (малайське) — риба.

Побачивши на обличчі Гассіма величезне здивування, він не стримався й засміявся безнадійним сміхом.

— Хочуть риби,— здивовано повторив Гассім.— О, ви білі люди! Білі люди! Іжте рибу. Це добре! Але нащо ж так галасувати? І нащо ти прислав їх сюди без гармат? — Уважно глянувши по нахиленій палубі загрузлого судна, він додав, злегка хитнувши головою: — і без знання своєї справи?

— Тобі не треба було приходити сюди, Гассіме,— незадоволено сказав Лінгард.— Тут ніхто нічого не розуміє. Вони мають раджу за рибалку.

— Так, так! Це велика помилка з мого боку, бо, й справді, проводир десятиох утікачів багато нижчий за старшину в рибальському селищі,— серйозно зауважив Гассім. Іммада зітхнула.— Але ж ти, туане, знав правду,— казав він далі; а помовчавши, пояснив: — Ми прибули сюди тому, що ти забув глянути на нас. А ми сподівалися тебе вдень і вночі, виглядали тебе, вдивляючись гарячими очима на порожню воду на горизонті.

Іммада прошепотіла:

— Ти ні разу не глянув на нас. Ні разу!

— Занадто багато клопоту було моїм очам,— відказав Лінгард з лагідністю в голосі, яка з'являлась щоразу, коли він звертався до дівчини. Ця ніжність зосім знищила його суворість, як ранкова зоря розганяє морок і темряву ночі.

— Я мушу тепер дивитись туди й сюди, як завжди в часи небезпеки,— додав він за хвилину, а вона злякано спитала:

— Чому? — так тихо, що мука її глибоко вразила цих уважних людей — тяжка й невимовна мука прихованих почуттів і думок.

IV

Д'Алькасер стояв позаду, розглядаючи всіх з пильною й глибокою увагою. Лінгард немов не міг одірватися від яхти і, пориваючись іти, знову зоставався, щоб сказати щось на прощання. Його мовчазне тіло нагадувало Картерові той момент у каюті, коли він сам на сам бачив цю людину нерухому, затиснену, здавлену в лещата свого сумління, в боротьбі з своїми думками.

М-р Треверс кинув крізь зуби:

— Чи довго ви будете грати цю комедію? Я ж велів вам іти звідси.

— Подумайте за цих бідолашних матросів,— прошепотів Лінгард, швидко глянувши на юрбу, що зібралась поблизу.

— Ви з тих людей, на яких я найменше зв'іряюсь,— тихо й гостро відказав м-р Треверс.— Дарма ви марнуєте час.— Лінгард густо почервонів.

— Ви... ви...— Він затнувся і вперся очима в м-ра Треверса, намагаючись підшукати найбільш образливе слово, але з силою проковтнув його.— Своїм часом я плачу за ваше життя,— мовив він.

Серед метушні Лінгард раптом побачив м-с Треверс, що підвелася з свого крісла.

Вона швидко підійшла до Іммади. Гассім, як малайський джентльмен, одступив убік, дивлячись повз неї, наче була вона незрима.

М-с Треверс була висока, гнучка, з вільними рухами. Обличчя її було таке сліпучобіле, що в затінку, здавалось, розкидало сяйво навколо її голови. На гладенький, широкий лоб спадало густе біляве волосся, прекрасне, як шовк, хвилясте, як море, тяжке, як шолом; спускалось воно кучерями, не виблискуючи й не переливаючись, наче його ніколи не торкалось сонце. Гарна шия, тріпочучи життям, дужа й ніжна, міцно тримала це осяйне, променисте обличчя й білу масу волосся, якого ніколи не цілувало сонце.

Вона жваво сказала:

— Це ж дівчина!

М-с Треверс збудила в д'Алькасері нову хвилю цікавості. Дужий подих вітру напнув парусинове накриття і пропустив під нього хисткий блиск мілин. Д'Алькасер побачив осяйну широчінь моря, з темною, як початок близької ночі, межею обр'ю за плечима Едіт... Де він бачив її востаннє? Давно, аж на тому кінці світу. Там також круг милої яскраво блищало все; вражав осяйний простір, оточувала ніч, ждучи слушного часу, щоб кинутись на цей блиск, на це сяйво, на чоловіків і жінок.

Він не міг пригадати, де це було, але збагнув, що з усіх відомих йому жінок вона одна здатна була діяти. Кожен її рух був певний, легкий, життєвий, являв моральну красу і силу. Її струнка постать, у гладенькій темносиній сук-

ні, що сміливо облягала її форми, була скромна, але з ризами відважної рішучості.

Не пройшла вона й кількох кроків, як д'Алькасер згадав, де він бачив її востаннє: далеко на заході, в зовсім іншому світі, наче у фантазії чи в уяві хворої згадки. Він бачив її в осяйній величі пишних кімнат, у неспокійному вирі, в течії людського моря; біля підніжжя стін, стрімких, як скелі; під високою стелею, що, як тропічне небо, лила сльозу й тепло на гордий блиск мундирів; серед зірок, діамантів, очей поміркованих людей, нудних, байдужих,— на королівському вітанні. На дворі крізь вікно він бачив глупу ніч, що терпляче ждала, бачив хмарне небо, яке затримувало світанок лондонського ранку... Аж не вірилось.

Лінгард глянув і враз захвилювався.

— Клянусь небом, я зовсім за вас забув! — почав він збентежено.

М-с Треверс не зводила очей з Іммади. Ясноволоса й бліда, спинилась вона перед дівчиною, з оливковим обличчям, з чорними, як вороняче крило, кучерями, що стверджували перевагу природної краси, квітки над листом, фрази над криком; дівчиною, що виявляла щирі почуття, величезну просторінь і незчисленні віки, які простяглися поміж ними. Жінка дивилася на дівчину, як людина дивиться на власне серце, захоплена цікавістю, з мовчазним здивуванням, з величезним співчуттям.

Лінгард з пересторогою сказав:

— Не чіпайте дівчини.

М-с Треверс глянула на нього.

— Ви гадаєте, що я можу вразити її? — тихо спитала вона і враз здригнулась, почувши суворе — «можливо».

— Зовсім дитина і яка вродлива! Яке тендітне личко! — промовляла Едіт. Друге зітхання морського вітру віднесло її слова геть.— Я й не думала, що вона така гарна й ніжна,— продовжувала Едіт, і в голосі її відчувались щирість та ласка.— Така молоденька й живе тут... Адже тут? Біля моря, чи де? Живе...— Потім тихо, ніби відсунувшись, знову спитала: — Як же вона живе?

Навряд, чи Лінгард помітив досі Едіт Треверс; та й справді, oprіч м-ра Треверса він нікого не бачив. Тепер він дивився і слухав, мов остевпілий.

Потім зібрав свої думки і мовив з серцем:

— Що вам до неї? Вона знає війну, знає спрагу, голод і лихо, знає таке, про що ви, може, й не чули. Вона

була так близько від смерті, як ви од мене, але що вам до неї?

— Оця дитина! — здивовано сказала Едіт.

Іммада звела на неї очі, чорні, як вугіль, блискучі й ніжні, як тропічна ніч. Погляди двох жінок, різні й допитливі, стрілись, немов торкались, зіплялися, з'єднуючись один з одним інтимним дотиком, і раптом знову розбіглися.

— Чого вони прийшли сюди? Нашо ти показав їм дорогу? — тихо спитала Іммада.

Лінгард заперечливо похитав головою.

— Бідна дівчина, — мовила м-с Треверс. — Чи всі вони такі вродливі?

— Хто всі? — спитав Лінгард. — Немає іншої такої, хоч обшукайте всі острови.

— Едіт! — гукнув застережливо м-р Треверс, і всі здивовано глянули на нього.

Та м-с Треверс спитала:

— Хто вона?

Лінгард поважно й коротко відповів:

— Принцеса.

І підозріло глянув на всіх. Та ніхто не сміявся. Д'Алькасер, чемний і недбайливий, підійшов ближче до Едіт.

— Коли вона принцеса, то ця людина — лицар, — переконано прошепотів він, — напевне лицар! Нашадок незабутніх гідальго, що блукають морями. Добре було б заприятелювати з ним. Серйозно, я гадаю, що ви мусите...

Вони відійшли вбік і тихо й швидко заговорили.

— Так ви повинні...

— Що можу я? — перебила вона.

— Щось сказати.

— Це справді треба? — спитала вона з сумнівом.

— Це не зашкодило б, — мовив д'Алькасер з несподіваною безжурністю, — приятель завжди кращий, ніж ворог.

— Завжди? — значущо перепитала вона. — А що ж я можу сказати?

— Що-небудь, — відповів він, — бо кожне слово, сказане вашим голосом...

— М-р д'Алькасер!

— Ви могли б раз чи двічі глянути на нього так, щоб він переконався, що ви не маєте його за розбишаку, — казав він далі.

— М-р д'Алькасер, ви боїтесь?

— Аж надто,— відповів він, нахилиючись, щоб підняти з палуби віяло.— Тому я хотів би замирення. Ви не повинні забувати, що одна з ваших королев ступнула якось на керею такої самої людини¹.

Очі її заблищали, і вона враз спустила їх додолу.

— Я не королева,— мовила вона холодно.

— На жаль, ні,— згодився він,— але ж у тої жінки не було іншої принади, опріч корони.

Раптом Лінгард, якому щось палко говорив Гассім, голосно запротестував:

— Я ніколи й не бачив цих людей.

Іммада схопилась за братову руку, а м-р Треверс гостро сказав:

— Заберіть геть цих тубільців.

— Не бачив,— прошепотіла Іммада в екстазі.

Д'Алькасер глянув на Едіт і ступнув уперед.

— Невже так важко дійти згоди, капітане?— спитав він чемно й обережно.— Дивіться, тут же не тільки мужчини, тут...

— Хай вони згинуть!— гукнула Іммада.

Хоч тільки Лінгард зрозумів значення її слів, всі відчули щось гнітюче й тяжке, що враз насунулось після цього вигуку.

— О! Він уже йде. Ну-бо, пані Треверс,— прошепотів д'Алькасер.

— Сподіваюсь...— мовила м-с Треверс і обірвала, наче злякавшись свого голосу.

Лінгард спинився.

— Сподіваюсь,— почала вона знову,— що бідна дівчина знатиме кращі дні...

Вона збентежилась.

Лінгард уважно й серйозно чекав.

— ...За вашим піклуванням,— додала вона.— Я вірю в те, що ви хотіли нам допомогти.

— Дякую вам,— широко мовив Лінгард.

— Ви й д'Алькасер,— сердито мовив м-р Треверс,— затримуєте цю особу і його приятелів!..

— Я забув за вас... а тепер що? Треба... хоч тяжко...— запинався Лінгард, дивлячись у сині очі м-с Треверс.—

¹ Натяк на англійську королеву Єлизавету, що їй якийсь перехожий постелив свою керею, коли вона спинилась перед калюжею. Була негарна собою, тому дуже оцінила лицарство перехожого.

Я... ви не знаєте... Я... ви... не можете... Все це через цього йолопа,— вибухнув він.

Якийсь час люто дивився він на м-ра Треверса, потім махнув рукою й рушив до трапу, де терпляче чекали на нього Гассім та Іммада. Кинувши мужнє «ходімо», він спустився в човен. Жодного звуку не чути було на палубі, коли всі троє зникли за бильцями, немов попадали в море.

V

Усі мовчали. М-с Треверс замислено сиділа з віялом на колінах. Д'Алькасер, підсумовуючи інцидент, трактував його як замирення. Він спробував пояснити свій погляд м-ру Треверсу, але той навмисне не хотів розуміти, і д'Алькасер мусив утриматись від дальшої розмови на цю тему.

— Навіть моя повага до вас, дорогий д'Алькасер, не схилила б мене погодитись на таке здирство,— запевнив м-р Треверс доброзичливим і поступливим тоном.— Цей чоловік хотів примусити прийняти його послугу, щоб потім видурити в мене величезну нагороду. От вам і весь секрет — запевняю вас. Я зразу викрив його наміри.— Мюнокль його виразно заблищав.— Він недосить оцінив мої міркування; який нахабний негідник! Це ж ганьба, що існує така людина в наші часи!

Д'Алькасер одійшов і, сповнений невиразними передчуттями, пробував зачитатися цікавою книжкою. М-р Треверс неспокійно ходив туди й сюди, переконуючи себе, що його обурення базувалось на цілком моральних підставах. Сліпучий день, як маса розпеченого заліза, витягнутого з вогню, поволі втрачав свою жару, міняючись на глибокі сутінки. Два матроси, тихо ступаючи в своїх капцях, мовчки скрутили намет. День у день відкривались так перед очима в німотній далині берег і мілини, темні острівці й білі піскуваті коси. Бриг, гойдаючись оддалік, з довгими реями, що перетинали міцні високі щогли, був схожий у своєму граціозному спокої на живе створіння, здатне кинутись до роботи.

Два стюарди¹ в білих куртках з мідними гудзиками вийшли на палубу і на скляному люкові почали швидко й

¹ Стюард — корабельний служка; номерний на пасажирських пароплавах.

тихо накривати на стіл. Сонце рушало до інших земель, до інших морів, до інших людей. Прощаючись з яхтою, вона нахилилась над нею, граючи іскрами на сріблі й кришталі, одсвічуючи на колодочках ножів і вкриваючи рожевим кольором білі тарілки. Пурпурний слід, немов заплямований кров'ю, ліг на море.

Сідаючи обідати, м-р Треверс з досадою натякнув, що доведеться їсти консерви, бо весь запас свіжого харчу, заготовлений на переїзд до Батавії, вже з'їдено.

— А втім мандрую я не для своєї втіхи,— додав він,— і віра в те, що, жертвуючи своїм часом і комфортом, я даю якусь користь світові, компенсує всі витрати й незгоди.

М-с Треверс і д'Алькасер, здавалось, не могли сховати огиди до цієї розмови, що, як подуви вітру, то вщукала, то знову розбурхувалась.

Мовчання обрію, глибокий спокій, що обгортав тіло, сповнював душу і серце сумом, спиняв думки і голос. Ніхто не говорив, лише позаду мовчки сновигали слуги.

Раптом м-р Треверс, ніби закінчуючи думку, сказав:

— На жаль, я до деякої міри втратив рівновагу, але ви мусите погодитись, що така людина як він,— це ганьба для цивілізації.

Та ця тирада не дістала відповіді, і він знову обурився, навіть одхилив піднесену страву.

— Цей берег,— почав він,— за умовою 1820 року віддано під протекторат Голландії. Це надає особливих прав і обов'язків...

Д'Алькасер і м-с Треверс не могли слухати далі. Д'Алькасер вперто дивився на скляну затичку карафки, а м-с Треверс одвернулась в другий бік і, спершись на лікоть, думала про свої справи. М-р Треверс пятакав далі; він говорив неприємним, одноманітним голосом, немовби читав якийсь наказ. Його слухачі, наче в стані остовпіння, чули лише уривки цього патякання.

— Міжнародна умова... громадянський обов'язок... невиконання... зв'язок... Каннінг...— Д'Алькасер на хвилину прислухався.— Ця спроба дивує мене своїм нахабством, та аж ніяк не впливає на мої наміри. Я не можу навіть припустити якогось насильства над людьми нашого стану і хотів би розібрати соціальний смисл цього інциденту...

Д'Алькасер більше не слухав. Він згадав, як дивились одна на одну Едіт і Іммада.— Початок і кінець, квітка й

листок, фраза і крик.— А м-р Треверс бубонів далі, бо, ерешті, зовсім захопився.

— Хоч нижча раса й мусить загинути, це буде поступ до вдосконалення громадянства...

Він змовк, зникли й іскри від сонячного проміння на кристалі й сріблі; і обшир берегів та мілін навкруг яхти наче непорушно ждав темряви. Обід уже давно скінчився, і терпеливі слуги стоїчно витримували цей словесний потоп, як вартові зливу.

М-с Треверс нервово підвелась, пішла на корму і, спинившись, дивилась на берег. Позаду неї сонце вже сіло й розсипало над масою води своє незгасиме полум'я, а внизу, з обох боків яхти, виблискувало море, забарвлене темнофіалковою фарбою, ніби відбиваючи колір її очей.

Д'Алькасер тихо підійшов до неї, і якийсь час вони стояли поруч мовчки, спершись на бильця. Він перший порушив мовчанку: — Як тихо! — М-с Треверс відчувала, що спокій цього вечора був глибший і визначніший, ніж завжди. Майже несвідомо вона прошепотіла: — Як уві сні.— Д'Алькасер довго мовчав; спокійний світ був сьогодні таким величним, що звуки затихали на губах, мов боячись зневажити. Небо було ясне, як діамант. В останніх відблисках сонця ніч розстилала над землею свій серпанок. Щось дороге й ніжне було в цьому чудовому вечері, в прощанні цього гарячого дня, що вмирав тепер у безкрайньому спокої — не ворушившись і не зітхнувши, вірячи в своє воскресіння.

Тіні швидко збільшувались, зорі зійшли юрбою, сиплючи дощем бліді іскри на чорну воду; мовчазний берег слався довкола низьким чорним поясом. А вдалині стримів вершечок бригової щогли, журливий і самотній.

М-с Треверс заговорила перша.

— Як тут спокійно! Вода й земля немов зовсім відлюдні, ані душі.

— В усякому разі, одна людина тут живе,— жваво сказав д'Алькасер,— і якщо вірити йому, тут є й інші люди, повні лихих намірів.

— Ви гадаєте, що це правда? — спитала м-с Треверс.

Перш, ніж відповісти, д'Алькасер спробував розгледіти вираз її обличчя, та темрява не дозволяла.

— Як можна бачити правду такої темної ночі? — двозначно відповів він.

М-с Треверс замислилась.

— Що він за людина? — спитала вона.

Трохи помовчавши, д'Алькасер відповів:

— Гострий і незвичайний, цілком незвичайний. Зовсім не такий, яким уявляє його дон Мартін. Для мене — таємничий; зрештою він в а ш земляк...

Вона трохи здивувалась.

— Так, — мовила стиха. — Але, знаєте, я не можу... що я хотіла казати? Зовсім не можу уявити його. Він нічого не має спільного з тими людьми, що я їх досі знала. Як живе така людина? Які в нього думки, його поривання, вчинки? Його...

— Його товариство? — додав д'Алькасер. — Це обіймає все.

Зненацька з'явився м-р Треверс, пихкаючи сигарою. Вийнявши її з рота, він ущипливо й уперто заявив, що підлі залякування не переб'ють йому звичайної прогулянки. За триста ярдів на південь од яхти була піскувата коса з милю завдовжки. Другого дня після катастрофи вони зійшли на неї, щоб «трохи розім'яти ноги», як говорив капітан; з того часу, щовечора, ніби виконуючи якийсь обов'язок, вони втрюх з годину ходили там, невидимі в безмірній темряві, біля самісінької води, що облягала мокрий пісок.

Тепер з м-ром Треверсом пішов тільки д'Алькасер. М-с Треверс чула, як вони посідали в найменший яхтовий човен, і вахтенний одвіз їх на парі весел до ближчого ріжка коси. Після цього він вернувся. Пані Треверс чула, як, здершись на борт, він кинув комусь на палубі:

— Наказано за годину приїхати по них.

Кроки його завмерли, і сонний спокій заволодів загрозою яхтою.

VI

Абсолютна тиша, що обгорнула її з усіх боків, завдала м-с Треверс щось схоже до галюцинації. Нараз вона відчула, немов сама стоїть на краю часу, на межі днів. Все було непорушне, немов ніколи й не прийде світанок, не згаснуть зорі, і сонце вже ніколи не зійде. Усе було німотне, мертво, як тїнь пїтьми вічної ночі, що сповнювала всесвіт, такої глибокої й неосяжної, що блискучі сонця, розсіпані в ній, скидались тільки на іскри, на вогняні цятки; тїнь нерозлучна, як підозра про страшну правду, що

затемнює все на своєму шляху, обгорнула цю жінку, спиналась, щоб ніколи не розлучатися з нею.

І в цій ілюзії була така злагода з її думками, така співзвучність, що коли вона прошепотіла в темряву: «хай буде так», їй вдалось, що ці слова завершують її життя.

Коли вона була дівчиною, їй часто дорікали за романтичні ідеї, бо мріяла про щире кохання, як ідеал справжнього життя. Увійшовши в світ, побачила, що ідеал цей недосяжний, бо світ занадто розмірений для щирості. Тоді стала сподіватись, що знайде правду життя у щирій відданості якійсь безкорисній ідеї. Ім'я м-ра Треверса було у всіх на язичі; він видавався здатним до ентузіазму й відданості і найбільше уразив її уяву своєю непроникливістю. Коли ж одружилася з ним, то побачила, що той ентузіазм він виявляє для кар'єри, і з того часу вже ні на що не сподівалась.

Природна річ, що це нерозуміння спантеличило її чоловіка; він навіть засмутився з її байдужості до справ. Проте цілком задовольнявся її красою, блиском та корисними зв'язками. З неї милувались, їй заздрили; її оточував блиск і запобігання; швидко пливли роки, одноманітні, без найменшого променю щирості, без правдивого почуття, навіть без смутку. Одноманітно й швидко привели вони її до цього вечора, до цього берега, де вона вперше відчула, що рухлива тінь безкрайньої ночі тихо спиналась, щоб лишитись із нею назавжди.

— Хай буде так! — скоряючись, кивнула вона в німотну темряву, що звисла перед нею чорною завісою. Наче у відповідь на шепіт жінки, над бригом піднявся ліхтар. Тихо гойдаючись, він швидко майнув перед очима і враз спинився, розтявши темряву вогняним і спокійним поглядом.

Її думки, як нічні метелики, летіли на це світло, до того чоловіка, до тої дівчини, що знала війну, небезпеку, бачила смерть і здобула відданість його. Сьогоднішні події були дивні, та художнє її чуття вражала сила їх. Вони вставали в пам'яті виразною простотою якоїсь незабутньої легенди; були таємничі, але (вона це знала!) цілком правдиві; втілювали щирі почуття, які скеровували людство минулих часів. На мить вона позаздрила долі цієї скромної принцеси. Ніщо не стояло між дівчиною і правдою її переживань. Вона й справді могла бути відважною, ніж-

ною, жагучою й жорстокою. Чому б і не жорстокою? Могла ж вона знати справжній жах і справжнє кохання, без штучних перешкод, без болючої стриманості!

Міркуючи, яким було таке життя, м-с Треверс відчула дивну екзальтацію, що часто виникає в свідомості інтелектуальних істот в часи глибоких зрушень. Несподівано зраділа, що теж могла б так жити; і серце її сповнилось жагучим бажанням довідатись про все, пізнати правду життя й жаги, заховану під силою віків.

Опам'ятавшись, вона здригнулась, ніби впала з хмари. Внизу задзюрчала вода, і просто перед нею виникла з темряви безформна маса. Голос сказав:

— Я побачив вашу постать на небі.

Крик здивування завмер на губах, і вона мовчки дивилась униз. Лінгард, що був сам у човні, скерував його до корми, поклав весла і встав з банки. Голова й плечі його дивно маячили біля борту, наче стояв він на воді; м-с Треверс мимоволі одхилилась назад.

— Чекайте,— схвильовано сказав він,— не говоріть голосно. Ніхто не повинен знати. Дивуюсь, що собі думають ваші мужчини? Що це їм, в гавані, чи що? А ви...

— Мого чоловіка немає на борту,— швидко перебила вона.

— Я знаю.

Вона трохи перехилилась через бильця.

— Виходить, ви стежите за нами. Нащо?

— Хтось мусить стежити. А ваші матроси вартують? Тільки насунулась темрява, мій човен уже крутився біля корми, хоч я поклявся, що вже ніколи й нікого з вас не побачу, не говоритиму з вами, що буду глухий, сліпий і німий. І ось, я знову тут!

Тривога м-с Треверс одсунулась, змінившись на цікавість. Вона глянула на Лінгарда. Він був без бриля. Стояв глибоко замислений, тримаючись рукою за борт.

— Бо вам щось треба було сказати нам? — обережно натякнула м-с Треверс.

— Так,— низьким тоном відповів Лінгард, зовсім не поворухнувшись.

— Ви зійдете на борт і ждатимете? — спитала вона.

— Хто? Я? — Він так швидко підвів голову, що м-с Треверс здригнулась.— Я не маю чого казати йому; нога моя ніколи не ступне на це судно. Він одіслав мене геть. І цього досить.

— Він звик, щоб до нього зверталися з повагою,— мовила вона,— а ви...

— Хто він? — спитав Лінгард.

Ці два слова розвіяли її минуле, як вітер — дим. Вона здивувалась, що в цю ніч, на цьому місці, не могла відповісти на таке наївне запитання.

— Хіба ж я багато просив? — знову почав Лінгард.— Тільки щоб всі ви на п'ять днів перейшли на борт мого брига. От і все... Хіба я схожий на брехуна? Є таке, чого я не міг йому сказати, не міг пояснити... Я не можу з'ясувати цього ні йому... нікому, нікому в світі...

Голос його обірвався.

— Навіть собі,— докінчив він, наче ві сні.

— Ми так довго й спокійно жили тут,— почала м-с Треверс,— що навіть важко вірити в небезпеку. За всі дні ми нікого не бачили, окрім тих двох людей, що приїздили до вас. Коли ж ви не можете пояснити...

— Безперечно, не можна бачити крізь стіну,— перебив Лінгард.— Цей берег, як стіна, але я знаю, що там за нею... Яхта загрузла тут! Глянувши на її щогли, я згадав колишні часи. А коли побачив моряків на борту, мені здалося, що знаю їх усіх, наче це моя батьківщина прийшла до мене, тоді як я зовсім забув за неї. І мені ненависні стали всі ви.

— Якщо нам загрожує якась небезпека,— мовила вона після паузи, під час якої намагалась збагнути таємницю пристрасті, захованої за словами цієї людини,— це вас аж ніяк не чіпає. Наш другий човен пішов у протоки, і скоро певно прийде допомога.

— Не чіпає мене! Здається, вахтенний іде на корму? Я не хочу, щоб хтось знав, що я знову приходив сюди... Слухайте! Я затримав вашого другого човна.

Голова й плечі його зникли, ніби він пірнув у воду. Вахтенний, що мав охоту розсістися в якомусь розкладному кріслі на кормі, побачив господареву дружину, підійшов до лампи, що висіла на стовпі, підкрутив її й ліниво пішов на прову.

— І ви наважились! — прошепотіла м-с Треверс, а Лінгардова голова знову випірнула з-за корми.

— Треба було наважитись або відмовитись від усього. Допомога з проток прийшла б запізно, і я не міг би оборонити вас. Я сподівався побачити тут розважних людей і поговорити з ними, та помилився. З дуже далеких

країв приїхали ви і не можете тут усе зрозуміти... Так от, я наважився перехопити вашого другого човна, а також послав чоловіка, який насмілиться схопити й самого губернатора. Він затримає човна, ви не побачите його. Але я тут. А ви сказали, що вірите мені.

— Так,— прошепотіла вона.

— То я й хочу розповісти вам усе... Але, що ви тепер думаєте про мене? Я одрізав вас од усього світу. Ви ніби крізь землю провалились. Хто турбуватиметься про вас? Хто знатиме? Хто домислиться? Може, й кілька місяців мине, поки хтось заворушиться.

— Я розумію,— спокійно мовила вона,— ми безпорадні.

— І самотні,— додав він.

Помовчавши, вона сказала.

— Що це означає? Ограблять, полонять?

— Це означає смерть, якби не було тут мене,— мовив він.

— Виходить, ви маєте тут силу...

— А чому ж ви досі живі? — кинув Лінгард.— Йоргенсон давно умовляв їх там на березі,— зашепотів він, махнувши рукою в той бік, де темрява здавалась ще чорнішою.— І думаєте, він стримав би їх, якби вони не сподівалися, що я от-от приїду?..

Лінгард ворухнувся, щоб урівноважити хиткого човна, а м-с Треверс знов заговорила, і думки її були так само невиразні, як і почуття.

— А цей... цей Йоргенсон, що ви казали, хто він?

— Людина,— відповів Лінгард,— така ж, як я.

— Як ви?

— Якраз такий,— мовив він чомусь з огидою.— Може трохи поміркованіший, та не щасливіший. Хоча з того часу, як загрузла тут ваша яхта, я починаю думати, що мені нема чого хвалитись своїм щастям.

— Хіба присутність наша тут така фатальна?

— Те саме, що іншому — смерть. Мені ж це гірше за смерть. І все залежить од вас. Тільки подумайте! Бо більш ніколи не трапиться такого випадку. А та людина, що врятувала мені життя, подумає, що я відцурався його. Та це нічого! Слухайте! Це така ж правда, як і те, що я стою тут і говорю з вами! Дівчина помре з горя.

— Ви її любите? — тихо спитала м-с Треверс.

— Як свою дочку.

З її уст злетіло тільки здивоване «О!», і вони змовкли. Потім він знову почав:

— Ось слухайте! Коли ще був я юнгою на рибальському судні, ви, люди з яхт, були мені такі ж чужі, як вам малайці. Я кинув Англію шістнадцять років тому й об'їздив усю землю. Чимало часу треба було, щоб забути все. Що ви мені проти цих двох малайців? Якби я вмер ось тут, на цьому місці, чи засмутилися б ви? І в Англії ніхто не сумував би. Ніхто на світі — тільки ці двоє.

— Що ж мені робити? — заблагала вона.

Він пильно глянув і спитав:

— Чи знаєте, в якій ви небезпеці? Чи боїтесь?

— Ні, зовсім ні. І... правду кажучи... я не боюсь.

— Не боїтесь? — здивовано гукнув. — А може, ви не вірите мені? А я повірив вам! Уся моя надія лише на вас...

— Ви не зрозуміли мене, — запально мовила вона. — Усе це таке незвичайне, дивне... раптове... такого ще зі мною не було.

— Звичайно! — кинув він. — Хіба ж ви знали небезпеку чи тривогу? Але, збагнувши, ви...

— Ви хочете, щоб я сказала, що боюся! — М-с Треверс засміялась.

Ніч пояснішала, наче від сонця, й засяяла, як день; а коли жінка змовкла, знову насунулась темрява й боляче вразила його.

— Я не певна, чи зможу вам допомогти, — продовжила вона серйозним тоном.

— Не зможете? — вагався він. — А справа стоїть так, що, й не удаючи, можна злякатись. Кажу ж я вам, — швидко заговорив він, — що я не зможу нічого зробити, якщо ви всі не допоможете мені.

— То ви хочете, щоб я удала, що боюся? — швидко спитала вона.

— Так, щоб удали... Якщо можете... Але ви, мабуть, ще ніколи в житті не удавали... Адже ніколи?

— Ні, — відповіла вона.

Несподівана прикрість в її голосі дуже вразила Лінгарда.

— Не ображайтесь, — мовив він. — Я знаю, як витягти вас із цього становища, хоч це не легка гра. Чи змогли б ви прикинутись?

— Може, коли б добре взялася. А що з того буде?

— Всі ви мусите переїхати на борт брига,— швидко почав він,— і тоді все може заспокоїтись без колотнечі. Якби ви сказали, що бажаєте цього, що неспокійно відчуваєте себе на яхті... Зрозуміли?

— Так,— замислено сказала вона.

— Бриг невеликий, але камбуз цілком придатний для леді,— жваво продовжив Лінгард.

— Я певна, бо там же мала захист ця принцеса? — байдуже мовила вона.

— Я не буду вас турбувати. Ви мене навіть не побачите.

— Я майже певна цього, тільки...

— Я знаю своє місце.

— ...тільки навряд чи зможу вплинути,— сумно докінчила вона.

— Я не вірю цьому,— сказав він владно.— Ви просто не вірите мені, бо вважаєте, що тільки люди вашого стану говорять правду.

— Можливо...— кинула вона.

— Ви думаєте собі: цей чоловік цілком загруз серед піратів, злодіїв, негрів...

— Слухайте...

— ...якийсь тобі розбишака,— вів далі Лінгард. І урвав зовсім збентежений. Потім почув, як вона тихо сказала:

— Ви схожі на інших людей, бо зараз сердитесь, що не можете переконати іншу людину.

— Я серджусь! — сказав він пригніченим голосом.— Ви не розумієте. Я ж за вас думаю... Мені прикро...

— Я вам вірю, але не певна в своїх силах. Ви справили погане враження на м-ра Треверса.

— Погане враження!.. Він повівся зі мною, як з береговим волоцюгою. Та не в тому річ. Він ваш чоловік, а переляк такої, як ви, важко бачити й чужій людині, не те, що йому...

— Що це за макіавелізм!

— Що ви кажете?

— Я тільки дивуюсь, де ви бачили таке? На морі?

— Що бачив? — неуважно спитав він. І знов підкреслив: — Одного вашого слова буде досить.

— Ви так думаєте?

— Я певний цього. Навіть я сам...

— Безперечно,— мовила вона,— та невже ви думаєте,

що після такої... такої.. ворожої розмови вам легко буде поновити відносини?

— Така людина, мовляв, як я, за гроші може все зробити. Розумієте?

Помовчавши, вона спитала:

— А ви не боїтесь, що я вживу такого аргументу?

— Як схочете, так і зробіте,— дивіться, як вам буде краще!

Голос його затремтів, і вона збентежено відхилилась назад, наче він раптом торкнувся до неї.

— А задля чого це все? — спитала вона здивовано.

— Для царства,— відповів Лінгард.

М-с Треверс пильно глянула й перехилилась через бильця; обличчя їхні зблизились.

— Не для самого себе? — прошепотіла вона.

Він відчув її дихання на своєму лобі і на мить скам'янів, зовсім скам'янів, ніби не хотів більше ні ворушитись, ні говорити.

— Таке,— почав він знову,— трапляється з тобою несподівано; воно оточує тебе, перш ніж дізнаєшся, що воно значить. Коли я йшов у бухту Нової Гвінеї, мені і в голову не приходило, куди занесе мене ця подорож. Я розповім вам одну повість. Ви зрозумієте! Ви, тільки ви!

Він затнувся, завагався і враз заговорив, наче звільняв цієї ночі привида давніх років.

VII

Оповідання Лінгарда вражало, як відкриття нового світу. Вона почула про страшне і дивне існування: несамовиті, стрімголовні наміри, численні завойовницькі плани, страшні пригоди й авантюри. Їй стало ясно: жоден авантюрист в історії не мав більшого натхнення, мріючи про перемогу над світом.

Часом він уривав оповідання і, ніби розмовляючи з давнім приятелем, тихо питав: — А що б зробили ви? — і, не спиняючись, вів далі.

Їй вражали шалені пристрасті, краса природної любові й глибока ніжність...

Що з того, що оповідач був усього-на-всього мандрівним моряком, а царством — джунглі! Ця щира жінка захопилась, бо не було нічого дивного в його вогненних пори-

ваннях. Коли вона це зрозуміла, оповідання його знайшло відгук в її серці, причарувало її так, що й забула, де вона.

Лінгард замовк, а вона стала міркувати. Спершу виникла думка про щось важливе й дуже значне в його історії. Це таємниче щось набрало значення й для неї; і в її думці вперше майнула тінь смертельної небезпеки. Та, зрештою, вона заплуталась у цій історії, як заплутуються в тенетах.

Він знов заговорив. Мовчав не більше хвилини, хоч м-с Треверс здалося, що проминули цілі роки. Зовсім інакше впливали тепер на неї його слова. Вона схвилювалась, немов приїзд його, розмова й довір'я були подією надзвичайної ваги. Це був факт її власного існування; це була частина її повісті. Вона чула, як він називав різні імена: Белараб, Даман, Тенга, Нінграт. Всі вони були зв'язані тепер з її життям, і вона з жахом відчула, що не в силі зв'язати ці імена з якимись певними людськими посталями. Вона замислено шепотіла: — Белараб, Даман, Нінграт...

— Кожен з них гострить зуби на білих. А мені що! Треба було людей для бою. Я життям своїм ризикував, щоб затягти їх. Я обіцяв їм і виконаю, або... Тепер бачите, чому я насмілюся затримати вашого човна? Я так глибоко захопився всім, що мене не обходять ніякі там сер-джони. Коли я маю роботу, то ні на що не вважаю. Я дав вам один шанс — один гарний шанс... Ні! Я, мабуть, не дуже схожий на джентльмена. Так! Так! Це справді так. Проте, я знаю, що то таке джентльмен, бо довгі роки жив з ними. Навіть товаришував з ними... на золотих копальнях та в інших місцях, де людина виявляє свою вдачу. Дехто з них писав мені з Англії, та я ніколи не... хилився! Бо знаю, як поводить джентльмен. Слухайте! Хіба джентльмен зробив би так? Хіба він вважатиме людину за брехуна, поки не переконається, що це так? Хіба він не додержує слова, коли дасть його? Я завжди дотримуюсь цього. Жодна волосина не впаде з вашої голови, доки я живий!

Вона вже трохи заспокоїлась, та ці слова збудили в ній якусь непевність і небезпеку, як це буває після перших коливань землетрусу. Довго мовчала, й Лінгард подумав, що вона не вірить йому.

— Слухайте! Як ви гадаєте, що могло штовхнути мене сюди і... говорити тут з вами? Гассім — раджа Тулла — спитав мене після обід: «Що ти робитимеш з своїми земля-

ками?» І, певно, й досі думає, що я для чогось наслав вас сюди... Що вигадав! Ви — мої земляки? З якої речі? Скажіть — з якої речі? Ви такі ж мені земляки, як я вам. Чи хтось із ваших прекрасних панків рятував би якусь там чорну команду на рибальському судні?..

Хоч м-с Треверс і почувала небезпеку, та зовсім не думала про смерть. Навпаки, вона відчула приплив сил, нових вражень, наче життя її починалося знову. Небезпека, схована десь у темряві, ще й не нагадувала про себе, не викликала жаху, а прості й сильні пристрасті людської душі розкривались перед нею, хвилювали, чарували нечуваними переживаннями.

— А, проте ж, ви приїхали? — спитала вона.

— Так,— відповів Лінгард,— до вас і тільки заради вас.

Хвилі припливу, вкриваючи піскуваті коси, тихо хлюпали біля стерна.

— Я не хочу, щоб ви тільки мене спасали.

— Тоді ви мусите всіх перетягти,— похмуро кинув Лінгард.— Он бриг. Там я, там мої люди і мої гармати. Ви знаєте, що робити.

— Спробую,— мовила вона.

— Добре. Мені шкода буде ваших бідолашних матросів, як вам не пощастить. Пильнуйте ліхтаря на бригу. Я навмисне повісив його. Небезпека може навіть ближче, ніж ми гадаємо. Два моїх човни вирушили на розвідку, і якщо привезуть мені лихі звістки, ліхтар буде спущено. Подумайте добре про все. Я розповів вам те, чого нікому не казав. Подумайте й про мене. Я розповів вам через те... бо інакше не міг.

Він одштовхнувся від яхти і зник з очей. І вона відійшла від поруччя. Ліхтар і зоряне сяйво ледве освітлювали темну палубу. Вечір цей був такий, як і вчорашній, як і всі інші.

— Невже все це можливо? — питала вона себе.— Ні, одначе все це правда.

Вона сіла в палубне крісло, щоб подумати, але могла тільки згадувати. Скочила. Була певна, що хтось тихо кличе яхту. Що це, людина кличе? Вона прислухалась і, більш нічого не почувши, роздратовалась, що її переслідують звуки.

«Він сказав, що вірить мені. Що ж то за небезпека? Яка небезпека?» міркувала вона.

З прови чути було ходу. Постаць вартового неясно майнула на шкафуті. Він тихо свиснув і зник. Глухі звуки в човні змінились на плескіт весел.

Ніч проковтнула ці тихі звуки. М-с Треверс сіла і заспокоїлась.

Вона знову поринула в роздуми. Поки не вернеться чоловік, нічого не могла починати. Перестороги Лінгарда не діяли на неї, зате уразило його довір'я: він розповів їй найтаємніше, анічогісінько не прихсавши. Ясно бачила тепер його бажання й перешкоди, пристрасті й сумніви, поривання й безумства; все це свідчило про безладне, але чесне життя. У неї був достатній розум, щоб розгледіти в Лінгардові незвичайну людину. Якщо він звівся на неї (але чому?), то вона мусить виправдати його довір'я. Раптом її вразило, що з усіх людей на світі цього безумця знала вона найкраще; на мить навіть здивувалась, а потім глибоко засмутилась. Це нещастя, здавалось, належало їй самій.

Думка її обірвалась, і жінка дослухалася, чи не вертається її чоловік. Завдання це непокоїло її. Та жоден звук не порушував тиші, і вона знову пірнула в порожнечу. Раптом хтось позіхнув серед палуби і сказав:— О, боже мій, боже! — А хтось спитав:— Вони ще не вернулись? — Другий промимрив щось заперечливе.

Лінгард вражав м-с Треверс, бо був їй зрозумілий. «Яке просте його життя», думала вона. І не таїлась з собою, що стояв він осторонь від громадянства. Нараз їй спало на думку, що ця людина позбавила її багатства, ставища й навіть минулого...

Озирнувшись, м-с Треверс побачила, що ліхтар брига сяє сильним, спокійним світлом на тлі зоряного неба, яке звисло над берегом. Потім почула удар у борт, наче до сходнів підплив човен. Вони вернулись! М-с Треверс враз підвелася. Що вона скаже? Що? Як почати? Може, нічого не казати? На мить їй здалося, що божеволіє.

І от почула, як хтось поліз по трапу. Щоб вигадати час, побігла на корму, до гакаборту. Ліхтар на бригу сяяв, як місяць серед зірок.

Вона дивилась на це світло і все вагалась: — Ні! Я нічого не скажу. Це неможливо!.. Ні! Я скажу все чисто.— З тремтінням чекала вона, що почує голос свого чоловіка. Хтось схвильовано заговорив. Вона впізнала голос Картера; цей юнак відрізнявся від усієї команди, тому вона дав-

но помітила його. В цю мить ліхтар на бригу затремтів; вона злякалась, немов побачила, що небо захиталось. Хотіла розтулити губи, щоб закричати, й заціпеніла, бо ліхтар спустився вниз і швидко згас. Одразу ж зникло і вагання.

М-с Треверс рушила до лампи, де й стрілась з Картером. Вони спинились, вражені й оторопілі, а очі їх широко розплющились.

— Ви бачили? — спитала м-с Треверс, затремтівши.

— Як ви довідались? — злякався він.

І враз побачила, що всі були на палубі.

— Ліхтар спустили! — зойкнула вона.

— Джентльмени зникли, — мовив Картер.

— Їх викрали з коси, — і пильно глянув, яке враження справить ця звістка. Жінка була спокійна. — Викрали, як пару ягнят! Без жодного крику! — гнівно гукнув Картер. — Ви, м-с, на палубі були? — спитався він.

— Так, — мовила вона. — У тому кріслі.

— Ми всі були внизу. Я ліг, щоб трохи відпочити. Коли прокинувся, вахтенний хропів. Ніхто не міг почути, oprіч вас. Та, може, ви теж спали? — чемно спитав він.

— Так... ні... може, й спала, — промовила вона.

VIII

Лінгард був у екстазі після розмови з м-с Треверс і надзвичайно стомлений від напруження. Повернувшись на бриг, він спитав про Гассіма й почув, що раджа з сестрою поїхав човном і обіцяв до півночі вернутися. Човни, послані на розвідку, ще не вернулися. Він пішов до каюти, кинувся на канапу і, заплющивши очі, подумав: «Треба заснути, бо інакше я збожеволю».

Іноді він почував непохитне довір'я до м-с Треверс — тоді пригадував її обличчя. Коли ж воно розпливалось, знов і знов доводив собі, що треба стерти цих людей з землі.

— Усі ж чули, як той грубіян звелів мені забиратися геть з корабля, — думав він і уявив собі картину різанини.

— Проте я сказав їй, що жодна волосина не впаде з її голови. Жодна волосина!

І згадуючи ці слова, він був спокійний. Часом насува-

лись чорні хвилини, і тоді втома цілком знемагала його. В одну з таких хвилин Лінгард заснув і втратив пам'ять про все на світі.

Прокинувшись, злякався, що проспав ніч. У камбузі горіло світло, і крізь одчинені двері нараз побачив м-с Треверс.

«Вони таки приїхали на бриг,— подумав він.— Чом же мене ніхто не кличе?»

Метнувся в камбуз. Нікого! Глянув на годинник — годинник став; а він же чув, як цокав механізм. Значить проспав він хвилин десять, бо був на бригу не більше двадцяти хвилин.

Отже, йому лише здалося, нікого він не бачив. А проте, добре пам'ятав обрис голови, лінію шиї, колір волосся, струнку постать.

Сумний повернувся він до каюти, бурмочучи: «Цієї ночі я вже не засну!», і зразу вийшов, тримаючи в руках якісь папери. Це був лист Йоргенсона, написаний три дні тому й переданий Гассімом. Лінгард читав його вже двічі, та, підкрутивши лампу, знову почав читати. На щиті поверх його голови золотий сніп блискавок, охоплюючи його ініціали, немовби цілився йому в потилицю, поки сидів він, спершись на стіл і втупивши очі в пожмакані листи паперу.

Лист починався:

«Сьогодні вночі Гассім з Іммадою їдуть шукати вас. Ви запізнались, і справи гіршають. Десять днів тому троє тубільців сповістили Белараба про яхту, що вгрузла в намулі. Балараб зразу ж заборонив човнам виходити з лагуни. Це добре. А в селищі знявся страшний гармидер. Я певен, що то шхуна якогось дурного купця. А втім, ви знаєте про неї раніш, ніж прочитаєте мого листа. Може ви скажете, що я повинен глянути на неї. Та, для прикладу, треба виконувати наказ Белараба; до того ж на «Еммі» все ваше добро, Томе! Гассім щовечора бував на радах за парканом. Їхній святий, Нінграт,— за те, щоб пограбувати судно. Гассім докоряв йому й казав, що те судно прислали ви, бо жоден білий не знає броду в цих місцях. Белараб погодився з ним. Нінграт лютує й докоряє Беларабу за те, що той не дає йому опіуму. Між ними виникла сутичка... Прихильники Тенги хотіли встряти, а ви ж то знаєте, які стосунки між Тенгою й Беларабом. Тенга завжди хотів прогнати Белараба, аж поки не прийшли ви і не озброїли його охорону. Проте Гассім утихомирив їхню сварку й ніхто нікому не

зашкодив. Другого дня, у п'ятницю, Нінграт після молитви у мечеті звернувся до народу. Він мекав і стрибав, як старий цап, віщуючи нещастя, зубожіння й руїни, якщо вони дадуть цим білим вільно піти звідси. Старий божевільний, а вони мають його за святого; ще юнаком він бився з голландцями. Шість охоронців Белараба пройшли вулицею з набитими мушкетами, і натовп розбігся. Нінграта взяли люди Тенги до своєї огорожі. Якби ці люди не боялись вашого приїзду, давно вже почалась би колотнеча. Мені шкода, що править ними Белараб, а не Тенга. Від Белараба ніхто не може добитись чогось певного. Мир! Мир! Ви ж знаєте, він тільки це й товче. І тому вчинки його безглузді. Мирний настрій може призвести до колотнечі, кінець кінцем він накладе головою. У всякому разі, Тенга ще не має досить сил, щоб розпочати щось проти нього, і Белараб, за моєю порадою, роззброїв усе селище. Люди його заходили в хати і силоміць забирали вогнепальну зброю та списи. Жінки лаялись, кричали й кляли їх, але ніхто не опирався. Дехто бачив, як кілька чоловік зі зброєю утекли в ліс. Затямте це, бо, певно, oprіч Белараба, у селищі є ще якась сила. Ця сила Тенги. Вона дедалі все зростає.

Одного ранку, днів чотири тому, я пішов до Тенги. Побачив його на березі; невеликою сокирою він тесав планку, а раб тримав парасольку над його головою. Тенга тепер має розвагу, роблячи човна. Побачивши мене, він кинув сокиру й одвів за руку в холодок. Він одверто признався, що послав двох добрих плавців поглянути на судно. Ці люди прохопилися човном в затоку і непомітно підійшли до шхуни (гадаю, ярдів на п'ятдесят). Що це за судно? Плавці розповіли, що на борту його аж три проводирі: один — з блискучим оком, другий — худий, у білому, а третій — без волосся на лиці і вбраний зовсім не так, як оті два. Може, то жінка? Не знаю, що й подумати. Хотів би краще, щоб ви були тут. Після довгої бесіди Тенга сказав: «Шість років тому я правив країною; голландці вигнали мене. Вони начебто віддали її моєму небожеві (щоб він сказився!). Я втік, бо вони мене вбили б. Я тут ніщо, та пам'ятаю все. Ці білі не втечуть: їх дуже мало. І мабуть, є чим пожитись. Я все віддав би моїм людям, які не кинули мене в лиху годину, бо я ж їх проводир, а батько мій був проводирем їхніх батьків». Я натякнув, що це погане діло. А він одмовив: «Мертві не скажуть». Тоді додав я, що плавці нетямущі і могли помилитись. Тенга помовчав, по-

тім сказав: «Еге ж, не треба нам чіпати їх, бо шкура їхня така ж, як і твоя, і вбивати їх теж не годиться, хоч, за наказом білих, ми часто вбиваємо людей однакової з нами шкіри й одної віри. Я обіцяв туану Лінгарду двадцять людей і прау, щоб звоювати Ваджо. Люди завзяті, а прау, поглянь на нього,— гарний і міцний». І мушу сказати, Томе, що прау й справді кращий за всі, які я досі бачив. Я натякнув, що ви платили йому за допомогу. «Я теж плачу,— всміхнувся він,— якщо даси мені кілька гвинтівок і трохи пороху. А здобич з цього корабля поділимо з тобою, і туан Лінгард ні про що не знає. Це буде так, невеличка розвага. У тебе ж сила гвинтівок і пороху». Він знає про зброю на «Еммі». Я відповів йому досить одверто, а він сказав, що має сорок чоловік, а я, щоб захищати «Емму»,— тільки дев'ять прихильників Гассіма; він міг би швидко перемогти. «І тоді,— докинув він,— я буду дужим, і всі тубільці підуть за мною». З дальшої розмови я зрозумів, що вони думають, ніби в дорозі спіткало вас велике лихо, тому ви більше не повернетесь сюди. Я враз збагнув, що стан наш досить прикрий, і зараз же вернувся на «Емму». Проте удавав, що не з'якався, лише усміхався й дякував Тензі. Він ледве не вдавився, жуючи свій бетель¹, і, хижо глянувши, пробурмотів: «Навіть ящірка дає час мусі помолитись».

ІХ

Далі лист докладно повідомляв про інтриги Тенги, нерішучі вчинки Белараба та про стан громадської думки. Він відзначав кожну найменшу подію з такою серйозністю й глибиною, що це підійшло б і для історії державної кризи. Тінь Йоргенсона справді вернулась до життя. Старий авантюрист розгледів і записав усі дрібниці, використовуючи свої очі для того, хто мав розплутувати цей клубок. Лінгард немовби жив увесь цей час у селищі і був дуже вдячний Йоргенсонові; але тому, що він спостерігав усе не день через день, а тільки читаючи від речення до речення, його надто вразила швидка зміна подій; іноді він дивувався й вигукував: «Що?» і, сердячись, повертався на кілька рядків або й на сторінку, щоб зрозуміти, про що йшла річ. Наприкінці він спохмурнів, збентежився і прочитав:

¹ Бетель — жуйка з пахучої рослини.

...«Я вже думав, що зможу підтримати спокій до вашого приїзду або до від'їзду цих білих на їх паршивій шхуні, як раптом з півночі прибув шериф¹ Даман, якраз в той день, коли його сподівались. Прибув він на двох великих прау. Обидва прау великі й озброєні. Люди його ввійшли в лагуну з численними прапорами, б'ючи в барабани й гонги; озброєні вояки стояли на палубі, розмахуючи мечами й вигукуючи войовничі слова. Це добра сила для вас, тільки Белараб, упертий чорт, враз не пустив до себе шерифа Дамана. Тоді Даман пішов до Тенги й довго пробув там. Од Тенги він подався на борт «Емми», і я зразу збагнув, до чого йдеться.

Він почав прохати в мене амуніцію та зброю, яку ви обіцяли; казав, що хоче негайно їхати у Ваджо, бо ви умовились, що він піде туди за кілька днів до вас. Я сказав, що вірю, але й не думаю давати йому пороху й мушкетів, доки не приїдете ви. Він також завів мову про вас і натякнув, що, може, ви ніколи вже не вернетесь. «Та не в цім річ,— мовив він,— бо є раджа Гассім, і пані Іммада, і ми будемо битися за них, хоч би не лишилося жодного білого на всім світі. Тільки, щоб битися, ми мусимо дещо мати». Потім він ніби зовсім забув про мене і говорив з Гассімом, а я сидів і слухав.

Іммада прохала дати йому зброю. Дівчина в нестямі, що може трапитись лихе, і тоді затримається експедиція у Ваджо. Вона до божевілля прагне відвоювати свою країну. Гассім, хоч стриманий, але занадто стурбований. Даман нічого не дістав од мене і того ж таки вечора, з наказу Белараба, відплив з лагуни, бо не мав пороху в своїх рушницях. Коли його прау минали «Емму», він гукнув, що ждатиме вас у затоці. Тенга дав йому одного з своїх плавців. Все це здається мені дуже дивним.

Тепер стережись! Прау крутяться між острівців: Даман одвідує Тенгу. Тенга звертався до мене, як щирий приятель, щоб вирвати для нього зброю й порох. Він дуже хоче її мати. Обидва вони якось обкрутили Белараба; він приходив до мене вчора ввечері і теж прохав видати зброю. Белараб дуже хоче, щоб вони швидше забирались геть. Він певен, що коли вони пограбують шхуну, то зразу й підуть собі звідси. Тепер він тільки цього й хоче. Іммада ходила до його жінок і пробула там аж дві ночі. Наймолодша жінка

¹ Ш е р и ф — на Сході нащадок Магомета, ватажок тубільців.

Белараба (він одружився з нею шість тижнів тому) тягне руку за Тенгу, бо думає, що й Белараб дістане свою частку, коли ділитимуть пограбоване. Вона забрала собі в голову, що на шхуні є самоцвіти й шовк. Тенга теж гризе Беларабові печінки, а жінки — ще більше; він не дасть собі ради і втік на площу до могили батька. Ці два дні він був у дорозі, поспішаючи, щоб стати табором у тій нездоровій місцевості. Коли він повернеться, неодмінно заслабне на пропасницю, і тоді вже з ним нічого не зробиш. Тенга часто палить вогнища: певно, сигналізує Даманові. Я з людьми Гассіма ходжу на берег і гашу їх. Це ризиковано і щохвилини може визвати колотнечу, бо люди Тенги дивляться на нас чортом. Не знаю, що буде далі. Гассім певний, як криця. Іммада дуже засмучена. Вони розкажуть вам подробиці, бо я не маю часу більше писати».

Останній аркушик випав з рук Лінгарда. Він з хвилину сидів нерухомо, дивлячись перед себе, потім вийшов на палубу.

— Ще не повернулися човни? — спитав він Шоу, що походжав на шканцях.

— Ні, сер, я теж хотів би, щоб вони вже прийшли. Я жду на них.

— Спустить передній ліхтар,— наказав Лінгард по-майськи.

— Ця робота не пасує порядній людині,— пробурчав Шоу і рушив до поруччя, похмуро дивлячись на море. А далі зауважив:

— На яхті, здається, зчинилась метушня. Я бачу багато ліхтарів, що миготять по палубі. Певно, якась біда? Як ви гадаєте, сер?

— Ні, це нічого,— відповів Лінгард піднесено. «Вона наважилась!» подумав він собі.

Він повернувся до каюти, відклав листа зі столу й висунув шухлядку. Там повно було патронів. Він зняв мушкет, набив його, а потім зарядив усі. Шомполи дзвеніли і стрибали. Йому здавалося, що робить він таке, у чому бере участь і ця жінка.

— Вона наважиться,— примовляв він.— Вона сидітиме в камбузі. Вона спатиме на моєму ліжку. Мені не сором за свій бриг. Клянусь небом, не сором! Триматимусь обережно і близько ніколи не підійду — я ж обіцяв. Нам тепер не треба більше говорити. Я ж зразу розповів їй усе. Більше нічого розповідати.

В гарячих грудях він відчув якийсь тягар, наче жили його налились оловом.

— Я витягну яхту. На це піде три, чотири дні... ні, мабуть, тиждень.

Він поклав, що за тиждень витягне. Уявив, що стрічатиме її щодня, доки яхта не попливе собі. Не буде нахабою, але ж він господар і власник брига. Отже, не буде ховатися на своєму судні, як гнаний пес.

«Мабуть, за десять днів шхуна буде готова. Я здійму з неї весь баласт. Здеру з неї.. навіть нижчі щогли, клянусь небом! Зроблю все гаразд... Другий тиждень піде на те, щоб приладнати все... і... будьте здорові. Мовби ніколи й не бачились! Прощайте назавжди. Батьківщина — для них, а не для мене. В іншому місці вона й не слухала б мене... А яка жінка! Я стисну їй руку. Так. Я візьму її за руку... якраз перед від'їздом. А чому й ні! На цьому бригу я господар... такий статечний, як і хтось... Клянусь небом! А може, й кращий за декого...»

Він почув, як Шоу кинувся на прову і гукнув:

— Що там таке? Човен?

«Мабуть, вернувся один з човнів,— подумав Лінгард.— Певно, везуть новини про Дамана. Я не боюсь, що він почне. Бо показав би їй, що б'юся так добре, як і керую бригам. Два прау. Лише два прау. Та хоч би й двадцять. Одсуну їх до моря, переверну й пройду над ними бригам. Тоді скажу їй: «Дивіться-но, відважна,— як це робиться!»

Йому полегшало, бо уявив собі, що опинивсь в самому вирі боротьби, й нараз відчув таку безсилість, як пір'їнка в бурю. Здригнувся. Руки повисали, а він стояв перед столом, впершись очима в одне місце, наче людина, вражена якоюсь звісткою.

Шоу біг, щоб зустріти бригову шлюпку, та наскочив на Картера, що швидко йшов на корму.

— Агов! Ви знову тут? — швидко спитав він, перетинаючи тому дорогу.

— Я прибув з яhti,— нетерпляче сказав Картер.

— А з якого ж іншого місця ви могли прибути? — сказав Шоу.— А що вам треба?

— Мені треба бачити вашого шкіпера.

— Не можна,— сердито заявив Шоу.— Він спить.

— Він жде на мене,— мовив Картер, тупнувши ногою.— Я маю розповісти йому, що трапилось.

— Не хвилюйтесь, юначе,— згорда кинув Шоу: — Він усе знає.

Вони враз змовкли. Картер не знав, що робити. А Шоу хоч і здивувався, але втішався з того ефекту, який справив на Картера.

— Хай мене чорт візьме, якщо я так не думав,— пробурмотів Картер і далі байдуже спитав: — Може, і ви все знаєте?

— А що ж ви думаєте? Я тут опудало, чи що? Хто ж, як не я, тут помічник?

— Та вже ж не хтось,— саркастично мовив Картер.— Щоб якимось жити, люди роблять іноді багато дурниць. А я подумав би, як слід, перш ніж зайняти вашу посаду.

— Га? Що ви там плещете? Моя посада? Ви ж не здатні до неї. Ви, яхтове помело, дурисвіт з мідними гудзиками.

— Що там таке? Вернувся наш човен? — спитав Лінгард.— Хай прийде до мене старший матрос.

— Це тільки звістка з яхти,— обережно почав Шоу.

— З яхти? Дістаньте швидше ліхтар! Спускайте трап!.. Світить же смолоскипи, м-р Шоу! Два засвітить. Побільше світла їх човнам!.. Стюарде! Де це стюард? Збудить його.

Босі ноги затупотіли навколо Картера. Заметушились тіні.

— Де ж смолоскипи? Де квартирмейстер? На варті? — гукнув Лінгард по-англійськи і по-малайськи.— Сюди ідіть, сюди! Кріпіть ракету! Вже? Готуйте котви для човнів. Побільше світла, м-р Шоу!

— Єсть, сер,— озвався Шоу, але й не поворухнувся.

— Це те, чого ми потребуємо,— прошепотів Картер, зітхнувши.— Дурисвіт! А як ви звете себе? — презирливо спитав він Шоу.

Червоне полум'я смолоскипів освітило Лінгарда з ніг до голови. Він стояв без бриля; лице його в хисткому світлі мало лютий і мінливий вираз.

«Про що він думає? — міркував Картер, вражений могутнім і диким виглядом цієї постаті.— Він якимось змінився з того часу, як я бачив його».

Його вразила ця зміна: чи не на гірше, часом... а проте... Лінгард кивнув йому з корми.

Картер підійшов і, не спиняючись, інформував його про все, що трапилось.

— М-с Треверс наказала мені зразу ж їхати до вас. Ви ж розумієте: вона схвильована,— вів далі Картер, вдивляючись йому в лице. Лінгард насупив брови.— Матроси дуже полякались. Вони бояться, що дикуни можуть залізти на борт яхти...

— Цілком можливо,— кинув Лінгард.

— Так, я певний цього,— вів далі Картер.— А в нас навіть кухонних ножів мало. Лише сигнальна гармата. Відважкі люди й ті злякались б.

— А може, тут якась помилка? — спитав Лінгард.

— Гадаєте, що джентльмени пожартували з нами? Матрос оповідав, що ждав на них хвилин із десять на призначеному місці, потім поїхав тихо вздовж коси, розшукуючи їх. Але побачив тільки стовбур дерева; з-за нього вискочив дикун, пожбурих палицю і втік. Матрос од'їхав і кричав: «Ви тут, сер?» Ніхто не відповів. Він чув лиш шелест кущів і якісь дивні звуки, немовби хтось шептався. Було страшенно темно. Гукнувши ще кілька разів, матрос злякався і потяг назад до яхти. Все зрозуміло... Тільки я не певен, чи ще живі вони. Звичайно, я не казав цього м-с Треверс. Ви теж мовчіть.

— Не думаю, щоб їх убили,— помалу мовив Лінгард, наче міркуючи про щось.

— Коли й ви так говорите, значить це правда,— одказав Картер.

— Що? — неуважно спитав Лінгард.— Пожбурили паюгу? Кинули списа!

— Так! — мовив Картер,— але я нічого не казав. Я тільки хочу знати, чи не шпурнули й на господаря такою штукою. Та, мабуть, ви значно більше знаєте про це.

Лінгард занурив пальці в бороду і глибоко замислився: стояв, схиливши голову, освітлений сліпучим полум'ям смолоскипів.

— Ви, певно, думаєте, що все це я зробив? — нараз спитав він, не підіймаючи голови.

Картер глянув на нього з цікавістю.

— Бачте, капітане, м-с Треверс сказала мені дещо про той човен, якого ви затримали. Як вона про це довідалась, один бог знає. Потім жалкувала, що сказала мені, хоч для мене це не було новою... Я ж мушу скласти два та два... А ракети?.. Я ж не сліпий. Краще б мені одкусити язика, ніж розповідати їй про нашу першу спірку. Та все це трапилось так несподівано... Тепер усе змінилось. Кожна

жінка злякалась би, а м-с Треверс відважніша за всіх мужчин на яхті. Інші опудала добре злякались; воно ж таки темно, і щось може трапитись таке, до чого вони не звикли. Але вона щось має на думці. Я не можу її зрозуміти! — Він змовк, знизав плечима. — Не більше, як вас, капітане!

— Так вас це непокоїть? — спитав Лінгард.

— Так, капітане. Хіба ж не дивно? Спиняють човни, викрадають джентльменів...

— Все ясно, як день, — захоплено гукнув Лінгард. — Я ж не можу кинути...

Він обірвав. А Картер ждав. Люди стояли тихо, тримаючи смолоскипи і одвернувшись від вогню; грайливий відблиск освітлював частину щогли, яка світилась у чорній темряві, наче колона. Кілька мотузів, збігаючи вгору, зникали в небі, а там вгорі блимотів блок, з якого звисала осяяна світлом рея. Небо над бригом було хмарне; вітер навіть не дихав.

— Кинути... — повторив Картер, неспокійно човгаючи ногами.

— Нікого, — закінчив Лінгард. — Я не можу кинути... Ясно, як день. Не можу!.. Ні! Ні! Нічого!

Він пильно дивився кудись у далечінь, і Картер, глянувши на нього, дещо зрозумів. «Це погано», прошепотів він майже всупереч свого неясного спочуття.

Він спантеличився й відчув якусь таємницю навколо. Ніколи не знавав він нічого такого, коли служив у старого Робертсона на «Ляїмуні», хоч і багато бачив, і сам брав участь у деяких таємних справах. Але такого йому ще не траплялося. Тут було щось таке невловиме, що дуже вражало його. Він був стривожений, наче на ці події війнуло чимсь магічним, а люди ці навмисно ускладняли мандрівку яхти, надаючи всьому якогось незрозумілого значення; проте все це відчувалось у словах, у рухах, у подіях, викликаючи неясну тривогу.

Він був не з тих, що довго риються в думках, до того ж і не мав часу. Тому й відповідав так на питання Лінгарда. Ні, він не сказав би, що м-с Треверс, як гадає Лінгард, чогось боїться. Вона, певно, щось має на думці. Так, так! Щось має. Хлопці перелякались. Чи будуть битися вони? Звичайно будуть, коли примусять, бояться вони чи ні. Він добре знав це з власного досвіду. Але хотів би мати щось краще за ганшпуг, щоб битися. Проте...

Картер замовк.

— Нащо вам треба, щоб ми билися? — несподівано спитав він. Лінгард здригнувся.

— Ні, ні, не треба,— відповів він,— я й не просив би вас про це.

— Важко збагнути, капітане, що ви хочете робити,— відказав Картер,— всього двадцять чотири години тому ви хотіли застрелити мене.

— Я тільки сказав, що швидше застрелю вас, ніж дозволю здіймати тривогу,— пояснив Лінгард.

— Одна ніч не схожа на другу,— промимрив Картер,— але як я можу знати? Мені здається, ви самі створюєте собі перешкоди.

— Добре, хай так,— мовив Лінгард, враз спохмурнівши.— А чи билися б ваші люди, якби я їх озброїв як слід?

— За вас чи за себе? — спитав Картер.

— За жінку,— гукнув Лінгард.— Ви забуваєте, що у вас на борту є жінка. За інших я зовсім не турбуюсь.

Картер замислився.

— Сьогодні не готові,— мовив він згодом.— Серед матросів є зо два таких, що зможуть, а решта зіб'ються до купи, як вівці. Ні, не сьогодні. Дайте їм час трохи отямитись, якщо ви хочете, щоб вони билися.

Він подав ці факти цілком правдиво, але не дуже-то довірливо, бо власне становище надзвичайно тривожило його. Він нічогоісінько не розумів, не знав, чи вірити, і проте мав якесь непереможне бажання допомогти цій людині. В усякому разі це треба було для них, а може, й з політичних міркувань, іноді ж все здавалось безглуздям, бо сам він непевний і безпорадний. Іноді сердився. В такі хвилини відчував у кишені рукоять пістоля. Він захопив цю зброю, коли м-с Треверс наказала йому їхати на бриг.

— Якщо він буде сперечатися зі мною, я стрельну в нього і тікатиму,— сказав він їй.

Він пригадав, як злякалась м-с Треверс. Розуміється, вона не звикла чути такі слова. Отже, даремно було слухати її. Раз обпечешся, то вдруге як слід бережешся. Він зовсім не бажає, щоб його знову захоплювали чи ображали.

— Я не дозволю йому схопити мене. Я вам, м-с Треверс, ще знадоблюся,— мовив він,— і обіцяю вам не бахкати з цієї штуки, доки він сам не зачепить мене.

Він виявив доволі мудрості й рішучості, щоб не поступатись перед нею, хоч її хвилювання на мить вразило його. Коли ж човен уже відпливав від яхти, вона гукнула:

— Ви не повинні стріляти! Ви не розумієте!

Її голос ледве долинув до нього в темряві і скидався на зойк в біді.

— Давай, хлопці, давай,— підігнав він матросів.

Він був досить розумний, рішучий і молодий і майже хотів, щоб «до того дійшло». Навіть звелів гребцям тримати лодку біля самісінької корми.

— Коли я стрибну в човен, зразу одштовхуйтеся і дайте ходу,— сказав він їм.

Зараз йому не дуже-то хотілося стріляти, та він рішуче тримав у думці свою чудову вигадку, тому спитав:

— Може, краще мені повернутись на яхту?

Не почувши відповіді, продовжив:

— М-с Треверс наказала мені переказати, що хоч там що, вона вам вірить. Здається, вона жде якоїсь відповіді.

— Вірять мені,—повторив Лінгард. Очі його зблищали.

З кожним хитанням смолоскипів гойдалися тіні на палубі, а постаті людей, що стовбичили навкруг, були зовсім непорушні, з темними обличчями й блискучими очима.

Картер крадькома засунув руку в бокову кишеню:

— Ну, капітане, нехай вона там вірить кому хоче, а я...

— Ви привезли мені листа? — спитав Лінгард, радісно ступнувши вперед.

Картер кинувся назад, тримаючись на певному віддаленні. Шоу пильнував його трохи осторонь; червоні щоки його тремтіли, круглі очі немов збирались вискочити, а рот роззявився, наче Шоу задихався від цікавості, здивування й обурення.

— Ні! Листа нема,— спокійно й тихо відповів Картер.

Лінгарда ніби розбудив постріл. Тяжка похмура темрява наче впала йому на лоб і швидко зникла, коли він знову став спокійним, погляд його ясним, а вигляд мав такий, що важко було повірити, яке приниження й тривогу зазнало його серце за цю хвилину. Він сумно посміхнувся:

— Гаразд, юначе, а тепер покажіть мені, що там у вас,— ніж чи пістоль?

— Пістоль,— відповів Картер.— Ви, капітане, дивуєтесь?

Він говорив нервово, бо каяття помалу закрадалось до нього в душу, немов приплив.

— Хто перший з нас почав? — Він витяг руку з кишені й підніс голос.— Ви маєте собі на думці щось таке, чого я ніяк не можу зрозуміти. Ви... ви не щирі.

Смолоскипи вгорі маяли рівно й тихо: і в цю хвилину глибокої нічної тиші тіні на палубі були так само непорушні, як і люди.

— Ви так гадаєте? — замислено спитав Лінгард.

Картер хитнув головою. Він сердився, що інцидент набував іншого напрямку, що в ньому зростало бажання піддатись цій людині.

— А проте м-с Треверс вірить мені,— продовжив Лінгард з тихим тріумфом, немовби виставляючи незаперечний аргумент.

— Так вона каже,— промимрив Картер,— хоч я її застерігав. Вона ж як дитина. Всі вони простодушні, як діти. І ви це знаєте. Я чув, що можуть зробити такі люди, як ви. Ви покидали б усіх нас через борт, якби це вам було на користь. Отак я думаю.

— І це все?

Картер злегка хитнув головою і глянув в інший бік. Замовкли. Лінгард глянув на бриг. Освітлена частина судна, оточена наметом ночі, біліла у хисткому блиску. Легкий вітрець війнував на нього. Повітря затремтіло, але мілини, загублені в пільмі, не виявляли жодних ознак життя.

Ця тиша тисла на Лінгарда. Світ його поривань і надій немов умер. Його бажання були якісь непевні в цій хижій темряві, що поглинала море, витягнутий берег і його віру в удачу. А тут ще звідкись взявся оцей юнак, що ладен був застрелити його за вигадане ним же віроломство. Приїхав, щоб застрелити! Це добре! Занадто він стомився, щоб сміятись, та й смуток краєв йому серце до болю. До того ж небезпека бути застреленим була реальна і надто дратувала його. В житті стільки суперечностей. Важко визначити, хто тобі ворог, а хто спільник. Так близько довелося йому зіткнутися з цією яхтою, що вона вся ніби влізла йому в груди.

«Застрелити мене! А він спритний на такі вибрики, щоб він скис. І все ж, я йому більше вірю, ніж тим людям на яхті», думав він і дивився на Картера, що кусав собі губи, дратуючись довгою мовчанкою. Коли вони знову загово-

рили, то вже були спокійні, ніби вийшли з душно́ї кімнати на свіже повітря; і коли Картер спускався в свій човен, він враз погодився здійснити наміри Лінгарда щодо команди з яхти. Картер майже цілком поклався на Лінгарда. Це була одна з тих недоладностей становища, яку доводилось приймати, хоч ніяк не можна було зрозуміти.

— Ну що, тепер я щирій? — спитав Лінгард.

— Мені здається, що так, — стримано погодився Картер, — у всякому разі я діятиму з вами в спілці.

— М-с Треверс теж звиряється на мене, — знову зауважив Лінгард.

— Клянуся лордом Гаррі! — гукнув Картер, виявляючи своє внутрішнє переконання. — А я застерігав її од вас. Ви характерник, капітане. Скажіть же, як це вам вдалося?

— Я висповідався їй.

— Ви? — гукнув Картер. — Коли? Як? Де?..

— Ви й так багато знаєте, — всміхнувся Лінгард. — Не гаймо часу. Я припливу слідом за вами.

Картер лиш тихо свиснув.

— Я вас обох не розумію, — сказав він, перелазячи за борт.

Шоу скористався слушним моментом і нерішуче почав:

— На хвильку, сер... — Говорив він голосно й уривчасто, розповідаючи, що він жонатий, має дітей і не терпить нічого незаконного. Світло грало на його огрядній постаті. Він кинув об палубу свого, схожого на гриб, бриля, бо не боявся говорити правду. Сиві вуса його стирчали гостро, погляд був неспокійний; він конвульсійно стискував своїми товстими, короткими руками живіт, махав ними і пояснив, що був старшим офіцером на англійських кораблях, мав незаплямовану честь і «досить добре знає своє діло». Він мирна людина і згоден, що можна ламати закон, коли це зачіпає якихось там негрів, чи що; «їх треба приструнчувати й навчати»; а тут білі джентльмени, леді, не кажучи вже про екіпаж.

Він ще ніколи не говорив так з начальством; враз вибухнули з нього його поміркованість, переконання, погляди, принципи, свідомість власної переваги, незадоволення, зібране за цілі роки супроти всіх поганих капітанів, з якими він працював.

Йому ніколи не траплялось такого випадку, щоб показати себе, і він як слід використав його. Одного з таких

капітанів він зараз держить на мотузочку й примусить добре танцювати... Цей Шоу був такий відважний, бо думав, що несподівано потрапив у пазури одчайдушного правопорушника.

Опріч відважності він мав ще надію на якусь користь з свого базікання.

«Може,— промайнуло йому в голові,— власники яhti почують, як я обстоюю їх. Це безперечно може здатися людині, що потребує скрізь підтримки. Власник яhti страшенно наляканий джентльмен... гроші йому ніщо».— Тому Шоу з запалом заявив, що він ні в якому разі не буде співучасником у цьому ділі. Ті, що ніколи не їздять на батьківщину,— бо, може, і немає куди їздити,— можуть робити, що хочуть. А він не може! Він має жінку, родину, маленький будиночок, куплений з великими труднощами. Він спокійно їздить регулярними рейсами до Англії й назад, а не вештається туди й сюди, товаришуючи з першим стрічним негром і ставлячи пастки на людей, кращих за нього.

Один з тих, що тримали смолоскипи, зітхнув і перемінив ногу.

Обидва малайці тримали смолоскипи так непорушно, що цей шелест так уразив, наче звалилась статуя. Глянувши вороже на винуватця, Шоу патякав далі — про судову тяганину, про слідство, про права підлеглих; потому він упевнено, з байдужістю мудреця натякнув на неприємності, що можуть статися.

— За цю справу дадуть п'ятнадцять років кожному,— сказав він,— а я маю хлопця, що навіть не знає ще свого батька. Добрий буде йому приклад, коли він підросте. Кожний спійманий разом з вами безневинно загине. Жінчине серце розірветься, якщо вона до того не помре з голоду. Будинок продадуть...

Він бачив таємничу беззаконність, родину свою в небезпеці, і голова йому ходила ходором. Найбільше бажав він, щоб його не чіпали, бо хотів, щоб усі поважали. Це було тільки моральне бажання, але в його тривозі природна грубість вискочила, як чорт із болота. Він викриє все чисто, він захистить цих людей, він присягається — хай знає увесь світ... І коли він змовк, щоб передихнути, все навколо стихло й мовчало. Від захоплення слова його, як полова, гнана вітром, мчали у темряву мілин. І в непорушному морці лише гулко розтялося, що «він умиває руки».

— А бриг? — спитав зненацька Лінгард.

Шоу спинився. На мить інстинктивно в ньому виявився моряк, від якого корабель вимагав свого.

— Бриг... бриг... на ньому все гаразд,— промимрив він, бо аж нічого не міг сказати проти брига — анічогісінько. Бриг — не той корабель, що на ньому він звик плавати, і не краще судно, яке він...— І враз затявшись, Шоу почав доводити, що його заманили на бриг, піддуривши хтозначим. Певно, він тоді був напідпитку. Еге ж! Якесь піратське судно! Це так само вірно, як те, що його ім'я Шоу.

Лінгард мовчки, навіть не зітхнувши, витримав зливу докорів.

Цей пришелепуватий, метушливий чоловік дуже допікав йому. Не було кінця й краю навалі дурнів, що сунулись до нього з усіх забутих кутків землі. Хіба ж можна розповісти щось такому дурневі? Нікому тут ти не розкажеш! Сліпими вони приїхали, сліпими й поїдуть. Він вирішив рятувати тих двох людей: тому передбачав, що йому, мабуть, треба буде на якийсь час поїхати з брига; і збирався лишити на ньому цього чоловіка. Лишити його!? Він, здається, наймав його сам, щоб виконати страховий закон, щоб було з ким хоч слово сказати, щоб був хтось під рукою. І хто б повірив, що існують такі дурні на поверхні моря! Довірити бриг цій людині!? Свій бриг!?

З того часу, як зайшло сонце, вітер, що зник десь в денну спеку, знову почав шугати понад мілинами. Чути було, як виринає він з півми, чути було його терплячий шепіт, його стримане зітхання; але нараз він рванув, бурхливо кинувся, немов переможно здобув десь далеко на півночі останню фортецю тиші. Полум'я з довгих держаків ринуло вниз синюватими струмками, наче розмаяні прапори; тіні на палубі несамовито штовхали одна одну, немов намагаючись утекти із загиблого корабля; темрява стрімголов накинута на бриг і гнітюче налягла на нього; люди стояли хитаючись, наче ось-ось попадають під руїнами чорного й мовчазного лиха. Неясні обриси брига, щогл, вантів немов тремтіли з жаху перед швидким кінцем, і враз темрява знову підскочила вгору, тіні вернулися на свої місця, люди з смуглявими й спокійними обличчями знову застигли на своїх місцях.

Раптом почулись тужливі голоси.

— Гей бриг! Спустить кінця!

Приїхав перший навантажений човен з яхти. Два матроси незграбно гребли спереду; посередині, на парусинових мішках з речами, сидів ще один матрос, цупко тримаючись обома руками і стискаючи мішки ногами. Ліхтар з корми освітлював у темряві кожну дрібницю, і цей човен, помалу підпливаючи до брига, мав якийсь мізерний вигляд. Худі пакунки, сповнюючи його, скидались на крадене, немовби викрали їх ці люди, схожі на заклятих. Картер стояв на офіцерському місці і саркастично посміхався.

— От і приїхали! — гукнув він Лінгарду:— Вийшло на ваше, капітане. Тому я вирішив за краще приїхати самому з цим першим вантажем...

— Обійдіть навколо. Бриг гойдає.

— Єсть. Ми подбаємо, щоб не побити брига. Ми справді загинули б, якби... Одводь-но, Джоне, одводь, старигане, якщо ти боїшся за свою солону шкуру. Люблю цього старого,— мовив він, ставши поруч Лінгарда і дивлячись на човен, якого швидко розвантажували білі й малайські матроси.— Люблю його, хоч він недовго на яхті. Його підхопили десь у дорозі. Гляньте на цього старого собаку: він наче вирізаний із корабельних ребер; німий, як риба, страшний, як лихо. Люблю таких людей. Усі інші жонаті, або збираються одружитися, або мусять одружитися, або жалкують, що не одружились. Кожен мужчина має спідницю на буксирі — хай мене грім поб'є! Більше того! За всі свої подорожі я ніколи не чув стільки базікань про жінок та дітей... Гей ви там, швидше вправляйтеся з манаттями!.. Мені не важко було зняти їх з яхти, бо ще ніколи вони не бачили, щоб викрадали джентльменів. Та що там казати, коли й мої думки поплутались, хоч я ж чимало бачив усяких див.

Його запал прорвався зливою слів.

— Дивіться,— казав він, показуючи на купу мішків і матраців.— Дивіться. Небораки спатимуть на м'якому і будуть марити про своє кубло. Дім! Подумайте, капітане! Ці хлопці не можуть залишити думки про дім. Ось це не схоже на нас із вами...

Лінгард поворухнувся.

— Я втік із дому, коли ще був малим. Мій старий батько був лоцманом у Трінті. Задля такої роботи не варто сидіти вдома. Мати часом пише, але батьки обходяться й без мене. Всього нас чотирнадцять — восьмеро ще дома. Нема чого боятись за стару Англію — не збезлюдіє вона —

хай умирають, кому треба... Ну от, капітане, годі вже грати в піжмурки, годі ховатися!

Лінгард запевнив, що він згоден. Потім спокійно й серйозно спитав Картера, чи ще й досі тримає він пістоль у своїй кишені.

— Нічого й думати про це,— швидко сказав юнак.— Згадайте, хто почав. Коли б застрелили, це ще нічого; ви ж драгували першим... Минула вже та ніч, і хай мене повісять, коли я знаю, нащо зняв із гвіздка ту стару річ. Більше я нічого не скажу, доки все не з'ясується. Добре?

Очевидячки, це трохи задовольнило Лінгарда. Він поволі схилив голову. Може, це й краще. Він довіряє своє життя юнацькій несвідомості. Він теж тримав у руках чуже життя; тримав життя та ще й чимало смертей, які завжди на терезах його сумління важили менше за пір'я. Він почував, що вони неминучі, бо тоді й сила його була б нічого не варта; а він не міг дозволити, щоб вона слабшала. Цього не можна допустити, бо інакше край. Єдине, що він міг зробити, це піти ще на один ризик. Його єдине непереможне бажання було вигнано, залишило своє місце там, де він чув завзятий голос його. Він бачив його, бачив себе, своє минуле і майбутнє, бачив усе таким мінливим і невиразним, наче ті обриси, що бачить їх на темному тлі ночі пильне око бурлаки.

Х

Коли Лінгард пішов до свого човна, щоб їхати слідом за Картером до яхти, Вазуб із щоглою й вітрилом на плечах спустився в човен поперед нього. Старий зграбно стрибнув на дно, щоб приладнати все для від'їзду свого господаря.

Цим малим човником Лінгард звик плавати по всіх мілинах. Для нього була спеціальна щогла й мале вітрило. У ньому могло сидіти лише двоє, і плавав він на мілинах у кілька дюймів завглибшки. У ньому Лінгард не залежав од екіпажу: коли вщухав вітер, можна було переїздити мілини на парі весел. Коли ж Лінгард хотів висісти на берег, то тяг його за собою на мотузі, як часом дитина тягне цяцькового човника. Коли ж бриг заякорювався серед мілин, Лінгард їздив човном у лагуну. Одного разу, коли раптом знялася буря, він узяв човника на голову і побрів з ним до похилої коси; два дні відпочивав там на піску,

а кругом нього несамовито лютувало мілке море; за три милі звідтіля видно було бриг, що виринав і зникав у тумані, то схиляючи свої високі щогли, то торкаючись ними тужливого, повного сліз, сірого неба.

Коли Лінгард із засуканими рукавами в'їздив у лагуну, Йоргенсон, який оберігав вхід у затоку, сповіщений гарматним пострілом з моря, знав, що то бриг прибув до «Берега Притулку». Він шепотів тоді сам собі: «Це Том їде в своїй шкаралупці». І справді, човник формою своєю так само, як і кольором своїх темних шальовок, скидався на половинку горіхової шкаралупи. Плечі й голова людини високо маячили над його бортами; хоч Лінгард і був тяжкий, а проте човен сміливо стрибав на високі хвилі, легко ковзався вниз або перелітав через них. Його міцні форми викликали довір'я й нагадували гірського поні, що везе тяжкими урвищами верхівця, багато більшого за себе.

Вазуб повитирав банки, приладнав щоглу й вітрило, заклав кочети. Лінгард дивився на худі плечі свого слуги, освітлені неповним, але яскравим світлом. Вазуб завжди старався для свого господаря. Приладнавши все, старий малаець підвів голову й прошепотів щось поштиве; його зморщене обличчя з півдюжиною цупких, як дріт, волосинок, звислих над кутками губ, мало вираз стомленого задоволення; трохи косі очі обережно глянули на нього з якимось натяком. Лінгард, ступаючи в човен, зрозумів натяк і прошептав:

— Небезпечний тепер час.

Він сів і взявся за весла. Вазуб тримав човен, сподіваючись на дальшу ширість. Він служив на бригу вже п'ять років. Лінгард пам'ятав це дуже добре. Ця постать була інтимно зв'язана з життям брига і його власним, щоразу появляючись мовчазно, щохвилини ждучи наказів. Він виявляв сліпу віру в силу хазяїна й цілком корився його волі.

— Нам треба відваги й вірності,— продовжив Лінгард.

— Люди знають мене,— швидко сказав старий.— Ось, туане, дивись, я вже налив свіжої води в барильце.

— Я тебе знаю,— мовив Лінгард.

— Ти добре знаєш вітер і море,— гукнув серанг.— Вони скоряться сильному, клянусь аллахом! Я не раз ходив на прощу і в багатьох місцях чув слово мудрості. Кажу тобі, туане: сила в тому, щоб розуміти суть живого й мертвого. Чи довго будеш ти в дорозі?

— Я скоро повернуся разом з іншими білими. Це тільки початок, Вазубе! Даман, собачий син, полонив двох білих.

— Ой-йой-йой! Як це тяжко! Не слід зраджувати друга, щоб не прийшла скажена помста. Іланунський проводир і не може бути іншим — він тиран. Мої старі очі бачили багато різних див, але не бачили, щоб тигр міняв свої смуги. Тигр не міниться. Така мудрість малайців. Але мудрість білих туанів безмежна. Вони думають, що тигр може...— Він не докінчив і діловито промовив: — Стерно зовсім справне, лежить під останньою банкою на кормі. Якщо ти, туане, схочеш наставити вітрило, візьмеш його. Вітер не вдухне до сходу сонця.— Знову голос його змінився, немовби дві душі керували його тілом.— Ні, тільки вбивши тигра, можна без остраху лічити його смуги.

Він підійняв сухий жовтий палець, а з його горлянки лунали сумні звуки, наче харчання.

— Даман має багато волоцюг,— сказав Лінгард.

— Ні, туане, вони йдуть за своїм ватажком, як і ми йдемо за тобою. Так має бути.

Лінгард замислився.

— Отож, мої люди підуть за мною,— сказав він.

— Вони тупі, як вівці,— пояснив Вазуб із почуттям своєї переваги.— Дехто з них, нещодавно взятий, розуміє не більше дикунів. Та от, хоч би Салі, дурний син моєї сестри, призначений до стерна з твоєї великої ласки. Безглуздість його надзвичайна, а очі добрі, може, такі, як і мої, що через молитви та покуту уміють бачити в п'ятні.

Лінгард тихо засміявся й уважно глянув на серанга. Матрос над ними нахилив убік свій смолоскип, і дрібний дощик іскор посипався униз і зник, торкнувшись води.

— Так ти можеш бачити в темряві, дійсно можеш? Добре, тоді дивися і скажи. Чи битись, чи не битись? Зброя чи слова? Яке безглуздя краще? Ну, кажи ж, що ти там бачиш?

— Темно, темно,— шепотів з острахом Вазуб.— Ці ночі...— Він похитав головою: — Дивись, течія повернулась. Так, туане, течія повернулась.

Лінгард глянув униз, де видно було, як повз борт бігла вода, збиваючи смуги піни, що проходили крізь освітлене з корми коло. Іскрились бульбочки; темні смуги з'являлись і зникали за кормою, без бризок, без хлюпання, без дзюрчання. Нестримна лагідність течії вабила очі, причаровува-

ла їх до себе, зрадливо збуджуючи тривогу за щось безповоротно втрачене. Морський відплив, проходячи крізь самотній блиск полум'я, нагадував вічний відплив часу; і коли Лінгард глянув угору, він усе ще бачив цей безгомінний потік води, що так збентежив його. З хвилину пляма світла, загублена у чорній темряві, бриг, човен, схований берег мілини, намет із темряви — все те, що можна й не можна бачити, здавалось, рівно сунулось через безмежну темну просторинь. З великою напругою він враз спинив усе в своїй уяві; і тільки піна й бульбочки безперестану бігли, не скоряючись йому.

— Серанг, ти кажеш, течія звернула? Чи це?.. Може, і так, може, й так, — закінчив він, шепочучи щось сам собі.

— Так, повернулась. Хіба ти, туане не бачиш цього на власні очі? — спитав Вазуб з тривогою й уважністю. — Дивись. Гадаю, що прау, йдучи з південних островів, скерований тямущою рукою, легко і тихо підійде до прови брига, як безтілесний привид.

— Невже підійде? — спитав Лінгард.

— Даман хитрий, а ілануни — хижі. Що їм ніч? Вони сміливі: адже зросли серед бойовищ. І їхні ватажки вестимуть їх, а ти, туане, покидаєш нас...

— То ти не хочеш, щоб я їхав? — звернувся Лінгард. Якийсь час Вазуб уважно прислухався до нічної тиші.

— Як можемо ми битися без тебе? — почав він знову. — Віра в перемогу родить відвагу. А що б робили бідні хлопці, рибальські та селянські діти, що тільки-но прийшли на бриг і нетямущі зовсім! Всі вони вірять у твою силу, в твою могутність... А ці білі, що раптом прибули, хіба ж вони замінять тебе? Вони тут, як риба на сковороді... А хто ж подасть звістку, хто (все може бути!) привезе тіло твоє? Чи ти сам їдеш, туане?

— Битися не треба. Це було б нещастям, — підкреслив Лінгард. — Є кров, що її не треба лити.

— Слухай, туане! — палко сказав Вазуб. — Вода пішла тепер туди. — Він показав. — А через певний час завернеться назад. І коли б навіть між цим припливом та відпливом пролити кров людську з усього світу, море не підійнялось би й на ніготь з мого пальця.

— А світ змінився б. Ти, серанг, цього не розумієш. Оддай кінці¹.

¹ Віддати кінці — відпустити, відштовхнути судно або човна.

— Єсть,— сказав малаєць, і обличчя його збайдужіло.— Туан краще знає, коли треба їхати, а смерть часом відступає перед твердою ногою, як налякана гадюка. Туан узяв би, може, й слугу свого, що йшов би поруч і спокійно стежив. Так. Спокійно й швидко... може, й зі зброєю,— я ж знаю, як битися.

Лінгард глянув на зморшкувате обличчя, зазирнув у старі пильні очі. Вони дивно блищали. Зігнута, похилена постань виявляла напругу й готовність. Ні, допомога була марна... Темрява, надто нечутна, щоб її перемагати, занадто густа, щоб око могло пронизати її; а проте щось у цих словах, хоч і марне було, вабило його, нищило пригнічення, розбивало смуток. Він на мить почув гордість і радість у своєму серці. Його нерозважне й несвідоме серце, що стискувалось раніш загрозами невдачі, тепер заспокоїлось і билось вільно, з почуттям благородної вдячності. В невиразних загрозливих почуттях відданість цієї людини була для нього ясним світлом, як полум'я смолоскипа, що звивалось високо в темряву. Безперечно, Вазубова відданість була велика, але марна, занадто мала, далека, самотня. Він не розгонив німої п'їтьми, що спустилась на долю його господаря й не давав очам його бачити діло рук своїх. Смуток поразки оповив світ.

— А що б ти міг зробити, Вазубе? — спитався.

— Я гукнув би: стережись, туане!

— А для чого ж тобі мої чарівні слова? Вони ж одвертають небезпеку? Нащо вони? Але ти, мабуть, однаково помер би. Віроломність теж великі чари, як ти колись казав.

— Так це правда! Смерть могла б прийти до твого слуги. Але я, Вазуб, син вільної людини, прибічник раджив, утікач, раб, пілігрим, норець за перлами, серанг на кораблях білих людей — я мав аж надто багато господарів. Занадто багато. Але ти — останній.— Помовчавши, він сказав майже байдужим голосом: — Якщо ти їдеш, туане, то дозволь і мені їхати з тобою.

Якийсь час Лінгард мовчав.

— Нема потреби,— мовив він.— Нема потреби, серанг. І одним життям досить заплатити за людське безглуздя, а ти ж маєш домівку.

— Я маю дві, туане, але давно вже не сидів на сходах свого дому і не балакав про всячину з сусідами. Так. Маю

дві: одну у...— Лінгард посміхнувся,— туане, дозволь же мені їхати з тобою, туане.

— Ні. Ти сказав, серанг, що я самотній, і це правда, я поїду сам в цю темну ніч. Та спершу мушу привезти сюди всіх білих. Віддай!

— Єсть, туане! Стережись!

Тіло Вазуба нахилилось над морем з простягнутими руками. Лінгард схопив весла й швидко рушив од брига; він ясно бачив на освітленій кормі кремезного Шоу, схиленого на гакаборт, похмурого й сердитого, людей зі смолоскипами, рівних і напружених, голови над бильцями, очі, що пильно дивилися йому вслід. Прова брига була оповита темним і похмурим туманом — мішанина пільми зі світлом; рівні щогли, освітлені знизу, зникали вгорі, немов розриваючи своїми клотами¹ тяжку масу густої пари. Бриг був напрочуд гарний. Очі Лінгарда закохано дивилися на спокійний бриг, що ніби висів у повітрі, як чарівне судно, між невидимим небом та незримим морем, оточений хистким сяйвом. Лінгард одвернувся, бо йому було боляче дивитися на нього в цю хвилину розлуки. Тільки його човник виїхав за межі світла, як він побачив на заході в чорній пільмі блідий ліхтарик на кормі яхти, схожий на зірку: недосягну, без краю далеку, зовсім з іншого світу.

¹ К л о т — вершечок щогли.

Дар
мілин

I

Лінгард повіз м-с Треверс із яхти своїм малим човном. З того часу, як заметушились і почали навантажувати майно, і до того, коли останній матрос зійшов зі шхуни, Лінгард, високий і мовчазний, стояв поруч м-с Треверс. Тільки тоді, як мурмотливі й тривожні голоси матросів у човнах позамовкали, загубившись в далечині, залунав у тиші його поважний голос:

— Ідіть за мною.

Вона пішла, їхні кроки дзвінко й гучно лунали на порожній палубі. Біля трапу він повернувся й промовив тихо:

— Обережно.

Увійшов у човен і тримав його. Йому здалося, що м-с Треверс налякалась темряви. Вона раптом відчула, як він твердо взяв її руку.— Я держу вас,— мовив. Вона ступнула вперед, зовсім звіряючись на нього, і, зздихана, враз опинилась на задній банці. Вона почула легке хлюпання, і невиразні борти спустілої яхти враз потанули в півтімі.

Грїб він, сидючи перед нею, загорнутою в кереву з відлогою. Над її головою, перед його очима поволі вмирало

світло ліхтаря на кормі покинутого судна. Коли воно, заблимавши, згасло. Лінгард уже не побачив ніяких обрисів загрузлої яхти. Вона зникла назавжди, як сон; і події останніх двадцяти чотирьох годин теж наче зникли разом із цим сном. Постать, загорнута в керую, теж була частиною цього сну. Вона не говорила, не ворушилась: вона скоро зникне. Лінгард намагався пригадати риси обличчя м-с Треверс, що сиділа в човні за два кроки від нього. Йому здавалось, що він вивіз із цієї зниклої шхуни не жінку, а згадку — болісну згадку про людину, якої більше не побачить.

З кожним ударом коротких весел м-с Треверс почувала, як човен разом з нею лине вперед. Лінгард, щоб не втратити напрямку, часто оглядався.

— На бригу ви будете в безпеці,— мовив він. Вона мовчала. Сон! Сон! Він сильно відхилився назад. Вода голосно хлюпнулась біля прови. Червонувате полум'я смолоскипів освітлювало під відлогою лице м-с Треверс. Сон мав бліде лице, а спогад — жваві очі.

— Я мав сам приїхати по вас,— промовив він.

— Я сподівалась цього,— були перші її слова, що він почув з тої хвилини, як вони втретє зустрілись.

— А я ж поклявся (і перед вами теж), що я ніколи більше не ступну на борт вашого судна.

— Це добре, що ви...— почала вона.

— Я зовсім забув про це,— сказав він щиро.

— Я цього й сподівалась,— повторила м-с Треверс. Він тричі швидко гребнув і тихо спитав:

— А чого ви ще сподіваєтесь?

— Усього,— відповіла вона. Лінгард якраз обминав бригову корму і озирнувся назад. Потім повернувся до неї.

— І ви вірите мені! — гукнув він.

— Хочу вам вірити,— перебила вона,— бо...

Над ними пролунали малайські слова: «Капітан їде». Ці чужі слова спинили м-с Треверс, і вона замовкла. Лінгард поклав весла, й вони підійшли до високого борту брига. Чорне уважне лице нахилилось зовсім близько до неї, чорні пальці ухопились за борт човна.

— Стережіться,— сказав Лінгард, але тепер, при світлі, він не запропонував їй своєї допомоги. Вона зійшла сама, а він за нею.

На шканцях було повно людей двох різних рас. Лінгард і м-с Треверс швидко пройшли палубою крізь групи ма-

тросів. Лінгард розчинив їй двері каюти, а сам лишився на палубі розпитати про свої човни. Вони вернулися, коли він був на яхті, і два матроси, що їм Лінгард доручив про все розвідатись, прийшли до нього з рапортами. Човен, посланий на північ, не бачив нічого. Човен, справлений розвідати, що робиться на південних мілинах та острівцях, підійшов до прау шерифа Дамана.

Матрос оповів, що на березі горіло кілька вогнищ і команда з прау розташувалась табором на піщаній косі. Вони варили вечерю. Матроси були від них так близько, що чути було голоси. Біля води, на пагоркові, стояв вартовий; вони вгадали це, бо він перегукувався з вояками, що сиділи біля вогнищ. Лінгард спитав, як же вони підійшли так близько, що їх ніхто не помітив.— Ніч сховала нас,— відповів матрос тихо і мурмотливо. Він нічого не взнав про якихось там білих людей, що були в Дамановому таборі. Та й чого б їм там бути? Раджа Гассім і леді, його сестра, несподівано з'явилися близько його в своєму маленькому човні. Раджа Гассім пошепки наказав йому зразу ж вернутися на бриг і розповісти туанові, що бачив. Раджа Гассім сказав також, що сам він скоро повернеться на бриг з багатьма новинами. Він послухався, бо раджа особа авторитетна, і ми всі знаємо що йому добре відомі туанові наміри.

— Годі! — гукнув зненацька Лінгард.

Матрос на мить глянув на нього й пішов собі, не кажучи ні слова. Лінгард роздратовано глянув йому вслід. Нова сила прийшла в світ, заволоділа людським словом, надаючи йому злої іронії. Слова, сказані про того, хто «добре знає його наміри», стривожили й схвилювали його. Він побачив, що й сам не має певності щодо своїх намірів і навіть не зможе повернути її. Нова сила накинута не тільки на ті слова, що чув, але й на події, що насунулись на нього, на людей навколо нього, на думки, що керували ним, на всі його почуття. Усі вони лишались тим, що й були — поверхнею життя, відкритою для сонця, по якій протоптувала собі стежку звільнена воля. Учора їх легко було розрізнити, перемогти й зневажити, але тепер інша сила прийшла у світ, кинула все в непевний морок незрозумілої темної мети.

II

Опам'ятавшись, Лінгард тихо здригнувся й наказав загасити на бригу всі вогні. Тепер команду з яхти перевезено, і краще, щоб було темно. Він наказав це інстинктивно; зробити так треба було через особливе становище. Його думки були в каюті, де чекала жінка. Він провів рукою по очах, немов збираючись із силою перед великим змаганням. Навколо нього було чути шепіт білих матросів, яких ранком він так щиро хотів урятувати. Тепер вони ось тут, під його захистом, але той випадок, невдача, прокляте безглуздя розбили його плани. Він мусив іти й говорити з м-с Треверс. Ця думка лякала його. Він був не з тих, що вміють говорити. Виявляти свою думку йому було дуже тяжко, бо це вимагало величезного зусилля.— Я мушу з нею говорити,— шептав він сам до себе, немовби сподіваючись на перемогу. Він не покладався ні на себе, ні на неї; він не був певний нічого й нікого; зате він був певний, що йому хочеться подивитися на неї.

Коли він повернувся, щоб іти в каюту, обидва смолоскипи разом згасли, і чорне склепіння ночі, що полум'ям одсувалось від брига, враз накинuloся на нього й заховало палубу в темряві. Шепіт чужих голосів перемінився на голосніший гомін.

«Агов! Нічогісінько не видно! Слухайте, що далі буде! — наполягав голос.— Я хочу знати, що далі буде!»

Лінгард дуже хотів одчинити двері, але затримався й чекав, немов, відповідаючи, хтось натякне, що йому робити.

— Чого ж тобі треба? Ти дякуй долі й за це! — мовив один.

— Добре на цю ніч,— почав другий.

— Так чого ж дратуватись?— умовляв перший розважно.

— Я цього не певний, другий помічник каже...

— А, що він там каже. Сподіваймося, що власник цього брига витягне нас. Господарева дружина поговорить з ним. Гроші можуть багато дечого зробити.

Обидва голоси наблизились до Лінгарда, й розмова по-виразнішала.

— А якщо дикуни пустять на яхту червоного півня, їм же ніхто не перешкодить?

— І нехай палять. Цей бриг такий добрячий, ми змо-

жемо виїхати ним звідси. Гармати є і все, що треба. Додому дістанемось щасливо. Що ти скажеш, Джоне?

— Нічого не скажу, бо ні про що не клопочуся,— мовив третій голос спокійно й тихо.

— Значить, тобі байдуже, чи спуститися на дно, чи їхати додому? Ну, кажи!

— Хоч і на дно,— спокійно кинув тихий голос,— чи так, чи ні, однаково усім іти на дно. Нічого не поробиш.

— Ой! Ти б і блазня засмутив. Що скаже моя місіс, якщо я не вернусь до неї?

— Знайде собі другого чоловіка, завжди знайдеться чимало дурнів.

Коли всі змовкли, хтось спокійно й весело засміявся. Лінгард мовчки слухав, тримаючись за клямку. Хтось оддалік незадоволено пробурмотів:

— От ненавиджу, коли мене вночі перетягають на борт чужого корабля. Ніяк не розберу, де вони тут тримають прісну воду. Нічого не узнаєш у тих дурних негрів. Нас тут, певно, мають за худобу. Один бог знає, скільки ми ще пробудемо на цих блискучих шканцях.

Тоді знову ближче до Лінгарда перший голос тихо й стримано продовжив:

— Хіба не дивно, що цей бриг раптом звернув сюди? А цей шкіпер на ньому? Що воно за чорт?

— О, це з тих шкіперів, що вештаються скрізь. Певно бриг його власний. Він їздить і вишукує, чи нема чого підчепити чесно чи нечесно. Мій швагер служив у цих морях і розповідав мені про всякі страхиття, що трапляються в цих диких місцях. Хоч, може, й брехав. Військові моряки страшенні химерники й іноді вигадують таке, що й купи не держиться. О боже! Та що мені цей шкіпер! Хай робить він, що схоче, і не сушіть собі за нього голови. Якщо ми звідси вилізем, то вже не бачити нам його більше.

— А чи годен він допомогти господареві? — знову спитав перший.— Чи зможе? От ми, то вже певна річ нічого не допоможемо. Господар, може, лежить десь вбитий, хіба ж ми знаємо. Кажуть, ці дикуни зразу вбивають. Мені шкода господаря більше ніж кого.

— Так, так,— прошепотів другий.— Він, бідолашний, може, й не готовий до смерті.— Лінгард почув глибоке зітхання.— Якщо можна ще допомогти йому, то дружина його з цим шкіпером щось таке зробить. Може, бог дасть, він допоможе їй.

Лінгард розчахнув двері каюти, увійшов і, грюкнувши ними, зачинив.

— З божою допомогою я до ваших послуг,— мовив він, з хвилину постоявши й дивлячись на м-с Треверс. Висяча лампа освітлювала каюту яскравим світлом. М-с Треверс одкинула назад свою відлогу. Світло осявало невеличку каюту й оповивало м-с Треверс з такою силою, немов було частиною її істоти. І тіні не було на її обличчі; яскраво освітлене, непроникливе, немовби замкнене було воно.

Лінгард захоплено й несвідомо дивився на це привиддя, таке дивовижне, наче заблукане в його життя з-за меж буття. Неможливо було відгадати її думки, дізнатися про її почуття, зрозуміти її горе або радість. Але вона знала все, що було в нього на серці. Він сам раптом розповів їй усе; наважився на це, ідучи до неї в темряві, підтримуваний безглуздою надією, чудним довір'ям, оповитий розпукою. Він сказав їй таке, чого нікому в світі не говорив; хіба часом самому собі признавався, але без слів. Він говорив їй, а вона мовчки слухала. Вона слухала, перехилившись через бильця, доки її подих не торкнувся його лоба. Він згадав це і на мить відчув гордості і невимовний смуток і тяжко сказав:

— Ви чули, що я сказав? Я тут.

— Ви ждете, щоб я щось казала? — спитала вона. — Це потрібно? Це можливо?

— Ні,— відповів.— Уже все сказано. Я знаю, чого ви сподіваєтесь від мене. Усього.

— Усього,— мовила вона помовчавши і трохи тихше додала:— і це найменше.

Він глибоко замислився.

— Страшенно,— міркував він напівголосно,— прикрий мені цей чоловік.— Вона схилилась трохи вперед.

— Згадайте, що вони невинні,— почала вона.

— Я теж невинний. І хіба є хто в світі винний? Чи зустрічали ви винного чоловіка або жінку? Але однаково всі вони мають свою долю.

— Я маю надію на ваше шляхетне відношення,— сказала вона.

— До вас?

— Так, до мене, до мене самої.

— До вас самої! Ви ж усе знаєте! — Голос його упав.

— Ви хочете щастя тільки собі.

Вона нетерпляче поворухнулась і стисла свою руку, що лежала на столі.

— Я хочу повернути свого чоловіка,— гостро промовила вона.

— Так, так. Це я й хотів сказати. Якраз це,— якимось дивно лагідно погодився він.

Вона допитливо глянула на нього. Його велика простота вражала. Вона помалу відчула, що його дужа постать захоплювала її. Він не був звичайною людиною. Чим завгодно, тільки не звичайною людиною. Чари беззаконного життя оточували його, як небо оточувало море по всьому обр'ю. Він був дуже самотній, небезпечний і романтичний. В ньому був злочин, самозабуття, ніжність, відданість і божевільна вірність своїй ідеї. Вона знову подумала, що з усіх людей на світі його вона справді знала найкраще, а проте не могла б передбачити, що він скаже або зробить за хвилину. Вона виразно сказала:

— Ви дали мені довір'я ваше. А тепер я хочу, щоб ви дали мені цих двох людей, життя двох людей, яких ви не знаєте й завтра ж забудете. Це можна зробити. Це треба зробити. Ви не можете відмовити мені.— Вона ждала.

— Чому я не можу відмовити? — прошепотів він похмуро, не зводячи з неї очей.

— Ви ще питаєте? — шепнула вона.

Він мовчав, бо не мав слів.

— Ви ще питаєте!.. О! — голосно сказала вона.— Хіба не бачите, що нема королівства, яке я могла б звоювати?

III

Легка зміна обличчя показала, що Лінгард відчув її жагучий крик, цей перебіжний вияв сердечного страждання. Він навіть дух затаїв. Вона ж ясно зрозуміла страшенну трудність свого становища, що було небезпечне не стільки від подій, як від примхливих почуттів. Часом це видавалось їй казковим, а не справжнім; вона вважала себе жінкою з балади, що невпинно благає змилосердитись над невинними бранцями. Урятувати життя м-ра Треверса й д'Алькасера було її обов'язком. Це було потрібно. І проте вона повинна була уявляти собі люту й страшну смерть, щоб відчутти до них жаль, на який вони заслуговували. Але тільки коли вона дивилась на Лінгарда, серце її стискалось від надзви-

чайного жалю. Ті два були жалюгідні, а цей, жертва своїх власних поривань, видавався трагічним, чарівним і злочинним. Лінгард підвів голову. За дверима почувся шепіт, і до каюти ввійшов Гасім, а за ним Іммада.

М-с Треверс глянула на Лінгарда, бо з усіх облич у каюті тільки його лице було їй зрозуміле. Гасім зразу ж заговорив і, коли він скінчив, усі мовчали, а Іммада глибоко зітхнула. Тоді Лінгард глянув на м-с Треверс і сказав:

— Джентльмени живі. Раджа Гасім бачив їх годин зо дві тому, і дівчина бачила їх. Вони живі. А тепер...

Він замовк. М-с Треверс, спершись на лікоть, закрила рукою очі від блиску яскравої лампи.

— Ви повинні ненавидіти нас,— прошепотіла вона.

— Ненавидіти вас,— повторив він, як їй здалося, з відтінню зневаги в голосі.— Ні, я ненавиджу себе самого.

— Чому ж себе? — спитала вона тихо.

— Бо не розумію себе,— відповів він.— Бо не знаю, що зо мною трапилось з того часу... З того ранку. Я тоді розсердився... більш нічого, тільки розсердився...

— А тепер? — прошепотіла вона.

— Я нещасний,— мовив він.

Змовкли. М-с Треверс одразу зрозуміла, що ця людина зайшла в непроникливі глибини почуття; раптом він так ударив кулаком об стіл, що тяжкі мушкети аж застрибали.

М-с Треверс почула, як Гасім палко сказав кілька слів, а Іммада тяжко застогнала.

— Я вірила вам раніш, ніж ви... раніш, ніж ви звірились на мене,— почала вона.— Ви бачили це самі! Хіба не бачили?

Лінгард пильно глянув на неї.

— Ви не перша вірите мені,— сказав він.

Гасім, спершись спиною на зачинені двері, пильно стежив за Лінгардом, а Іммада своїми темними й сумними очима дивилась в обличчя білої жінки. М-с Треверс відчула, що розпочала з ними боротьбу, розпочала змагання, щоб заволодіти силою й відданістю цієї людини. Коли вона звела очі на Лінгарда, то побачила на його обличчі не байдужість, не захват, не безжальність мрійника, а цілковите забуття. Він наче зачарувався якимсь глибоким і надзвичайним враженням. І враз серед свого заклик до його великодушності, посеред фрази м-с Треверс затнулась, побачивши, як він на неї дивиться.

— Не дивись, не дивись так на цю жінку! — змолилася Іммада.

— О, владарю, одвернись...— Гассім оповив дівчину за шию рукою. Голос її спав.

— О, владарю, дивись на нас! — Гассім притяг Іммаду до себе й затулив їй рота рукою. Вона трохи пручалась, як спіймана пташка, та, скорившись, сховала лице на плечі брата й тихо ридала.

— Що вони вам кажуть? — тихо й з бодем спитала м-с Треверс.— Що можуть вони говорити? Тяжко думати, що їхні слова, незрозумілі мені, доходять просто до вашого серця...

— Одвернись від цієї жінки,— прошепотів Лінгард, не поворухнувшись.

М-с Треверс зітхнула.

— Дуже прикро думати, що мене (а я ж хочу зворушити вас) ви менше розумієте, ніж їх. А проте я ж говорю мовою вашого дитинства, мовою тієї людини, що може сподіватися допомоги тільки від вашої шляхетності.

Він похитав головою. Вона з хвилину тривожно дивилась на нього.

— А може, від ваших спогадів,— мовила і здивувалась виразу глибокого смутку, що оповив йому лице.

— Ви хочете знати, що я пам'ятаю? — мовив він.— Хочете знати? — Вона слухала, трохи розтуливши губи.— Я скажу вам: злидні, тяжку працю й смерть... все ж ви не розумієте. Ми не розумієм одне одного.

М-с Треверс спустила вії.

— Що можу я сказати вам? — одмовила вона.— Що можу я зробити? Я ж не можу відступити. Подумайте! Серед ваших спогадів повинно бути якесь лице, якийсь голос, якесь ім'я, коли нема нічого більшого. Не можу я повірити, що не лишилось нічого опріч смутку.

— Смутку нема,— прошепотів він.

— О, брате, моє серце крається від страху,— прошепотіла Іммада. Лінгард швидко повернувся на її шепіт.

— Значить їх треба врятувати! — голосно сказала м-с Треверс.— О, я знала...

— Стримай свій страх і терпи,— швидко промовив Гассім до сестри.

— Їх треба врятувати. Ви це сказали? — враз голосно промовив Лінгард. Він був як плавець, що з нелюдською напругою намагається добутись до берега і враз почуває,

що його тягне назад у море. Він попливе за цією таємничою течією; він плистиме швидко й побачить здійснення кінця, блаженного й щасливого.

До цього екзальтованого настрою, що завжди якось незрозуміло опановував його перед перемогою, домішувалась твердість наміру. Він не міг пожертвувати своїми намірами, мріями багатьох років, прагненнями всього життя; він не міг існувати без них, як не міг жити без серця. Лицар щастя міцно тримався своїх планів, які зробили з нього те, чим він був.

Він обмірковував все це спокійно і сміливо, підтримуваний вірою в свою силу. Він повинен рятувати не тих двох людей, а перш за все — себе самого! І коли дивився таким чином на своє становище, воно здавалось йому звичайним і нескладним.

Гассім розповів йому, що обох білих узяли в Даманів табір. Молодий раджа, лишивши сестру в човні, висів на пісок і підліз до самих вогнищ, де ілануни варили собі страву. Даман сидів окремо, біля великого багаття. Обидва прау стояли близько на міліні; скраю ходив вартовий і стежив за вогнями брига; увесь табір перешіптувався. Гассім вернувся у свій човник і, обминувши прау, звідки чути було жіночі голоси, підїхав до другого кінця табору. Світло великого вогнища падало на воду, і човник тихо пройшов у темряві, зовсім не хлюпаючи. Гассім знову висів і за хвилину підліз майже до самого багаття. За звичаєм іланунів, коли вони вирушали у войовничу експедицію, кожен прау мав маленького військового човника; ці легкі й зграбні човни були повитягвані на пісок, недалеко від великого багаття. Гассім підліз до більшого з них, звівся навшпиньки і з-за човна оглянув табір. Невиразний людський гомін скидався на дзижчання комашні у лісі. На одному прау заплакала дитина, і жінка сердито гукнула на берег. Гассім витяг свого кріса й тримав міцно в руці.

— Незабаром, — казав він далі, — серед вогнищ я побачив двох білих. Вони розмахували руками й разом щось говорили, часом спиняючись. Потім підійшли до Дамана, і нижчий, з волоссям на обличчі, звернувся до нього й серйозно й довго щось говорив йому. Даман сидів, підібгавши ноги, на килимкові, з розкритим кораном на колінах, похитуючись туди й сюди, і, заплющивши очі, співав уривки з нього.

Іланунські ватажки, загорнуті в керей, лежачи на землі, спершись на лікті, дивилися на білих. Коли присадкуватий білий скінчив говорити, то глянув на ватажків і тупнув ногою. Дивився він сердито, бо ніхто його не розумів. Потім враз засмутився, закрив лице руками, а високий поклав йому руку на плече і щось шепнув. Тріскотіли сухі дрова в багаттях. З іланунів хто спав, хто говорив, але всі мали біля себе зброю. Один чи два озброєні вояки підійшли до бранців, глянули на них і знову повернулись до багаття. Обидва білі посідали на пісок проти Дамана. Одежа їхня була брудна, голови в піску. Високий загубив свого бриля; шкельце в одні низького дуже блищало, а один рукав був розірваний по самий лікоть.

Усе це Гассім розглянув і непомітно повернувся на берег, де ждала його Іммада, тримаючись човном побіля берега. Ілануни, покладаючись на море, дуже неуважно стерегли своїх бранців, і, якби Гассім зміг говорити з ними, він певний, що вони могли б утекти. Але вони не зрозуміли б жодного його слова і навіть на мигах не второпали б.

Гассімова вірність була непохитна, але тепер замість яскравого блиску надії закралась глибока тінь сумніву. Він хотів докладно інформувати свого друга, такого дужого, що, певно, зможе бути твердим. Коли вони з Іммадою підійшли до табору, тепер уже одверто, їхній приїзд нікого не здивував. Іланунським ватажкам було добре відомо, що раджа, за якого вони мали битися (бо така воля божа), виглядає на мілинах білого чоловіка, що має незліченні багатства, силу зброї і допомагає Гассімові. Даман, що тільки сам добре розуміє всі взаємовідносини, спокійно й поважно привітався з ним. Гассім сів на килимкові праворуч Дамана. Нарада почалася упівголоса й провадилася короткими й недбалими реченнями з довгими паузами. Іммада пригорнулася до брата і, спершись рукою на його плече, слухала з серйозною уважністю, зовні спокійна, як і годиться вадзькій принцесі, звиклій бути в товаристві з вояками й радниками в хвилини небезпеки й години нарад. Серце її швидко колотилось; білі люди мовчки дивилися на ці два знайомих обличчя, немов крізь безодню. Чотири іланунських ватажки сиділи лавою. Широкі керей попадали з їх плечей і лежали на піску; перед ними були застромлені чотири довгих списи, і на кожному з них були причеплені малі дерев'яні щити, вирізьблені на крайках і пофарбовані темночервоною фарбою. Даман простяг руку

й показав на полонених. Він дивився на них мовчки і палко, ніби невимовно й жагучо бажав їх знищити.

Коран у шовковій оправі висів у нього на грудях на малиновому шнурку, а трохи нижче з-за саронга вистромилось гладеньке держално кріса, зроблене з буйволячого рогу. Густі хмари зібрались над табором, тяжко спадаючи на вогнища.

— Кров між мною і білими,— жорстко мовив він.

Іланунські ватажки були байдужі. Кров була між ними й усім людством. Гассім зауважив, що є один білий, з яким розумній людині треба було б приятелювати; а втім, Даман його приятель! Даман усміхнувся, не зводячи очей. Він приятель білій людині, та не раб. Ілануни, граючи держалнами крисів, погодились із ним. Чом, спитав Даман, ці білі чужинці заїхали так далеко від своєї країни? Дужий білий, якого всі знають, не потребує їх. Жодного з них не потребує. Зло йде слідом за ними. Це ті люди, що їх посилають правителі нищпорити по далеких країнах, брехати про мир і складати умови. Це початок лиха. Ілануни зараз далеко від своєї країни, куди жоден білий не насмілюється заїздити, і через те вони вільні переслідувати своїх ворогів у широкому морі. Вони захопили цих двох, що прийшли сюди підглядати. Він питає, чого вони прийшли сюди? Хіба в їхній власній країні нема на що дивитись?

Він говорив глухим і глузливим тоном. Купи розкиданого жару блищали в темряві; велике вогнище перед вождем ослабло і зовсім спало перед тим, як він скінчив. Струнки постаті вставали і зникали, ворушились і шепотіли. Вершечки списів тут і там червоно блискали над головами.

— Ілануни шукають здобич в морі! — крикнув Даман.— Їхні батьки й батьки їхніх батьків робили те ж, бо були відважні.

Почувся тихий сміх.— Ми б'ємо і йдемо! — сказав чийсь переможний голос.— Ми живемо й умираємо із зброєю в руках! — Ілануни зірвались на ноги. Вони тупали по піску й блискали зброєю над головами бранців. Зчинилась метушня.

Коли всі заспокоїлись, Даман устав, загорнутий в керею по самі ноги, і знов заговорив. Білі сиділи на піску й дивились кожному в лице, наче силкуючись збагнути, про що йде мова. погодились на тому, щоб відіслати бранців у ла-

гуну й віддати їх на розсуд правителя країни. Ілануни тільки хочуть пограбувати корабель. Їм байдуже, що станеться з людьми.— Але Даманові не байдуже,— зауважив Гассім Лінгардові.— Йому не байдуже, туане!

Гассім також довідався, що в селищі неспокійно, як напередодні великої війни. Белараб з прибічниками розташувався табором біля батькової могили, в долині за ланами. Його огорожу замкнено, й ніхто не виходить на веранди будинків. Що там живуть люди, видно тільки по димові. Прибічники Тенги тим часом нахабно ходять селищем і наструнчують людей. На них напало божевілля, сильне, як кохання, страшне, як жага пролити кров. Великий дим, що знявся цього ранку над прибережним лісом, був, певно, якимось гаслом поміж Даманом і Тенгою, та що він значив, Гассім не зміг довідатись. Боїться він за Йоргенсона! Адже тубільці лаштували військового човна, коли вони з сестрою покидали табір. Спершу дорогу їм освічували потужні вогні брига. Та не проїхали вони й півдороги, як ці вогні чомусь загасли. Їх оповила чорна темрява.— Та не чорніша тої темряви, що заслонила Даманів розум,— додав Гассім. Він бачив білих, що непорушно й мовчки сиділи під шаблями; він бачив лютого Дамана, чув його прикрі слова; тепер він дивиться на свого друга й ніяк не може уявити найближчих наслідків таких подій. Можна бачити людські обличчя, та долі, записаної на них, ніхто не може побачити. Нічого більше він не скаже, і все, що говорив, то свята правда.

IV

Лінгард переказав усе це м-с Треверс. Її мужність, дивне розуміння, гострі думки, колір її очей, безстрашний погляд збудили в ньому захоплення й ентузіазм. Вона була за нього! І з кожною хвилиною фатальна ця ілюзія все дужче обіймала його душу.

Він не хотів зарані зазирати в вічі подіям. Усе його життя було боротьбою з подіями, не менш важкими,— та ясними; а от тепер не міг він як слід збагнути свого становища. М-с Треверс, пождавши трохи, спитала, який вплив мали на їх становище Гассімові новини; це і примусило Лінгарда повернутися до своїх тривожних думок.

Лінгард анітрохи не сумнівався, що Даман навмисне хотів повідомити його, що зроблять із бранцями. Тому-то

він і привітав Гассіма, дав йому змогу почути все й навіть дозволив піти з табору. У нього була тільки одна мета — натякнути Лінгардові, що полонені далеко від нього і він не добуде їх, доки буде на бригу. Цей бриг — його сила. Покинути бриг, значить роззброїти себе самого.

— Ви розумієте, м-с Треверс, що це означає? — спитав він.— Вони бояться мене, бо я знаю, як битися на цьому бригу. Вони бояться брига, бо, коли я на ньому, бриг і я одне ціле, ви розумієте? Без брига я неозброєний, без мене бриг не може битися. Так думає Даман. Він не зна всього, але він близький до правди. Він гадає, що коли я з своїми людьми поїду човнами в лагуну за білими, тоді його ілануни напевне захоплять яхту, а може, й бриг. Якщо я лишуся тут, на бригу, він затримає білих і чого схоче, того й вимагатиме. Белараб безперечно вірить мені, але Даман не вірить нікому в світі. Він просто не уявляє, як то можна вірити комусь, бо сам завжди зраджує. Він приїхав допомагати мені і, не заставши мене, почав змовлятися з Тенгою. Тепер він зробив добре, влучно, зробив краще, ніж сам думає. Чому? Я скажу вам чому. Тому, що я, Том Лінгард, не маю на бригу жодного білого, на якого міг би звіритися, жодного. Я тільки-но виявив, що мій помічник має мене за якогось пірата. І всі ваші матроси так само думають. Наче ви з вашою яхтою принесли якийсь прокляття на мою голову. Ніхто не вірить мені. Боже мій! Як я міг дійти до цього! Навіть ці двоє, подивіться на них, я кажу, подивіться на них! Клянусь усіма зірками, вони не вірять мені! Мені!..

Він показав на Гассіма та Імаду. Дівчина була злякана. Гассім дивився спокійно й розважно з безмежним терпінням. Лінгардів голос зненацька упав:

— І, клянусь небом, вони, може, мають рацію. Хто знає. Ви? Ви знаєте? Вони роками ждали. Дивіться. Вони ждуть із тяжким серцем. Ви думаете, що мене це не тривожить? Я мусив усе втаїти й нікому не говорити, нікому, навіть вам. А вони ждуть того, чого вже ніколи, може, й не буде?

М-с Треверс підвелась і швидко обійшла стіл.— Може, ми що-небудь дамо цьому.. цьому Даманові чи тим іншим? Ми могли б дати їм багато більше, ніж вони попросили б. Я... мій чоловік...

— Не говоріть мені про цього чоловіка,— сказав він

грубо.— Ви сами не знаєте, що робите.— Вона побачила лютий гнів в його очах.

— Але я мушу,— палко запевнила вона.

— Мушу,— замислено промовив він і побачив, що вона всього на півголови нижча за нього.— Мусите! О, звичайно. Звичайно, мусите. Так. Але я не хочу цього чути. Дати! Що можете ви дати? Ви можете мати всі світові скарби, хіба ж я знаю! Ні! Ви нічого не можете дати...

— Я думала лише про вас, коли говорила це,— перебила вона. Очі його пробігли вниз по лінії її плеч.

— Про мене... про мене! — повторив він.

Усе це було сказано майже пошепки. Над їхніми головами хтось повільно перейшов по палубі. Лінгард повернув своє лице до люка.

— Хто там? Слухайте! Є вітер?

З хвилину помовчало, а потім хтось повільно відповів:

— Невеликий, рівний вітер з півночі.

Потім, помовчавши, мурмотливо додав:

— Темно, як у мішку.

— Так, дуже темно,— прошепотів Лінгард. Він мусить щось зробити. Зараз же. Світ жде. Світ повний надії й страху. Що він зробить? Замість відповіді на це питання Лінгард дивився на її матове волосся й захоплено стежив за кучериком, що звисився їй на шию. Що ж робити? Нема на кого лишити бриг. Голос, що відповів на його питання, був Картерів.

— Він назирає за мною,— сказав Лінгард до м-с Треверс. Вона хитнула головою й спробувала посміхнутися. Людина вгорі стримано кашлянула.— Ні,— мовив Лінгард,— ви мусите зрозуміти, що вам нічого давати.

Людина, що чекала біля люка, спокійно сказала:— М-с Треверс, якщо я вам буду потрібний, я тут, близько.

Гассім та Іммада подивилися вгору.

— Ви чуєте? — мовив Лінгард.— Хіба я не казав вам? Він стежить за мною! На борту мого власного судна. Мені ж не сниться? Не гарячка ж у мене? Скажіть йому, щоб зійшов униз,— роздратовано кинув він їй. М-с Треверс зробила, як просив Лінгард, і голос її прозвучав владно, але приємно.— Немає нічого в світі, що б я любив більше за бриг,— провадив Лінгард.— Нічого в світі не люблю так. Якби я втратив його, не знайшлося б у світі й місцинки, де б я ступнув. Ви не розумієте цього. Ви не можете зрозуміти.

Картер увійшов і обережно зачинив за собою двері. Він спокійно глянув на них.

— Усе спокійно? — спитав Лінгард.

— Цілком спокійно, — якщо зветься це спокоєм, — відповів він. — Але як тільки ви **одчините** двері, то почуєте, як вони хропуть, уклавшись **покатом** на **шканцях**, ніби нема в них дома жінок, а на морі — піратів.

— Слухайте, — сказав Лінгард, — я тільки-но упевнився, що не можу звиритися на свого помічника.

— Не можете? — протят Картер. — Я цьому не дивуюсь. Я мушу вам сказати, що він, хоч і не **хроче**, але я певний, що в нього немає розуму, щоб спати. Він зараз підстеріг мене на кормі і сказав, що **лихе товариство** псує добре поведження. Здається, я вже чув таке колись. І ще він пробував з'ясувати мені, що коли він не **зіснувався** досі, то це не ваша заслуга. Наче це мене **обходить**. Він такий же безглуздий, як і гладкий; а може, він **щось інше** має на думці... — Картер трохи замислився і **сперся** шлечима на одвірки.

Лінгард пильно глянув на жінку, що багато сподівалася від нього, і в світлі, яке немов лилось од неї, побачив себе на чолі озброєних човнів, що атакують селище. Він міг спалити усе чисто й прогнати всіх до одного у ліс. Він міг! Але відчув здивований і невиразний жах, почувши нищівну силу своєї волі. Він міг оддати їй життя стількох людей. Хоч побачив її тільки вчора, але здавалося, що все життя ждав її знаку. Вона сиділа тихо. А він все уявляв собі атаку. Він бачив дим, полум'я й себе самого серед безформених руїн, посеред шепоту, стогону й зітхань мілін. Він аж здригнувся і махнув рукою.

— Ні! Я не можу віддати вам життя стількох людей! — вигукнув він.

Раніш, ніж м-с Треверс догадалась про значення цих слів, Лінгард сказав, що він поїде в лагуну й сам рятуватиме бранців. Він не хоче брати їх силою. — Ви розумієте чому, — звернувся він до м-с Треверс, і вона тихо прошептала. — Так. — Він ризикуватиме сам. Його надії були на Белараба, якщо той зрозуміє свої справжні інтереси. — Тільки-но я добудусь до нього, то швидко його переконаю, — міркував він уголос. — Хіба я не підтримував його владу цілих два роки? Він це добре знає. Він чуває це. — Чи допустять його до Белараба? То вже інша річ. — Лінгард глибоко замислився. — Він не насмілиться, — прорва-

лось у нього. М-с Треверс слухала, трохи розтуливши губи. Картер не ворухив жодним м'язом свого юного й ніби байдужого обличчя; тільки коли Лінгард несподівано підійшов до нього й, блиснувши очима, тихо спитав: — Чи могли б ви битися на цьому бригу? — щось подібне до пошійки заворушилось біля його русявих вусів.

— Чи зміг би я? — спитав він. — Можна спробувати. — Потім помовчав і ледве чутно додав: — Звичайно, заради леді.

Лінгард похитнувся, наче його вдарив хто кулаком у груди. — Я думав про бриг, — тихо сказав він.

— М-с Треверс буде на бригу, — промовив Картер.

— Що? На борту? А, так, на борту. А то ж де? — промурмотів Лінгард.

Картер здивовано глянув на нього.

— Битися? Ви питаєте — битися? — помалу сказав він. — Випробуйте мене.

— Добре, випробую, — кинув Лінгард. Він вийшов з каюти і гукнув: — Серанг! — Рипучий голос зразу ж одгукнувся: — Туане! — і двері грюкнули.

— Ви вірите йому, м-с Треверс? — швидко спитав Картер.

— А ви не вірите, чому? — відповіла вона.

— Я не можу його розібрати. Якби це був хтось інший, я сказав би, що він напився, — сказав Картер. — Чому так несподівано він опинився тут? Він і його бриг? Пробачте мені, але скажіть — ви обіцяли йому що-небудь?

— Я... Я пообіцяла! — Голосно й гірко сказала м-с Треверс і своїм тоном на мить вразила Картера.

— От і добре, — мовив він. — Хай спершу покаже, на що він здатний...

— Візьміть це, — сказав Лінгард, увіходячи й мацаючи щось на шиї. Картер машинально простяг руку.

— Для чого це? — спитав він, дивлячись на маленький мідний ключик, причеплений до тонкого ланцюжка.

— Од порохового склепу. Ляда під столом. Серанг все знає. Людина, що має цього ключа, командує бригом, коли мене нема. Тепер життя його у ваших руках.

Картер подивився на маленький ключик у своїй руці.

— А я якраз казав м-с Треверс, що не зовсім звіряюсь на вас...

— Я це знаю, — презирливо перебив Лінгард. — Ви, мабуть, і зараз тримаєте в кишені того паршивого пістоля,

щоб вибити мені мізок? Та що мені до того! Я думаю за бриг. Мені здається, що я знаю вас. І ви відповідаєте...

— Гаразд,— скромно мовив Картер.

— Не робіть нічого зопалу,— говорив заклопотано Лінгард.— Якщо вам доведеться битися, працюйте не тільки головою, а й руками. Якщо буде вітер, бийтесь під вітрилами. Якщо буде штіль і вони намагатимуться підійти до борту, не підпускайте близько й стріляйте із рушниць. Міркуйте і...— Він уважно подивився Картерові у вічі; губи його безгучно ворушились, немовби він зненацька онімів.— Не думайте про мене. Що вам до того — хто я? Думайте про корабель,— вирвалось у нього.— Не кидайте його! Не кидайте його! — Його жагучий голос дуже вразив присутніх, і всі мовчали.

— Гаразд,— мовив зрештою Картер.— Я поводитимусь з вашим бригом, як із власним, але я хотів би знати все чисто. Ви кудись їдете? Самі?

— Так. Сам.

— Добре. Але знайте, якщо ви повернетесь з юрбою ваших чорних друзів, я — клянусь небом — не підпущу вас до цього брига. Ну що, лишати мені в себе цього ключика?

— Капітан Лінгард,— зненацька мовила м-с Треверс,— може, сказати йому все?

— Розповісти йому про все? — повторив Лінгард.— Усе! Вчора ще можна було розповісти... Шість годин тому, всього шість годин тому я ще розповів би дещо... А тепер пізно. Скажіть ви йому. Мені нема вже чого розповідати.

Він стояв мовчки, схиливши голову, а м-с Треверс опустила руки. На хвилину Лінгард знову звів очі.

— Тримайте ключа в себе,— мовив він спокійно,— а коли прийде час, робіть, що треба буде. Я доручаю вам.

— Я хотів би знати про все,— знову схопився Картер.— І чи надовго ви кидаєте нас, капітане? — Лінгард не відповів. Картер пождав і знову:— Скажіть же, сер. Я мушу знати. Днів на два чи на три? — Лінгард здригнувся.

— Днів,— повторив він.— Ви хочете це знати. На два... на три, а може, й на все життя.— Він сказав це так тихо, що останніх слів oprіч Картера ніхто не чув.— Що це означає? — прошепотів він. Лінгард хитнув головою.— Дожидайте, скільки зможете,— а тоді йдіть,— мовив він так само ледве чутно.

— Куди ж іти?

— Куди хочете, в найближчий порт, у перший кращий порт.

— Добре. Це вже ясніше,— спокійно й добродушно заявив юнак.

— Я їду, Гассіме! — почав Лінгард; малаець схилив голову і не підводив її, доки Лінгард не скінчив говорити. Він не виявив ні здивування, ні якогось іншого почуття, коли Лінгард кількома стислими й уривчастими реченнями повідомив його про свій намір самому звільнити бранців. Лінгард скінчив словами:

— І ти, раджа Гассіме, мусиш подумати, як допомогти мені у цей тривожний час.

Гассім глянув на нього й відповів:

— Добре. Бо — ти раніш ніколи не просив мене.— Він усміхнувся. І в цій посмішці було щось таке, що додавало твердості його устам. Іммада ступнула вперед. Її чорні розкриті очі дивились на Лінгарда з великим страхом. Вона звереснула таким тремтячим голосом, що серця всіх присутніх здригнулись від почуття якоїсь небезпеки.

— Він загине, Гассіме! Він сам загине!

— Ні,— сказав Гассім.— Твій страх даремний. Він не загине сам.

Її вії помалу спустились, і з-під них закапали сльози. Чоло Лінгарда зморщилось, і здавалось, що в зморшках тих залягли темні думки.

— Пам'ятай, Гассіме, що коли я обіцяв повернути тобі твою країну, ти обіцяв мені назавжди бути другом усіх людей з мого народу.

— Моя пам'ять добра, туане,— мовив Гассім,— я ще не маю своєї країни, але кожен — хазяїн власного серця. Обіцянки благородної людини живуть доти, доки живе вона.

— Бувайте здорові,— сказав Лінгард до м-с Треверс.— Ви будете тут у безпеці.— Він оглянув каюту.— Я лишаю вас,— почав він і спинився. Рука м-с Треверс, спираючись на край стола, трохи затремтіла.— Це задля вас... Для вас самої... і здається, це не може вбити..

Йому здавалося, що він прощався з усім світом, що він прощався сам з собою.

М-с Треверс не промовила ні слова, але Іммада кинулась між нею й Лінгардом і закричала:

— Ти жорстока жінка! Ти женеш його звідси, де його

сила. Ти кидаєш безумство в його серце. О, сліпа! не маєш ні жалю, ні сорому.

— Іммадо,— спокійно сказав Гассім. Ніхто не поворухнувся.

— Що вона мені сказала? — збентежилась м-с Треверс і додала рішучим тоном: — Що вона сказала?!

— Даруйте їй,— мовив Лінгард.— Вона боїться за мене...

— За ваш від'їзд? — швидко перебила м-с Треверс.

— Так, і ви мусите пробачити їй.— Він одвернувся, ніби збентежившись, але знову його охопило непереможне, жагуче бажання ще раз глянути на цю жінку. У хвилину розлуки він обняв її своїм жагучим поглядом, як людина, що тримала в своїх руках безцінні скарби, які збираються відняти в неї.

— Вас жде якась небезпека? — тривожно спитала м-с Треверс. Він заперечив, злегка махнувши рукою.

— Нічого лихого. Не сушіть собі голови. Траплялось бувати і в скрутнішому становищі.— Він лягнув у долоні й ждав, поки почув, як розчинились двері до каюти.

— Стюарде, мої пістолі! — Мулат у капцях і фартусі тихо заходив по каюті, нікого не помічаючи.

— Чому це в мене так щемить серце? — питала себе м-с Треверс, дивлячись на дужу постать капітана.— Чи довго буде ще воно щемити? Може, й завжди?

— Сер, скільки набоїв покласти? — спитав стюард, коли Лінгард узяв пістоля і, заклавши свіжі пістони, оглядав курки.— На цей раз нічого не треба, стюарде.— Він взяв у нього червону хустку, записну книжку й табакерку; зав'язав хусткою шию, одягаючись так, як він завжди вбирався, коли їхав на берег; одкрив табакерку і перевірів, чи є там сигари.— Бриля, сер? — спитав стюард. Лінгард надів бриля.

— Слухайся наказів цієї леді, стюарде. Це її каюта, чуєш? — Він намагався йти, але ноги чомусь не слухались його.

— Я поїду з вами,— заявила м-с Треверс рішучим тоном.

Він навіть не глянув на неї, навіть не звів очей, нічого не сказав, а коли Картер гукнув:— Не йдьте, м-с Треверс! — не ворухнувшись, прошепотів до себе.— Звичайно.

М-с Треверс натягла на голову відлогу, й лице її якось

побільшало, а блакитні очі її видавались безмежно таємничими. Картер ступнув уперед.

— Ви ж не знаєте цієї людини,— майже закричав він.

— Я знаю його,— сказала вона і, помітивши в позі Картера недовіря, помалу й з притиском додала:— Я цілком певна, що в його житті немає жодного вчинку чи думки, яких би я не знала.

— Правда, правда,— прошепотів Лінгард. Картер звів руки й застогнав.— Одійдіть! — сказав біля нього голос, схожий на гуркіт грому, і руку його здушило так, що, здавалось, захрищав кожен суглоб. Картер вирвався.

— М-с Треверс! Стійте! — закричав він. Але вони вже зникли крізь одчинені двері, і хода їхня десь завмерла. Картер спантеличено глянув навколо, немов шукаючи допомоги.

— Хто він, стюарде? Хто він, цей диявол? — питався він несамовито. Його збентежив холодний і філософський тон відповіді:

— На мою думку, сер, нема чого мені сушити над цим голови, та й вам теж.

— Як це, нема чого?! — крикнув Картер.— Чому? Він же украв леді! — Стюард критично глянув на лампу й трохи вкрутив гнота.— Так краще,— мовив він.— Боже милостивий! Що ж мені робити? — провадив Картер і глянув на Гассіма та Іммаду, що шепталися й не помічали його. Він кинувся на палубу, спіткнувся через щось м'яке й прискочив до поруччя.

— Верніться, капітане! М-с Треверс! Або дозвольте їхати й мені.

Він прислухався. Холодний вітер дув йому в лице. Очі йому немов хто зав'язав.— Поїхали! — застогнав він, зовсім пригнічений, і враз почув із темряви далекий голос м-с Треверс:

— Захищайте бриг.— Слова ці долинули до нього з темного провалля всесвіту, до краю збурили його.— Захищайте бриг...

— Будь я проклятий, коли зроблю це,— розпачливо крикнув Картер,— якщо ви, м-с Треверс, не вернетесь назад!

— ...так наче я сама там на борту,— линув із темряви голос, чудний, владний і виразний.

Картер більше не кричав; він спробував розгледіти човен, але нічого не розібрав: скочив з поруччя й пішов геть;

густа темрява на палубі заходила, як калюжа, в яку хтось стрибнув, попливла, пішла кругами, розійшлась. Темні плями темряви відскочили; босі ноги швидко задріботили, перемішуючись із шепотом, що тихо завмирав.— Ласкари,— прошепотів Картер.— Уся команда заворушилась.— З хвилину він прислухався до хропіння матросів, послулих рядом головами до корми. Біля самісіньких його ніг, незримий, прив'язаний до кільця собака завищав, забряжчав ланцюгом, задряпав кігтями, нудьгуючи в чужому для нього оточенні, немов благаючи людської ласки і уваги. Картер зразу нахилився, і собака лизнув його в лице.— Агов, цуцику! — Він потріпав йому кучеряві боки, попестив гладеньку голову.— Добрячий собака. Ляж, цуцику. Ти ще розумієш, що тут діється? — Собака змовк, немов умер.— Нічого не поробиш, я теж не розумію,— прошепотів Картер.

Таким веселим натурам, як він, допомагає лише зневага, з якою вони ставляться до заплутаних справ. Він сказав собі, що скоро все проясниться, і вже ні про що не думав. Якби він був трохи старший, то відчував би, що становище було складнішим, ніж він гадав; та він був надто молодий, щоб уявити все чисто й глянути навкруги об'єктивно. Усі ці незрозумілі події оповили його, непокоїли; і проте він же мав ключика від порохового склепу, а в серці своєму не мав уже ворожнечі до Лінгарда. Щодо нього, він мав уже позитивну думку, а це після тривожної внутрішньої боротьби показувало шлях до вирішення. Коли Картер разом із Шоу увійшов у каюту, він не міг стримати почуття радості й приховати легку іронічну посмішку.

— Кажете, поїхав? І повіз леді з собою? — голосно міркував Шоу, стоячи в дверях.— Він? Аж ніяк не дивуюсь. Хіба можна сподіватися чогось іншого від людини, що кидає своє судно на рейді без — я вже не кажу наказів — але без єдиного слова своєму першому помічникові. Та ще й уночі! Це й показує вам, що це за людина. Хіба так поводяться з старшими помічниками? Я гадаю, що він заціпився через невеличку сварку, що трапилась у нас якраз перед вашим приїздом. Я сказав йому правду... та байдуже. Закон ще існує, і цього досить. Я капітан, доки його нема на кораблі, і якщо він скоро не потрапить до тюрми її величності англійської королеви, ви можете обзивати мене голландцем. Ось вам моє слово.

Він як господар підійшов до столу, сів з виглядом само-

державця й повільно оглянув каюту; та враз очі його застигли від обурення і здивування; він показав товстим тремтячим пальцем.— Негри! — промовив хрипко,— в каюті! — На якусь мить він навіть втратив здатність говорити. З того часу, як Шоу ввійшов у каюту, Гассім стояв сторожко, мовчки й задумано.— Я не можу стерпіти цього,— провадив Шоу щирим тоном.— Мати божа! Я себе поважаю.— Він рішуче встав; очі його від гордощів і суворості витріщились, мало не лопаючись.— Геть! — загорлав він, ступнувши вперед.

— Лишенько!

— В чім річ, містер? — заклопотано спитав стюард, просунувши голову в двері.— Це ж капітанові приятелі.

— Я тобі дам приятелів, я... Забирайся геть! Геть, наволоч! Приятелі! Я не бурлака! Я знаю, що мені треба. Геть! — люто зашипів він. Гассім швидко вхопився за держално свого кріса. Шоу надув щоки й насупився.

— Стережіться! А то настромить він вас, як поросся,— глузливо промовив Картер. Шоу безпорадно озирнувся навкруги.

— А вам буде втішно і радісно? — гірко сказав він. Але його зовсім добила спокійна й холодна посмішка Картера. Страшенна нудьга заступила почуття расової зверхності в цій примітивній душі.

— Боже мій! Яке лихо! І що я зробив, що на мене така напасть? — застогнав він і обхопив руками свою велику сиву голову. Картер одступився, щоб дати пройти Іммаді, яка покійно, з наказу брата, пішла з каюти. Лише на хвилину зупинилась і глянула на Картера. Брат охороняв її вихід. Вона зникла. Гассім стис держално й випустив його; він оглянув на прощання кожную річ у каюті, ніби бажаючи назавжди зафіксувати їх у своїй пам'яті.

Вони пішли в ту саму темряву, що захопила й поглинула бунтівливі душі Лінгарда й Едіт. Світло, з якого їх шойно вигнали, було для них світлом утрачених надій; недосяжне воно було, як знеможеному плавцеві вогнище далеко на березі. Вони озирнулись; світло зникло; Картер замкнув за ними двері й лишився з Шоу. Він хотів прийти до якогось компромісу з номінальним командиром, але помічник настільки був деморалізований новим нападом на його респектабельність, що молодий оборонець брига нічого не почув од нього, oprіч нарікань, перемішаних з прокляттями. Бриг спав, і голоси, що вилітали з каюти — го-

лос Шоу, який докоряв і волав аж до неба, і лагідні умовляння Картера — сполучались в одно приглушене, безперестанне і суцільне мурмотіння. Вахтові на шкафуті, повернувшись до моря і непорушно вдивляючись у темряву, чули це бурмотіння, схоже на привид розради, що немовби літав позад них. Вазуб, провівши Гассіма та Іммаду до їхнього човника, невсипуще тинявся туди й сюди по палубі. Жодної зірки не було на небі, жодного відблиску на воді; не видно було обрїю, ні форм, ні обрисів, де могло б спочити око, за що вхопилася б рука. Питьма, безмежна й чорна, залляла світ, як згубна повідь.

Вітер заліг, і малий човник довго тримався поблизу брига. Незримо вітрило, напинаючись, тріпотіло, а човен то підіймався, то спускався на кожній хвилі, мов спочиваючи на живих грудях. Лінгард, поклавши руку на румпель, сидів мовчки, напружено дивлячись уперед. М-с Треверс тісно закуталася в керею. Погляди їх потопали в безкрай, глибокій порожнечі, хоч були вони недалеко від брига, про що свідчило тужливе собаче скавуління й сердите бряжчання ланцюга. Скоро скавуління змінилося на жалісне виття, немовби повз собаку проходили якісь примарні постаті; бідна тварина, наче злякавшись ночі, жалісно голосила, інстинктивно виявляючи страх перед майбутнім, сум перед смертю, жах перед тіннями. А недалеко від човна Гассім та Іммада, спустивши весла, мовчки сиділи, наче тривожні подуви вітру несли в серця їх тонку отруту, що швидко згубить їх.

— Ти бачив очі білої жінки? — гукнула дівчина.— О, Гассіме! Чи бачив ти її очі, як вони блищали під бровами, немовби стріли проміння сонця в темному лісі. Вони наскрізь пронизали мене. Я аж здригалась від її голосу! Я бачила, як вона йшла за ним... і мені здається, що вона не живе на землі... що все це якесь чародійство...— Так нарікала Іммада в темряві. Гассім мовчав. У нього не було ілюзій, і якби це був не Лінгард, а хтось інший, він мав би його вчинки за самогубство і за безглуздя. М-р Треверс і д'Алькасер були для нього могутніми раджами, певно, близькими родичами правительки Англії. Але чому вони приїхали сюди і так перешкоджають йому вернути королівство — було для нього дивною загадкою. Він тривожився за Лінгарда, не турбуючись про те, що їх великі наміри можуть загинути через спірку за цих білих. Лінгардові вчинки, на його думку, й не могли бути інші. Він був для

нього людиною з твердим серцем, дужою рукою, гордою відвагою; він був для нього щирим другом. Тому Іммадіні нарікання викликали у нього лише посмішку, що розлилася в темряві.

— Забудь свою тривогу, — мовив він тихо. — Цей день ще кине своє проміння на рішучі події. — Гассім згадав за своїх вояків на «Еммі». Він хотів би, щоб вони були десь тут і чули його голос. Він жалкував, що Джаффіра не було біля нього. Гассімові було шкода, що не було тут того, кого він якось послав із звістками до свого друга. Він жив для нових жагучих надій і нових піклувань. Може, йому ще треба буде складати якесь послання, коли смерть постукає в його браму рукою озброєного ворога. Вітер змагався; хвилі, підіймаючись, гойдали на баранцях¹ малий човник, що плыв уздовж берега. Вони йшли помалу; в Іммаді більше стомилося серце, ніж руки, а Гассім, тихо занурюючи весла, пильно дивився праворуч і ліворуч, намагаючись розгледіти темні обриси острівців. Далеко випередивши човник і тримаючись того самого курсу, Лінгард ішов під напнутим вітрилом, прямуючи до вузького проходу між берегом і південними мілинами, щоб дістатися бухти, яка сполучала лагуну з морем.

Так, цієї беззоряної ночі неспокійні душі заповнили всі ці мілини. Густий серпанок хмар розгорнувся над ними, одірвавши їх од усього світу. Часом у м-с Треверс було таке враження в темряві, що вони їдуть дуже швидко, а іноді здавалось, що човен стоїть зовсім непорушний, що все на світі застигло, і тільки уява її блукає, визволена од усіх перешкод. Лінгард сидів непорушно поруч неї і правив, кладучи курс за вітром. Скоро побачив він спереду схожий на привид відблиск блілого світла, який земля наче відкидала в одноманітне небо. Човен підходив до мілин. Невиразний гуркіт хвиль усе зростав.

— Чи довго ще нам їхати? — тихо спитала м-с Треверс. Вона не пізнала голосу, що відповів їй:

— Завжди. — Він звучав, наче зовсім сторонній; серце її швидко заколотилось.

— Капітан Лінгард! — крикнула жінка.

— Єсть. Що? — нервово спитав він, неначе прокидаючись од сну.

— Питаюся, чи довго ще нам плисти? — виразно мовила вона.

¹ Баранці — гребені хвиль.

— Якщо вітер буде такий і далі, то прийдемо в лагуну зразу ж після світанку. Я покину вас на борту шхуни разом із Йоргенсоном.

— А ви? Що ви робитимете? — спитала жінка.

— Я зроблю те, на що спроможний... — почула вона. — Усе, що зможу.

Вітер ущух, парус заполоскав.

— Я цілком покладаюсь на вас, — мовила жінка. — А чи певні ви своєї перемоги?

— Ні.

М-с Треверс відчула нікчемність свого запитання. За якихось кілька годин вона відвернулася від усього певного й полинула в світ неймовірного. Ця думка, замість того щоб збільшувати її тривогу, заколисувала її. Вона відчувала не сумнів, не острах. Це було щось інше. Мабуть, страшна втома.

Вона почула якийсь гуркіт, наче з глибини моря. Це був невеликий удар, зовсім незначне тремтіння. То бурун розбився об берег. Тепер Лінгард ближче бачив блиск, що слався білим простиралом недалеко від човна. І все це — кволі потоки світу, глухий стугін, віддалений гуркіт руйнування — наче відбувалось десь за межами її життя, оточеного гупою темрявою, глухим безгомінням. Вітер шарпнувся над її головою і вщух; вітрило звисло, гучно здригнулось, нап'ялось і знов ослабло; відчуття запамороченої швидкості й цілковитої непорушності швидко переплутались і зникли в дивному несамовитому рухові й глибокому спокої. Питьма оповила її, як пестоші темного світу. Ці пестоші були тихі, але згубні; слабкість спокушала її душу скоритися. Ніщо більше не існувало, навіть усі її спогади зникли в просторі. Вона була задоволена, що нічого більше не було.

Лінгард, що сидів близько неї, здригнувся, коли голова жінки схилилась йому на плече. Він скам'янів, сидів непорушно, наче бажаючи перед наглою смертю схвати своє життя в цій задубілості тіла. Човен помалу зносило; піна і рифи, що траплялись йому на дорозі, шипіли, як величезний потік; потужне бурхання вітру гнало човен просто на рифи, та враз ущухло й кинуло його за течією. Боротьба вічно непереможного й переможного моря зі скелями захоплювала Лінгарда. Він стежив за цим змаганням так само, як за хитанням в своєму серці; м-с Треверс, підтримувана його рукою, спала, притулившись до нього, цілком

покладаючись на його охорону. Мілини, що стерегли Берг Притулку, давали йому перші проміння надії на успіх. Вони сховали його мрії; голос їхній заколисував і підносив його думки, обіцяючи здійснення його надій. Ніколи ще не було між ним і ними такої щирої приязні... Жінку, що він тримав закохано в руках, теж несподівано дали йому мілини.

Зненацька очі його піймали на далекій косі червоний відблиск вогнищ Даманового табору, що блимнув і зник, як сигнальний ліхтар на рівній поверхні води. Це нагадало йому про існування двох полонених. Якщо човен, що віз їх до лагуни, виїхав з коси одразу ж після того, як Гассім залишив табір, то м-р Треверс і д'Алькасер були вже десь далеко в бухті. Кожна думка про діяння ненависна була Лінгардові, бо все, що не зробив би він, прискорило б його розлуку з цією жінкою, якій він звів усю тайну свого життя.

А вона спала. Вона могла спати! Він глянув на неї, як дивляться на безжурно сплячу дитину, але серце його не-самовито колотилось. Близько них, уздовж рифів, стогнав приплив, гурчала вода між камінням, чіпляючись за стрімчаки з трагічним шепотом, подібним до обіцянок, прощань, благань. Здалеку, з безпросвітної ночі, долинув гуркіт хвиль, що штурмували з моря мілини. Та він відчував близькість цієї жінки з таким напруженням, що нічого й не чув... І враз згадав про смерть.

— Прокиньтесь! — крикнув він. М-с Треверс глибоко зітхнула; бризки води хлопнули їй у вічі, й вона почула, як краплини потекли по щоках, відчула на губах теплий і гіркуватий присмак їх, схожий на сльози. Зашипівши, хвиля шпурнула човен угору; підіймаючись одна за одною, хвилі разом із вітром понесли його по рівній гладі моря в певному напрямку.

— Обійшли риф,— сказав Лінгард з полегшенням.

— Нам була якась небезпека? — пошепки спитала м-с Треверс.

— Так, вітер залягає, й ми опинилися в дрейфі, дуже близько від гострих скель,— відповів Лінгард.— Я мусив вас збудити. Бо не дуже добре було б прокинутись, борсаючись у воді.

Так вона спала! Це було неймовірно, що вона заснула в цьому човнику, в такому бурхливому морі. Чоловік, що сидів поруч неї, нахилився вперед, простяг руку, і човен, захоплений вітром, пішов швидше, розрізаючи піну своїм

рівним кілем. Непорушний чорний берег у зловісному мовчанні невиразно стелився перед ними. Вона показала його Лінгардові.

— Гляньте на цю страшну хмару.

— Ця хмара — берег, і зараз ми увійдемо в бухту,— спокійно мовив Лінгард. М-с Треверс уважно глянула на берег. Так, то була земля! Вона видавалась їй невиразною, мов хмара, межею, зловісною й нерухомою, над цим бурхливим морем; вона ховала в своїй глибині неспокійних людей, що були для неї наче фантастичні тіні.

V

Що найбільше вразило м-с Треверс, як тільки вона глянула на Йоргенсона, так це його подоба до людини з того світу. Він так далеко був від людського життя, що його висхле тіло, повільні механічні рухи, застигле, без ніякого виразу обличчя виявляли непереможну байдужість до всього надзвичайного на світі. Цей воскреслий мрець, якого немов оживили якимись чарами, зачовгав палубою свого мертвого корабля і глянув на м-с Треверс своїми глибокими, невиразними, пекельними очима. На неї ще ніхто так не дивився, чудно й неухважно. Проте він їй не спротивився. У світлі ранку, білий з голови до ніг, у зовсім чистій одежі, що вкривала майже примарне тіло, добре поголений (бліді запалі щоки Йоргенсона вилискували так, наче він голився що дві години), він був такий чистий, ніби небесний дух, вищий за брудні стосунки з матеріальним світом. Він навіть не привітався.

Лінгард зразу звернувся до нього:

— Ви, Йоргенсоне, зробили справжні сходи на борту шхуни,— мовив він.— Дуже добре було нам підійматися на борт, але, на випадок наскоку, чи не думаєте ви, що...

— Я думав.— Не було нічого на світі байдужішого за голос колишнього капітана Йоргенсона з «Дикої Троянди» з того часу, як він перебрів Річку Забуття і повернувся до живих людей.— Я думав, але з того часу, як минула загроза колотнечі...

— А ви не маєте наміру здіймати бучу? — перебив Лінгард.

— Ні. Я не бачу потреби в ній. А ви, королю Томе, збираєтесь?

— Може, й доведеться.

— Так ви приїхали сюди цим малим човником, щоб розпочати щось таке?

— Що ви? Хіба ви й досі не знаєте мене?

— Гадав, що знаю. Хіба ж я знав, що така людина, як ви, вирушає битися, везучи з собою жінку?

— Ця леді — м-с Треверс, — мовив Лінгард, — дружина одного з нещасних, що полонив Даман... Це Йоргенсон, приятель мій, що я казав вам, м-с Треверс.

М-с Треверс злегка посміхнулась. Її очі блукали скрізь. Незнайоме оточення, непереможна цікавість, внутрішня боротьба надавали їй такого вигляду, наче вона впала з неба. Простодушна, наївна поза її виявляла здивування. Між цих двох чоловіків вона здавалась дуже молодою і простодушною. Лінгард дививсь на неї з такою несвідомою ніжністю, з таким здивуванням, як часом молодий жених дивиться на свою наречену. Він зовсім не скидався на завоювника. Йоргенсон, навпаки, мав вигляд здивований і байдужий, ніби нічого не чув і не бачив. Але мабуть він знав усі таємниці на цьому світі, бо дуже просто спитав:

— Як вона втекла?

— Леді не була на косі, — коротко пояснив Лінгард.

— На якій косі? — неуважно спитав Йоргенсон. — Яхту пограбовано, Томе?

— Зовсім ні, — відповів Лінгард.

— Багато побитих? — допитувався Йоргенсон.

— Кажу ж вам, що нічого не було, — нетерпляче сказав Лінгард.

— Що? Бійки не було? — знову допминався Йоргенсон зовсім байдуже.

— Ні.

— А ви ж бойова людина...

— Слухайте, Йоргенсоне, що я кажу. Справи повернулися так, що поки зібралися битися, то вже було пізно. — Він повернувся до м-с Треверс, що стояла мовчки, озирючись навколо неспокійними очима і злегка посміхаючись. — Коли вчора ввечері я говорив з вами з човна біля яхти, було вже надто пізно. Ні, для цього навіть і часу не було. Я розповів вам, м-с Треверс, усе чисто про себе, і ви знаєте, що я кажу правду, коли заявляю, що було занадто пізно. О, якби ви були тільки самі на яхті!

— Так, — відповіла вона, — але я була не сама.

Лінгард схилив голову. Уже в яскравій прохолоді ранку

передчувалась денна спека. Посмішка зникла з губ Едіт Треверс, і очі її спинились на схиленій голові Лінгарда; якби Йоргенсон глянув на неї, то побачив би, що в них був вираз загадковості. Та Йоргенсон ні на що не дивився. Немов з далекого мертвого минулого, він спитав:

— Що ви лишили там, Томе? Що там тепер?

— Яхта на міліні, бриг на якорі, а на косі розташувалась сотня іланунських пройдисвітів з трьома ватажками й двома військовими прау біля берега. Може, Даман ще там...

— Ні,— з певністю сказав Йоргенсон.

— Він приїхав сюди?! — гукнув Лінгард.— Значить він сам привіз бранців.

— Вісів при смолоскипах,— чітко вимовила тінь колишнього капітана Йоргенсона. Він показав рукою через лагуну, і м-с Треверс повернулась туди.

Усе місце було ясне й порожнє. Очі її, блукаючи темною порожнечою води, берегом, що облямовував білу бухту, так само не виявили жодної ознаки людського життя. Усі житла поховались у холодку фруктових дерев; вони замаскувались ланами маїсу й банановими плантаціями. Близько берега стояло два гостроверхих форти, добре захищених із моря. Між них на відкритому місці стирчав рудуватий похилий дах величезної довгої будівлі, немов підвішеної у повітрі; великий чотирикутний прапор маяв над ним. Подібно до великого білого вогника, вгорі на даху мечеті блищала різьблена коралова прикраса, ловлячи сонячне проміння. Сила яскравих прапорців, білих і червоних, маяла над майже схованими дахами, над блискучими ланами, над темними пальмовими гаями. Але такий вигляд могло мати тільки селище, прибране й потім кинуте людьми. Лінгард показав на засіку праворуч.

— Там ваш чоловік,— сказав він м-с Треверс.

— Хто ж другий? — почувся за спиною Йоргенсонів голос. Він теж повернувся в той бік і дивився своїм тьмяним поглядом у ту порожнечу.

— Іспанський джентльмен, здається, так ви говорили, м-с Треверс? — звернувся Лінгард.

— Зовсім і не віриться, що там хтось є,— промовила м-с Треверс.

— Ви, Йоргенсоне, їх обох бачили? — спитав Лінгард.

— Нікого я не міг розгледіти. Дуже темно. Дуже далеко.

І справді, за годину до світанку Йоргенсон нічого не бачив і не чув, крім далекого світла смолоскипів та голосних вигуків юрби, що долітали до нього водою, як невиразний шепіт бурі. Скоро смолоскипи рушили походом крізь гай у гостроверхі фортеці. Деякі зникли в блідій темряві, і гомін юрби зразу вщух, ніби тіні ночі, відходячи, захопили його з собою. Але світанок, раптом надійшовши, одкрив невсипущому Йоргенсонові відлюдний берег, фантастичні обриси дерев і порозкидані людські оселі. Він спостерігав-різноманітні кольори світанку, в якому пишалося зелене селище, облямоване гарною темною лінією лісу, що був межею й захистом. М-с Треверс стояла непорушна, як статуя. Обличчя її втратило свою жвавність, а щоки зблідли, наче вся кров її зібралась у серці і там застигла. Губи так само побіліли. Лінгард різко схопив її за руку.

— Не лякайтесь, м-с Треверс. Нащо так лякатися? Якщо не вірите тому, що кажу я, послухайте, що скаже Йоргенсон.

— Так, спитайтеся у мене,— мурмотів Йоргенсон у свої сиві вуса.

— Кажіть прямо, Йоргенсоне, що ви про це думаєте? Чи живі джентльмени?

— Звичайно,— розчаровано відповів Йоргенсон, бо сподівався на складніше питання.

— Чи їхнє життя в небезпеці?

— Звичайно, ні,— відповів Йоргенсон.

Лінгард одвернувся від свого оракула.

— Ви чули його, м-с Треверс. Можете вірити кожному його слову. Немає жодної думки чи наміру в цьому селищі,— він показав на німу порожнечу лагуни,— щоб ця людина не знала, як свої власні.

— Я знаю. Питайтеся у мене,— механічно промовив Йоргенсон.

М-с Треверс нічого не сказала, лиш злегка ворухнулась, і її постать трохи похитнулася. Лінгард міцно обхопив її за стан, та вона, мабуть, помітила це тільки тоді, як повернула голову й побачила, що Лінгардове обличчя зовсім близько біля її лиця; його стривожені очі дивилися так пильно на неї, що вона заплющила свої, наче зомліла.

Це так подіяло на Лінгарда, що він іще міцніше обхопив її. Коли ж вона розкрила очі, лице їй знову вкрив природний рум'янець. Вона стріла його глибоко стривожені

очі таким твердим і жвавим поглядом (сама не помічаючи того), що його ширість немов одсунула усе його минуле життя кудись у сутінки.

— Я не зомліла, зовсім ні,— цілком спокійно мовила вона. І голос її видався Лінгардові холодним, як лід.

— От і добре,— погодився він з покірною посмішкою.— Але, будь ласка, візьміться краще за бильця, і тоді я вас пушу.

Вона силувано посміхнулась.

— Як, недовір'я? — сказала тихо і якийсь час зовсім не ворушилась. І враз, наче поступаючись, торкнулась пучками до поруччя. Лінгард помалу спустив свою руку.

— Прошу вас не вважати мене (як ви звикли) за кволу жінку, за делікатну леді,— мовила вона, дивлячись на Лінгарда і торкаючись рукою билець.— Будь ласка, не думайте, що я така, як усі жінки мого стану. Може, я так само дужа, як і ви, капітане Лінгард. Цебто — тілом я дужа.

— Будьте певні, що я це вже помітив,— запротестував він лагідним голосом.

— Так само щодо моєї мужності,— провадила м-с Треверс, і чарівний вираз її обличчя коливався поміж суворістю і посмішкою,— я ж казала вам кілька годин тому, що не можу уявити себе переляканою. Ви ж пам'ятаєте, як сами прохали мене удати з себе перелякану. Не думайте, що мені соромно було б це удавати. Але я не змогла б зробити цього. Ніяк. Навіть — для царства. Ви розумієте мене?

— Бог його знає! — сказав Лінгард, помовчавши, і несподівано зітхнув.— Ви, певно, зроблені з іншої глини.

— Звідки взялась у вашій голові така абсурдна думка?

— Я не кажу, що ви краща або гірша. Я бачу, що ви зовсім інша. Це чувається.

— Так,— кивнула м-с Треверс.— І коли зараз я розхвилювалась, то не з тривоги за щось чи когось. Я не боялась... Ви, мабуть, думаєте, що я безсоромна і безсердечна, коли кажу таке.

Лінгард мовчав і навіть не поворухнувся. Він просто слухав м-с Треверс, милуючись її чарівним голосом.

— Я з вами щось дуже одверта,— продовжувала вона.— Що я знаю про дикунство, про насильство, про вбив-

ство? За все своє життя не бачила я мертвого тіла. Можливо, мою уяву несподівано вразило світло, ця таємнича відлюдність. Що це за дивне місце?

Лінгард хитнув головою. Вона всміхнулась, губи її трохи розтулились, і він побачив вузьку смужку її зубів. І його враз захопила безпорадність цієї посмішки. А футів зо три від них сухорлява й охайна тінь Йоргенсона пильно дивилась у простір.

— Так, ви дужі,— промовив Лінгард.— Просидіти цілу ніч у малому човнику! Дивуюсь, як ви не заклакли.

— Анітрохи,— перебила вона, злегка всміхаючись.— Я таки й справді сильна жінка,— поважно додала,— коли що трапиться, вважайте на цей факт.

Лінгард кинув на неї захоплений погляд. Але тінь Йоргенсона, мабуть, піймавши здалеку слово «жінка», нараз сердито забубоніла.

— Жінка! То ж бо то й є. Тепер зрозуміло, чому це ви, Том Лінгард, червоноокий Том, король Том, і як там вас ще кличуть, кинули за двадцять миль свою зброю, своїх людей, свій бриг, в якому ваша сила, й приїхали сюди з головою, повною думок про бійку,— голірuch та ще й з жінкою на буксирі. Гаразд, гаразд!

— Не забувайте, Йоргенсоне, що леді вас добре чує,— з досадою промовив Лінгард.— Він не хотів образити вас,— голосно звернувся він до м-с Треверс, наче Йоргенсон справді був безтілесним і нечутливим привидом.— Він зовсім забувся.

— Я не ображена. Це нічого.

— І зовсім не забувся,— мурмотів Йоргенсон.— Який проклятий світ настав!

— Це я наполягла, щоб їхати з капітаном,— пробувала м-с Треверс задобрити Йоргенсона.

— Я ж кажу, що так! Який світ настав! Хіба король Том не мав власної думки? Що це з ним трапилось? Він збожеволів! Покинути бриг, коли близько ста двадцяти найлютіших піратів з двома озброєними прау. На цьому ви теж наполягали? Він — і віддався в руки незнайомій жінці!

— Ні,— промовила м-с Треверс,— це я в його руках.

Ніхто не сказав би, що Йоргенсон чув хоч одно слово з цієї заяви, якби він не звернувся до Лінгарда і не спитав з неменшою байдужістю, як і раніше.

— Нащо ви її привезли?

— Ви не розумієте? Це було правильно й природно. Один із джентльменів — чоловік леді.

— Так,— промимрив Йоргенсон,— а другий?

— Вам же сказано: приятель.

— Бідний м-р д'Алькасер,— промовила м-с Треверс.— На лихо своє погодився він на наше запрошення. Але він просто знайомий і більше нічого.

— Я ледве помітив його, коли зійшов на борт яхти,— похмуро сказав Лінгард.— Він стояв за вашим кріслом і розмовляв з вами, як щирий приятель.

— Ми добре розуміємо одне одного,— сказала м-с Треверс, підіймаючи підзорну трубу.— Мені завжди подобалась його щирість і вірність.

— Що він таке зробив? — спитав Лінгард.

— Любив,— тихо промовила м-с Треверс.— Та це стара історія.— Вона приставила до очей трубу, підтримуючи її витягнутою рукою. Лінгард забув за д'Алькасера, захопившись твердістю її пози й цілковитою непорушністю важкої труби. Жінка була тверда, як скеля, після всіх хвилювань і втоми.

М-с Треверс інстинктивно направила трубу до лагуни. Гладенька вода в темній рамі лісу блищала, як срібло. Темна пляма майнула перед її очима. Коли ж за хвилину вона знайшла її знову, то побачила човник з двома людьми; побачила мокрі весла, що підіймались і знов поринали, блискаючи на сонці; побачила обличчя Іммади, що наче дивилася просто на неї. Раджа та його сестра, спочивши годин за дві біля берега, увійшли в лагуну й тепер прямували до шхуни. Вони підїхали вже зовсім близько, і їх можна було бачити і без труби, якби хтось з присутніх дивився в той бік. Але ніхто навіть не думав про них. Вони існували, мабуть, тільки в пам'яті старого Йоргенсона.

Зненацька м-с Треверс опустила трубу. Лінгард зразу опритомнів від захоплення і сказав:

— М-р д'Алькасер... любив! Чому б і не так! — М-с Треверс швидко глянула в суворі очі Лінгарда.

— Звичайно, це не головне,— промовила вона.— По-перше, він знає, як любити, а по-друге... відданість його була дуже цінна.

— Ви, здається, чимало знаєте про нього,— заздрісно сказав Лінгард.— Чому ви усміхаєтесь? — Довга мідна труба на її плечі сяjala, як золота, проти блідої й ясної голови її.

— Подумала щось,— відповіла вона так само, як і раніш, ніби слова її могли стривожити задуму Йоргенсона.— Мені раптом спало на думку, що за все своє довге знайомство з м-ром д'Алькасером я не знаю й половини того, що знаю про вас.

— Це неможливо,— запротестував Лінгард.— Іспанець чи не іспанець, але ж він з вашого товариства.

— Обоє рябоє,— промовила м-с Треверс трохи іронічно.

Але Лінгард вів далі:

— То він хотів уладнати розмову між мною та вашим чоловіком? Я дуже розсердився й не звернув на нього уваги, але він мені сподобався. Мені найбільше сподобалось те, як він відмовився од свого бажання. Він вчинив, як джентльмен. Ви розумієте, що я хочу сказати?

— Добре розумію.

— Так, ви можете зрозуміти,— просто зауважив він.— Але тоді я дуже розлютився й не міг ні з ким говорити. Я поїхав на свій корабель і мучився, не знаючи, що робити, й бажаючи, щоб ви усі потрапили на дно. Але не думайте, м-с Треверс, що я бажав цього й вашим матросам. Я нічого лихого не мав супроти тих бідолашних хлопців. Вони цілком повірили б мені?.. Отак кипів я до... до...

— До дев'ятої години або трохи пізніше,— спокійно підказала м-с Треверс.

— Ні. До того, коли згадав про вас,— сказав Лінгард зовсім невинно.

— Ви хочете сказати, що до того ви цілком забули про моє існування? А справді, ви забули, як говорили зі мною на борту яхти?

— Я говорив? Так, говорив? Що ж я сказав?

— Ви сказали, щоб я не торкалась смуглявої принцеси,— відповіла м-с Треверс, засміявшись. Настрій її змінився, бо серед цієї легкої розмови вона нараз згадала справжнє становище:— Я зовсім не хотіла ображати вашу мрію. Але, погляньте! Вона переслідує вас.— Лінгард глянув до північного берега і ледве стримався, щоб не крикнути. Це вже вдруге він забув про існування Гассіма та Іммади. Човник тепер був зовсім близько, і ті, що сиділи в ньому, могли виразно бачити голови трьох людей на палубі «Емми». Іммада враз кинула весло і крикнула:

— Я бачу там білу жінку.— Брат її озирнувся, і човник спинився, наче якісь могутні чари враз затримали його.

— Вона для мене не мрія,— рішуче промовив Лінгард. М-с Треверс зненацька крутнулась і стала дивитись на далекий берег; він здався відлюдним, безмовним; в сонячному промінні тремтів він, як величезна завіса, що запинає незначне видовище.

— Йоргенсоне, раджа Гассім їде сюди, а я гадав, що він лишиться там,— почула ззаду м-с Треверс Лінгардів голос. Подумавши, вона приклала до очей підзорну трубу і направила її на берег.

Ясно бачила колір прапорів, що маяли над рудуватими дахами великого селища, бачила пальмові гаї, чорні плями дерев, сліпучобілий берег коралового піску, що палав у сонячному сяйві. Оглянула усе й хотіла вже покласти трубу, коли побачила, що з-за міцного частоколу вийшов чоловік у довгій білій одежі і величезному чорному тюрбані, що облямовував його темне обличчя. Помалу й поважно ходив він берегом, осяяний сонцем. Загадкова постать його, мов із східної казки, самотньо й несподівано з'явившись, була якась чарівна й грізна.

Мимоволі зітхнувши, м-с Треверс поклала трубу. Позаду неї почувся низький мелодійний голос, що лився незрозумілими, жагучими й рішучими словами. Гассім та Іммада зійшли на берег і підійшли до Лінгарда. Так! Було нестерпуче почувати, що цей тихий струмінь розмови, який нічого не значив для неї, доходив до самого серця цієї людини.

Справа честі
й
справа серця

I

— Чи можна мені ввійти?

— Так,— відповів голос зсередини.— Двері відчинені.

М-р Треверс, почувши голос дружини, шарпнув за клямку й увійшов.

— Чому вам здалося, що я замкнулась? Хіба ви не знаєте, що я ніколи цього не роблю?

М-р Треверс зачинив за собою двері.

— Ні, цього ще ніколи не було,— зовсім немирно заявив він. У цій кімнаті, з чотирикутним отвором без шибок, але з напівзачиненою віконницею, він зразу не міг як слід розгледіти свою дружину. Вона сиділа в кріслі, і він бачив її розпущене ясне волосся, що спускалось через спинку крісла. З хвилину мовчали. Зовні було чути мірну ходу двох людей, що походжали по шканцях мертвого корабля «Емма», яким командувала забута тінь Йоргенсона.

Йоргенсон, прийнявши мертвий корабель під свою команду, звелів зробити цю будівлю на кормі, де жив він або Лінгард, приїжджаючи на Берег Притулку. Вузький коридор поділяв цю комірчину на дві частини. У Лінгардовій кімнаті тільки й меблів було, що складане ліжко, зви-

чайний стіл та очеретяне крісло. Якось приїхавши сюди, він привіз його разом із чорною матроською скринею і лишив тут. Окрім цих речей та невеликого дзеркала за півкрони, прибитого на стіні, більше нічого не було. Що було в Йоргенсоновій кімнаті, того ніхто не бачив, але з зовнішніх ознак видно було, що там існував прилад для бриття.

Будував він цю примітивну комірку швидше задля гониться, ніж для якоїсь вигоди: для білих повинно бути на борту окреме приміщення. Але Лінгард говорив правду, коли казав м-с Треверс, що він ні разу не спав там. Він звик спати на палубі. Щодо Йоргенсона, то він теж спав там дуже мало. За нього можна було б сказати, що він як привид більше тинявся по «Еммі», ніж командував нею. Його біла постать всю ніч сновигала туди й сюди по палубі або цілими годинами мовчки стовбичила, споглядаючи темний блиск лагуни. Очі м-ра Треверса, потроху звикши до п'ятми, бачили тепер не лише масу золотого волосся дружини. Він бачив її обличчя, темні брови й очі, що видавались глибокими і чорними у цій п'ятмі. Він знов сказав:

— Ви й не могли б зробити цього. Тут немає ні замка, ні засува.

— Немає? Я й не помітила... Та я б змогла захистити себе і без замка й без засува.

— Приємно чути це,— похмуро сказав м-р Треверс і знов замовк, дивлячись на жінку в кріслі.— А ви кохаєтесь у цьому прекрасному вбранні,— провадив він трохи іронічно.

М-с Треверс заклала руки за голову. Широкі рукави, одсунувшись, оголили її руки до плечей. На ній була малайська бавовняна жакетка без коміра, з великим вирізом біля шиї і застібнута срібними гудзиками зверху донизу. Замість спідниці, що носила вона на яхті, був на ній синій картатий саронг, вишитий золотом. Очі м-ра Треверса помалу переходили по ній і спинились на білій нозі, на якій висіла легка шкіряна сандалія.

— Я не мала іншого вбрання, щоб одягти,— сказала м-с Треверс.— Мій яхтовий костюм був занадто важкий. Він був неможливий. Я цілком змогла, як їхала човном. І коли мені запропонували подивитись на ці речі...

— Наче з чарівного царства,— промимрив м-р Треверс саркастично.

— Ні, он з тієї скрині. Там є дуже гарні речі.

— Звичайно,— мовив м-р Треверс.— Ця людина не відмовиться пограбувати тубільця...— Він сів на скриню.— Найвідповідніше вбрання для цього фарсу,— провадив він.— Та чи не думаєте ви носити його на палубі серед білого дня?

— Думаю,— відповіла м-с Треверс.— Д'Алькасер уже бачив мене вбрану так і, здається, не був надто вражений.

— Ви,— сказав м-р Треверс,— одягли б ще на ноги якісь браслетки, щоб вони дзвеніли під час ходи.

— Браслетки не потрібні,— стомлено промовила м-с Треверс, пильно дивлячись угору і ніби думаючи про щось інше. М-р Треверс, перейшовши до іншого, спитав:

— Чи довго ще протягнеться цей фарс?

М-с Треверс спустила руки, глянула на нього і враз змінила позу.

— Про який фарс ви кажете?

— Той, що грають тут зо мною.

— І ви в це вірите?

— Не тільки вірю, я щиро переконаний. Це щось зловісне.— М-р Треверс на мить замовк, але зразу ж провадив неблаганним тоном далі, дивлячись униз.— Я мушу сказати вам, що коли побачив вас у дворі, в натовпі тубільців, під руку з цією людиною, то був дуже вражений.

— Я теж мала зловісний вигляд? — спитала м-с Треверс, трохи повертаючи голову до чоловіка.— А проте, запевняю вас, що я була рада, дуже рада бачити вас у безпечі, принаймні на якийсь час. Виграти час — це все, що...

— Я не певний,— голосно міркував м-р Треверс,— чи був я в небезпечі... Чи зараз я в безпечі... Я не знаю. Я не можу нічого сказати. Ні! Усе це скидається на гидкий фарс.

Та в його тоні було щось таке, що заставило дружину глянути на нього з інтересом. Очевидно, не полон його нервував; лице м-с Треверс виявило справжню тривогу, поки він не сказав холодним тоном:

— А проте вам, мабуть, краще знати.

Вона знову відхилилась на спинку крісла, спокійно склавши руки на колінах.

— А вам краще було б, якби я лишилась на яхті, недалеко від тих дикунів, що полонили вас? Чи не думаєте ви, що вони так само грають певні ролі в цьому фарсі?

— Твердо переконаний.— М-р Треверс підвів голову, хоч голосу не підвищив.— Ви мусили лишатися на яхті разом з білими людьми — вашими слугами: з боцманом, з командою, обов'язок яких... вмерти за вас.

— Я не розумію, чому вони мусили б умерти. Проте я певна, що вони билися б і вмерли б за мене. А може, ви хотіли б, щоб я оселилась на бригу? Ми були б там у цілковитій безпеці. Справжня ж причина, через яку я наплягла їхати сюди,— щоб бути ближче до вас і бачити, що робити... Але якщо ви хочете, щоб я з'ясувала вам свої мотиви, то я напевне нічого не зможу сказати. Я не могла лишатися там без звісток, із страхом і сумнівами. Доки ми не приїхали сюди, не знали, чи ви й д'Алькасер живі, чи ні. Вас могли б убити ще на косі, після того як раджа Гассім та дівчина поїхали звідти; або вбили б, коли везли сюди. І я хотіла знати все якнайшвидше. Такий був мотив. Я поїхала, як стояла, не гаючись ні хвилини.

— Так,— мовив м-р Треверс.— І навіть не подумали покласти для мене в клунок кілька речей. А, хоча ви були дуже схвильовані! Якби ви не дивились так трагічно на все, то згадали б про мою одезу.

— Я схвильовалась і нічого іншого не могла зробити. Чи вірите ви мені хоч у цьому?

М-р Треверс знов подивився на обличчя дружини. Воно було спокійне, поза — так само. Досі в тоні його відчувалась тупа злість. А тепер він став говорити високомовно.

— Ні, справді, я з досвіду бачу, що не можу звіртися на вас, бо у вас немає почуття, відповідного вашому походженню, громадському стану, ідеям класу, до якого ви належите. В цьому найбільше розчарування мого життя. Я вирішив ніколи не згадувати про це. Та ви самі й обставини заставили мене. Це зовсім не урочисті обставини. Це дуже прикро і принижує. Але так трапилось. Ви ніколи не виявляли серйозного інтересу до моєї діяльності. І чому ви враз поставились до мене, як до людини, я не розумію.

— Через те ви й не погоджуєтесь зі мною,— пояснила м-с Треверс тим самим тоном.— Але запевняю вас, ви могли б погодитись. Мої почуття були найприродніші й світські, цілком такі самі, які були б перед усім світом. І до того ж, як-не-як, ми — подружжя. Це ж відповідає звичаєві, що я тривожуся за вашу долю. Навіть людина, яку

ви так не любите і якій не довіряєте (це, дозвольте мені сказати, найпалкіше почуття, яке ви коли-небудь виявляли), навіть ця людина визнала моє поводження за цілком пристойне. Це його власне слово — «пристойне». Я зробила, як треба було, і він нічого не сказав супроти цього.

М-р Треверс неспокійно засовався на місці.

— Я переконаний, Едіт, що якби ви були чоловіком, то жили б дуже безладно. Ви були б справжнім авантюристом, я хочу сказати, — з морального боку. Мені дуже важко. Ви зневажаєте серйозний бік життя, ідеї та честолюбність тих верств суспільства, до яких ви належите.

Він спинився, бо його дружина знову закинула руки за голову й більше не дивилась на нього.

— Це цілком очевидно, — почав він знову. — Ми довго жили у вищих верствах суспільства, а ви завжди ставились до них так... так негативно! Ви ніколи не визнавали за потрібне досягнення високого становища. Я не пам'ятаю, щоб ви щиро цікавились і захоплювались успіхом, політичним чи громадським. Я ніяк не міг зрозуміти, чого ви сподівались од життя.

— Я ніколи не ждала від вас такої промови. Щождо того, чого я сподівалась!.. Я, мабуть, була дуже дурна.

— Ні, тільки не це, — щиро заявив м-р Треверс. — Це не безглуздя. — Він на мить завагався. — Це, на мою думку, сваволя. Я гадав краще не думати про прикру різницю в наших поглядах, якої я не міг передбачити, доки ми...

М-р Треверс виявив якесь урочисте збентеження. М-с Треверс, спершись підборіддям на руку, пильно дивилась на голу стіну будівлі.

— Ви дорікаєте мені за глибоку дівоцьку дводушність? — тихо спитала вона.

Кімната була сповнена гарячими, ледве помітними пахощами, що немов розходились від розсипаного волосся м-с Треверс. М-р Треверс не відповідав прямо на питання дружини, бо воно вразило його своєю грубістю і непристойністю.

— Я найбільше пояснюю це тим, що я тоді не володів собою і не міркував, як треба було, — мовив він. — Я... я не критично ставився тоді, — признався він; але й зайшовши так далеко, навіть не глянув на дружину і тому пропустив ледве помітну посмішку на губах м-с Треверс. Ця посмішка була така глибоко скептична, що виявити цей скептицизм можна було б тільки найтоншим натяком. Тим-то

вона нічого не сказала, і м-р Треверс провадив далі, голосно міркуючи:

— Ваше поводження, звичайно, було бездоганне, але ви створили собі препогану репутацію глузливої й гордої, ви ставились до всіх з почуттям своєї переваги. Ви навіть вали недовір'я найкращим людям. Ви ніколи не були популярні.

— Я нудьгувала,— прошепотіла м-с Треверс, пригадуючи все і підперши голову рукою. М-р Треверс скочив з матроської скрині, наче його що вкусило, але, звичайно, зробив це поважно й не дуже поспішаючи.

— Річ у тому, Едіт, що ви примітивні.— М-с Треверс теж встала, але зграбно й повільно; вона підійняла руки і, поправляючи волосся, замислено промовила:

— Не зовсім цивілізована.

— Не зовсім дисципліновані,— виправив м-р Треверс, на мить похмуро замислившись.

Вона спустила руки й повернулась до нього.

— Ні, не кажіть так,— запротестувала з дивним запалом.— Я найдисциплінованіша людина в світі. Я навіть наважуюсь сказати, що моя дисциплінованість не спинялась ні перед чим, крім самогубства. Та ви, мабуть, мене не зрозумієте.

М-р Треверс трохи скривився.

— Я й не хочу розуміти,— мовив він.— Так міг би сказати тільки варвар, що ненавидить делікатність і складніше, стриманіше, шляхетне життя. А в вас мене вражає ваше навмисне недобре поводження... Я часто дивувався вашим уподобанням. Вам завжди подобались крайні думки, екзотичні костюми, свавільні характери, романтичні особи, як от д'Алькасер...

— Бідний м-р д'Алькасер,— прошепотіла м-с Треверс.

— Людина без ніяких ідей, обов'язку чи корисності,— сказав м-р Треверс.— Чому вам його шкода?

— Чому? Тому, що він опинився в такому становищі тільки через свою добру вдачу. Він нічого не сподівався від подорожі з нами — ніяких політичних чи інших вигод. Я гадаю, що ви запрохали його на яхту лише для того, щоб порушити наше тет-а-тет, що дедалі більше набридало вам.

— Я ніколи не нудьгував,— заявив м-р Треверс.— Д'Алькасер, по-моєму, з радістю погодився. Він же іспанець, і йому не шкода марнувати свій час.

— Марнувати час! — обурено повторила м-с Треверс. — Він ще, може, накладе головою за свою добрість.

М-р Треверс не міг приховати свого гніву.

— А! Я й забув про ваші вигадки, — мовив він крізь зуби. — І все ж він тільки іспанець і до цього ганебного фарсу ставиться цілком байдуже. Занепалі раси мають свою власну філософію.

— Він виявляє досить турботи.

— Не розумію, чому ви звете це турботою. Я сказав би, що це певна відсутність поваги до себе.

— Чому? Тому, що він спокійний, чемний і стриманий у своїх висновках. Але дозвольте сказати вам, що ви теж не дуже добре переживаєте ваші пригоди.

— І не сподівайтесь, щоб я маніжився, як ті чужинці. Я не звик до компромісів з своїми почуттями.

М-с Треверс повернулась і глянула чоловікові в обличчя.

— Ви лютуєте, — сказала вона.

Треверс злегка труснув головою, немов скидаючи ці слова. — Я обережний, — заявив він.

М-с Треверс зрозуміла це як справжнє страждання.

— Запевняю вас, — мовила вона серйозно (була дуже співчутлива), — запевняю вас, що цей чудний Лінгард не знає, яка ви значна людина. Він не знає, яке ви маєте громадське чи політичне становище не знає вашої великої честолюбності.

М-р Треверс слухав з деякою увагою.

— Хіба ви не могли б поінформувати його про це? — спитав він.

— Це було б ні до чого: він думає тільки про своє становище, про свою силу. Він з нижчого класу...

— Він — тварина, — уперто промовив Треверс. Подружжя з хвилину пильно дивилося одне одному в вічі.

— О, — помалу мовила м-с Треверс, — ви рішуче не йдете на компроміс із вашими почуттями! — І в голосі її майнула відтінь презирства. — Але сказати вам, що я думаю? Я думаю, — вона нахилилась трохи вперед до блідого неголеного обличчя, що дивилось в її темні очі, — я думаю, що з усім вашим чудним презирством ви досить добре розумієте цю людину і тому обурюєтесь, зовсім не боячись нічого. Ви чуєте? Цілком не боячись нічого!

Вона зразу ж пожалкувала, що так сказала. Було безглуздя зважати на всі вибрики м-ра Треверса тут, на східному архіпелагові, повному темних змов та войовничих

замірів. До того ж вона хотіла тільки врятувати його життя, а не навчити його розуму. М-р Треверс розкрив рота, та, не сказавши й слова, стулив його знову. Дружина його повернулась до дзеркала, прибитого на стіні. Вона почула ззаду голос:

— Едіт, де ж правда в цьому всьому?

У словах цих виявлялось страждання тупого розуму, як інстинктивний жах перед незнайомими місцями й новими відкриттями. Вона, оглянувшись, сказала:

— Ця правда зверху, запевняю вас. Уся чисто зверху.

М-с Треверс знову повернулась до дзеркала, де зустріла свої темні очі та ясний туман волосся над рівним чолом. Слова її не заспокоїли Треверса.

— Але, що все це означає? — скрикнув він. — Чому цей тип не виправдовується? Чому затримує нас тут? Чому ми мусимо сидіти тут? Чом не виїздимо? Чому він не одвозить мене на яхту? Чого він хоче від мене? Як він домігся нашого визволення від цих людей на березі, що, як він каже, хотіли перерізати нам горло? Чому вони замість того віддали нас йому?

М-с Треверс почала закручувати волосся.

— Це справи вищої місцевої політики. Конфлікт особистих інтересів, міжпартійне недовір'я, індивідуальні інтриги; ви ж мусите знати, як усе це переплутується. Спершу треба було не звільнити, а домогтися того, щоб вас віддали йому на поруки. Він тут дуже впливова людина; і дозвольте сказати вам, що ваша безпека залежить більше від його вміння використати свій вплив, ніж від сили, якої він не може вжити. І якби ви схотіли поговорити з ним, я певна, що він розповів би вам усе, що можна.

— Я не хочу чути про його шахрайство. Та вам він, мабуть, усе довірив?

— Усе чисто, — сказала м-с Треверс, видивляючись у невелике дзеркало.

— Як ви вплинули на цю людину? Можна подумати, що наша доля в ваших руках.

— Ваша доля не в моїх руках. Вона навіть не в його руках. Тут є моральний бік справи, що його треба розв'язати.

— Етика пройдисвіта, — з несподіваним сарказмом вибухнув м-р Треверс. У його дружини промайнула думка, що, мабуть, вона знала його не так добре, як думала. Наче блискуча й урочиста кора певних звичностей де-не-

де тріснула від напруження й виявила дурноголовість близької людини. Але тріснула тільки до деякої міри, трохи. Вона зрозуміла, що дальша дискусія була цілком ні до чого і, заклавши волосся, сказала:

— На мою думку, нам, мабуть, краще піти зараз на палубу.

— Ви хочете вийти на палубу отак? — промимрив м-р Треверс, спустивши долі очі.

— Звичайно так! Це вже не новина. Кого тут можна здивувати?

Треверс не відповів. М-с Треверс точно визначила його настрій. Він сердився на безмежні образи людей, речей та подій; на слова й навіть погляди, які відчував, як фізичний біль, як брудний дотик. Він тільки не виявляв цього. Але він лютував. Його дружина говорила далі:

— Дозвольте мені сказати вам, що це вбрання пасувало б і принцесі. Воно з такої матерії й такого стилю, що носять найшляхетніші жінки в цій далекій країні, де, як я чула, жінки урядують так само, як і чоловіки. І справді це вбрання, що на мені, призначалось у подарунок справжній принцесі. Його вибрано дуже дбайливо для цієї дитини Іммади. Капітан Лінгард...

М-р Треверс промимрив щось невиразне, чи то застогнав, чи загарчав.

— Слухайте, повинна ж я називати його якимось, а це ім'я, на мою думку, найменш образливе для вашого слуху. Кінець кінцем, ця людина таки існує. У деяких місцях цієї землі його кличуть, наприклад, Королем Томом. Д'Алькасерові дуже подобається це ім'я. Він каже, що своєю поважністю і звичайністю воно дуже пасує цій людині. І якщо ви хочете...

— Я хотів би нічого не чути,— виразно перебив Треверс.— Жодного слова. Навіть од вас, доки не спроможний буду знову вільно діяти. Але слова не вражають мене. Ніщо не вражає мене: ні ваші зловісні застереження, ані легковажні настрої, що їх ви маєте за пристойне виявляти перед людиною, життя якої, як ви кажете, висить на ниточці.

— Я не забуваю цього й на хвилину,— сказала м-с Треверс.— І я не тільки знаю, що воно на ниточці, але й знаю міць тієї ниточки. Це дивна ниточка: її випряла та сама доля, що створила вас не більшим, ніж ви є.

М-р Треверс образився. Він ще ніколи не чув, щоб до

нього хтось так звертався. Він відчував у тоні своєї дружини сумнів щодо його гідності. І здивовано подумав, що прожив з цією жінкою аж вісім років! Похмуро сказав:

— Ви говорите, як примітивна жінка.

Це була велика догана, якої м-с Треверс, певно, не дочула, бо жваво продовжила:

— Та й справді, хіба можна вимагати, щоб я, зачинившись тут, обмірковувала й оплакувала з ранку до вечора наше тяжке становище. Це було б слабкістю. Ходім на палубу.

— Але ж у цьому вбранні ви зовсім схожі на дикунку,— твердив своє м-р Треверс, наче його ніхто й не перебивав, навмисне підкреслюючи свою огиду.

М-с Треверс було тяжко на серці, але все, що говорив він, викликало її на легковажний тон.

— Якщо я не маю страшного вигляду, то й добре,— сказала вона неухважно, піймавши його похмурий погляд, справлений на її голі ноги.— Он що!

— Ну, якщо хочете, я надіну панчохи. Але знайте, що мушу їх дуже берегти. Я тут маю тільки одну пару. Випрала їх сьогодні вранці у ванній кімнаті, що зробили на кормі. Вони тепер сохнуть на бильцях. Якщо ваша ласка, передайте їх мені, коли вийдете на палубу.

М-р Треверс крутнувся й вийшов на палубу, слова не кажучи. Тільки він вийшов, м-с Треверс притисла руки до скронь, і від цього широкого жесту розпуки відчула якесь полегшення. Мірна хода двох людей чітко добувалася до комірчини. З палуби, де ритмічно ходили ті двоє, спокійно й приязно розмовляючи, вона виразно розпізнала ходу людини, що її життєва орбіта була найдалі від її власної. А проте ці орбіти стикалися навхрест! Кілька днів тому вона навіть думки не мала про його існування, а тепер їй здалося, що пізнала б його ходу навіть у галасливій юрбі. Це справді було щось неймовірне. І перед тим, як вона зійшла на палубу з півтемного душного захистку, на її губах майнула нерішуча, злякана посмішка.

II

Вигадлива будка була зроблена з легких жердин та тонких планок і займала більшу частину палуби. Усі чотири стіни цієї будівлі були запнуті мусліном. Вона була височенька. Замість дверей багато легких планок закрива-

лось цілою системою запон. Прилаштували їх, щоб захиститися від нападу москітів, які від заходу до сходу сонця облягали берег лагуни величезними хмарами. Гарні циновки вкривали палубу. Усе це вигадав Лінгард разом з Йоргенсоном, щоб поліпшити для м-с Треверс перебування на «Еммі», доки з'ясується доля обох бранців та, мабуть, чи й не всіх інших людей на борту «Емми». Дуже скоро непрохані й фатальні гості Лінгарда навчилися раненько вскакувати й вистрибувати з цієї будівлі. М-р д'Алькасер виконував цей обов'язок зовсім не поспішаючи, майже недбайливо, але так само вправно, як і інші. Всі говорили, що він ні разу не впустив за собою москіта. М-р Треверс стрибав швидко, незграбно і, очевидно, щоразу сердився, що доводиться так дивно входити. М-с Треверс заходила дуже зграбно. Усередині стояв імпровізований стіл та плетені крісла, що їх повитягав Йоргенсон десь із глибини корабля. Можна було з певністю сказати, що в глибинах «Емми» містилося багато всякої всячини. Там було надбано припасів всякого гатунку. Цей старий корпус був коморою і арсеналом Лінгарда; там зберігались мушкети, порох, пакунки перкалю, коленкору, шовку, мішки рижі й мідні гармати. Там було все потрібне, щоб торгувати, убивати, підкупати, діяти на людську зажерливість і страх, щоб годувати друзів, битися з ворогами; там було все для походу, для війська. Це загрузле судно без щогл, що вже більше нездатне було до плавби, містило в собі багатство й силу.

У такій химерній будівлі жили європейці, яких удень видно було кільком малайцям, мов крізь туман. Увечері, освітлені лампами, вони скидалися на темних фантомів, оповитих млою, на яку вирушали з прибрежних лісів міріади комашні. Огороджені прозорими стінами, як мухи в зачарованому павутинні, вдень вони рухались, сиділи, жестикулювали, голосно розмовляли, а вночі, коли ліхтарі, oprіч одного, згасали, їхні витягнені постаті, вкриті білими бавовняними простирадлами на похідних ліжках, що їх виносили сюди щовечора, скидалися на мертві тіла, покладені на нари. Їли за тією самою москітною сіткою, що її без глуму всі називали «кліткою». Під час обіду був там і Лінгард, який витримував ці тортури з обов'язку, щоб віддати жертву чемності і миру. Він і не уявляв собі, як його присутність дратувала м-ра Треверса, що був за-

надто послідовний і навіть на хвилину не змінював свого поведження.

Той був твердо переконаний, що являє собою жертву, яку затримує надзвичайно жорстокий бандит, щоб здобути викуп на якихось там незрозумілих умовах. Це переконання, натягуючи його нерви до найвищої міри, не кидало його й на хвилину. Воно було темою його міркувань, немов прилипло до нього; воно ховалось в його очах, у жестах, у зловісному бурмотінні, в зловісному мовчанні. Цей моральний удар відбився й на фізичному стані м-ра Треверса. У нього почалися болі в печінці, напади сонливості й стримуваної люті, що потай лякали його. Обличчя пожовкло, очі налилися кров'ю — від диму вогнищ за огорожами Белараба, де він пробув три дні. Очі його завжди гостро відчували зовнішні умови.

Гарні чорні очі д'Алькасера були витриваліші, і його вигляд не відрізнявся від того, яким він був на яхті. Він, усміхаючись, з подякою взяв од Йоргенсона блаженську фланельову одяжину. Ці два чоловіки складом свого тіла були дуже подібні, хоч звичайно д'Алькасер своєю спокійною жвавистю й сторожким розумом нітрохи не скидався на Йоргенсона, що був схожий на якийсь холодний та невгамований труп. Вони ніколи навіть не розмовляли вдвох. Взагалі розмовляти з Йоргенсоном була річ неможлива. Навіть Лінгард ніколи не наважувався на цей подвиг. Він тільки запитував Йоргенсона, як чарівник допитує викликану тінь, або давав йому короткі вказівки, які можна було б давати досконало зробленому автоматіві. Очевидячки, Йоргенсон вважав за краще поводитись тільки так. На борту «Емми» Лінгард розмовляв тільки з д'Алькасером. Д'Алькасер поведився з Лінгардом як людина, що все життя жила серед вибраного товариства, де звикли бути стриманими. Чи стримуючись, чи з обережності, д'Алькасер не виявляв ніякісінької цікавості і зберігав рівно-спокійний, поважний і чемний тон, часто пом'якшуючи його легкими посмішками, які, часом, не мали нічого спільного з його словами, але додавали їм якоїсь ласкавості й тактовності. Проте говорили вони між собою тільки про все нейтральне.

Тільки раз Лінгард виявив у д'Алькасера якесь глибоке розуміння всього. Це було другого дня після довгих переговорів у Беларабовій огорожі про тимчасове повернення полонених. Цей хід, як пояснила м-с Треверс своєму

чоловікові, був викликаний змаганням партій і загальним станом у селищі, збентеженому відсутністю людини, що, хоч для ока, була найдужчим проводирем і правителем на «Березі Притулку». Белараб усе сидів біля батькової могили. Може, цей розчарований і мирний чоловік вирушив туди, щоб міркувати про сваволю людську, про невдячність свого завдання; а може, хотів тільки покупатися в чистому ставку, попоїсти городини, що рясно родила там, і використати вільний час для релігійних вправ. У всякому разі його відсутність була гостро помітна. Правда, престиж довгого й певного керівництва і звичка підлягати йому ще були живі в селищі, і тому бранців одвели просто в Беларабову огорожу. Белараб і здалеку переважав Тенгу своїм авторитетом. Таємних намірів Тенги ніхто не знав, і хоч він був товариський, балакучий, одвертий і войовничий, але не визнавався за служителя бога, не славився добродійністю та побожністю, і в нього не було батька, що його шанували б як святого. Та Белараба не було, і його репутація суворого й меланхолійного аскета (бо побожна людина з природи повинна бути й сувора) не впливала як слід. Добре було те, що Белараб узяв з собою свою й останню жінку, ту саму леді, що за неї згадував Йоргенсон у своєму листі до Лінгарда. Вона напосідала, щоб повбивали людей на яхті й пограбували її, але їй хотілось цього не тому, що вона зроду була лиха, а через те, що мала охоту дістати шовку, самоцвітів та інших прикрас,— річ зовсім природна у молодій жінки та ще з таким високим становищем. Белараб взяв її у свою подорож, і Лінгард був цьому дуже радий. Він не боявся її впливу на Белараба. Він знав цього чоловіка. Ні слова, ні злість, ні підлезування, ні крик, ні шепіт фаворитки не могли подіяти на рішучість чи вагання цього араба; його вчинки завжди немов висіли в містичній нерішучості між протилежними міркуваннями та спірними висновками, які опановували його волю. Лінгард не боявся, що Белараб на дозвіллі наважиться раптом щось учинити. Небезпека була в його мовчазному ваганні, в безнадійній побожності; цей чоловік нічого не хотів робити і кинув свого білого друга віч-на-віч з свавільними пориваннями людськими, що супроти них Лінгард пішов би тільки силою, а цього він не наважувався робити, бо значило б це загибель усіх його планів та надій. Та найгірше означало б це зрадити Гассіма та Іммаду, тих утікачів, яких вихопив він із пащі смерті, пообіцявши вернути їх з

тріумфом до рідного краю, що його бачив він тільки один раз у сліпучій непорушності під гнівом і вогнем небесним.

Того самого дня, як (на безкраю огиду Йоргенсона!) Лінгард з м-с Треверс прибув на борт «Емми», між ними, коли м-с Треверс годин зо дві спочила, була довга палка й неспокійна розмова. Вона не була важка, але під кінець вони обоє потомилися. М-с Треверс більше не треба було пояснювати фактів і можливостей. Вона знала їх добре, і їй не треба було радити чи доводити, не треба було вирішувати чи прохати. Становище не вимагало цього. Але вона стомилася спостерігати пристрасну внутрішню боротьбу цього чоловіка, такого завязаного й відважного і такого непохитно-стриманого в пориваннях свого серця й у величї душі. Це було споглядання, що силувало її забувати про дійсність. Це не була гра на сцені, а проте вона ловила себе на тому, що, затаївши дух, дивилась на нього, як на славетного актора на невиразній сцені в якійсь простій і сильній драмі. Вона відгукувалась на його силу, що немов шматувала його мозок, його щире серце. Її вражали й захоплювали його змагання й почуття, наче у всій трагедії тільки він сам був вартий уваги. А втім, що їй було до всього незрозумілого і дикого? Очевидно нічого. На жаль, цей чоловік зопалу довірив їй свої таємниці. Чи не справила вона на нього таке сильне враження, що викликала його на щирість? Це їй імпонувало, навіть зворушило; вона відчувала щось схоже на вдячність і якийсь почуття прихильності, що буває тільки серед рівних людей, які вчуть знають цінність одне одному. А втім, їй було прикро й тяжко, що знала все і не була в п'їтмі; адже Треверс і д'Алькасер нічого не знали, хоч щодо д'Алькасера не можна було б сказати, скільки певного, дивного, інтуїтивного розуміння криється під його спокійним виглядом. Про д'Алькасера можна було думати все, але не мати його за якогось недотепу чи дурника. Річ природна, що чогось певного він не міг знати, навіть не міг догадуватись про голі факти, але за кілька днів співжиття з Лінгардом якось відчув правдиве становище. Він був гострий і співчутливий спостерігач, хоч в усіх своїх таємницях далекий од людського життя, але далекий зовсім не так, наприклад, як Йоргенсон, відокремлений від земних пристрасей. М-с Треверс хотілось поділити з д'Алькасером тягар (бо це був таки тягар) Лінгардової сповіді. Вона вже не викликала на довір'я цього морського авантюрика, а він не зобов'язував її мовчати. На-

віть не розуміла цього. Він же не попереджав, щоб вона нікому не казала.

Ні. Він сказав, що тільки їй він міг розповісти усе. Значення слів було лише таке. Їй би полегшало, якби вона розповіла це д'Алькасерові. Полегшало б її становище, бо вона була наче замкнена від всього світу, на самоті з Лінгардом, у якомусь романтичному палаці, в екзотичній атмосфері. До того ж вона поділила бо свою відповідальність з іншим, із тим, що може зрозуміти все. Та чомусь вона утримувалась, немов передбачала, що, говорячи з д'Алькасером про Лінгарда, розхвилюється й виявить свої переживання. Це була така невиразна тривога, що вона хвилювалась, навіть коли при д'Алькасерові приходила до Лінгарда або говорила з ним. Не в тім річ, що д'Алькасер наважувався б пильно дивитися на неї. Ні, він, мабуть, навмисне одвертався б? І це було б ще образливіше.

— Я не розумна,— спокійно й переконано прошепотіла м-с Треверс. Вона пождала, доки кроки двох людей на палубі спинились біля буди і, розійшовшись, завмерли; тоді вийшла на палубу.

Вийшла за якийсь час після свого чоловіка.

Наче навмисне відзначаючи контраст людських конфліктів, великий спокій лежав навколо, в усій природі. М-р Треверс пішов до комірчини й справді скидався на полоненого,— наче був зовсім не на місці. Д'Алькасер теж пішов туди, але мав (а може удавав) вигляд незалежний. Ні, не удавав. Як і Треверс, він сидів у плетеному кріслі, майже в такій самій позі й так само мовчки; але в цій позі була якась ледве помітна різниця, що не мала нічого спільного з полоном. До того ж д'Алькасер мав особливу здібність завжди й у всякому оточенні почувати себе на місці. М-с Треверс, щоб краще зберегти свої європейські черевики, одягла шкіряні сандалії, добуті з тієї ж матроської скрині. Взувши, вона їх добре застєбнула, і все ж вони стукали, коли йшла палубою. Жодна частина її вбрання не була така екзотична. Їй довелось змінити свою звичайну ходу, вона ходила, як Іммада, короткими, швидкими кроками. «А я ще й віднімаю у дівчини її вбрання,— подумала вона і додала:— поза всім іншим». Вона знала про те, що дівчина такого стану і не подумала б носити те, що вбрав хтось інший.

Коли м-с Треверс застукала помалу своїми сандаліями, д'Алькасер озирнувся і зразу одвернувся. М-с Треверс

сперлась ліктями на бильця ї, підперши голову руками, ліниво дивилась на спокійну воду.

Позаду неї була клітка, передня палуба та ліс. Величезні стовбури дерев височіли темними, нерівними колонами, переплетені в'юнкими рослинами; оповиті сутінками, вони були так близько від берега, що, глянувши через борт, вона могла бачити на блискучому поясі води їхні важкі й чорні тіні. Вони падали на відбите у воді небо, чисте, блакитне, схоже до якоїсь безодні, що позначалась крізь прозору плівку. І коли м-с Треверс звела очі, така сама непорушна безодня панувала в облитій сонцем широкій лагуні, схованій од усього світу. М-с Треверс прикро відчула свою ізольованість, самотність. Вона уявила, що тільки вона сама рухалась серед цієї таємниці, ніби була приви́дом, безправним, беззахисним, що кінець кінцем мусив поступитись перед пануванням тих сил, які несвідомо виявляли дух цієї країни. Цілковита самотність змінилася на катастрофічну напруженість. Вона наче потрапила в якесь зачароване коло. Воно оточило її, та не захищало. Враз почувалась позад неї хода, що вона могла б одрізнити її від усіх інших на цій палубі. Та м-с Треверс не обернулась.

З того часу, як джентльмени прибули на борт судна, м-с Треверс і Лінгард не перемовились жодним значущим словом.

Коли Лінгард вирішив вести переговори, м-с Треверс спитала його, на що він покладається, і він відповів:

— На своє щастя.— А й справді, все залежало від його престижу; та якби він і знав це слово, то не сказав би його, бо це скидалося б на вихваляння. До того ж він і справді вірив у своє щастя. І білі, і чорні завжди покладалися на його слово, і це, звичайно, забезпечувало успіх переговорів. Але кінечні наслідки залежали від удачі. Він так і сказав м-с Треверс, залишаючи її на «Еммі», в той час як Йоргенсон чекав на нього в човні, щоб їхати через лагуну до Беларабової огорожі.

Злякавшись його рішення (бо в словах його «я певен, що виграю» почувалась якась двозначність), м-с Треверс опустила руку в його розкриту долоню, на якій досвідчений хіромант розгледів би ще й інші лінії, окрім лінії щастя. Лінгард злегка стиснув їй руку. Вона мовчки дивилась на нього. Він пождав, а потім надзвичайно ніжним голосом промовив:

— Побажайте мені удачі.

Вона мовчала. А він, тримаючи її за руку, дивувався з її вагання. Їй здавалось, що вона не може відпустити його, а він не знав, що сказати. Знаючи свою силу над ним, вона наважилась знову спробувати її.

— Я поїду з вами,— рішуче заявила; але він ще вагався.— Ви думаєте, що моя присутність зіпсує справу, запевняю вас, що я теж щаслива... Щаслива не менш од вас,—додала вона пошепки, посміхаючись і викликавши цим його шепіт.

— О, так, ми обоє щасливі.

— Я щаслива, що натрапила на таку людину, як ви, бо ви битиметесь за мене... за нас,—палко вигукнула вона.— Подумайте, що, якби вас не було?.. Ви мусите дозволити мені їхати з вами!

І вдруге він скорився її бажанню їхати з ним. Зрештою, на лихий кінець, вона була в більшій безпеці з ним та Йоргенсоном, ніж на борту «Емми», під захистом декількох малайських вояк. На хвилину Лінгард подумав, що треба було б узяти пістолі, які приготував Йоргенсон. Вони лежали на бильцях, але Лінгард не взяв їх. Чотири гострілі будуть ні на що. Він не потребуватиме пістолетів, якщо слова його посіють мир. Він нічого не сказав про це м-с Треверс, а взявся за те, щоб змінити її вигляд. Одімкнули матроську скриню, що була в його кімнаті, і м-с Треверс розглянула усе. Лінгард простяг їй бавовняну верхню одіж, що носять малайські жінки; замість застібок були на ній самоцвіти. Ця одіж закривала до половини її європейське вбрання. М-с Треверс скорилась і одягла її. Він витяг довгий та широкий шарф з білого шовку, облямований вздовж і впоперек, і прохав її пов'язатись так, щоб видно було тільки очі.

— Ми ж ідемо до магометан,— пояснив він.

— Я розумію. Ви хочете надати мені респектабельного вигляду,— жартувала вона.

— Запевняю вас, м-с Треверс,— палко протестував він,— що більшість цих людей, а ватажки й поготів, за все своє життя не бачили білої жінки. Та може вам хочеться узяти якийсь інший шарф? Їх тут аж три.

— Ні, мені й цей подобається— він гарний. Усі вони чудові. Либонь принцесу треба повертати в її країну з найбільшою пишнотою? Який ви уважний, капітане Лінгард!

Ця дитина буде дуже зворушена вашою шляхетністю... Чи добре в цьому?

— Добре,— мовив Лінгард, одводячи очі. М-с Треверс спустилась за ним у човен, де малайці мовчки й пильно дивились на неї, а Йоргенсон, скам'янілий і незграбний, не виявив жодних ознак життя, навіть не блимнув очима. Лінгард посадовив її біля стерна і сів поруч. У блисківі палаючого сонця зникли всі кольори. Човен ішов уперед блискучою водою, прямуючи до коралового берега, сліпучо-жовтого, як набіло розпечений металевий молоток. Вони висіли. Йоргенсон поважно розкрив над головою м-с Треверс велику білу парасольку. Вона йшла поміж двох мужчин, як уві сні, відчуваючи землю лише підшвами. Скрізь було тихо, порожньо, все було розпечене, фантастичне. І коли одчинили ворота огорожі, вона побачила стриману і мовчазну юрбу бронзових постатей, загорнутих у кольорові тканини. Вони купчилися в холодку, під трьома високими лісовими деревами, зоставленими всередині огорожі, серед осяяної сонцем вигорілої землі. Широкі гостряки списів, прикрашені червоними жмутками кінського волосся, холодно виблискували під розлогим гіллям. Ліворуч, на палях купка будинків з довгими й великими дахами стриміла над головами юрби, наче плаваючи в сліпучому промінні. Будинки видавались менш матеріальними, ніж їхні довгі тіні. Лінгард показав на найменший з будинків і тихо промовив:

— Я прожив там тижнів зо два, коли вперше прийшов до Белараба.

М-с Треверс ще більше відчула, що все це сон, коли помітила за бильцями веранди дві постаті на варті біля замкнених дверей, заковані в лати й панцир, у гострих, крицевих шишаках, прикрашених білим та чорним пір'ям. На вільному місці під повіткою стояла висока лава, заслана турецьким килимом. Лінгард підвів до неї м-с Треверс, а Йоргенсон, ідучи по другий бік, спокійно закрити парасольку.

Тільки-но вона сіла, усі чорні разом попадали на землю, odkриваючи за собою в глибині двору якусь самотню постать, сперту на рівний стовбур дерева. Біла тканина, оперезана жовтим шнурком, оточувала йому голову, а кінці спадали на плечі, обрамлюючи тонке й темне обличчя з великими очима; шовкова керезя з чорними та білими

смугами спадала йому до ніг. Високий, таємничий, спокійний, випростаний — він був самовпевнений і владний.

Лінгард, нахилившись трохи, прошепотів на вухо м-с Треверс, що це Даман, найстарший проводир іланунів, той, що наказав захопити джентльменів. Дві напівголі постаті, вкриті прикрасами й талісманами, у червоних із золотом хустках, з голими мечами сиділи біля Дамана, підбгавши ноги. Це були пангеранси, що виконали його наказ і відвезли бранців до лагуни. А ті два, в латах і панцирі, які стояли біля дверей малого будинку, були звичайні Беларабові охоронці і з'являлись тільки в надзвичайних випадках. Вони стояли тепер тут, і це означало, що бранці у Белараба. Значить усе гаразд. На жаль, сам Великий Проводир далеко. І от Лінгард випростався в офіційній позі. М-с Треверс оглянула великий двір з рядами облич і відчула на мить, що голова її пішла кругом.

Усе завмерло в юрбі. Навіть очі під різнокольоровими хустками позастигали. Крізь одчинені ворота видно було на тлі блискучої лагуни й блілого розпеченого неба чорну високу пальму. М-с Треверс озирнулась і здивувалась, що тут нема Гассіма та Імади. Але дівчина могла бути всередині якогось будинку з жінками Беларабової ватаги. Вона побачила, як винесли другий ослін, де сіло п'ятеро чоловіків, одягнених в розкішну шовкову, облямовану оксамитом одіж. Руки спустилися на коліна. Один серед них, у білій кереї та великому майже чорному тюрбані, сидів, нахилившись трохи вперед і спершись підборіддям на руку. Щоби йому позападали, а очі уперлись в землю, немов боячись глянути на жінку з неправовірних.

Враз м-с Треверс почула тихий шепіт серед людей і, глянувши на Лінгарда, побачила на його обличчі вираз байдужої уваги. Переговори почалися; провадились вони низькими півтонами з довгими паузами, у непорушності присутніх, що посідали на землі, підбгавши ноги. А над ними височіла кремезна постать Дамана, який стояв у холодку. Але і в ньому м-с Треверс не побачила анінайменшого руху. Шепіт навколо оповив її почуттям миру.

Вона — звичайна річ — нічого не розуміла з тієї розмови, і це присипляло її думку. Іноді западала мовчанка, і Лінгард нахилився до неї й шепотів: «Так легко порозумітися». Тоді наставала така тиша, що м-с Треверс чула, як десь високо між деревами пурхали голуби. Зненацька починав хтось говорити з тих, що сиділи перед нею. Він

теж говорив не ворухнувшись, без виразу на обличчі. Тільки сторожкі очі виявляли, що промовець не сам з собою міркував, а щось доводив, звертаючись до Лінгарда, який часом кидав кілька слів, поважно або всміхаючись. Слідом за ними натовп шепотів, мабуть, даючи свою згоду; тоді знову западала тиша, і юрба здавалась ще більше непорушною, як і перше.

Коли Лінгард прошепотів до м-с Треверс, що тепер його слово, вона сподівалась, що він встане з якимось владним жестом. Та ні, він сидів. Голос його владно розлягався серед тиші. Він говорив довго. Сонце тим часом підбивалось на ясному небі, пересувало й коротило тіні дерев, ллючи крізь густе, буйне й непорушне листя гаряче проміння на голови людей. Часом шепіт дужчав, і тоді Лінгард замовкав, безстрашно дивлячись на зібрання й ждучи, доки втихомиряться. Раз чи двічі здіймався гомін, і м-с Треверс чула, як Йоргенсон щось шепотів. Над рядами голів стояв лише Даман, склавши руки на грудях. Кінець білої тканини закривав йому чоло, а біля ніг його сиділо два іланунські ватажки, напівголі, як бронзові ідоли, підібгавши ноги, з мечами на колінах, прикрашені талісманами, квітчастим пір'ям, черепашками, разками з зубів, кігтів та блискучих дрібниць. Навіть пір'я на їхніх головах не ворухилось.

— Судаг! Та й годі! — Усі голови заворушилися, люди захитались на місці. Лінгард закінчив. Він сидів, оглядаючи слухачів, і коли він разом з м-с Треверс та Йоргенсоном підвівся, всі як один безладно схопилися на рівні ноги. Кілька Беларабових прихильників, молодих широколицих юнаків, одягнених у картаті формені саронги, чорні шовкові куртки та червоні шапочки, хвацько збиті набакир, чванькувато перейшли крізь натовп і вишикувалися двома шеренгами перед Даманом та його озброєними іланунськими ватажками. Учасники наради попідводилися з ослону і підійшли до білих з ласкавими посмішками й запобігливими рухами. З їхнього поведження знати було, що переважила злагода; тільки один з них, у великому білому тюрбані, фанатично лишився оддалік, спустивши очі в землю.

— Перемога! — прошепотів Лінгард до м-с Треверс.

— Це було дуже важко? — спитала вона.

— Ні, — промовив він, признаючись тільки сам собі, що напружив усі сили, щоб добитися замирення. Проте,

після всіх цих переговорів, він не здобув нічого особливого,— тільки відсунув рішучу годину. Він подав руку м-с Треверс, щоб іти, але чомусь не рушив з місця.

Владним жестом Даман розсунув шерехи Беларабових юнаків у червоних шапочках і попрямував до білих, здивувавши замовклих людей. Розсунуті шерехи знову зійшлися за ним. Іланунські ватажки хоч і мали лютий вигляд, але з розважності їй не подумали йти за ним. Вони не потребували навіть застережливого Даманового шепоту. Він ішов сам. Звичайне держално меча вистромилось з-під його кереї. Звідти ж визирало два пістолі. Коран в оксамитовій палітурці висів на грудях, на червоному шовковому шнурку. Був він побожний, войовничий. Ішов спокійно, дивився просто себе з-під облямівки клаптя полотна, що вкривав йому голову. Він випростався і йшов з урочистою скромністю. Лінгард швидко проказав до м-с Треверс, що цей чоловік уже стрічався з білими раніш, і якщо він схоче подати їй руку, вона мусить загорнути її кінцем шарфа.

— Чому? — спитала вона.— Так годиться?

— Так буде краще,— відповів Лінгард, і за мить м-с Треверс відчула, що її загорнуту руку помалу стисли тонкі чорні пальці. Вона відчула себе зовсім як якась східна жінка, коли, загорнута по самі очі, стрілася з чорним, блискучим поглядом ватажка морських розбійників. Це тяглося одну мить, бо Даман зразу одвернувся й подав руку Лінгардові. У рівній, широкій одежі він видавався дуже тонким супроти огрядних європейців.— Сила твоя велика,— мовив він приємним голосом.— Білих людей тобі буде видано.

— Так, їх передадуть мені на поруки,— мовив Лінгард, посміхаючись до Дамана, але не перестаючи сердито й похмуро дивитись, як і тоді, коли Даман наближався до нього. Він пильно глянув на групу вояків, що ескортували бранців, які вийшли з будинку. Побачивши, що Даман ніби загородив Лінгардові дорогу, вони поставали оддалік, оточивши тісним колом обох білих. Даман байдуже глянув у той бік.

— Вони були моїми гістьми,— пробурмотів він.— Як бог дасть, я скоро прийду до тебе довідатись про них... Як приятель,— додав він, трохи перемовчавши.

— І як бог pomoже, ти не підеш від мене з порожніми руками,— промовив Лінгард уже ласкавіше.— Зрештою, і

ти, і я не хочемо стрічатися тільки для сварки. Ти ж не хотів би, щоб їх оддали під догляд Тенги?

— Тенга гладкий і хитрий,— зневажливо промовив Даман,— справжній крамар, що хотів би бути раджею. Він — ніщо. Я й ти — ми маємо силу. Можемо признатися один одному: в серцях людських швидко зростає невдоволення. Слухай! Проводирі залежать від своїх підлеглих; розум простих людей несталий, їхні бажання хисткі, а думкам їхнім вірити не можна. Кажуть, що ти великий раджа. Не забувай, що я теж раджа і проводир озброєних людей.

— Я чув про тебе,— спокійно відповів Лінгард.

Даман спустив очі долі. Але враз, широко розплющивши їх, глянув так, що м-с Треверс здригнулась.

— Добре, але ти бачиш це? — кивнув він у бік юрби.

М-с Треверс, злегка спираючись на Лінгардову руку, почувала, ніби бере участь у чудовій екзотичній опері, на яскраво освітленій сцені, під акомпанемент не музики, а різноманітних звуків владної тиші.

— Так, бачу,— дивним тоном сказав Лінгард.— Але є сила і в руках великого проводиря.

М-с Треверс побачила, що Даманові ніздрі затремтіли, немов з великого хвилювання. Вона почула, що Лінгардова рука в білому рукаві була тверда, як мармур. Не дивлячись на нього, вона відчула, що одним рухом він міг би розтрити цю нервову постать, у якій жило дихання великої пустелі.

— Сила в руках божих,— мовив Даман. З обличчя його одразу зникла жвавність, і він замовк, ждучи, що скаже Лінгард. І коли Лінгард сказав «справедливо», він провадив далі, ледве помітно всміхаючись.

— Але він дає нагороду з своєї волі і посилає її навіть невірним.

— Якщо така воля божа, ти не повинен таїти зла в своєму серці проти цих білих.

Тихий поклик «супроти цих!» і ледве помітний жест сухої чорної руки були майже зрозумілі м-с Треверс. Тепер Лінгард ще краще зрозумів характер союзника, підкинутого йому дипломатією Белараба. Тільки наполовину задовольняв Лінгарда такий ватажок загону. Він більше вірив у людський егоїзм. Безперечно Даман погодився допомагати йому одвоювати королівство Гассіма тільки за відповідну нагороду та славу. Його батько й дід (люди, за яких писав Йоргенсон, що їх повісили задля прикладу дванадцять

років тому) були приятелями султанів, радниками правителів, фінансистами великих експедицій минулого. З ненависті він став вигнанцем з своєї власної волі, доки Беларабова дипломатія не витягла його з забутого й неспокійного приулку.

Кількома словами Лінгард запевнив Дамана щодо повної безпеки його підлеглих, якщо вони не чіпатимуть загрузлої яхти. Лінгард зрозумів, що Треверса та д'Алькасе-ра полонили через несподіваний страх, щоб гарантувати собі безпечність. Загрузла яхта навіювала їм недовіру. Вона наче викривала таємницю, що оповивала ці місця. Вірити ж білому — страшенне безглуздя, хоч він і одбився від свого народу. Даманові здавалося, що він може стати жертвою змови. Лінгардів бриг являв для нього грізне знаряддя війни. Він сам не знав, що робити, тому захопив білих як заложників. Не звіряючись на своїх диких вояків, він поквапився одвезти бранців під Беларабову охорону. Але в селищі все здалося йому непевним: відсутність Белараба, відмова Йоргенсона видати обіцяні запаси зброї та амуніції. А тепер цей білий силою своєї промови домігся, чого хотів, від Беларабових людей. Даман здивувався й злякався такого величезного впливу. Проживши відлюдно кілька років у незнамому закуткові архіпелагу, він завжди уявляв себе оточеним інтригами. А спілка з цим білим мала для нього велику вагу. Тому не було потреби сваритися з ним. Він охоче вислухав Лінгардові завірення, що ніхто не зробить шкоди його людям, розташований на косі. Уважно й недбайливо слухав він обережні слова Лінгарда. Сила цього великого беззбройного чоловіка перемогла. Він помалу схилив голову.

— Аллах наша надія,— прошепотів він, пристаючи на неминуче.

Він захоплював м-с Треверс не як жива істота, а як мальовниче зображення когось чутливого і разом з тим лютого, що його намалював художник. Його блискуча посмішка була незвичайна,— як криця гостра, до болю прониклива. Обводючи очима весь двір, м-с Треверс бачила його під владою жорстокого сонячного проміння. Люди з тінями, їхні обриси й кольори блідли в яскравому світлі. Люди, дахи та стіни теж сліпили очі. Даман одійшов убік. Він уже не всміхався; м-с Треверс, спираючись на Лінгардову руку, пішла в цій спеці, такій палючій, що, здавалосьь,

можна було відчутися її смак, дух, дотик. М-с Треверс наче пливла в ній.

— Де вони? — спитала вона.

— Ідуть слідом за нами,— відповів Лінгард. Він був такий певний, що йому віддадуть бранців і одведуть на берег, що ні разу й не озирнувся аж до самого човна.

Вояки розступилися ліворуч і праворуч. Треверс і д'Алькасер вийшли вперед, такі чудні і нереальні, немов то були їхні тіні. Треверс не подав і знаку, що помічає дружину. Мабуть, вона його неприємно вражала, а д'Алькасер ішов посміхаючись, ніби то був не берег, а вітальня.

На кількох веслах тяжкий і старий європейський човен помалу сунувся водою, що видавалась на біду й блискучу, як і небо над нею. Йоргенсон примостився на дашку. Інші четверо білих сіли на кормі; звільнені сіли посередині. Лінгард зразу сказав:

— Я хочу обом вам сказати, що не все ще скінчилось. Вас віддали мені на поруки.

Коли Лінгард говорив, Треверс одвернувся, а д'Алькасер чемно слухав. Дорогою ніхто ні слова не сказав. Обидва джентльмени першими зійшли на борт «Емми». Лінгард лишився допомогти м-с Треверс зійти східцями. Вона стисла йому руку і, глянувши йому в обличчя, промовила:

— Це була надзвичайна перемога.

Якийсь час він зачаровано дививсь на неї, наче вона нічого й не казала. Потім захоплено прошепотів:

— Ви усе чисто розумієте!

Вона одвела очі й витягла свою руку з-під його руки, бо він не пускав її, наче тримаючись, щоб не впасти.

III

М-с Треверс гостро відчувала, що Лінгард стоїть позаду. Він трохи пождав і, підійшовши до неї, став біля поруччя. Вона замислено дивилась на воду, вкриту пурпуровим промінням заходу.

— Чому ви уникаєте мене з того часу, як ми повернулися з огорожі? — тихо спитала вона.

— Нема чого розповідати, доки не повернуться з якимись новинами раджа Гассім та його сестра,— відповів Лінгард.— Чи пощастило Гассімові? Чи послухався Белараб

його аргументів? Чи погодиться він вийти з своєї шкаралупи? Чи повернеться він? Хотів би я все це знати... Та ні знаку немає звідти! Може, він вирушив сюди днів зо два тому й тепер підходить до селища. А може, з якоїсь примхи отаборився десь на дорозі. Можливо, що й прибув додому. Ми не могли б його побачити, бо шлях од узгір'я іде поза берегом.

Він нервово схопив підзорну трубу й справив її на темну огорожу. Сонце сіло за ліси і золотим павутинням заснувало вершечки дерев на тлі блідозеленого неба. Збляклий червоний блиск згасав, перетворюючись на присмерк. Вечірні тіні поставали над лагуною, облягаючи борти «Еми» й обрис далекого берега. Лінгард поклав трубку.

— М-р д'Алькасер теж чогось уникає мене,— мовила м-с Треверс.— Ви, капітане, здається, з ним у добрих відносинах.

— Він дуже приємна людина,— неуважно промовив Лінгард.— Та часом говорить щось чудне. Учора раптом спитав, чи є тут карти, а коли я поцікавився, чи любить він грати в них, він, дивно посміхаючись, розповів мені якусь вичитану історію про людей, засуджених на смерть, що перед стратою нібито грали в карти з своїми вартовими, щоб збавити час...

— А що ж ви сказали?

— Я відповів, що карти певно десь є,— Йоргенсон мусить знати. І спитав його, чи не має він мене за тюремника? Його це вразило, він жалкував, що таке сказав.

— Так, це не добре ви сказали, капітане.

— Це якось ненароком вихопилось у мене, і ми з ним обоє засміялись.

М-с Треверс сперлася на бильця й схилила голову на руки. Кожна поза цієї жінки вражала й чарувала Лінгарда. Він зітхнув, і вони якийсь час мовчали.

— Я хотіла б розуміти кожнісіньке слово, сказане того ранку.

— Того ранку? — здивовано проказав Лінгард.— Якого ранку?

— Тоді, капітане, коли я під руку з вами йшла з Белларбової огорожі на чолі процесії. Мені здавалося тоді, що я йду блискучою сценою, в розкішнім оздобленні якоїсь опери, де всі дивляться, затаївши дух. Ви не можете уявити, яким нереальним видавалося мені все те; і я сама почувала себе якоюсь штучною. Опера, ви знаєте...

— Знаю. Колись я був копачем. Ми часом подавалися до Мельбурна з кишнями, повними грошей. Гадаю, що та опера, що я її бачив, була не така блискуча, як ті, що бачили ви, але щось таке я теж бачив. Дія провадилася в супроводі музики. Усі люди на сцені співали аж до самого кінця.

— Яким штучним, певно, все видавалось вам,— промовила м-с Треверс, не дивлячись на нього.— Ви не пригадуєте назви тієї опери?

— Ні. Я тим не сушив собі голови. Та й всі ми не цікавилися.

— Я не розпитуватиму вас за ту оперу. Вона вам, мабуть, видалася як щось неправдиве. Хіба ж люди в житті співають? Тільки в чарівних казках співають.

— Ті люди не всі співали з радощів,— простодушно сказав Лінгард.— І я ніколи не чув казок.

— Вони здебільшого про принцес,— прошепотіла м-с Треверс.

Лінгард не почув. Він на мить схилив вухо, але м-с Треверс не дивилась на нього, і він не прохав її повторити свою репліку.

— Чарівні казки — для дітей, запевняю вас,— мовив він.— Але, м-с Треверс, та справа з музикою була не казка для дітей. Вірте, що з кількох вистав, що я бачив, та була найреальніша. Реальніша над саме життя.

М-с Треверс згадала беззмістовність оперних лібретто і була вражена цими словами: в них було щось дуже зворушливе, наче голодний вихваляв смак скоринки сухого хліба.

— Ви, певно, про світ забули, слухавши ту оперу,— зауважила вона.

— Так, вона мене дуже захопила. Та, я гадаю, вам це зрозуміле.

— Ні. Я не почувала такого, навіть в дитинстві.— Лінгардові здалося, що в цій фразі відчувалась перевага. Він трохи похилив голову. А втім, вона могла говорити, що хотіла. Найприємніше було те, що вона не дивилась на нього; це давало йому змогу пильно дивитись на лінії її лиця, на маленьке вухо, напівсховане під ясним кучериком волосся, на чарівну відкриту шию. І вся її постать була немов якесь незбагненне, дивне диво. Вона впадала не так йому в очі, як у щось внутрішнє, незалежне від розуму. Навіть на мить не думав, він що вона далека йому. Може,

недоторкана! Та не далека. Свідомо чи несвідомо, він сприймав її духовну суть. Зовнішність її вражала його і викликала разом з тим побожне почуття.

— Ні,— зненацька почала м-с Треверс.— Я ніколи не забувалася ні в яких пригодах. Це не в моїй вдачі. Я не могла забутися навіть того ранку на березі, де була частина моєї власної пригоди.

— Ви трималися як найкращий корабель,— промовив Лінгард і, усміхаючись, дивився на її чоло, волосся, вухо, на чудовий розріз її очей. Він бачив її тремтячі вії, а ледве помітний рум'янець на щоках вражав, наче пахощі якоїсь дивної квітки.

— Ви похвалили моє поводження?

— Так, справді похвалив. Слово честі, вони страшенно здивувались, як зрозуміли, хто ви така!

— Мушу бути задоволена, але признаюсь вам, що почувала себе, як замаскована, трохи сердилась, і взагалі ніяково було. Мені, мабуть, допомагало те, що я хотіла догодити...

— Я не певен, що ви їм дуже догодили,— широко перебив Лінгард.— Швидше вони перелякалися.

— Я хотіла вам догодити,— недбайливо кинула м-с Треверс. Тихий, хрипкий і нетерплячий крик птиці долинув до них з лісу, наче закликаючи ніч. Лице Лінгарда посірішало в глибокому присмеркові. Ніжні кольори зникли з неба, і воно вкрилося темночервоним жаром. Сонце зайшло за чорною завісою лісу. Золотисте павутиння зникло.

— Так, я тоді почувала себе безглуздо,— прозарила м-с Треверс.— І все через те вбрання, що ви сказали мені одягти зверх мого європейського, та через машкару. У цьому вбранні, що ви дали, я відчуваю себе цілком добре, хоч мушу сказати, що воно не зовсім по мені. Шовкові рукави трохи тісні, плечі немов зв'язані, саронг страшенно короткий. За звичаєм, він повинен бути довший, щоб закривав ноги. Зате в ньому вільніше ходити. Я досі діставала дуже мало того, що мені подобалось.

— Мені майже не віриться,— сказав Лінгард,— якби це не ви казали...

— Я сказала б це кожному,— мовила вона, на мить обернувшись до Лінгарда і знову одвертаючись до темної лагуни. Далеко у п'ятні помалу блимали два вогники; може, були вони на березі, а може, десь далеко біля лісу. На

небі почали сходити зорі, але сяяли безсило, наче їхнє світло не могло досягти лагуни. Тільки на заході жевріла крізь червоний туман якась планета.— Тоді гадали, що мені небезпечно давати волю. Так принаймні мені говорили. Але я запідозрюю, що тільки іншим було це неприємно.

— Я думав,— почав Лінгард, але завагався й змовк. Йому здавалося неможливим, що були такі люди, які не хотіли зробити цю жінку щасливою. Його вразила гіркість її тону. М-с Треверс ніби й не цікавилась, що він хотів сказати, і трохи згодом додала:

— І не тільки, коли я була дитиною. Я не дуже пам'ятаю той час, а мабуть, була перекірлива дитина.

Лінгард спробував уявити її дитиною, але це йому не вдалося. Вона була вся довершеність, немов прийшла у цей світ зовсім докінчена, зформована, без хиб чи недоречностей. В його минулому не було нічого, що допомогло б йому уявити дітей з її класу. Діти, яких він знав, бавилися на сільських вулицях або бігали по березі. Він теж був такий. Звичайно, він бачив і інших дітей, але не знав їх близько. Її дитинство, як і його, пройшло в Англії, і, незважаючи на це, для нього майже неможливо було уявити його. Він не знав навіть, чи воно пройшло в місті, чи в селі, чи бачила вона тоді море. І як могла така дитина бути перекірливою. Але він згадав, що дитина, якій часто докоряють, буває дуже нещасна, і сказав:

— Мені шкода.

М-с Треверс злегка засміялась. У мусліновій клітці постаті зробились невиразними. Одна з них, д'Алькасерова, нервово заходила. Йому німотність м-ра Треверса зовсім обридла, хоча промови цього джентльмена ніколи особливо не захоплювали його.

— Дуже приємно чути це від вас. Ви здатні відчувати симпатію, та я не певна, на кого справлена вона, на мене чи на тих надто щирих приятелів,— промовила м-с Треверс.

— На дитину,— сказав Лінгард, незважаючи на її глузливий тон.— Дитині бува дуже погано.

— Звідки ви можете знати?— спитала вона.

— Із власного почуття,— кинув він, трохи здивований.

М-с Треверс почервоніла. Вона не могла уявити собі його дитинства, наче він так само з'явився на світ повний сили й змагання. Вона розуміла, що це наївно, і стиха засміялася. Він мовчав.

— Не гнівайтесь,— мовила вона.— Я і не думала сміятися з ваших почуттів. Ваші почуття — це найсерйозніше за все, що траплялося в моєму житті. Я сміялася з себе, з чудного відкриття, яке зробила.

— У дитинстві? — почувала вона після паузи глибокий голос Лінгарда.

— О, ні! Потім, дорослою. Дитина не могла б зробити цього відкриття. Знаєте в чому величезна різниця між нами? Ось у чому: відколи я живу, з самісінького дитинства, переді мною все йшли вистави, але я ні на мить не захоплювалась тим, що відбувалося на сцені. Розумієте, капітане, що я хочу сказати?

Він мовчав.

— Так у чім же річ? Ми вже не діти.— І в голосі його почувалась безмірна ніжність.— Якщо ви були нещасні тоді, то потім, мабуть, надолужили всього. Я певен, що такій жінці, як ви, досить зробити знак...

— ...щоб увесь світ з переляку попадав навколішки?

— Ні, не з переляку,— мовив, усміхаючись, Лінгард і, перейшовши на діловий тон, видав себе зітханням. Потім стримано почав: — Ваш чоловік...— Він трохи завагався, а вона, скориставшись з цього, холодно поправила:

— Його кличуть м-р Треверс.

Лінгард не знав, як це зрозуміти...

А як же йому звати цю людину? Він же її чоловік, хоч ця думка була йому неприємна, бо та людина вороже і образливо поводитися з ним. Та він розумів, що йому байдуже, чи вороже, чи прихильно ставитиметься до нього м-р Треверс. І враз відчув досаду.

— Так, про цю людину я й хотів говорити,— промовив він з презирством.— Мені не дуже-то подобається його ім'я, і запевняю вас, що якнайменше хочу згадувати його. Якби він не був вашим чоловіком, я б і години не витримав такого поводження з собою. Ви знаєте, що трапилося б з ним, якби він не був вашим чоловіком?

— Ні,— відповіла м-с Треверс.— А чи знаєте ви, капітане Лінгард?

— Не зовсім,— погодився він.— Але запевняю вас, що трапилося б не дуже-то приємне для нього.

— Тимчасом йому й зараз не дуже приємно,— зауважила вона.

— Несила мені зробити йому щось приємне,— серйозно сказав він.— Пробачте мені за щирість, м-с Треверс,

але він створює таке становище, що мені дуже важко бути чемним. Я за своє життя багато перетерпів, але презирства ніколи не міг терпіти.

— Розумію,— сказала м-с Треверс.— Адже ваші приятелі кличуть вас Королем Томом?

— Мені це байдуже. Я не маю приятелів. О, вони мене так прозивають...

— Ви не маєте приятелів?

— Не маю,— рішуче сказав він.— Такі люди, як я, не мають товаришів.

— Це цілком можливо,— прошепотіла м-с Треверс сама собі.

— Навіть Йоргенсон, старий, божевільний Йоргенсон, не приятель мені. Він теж кличе мене Королем Томом. Бачите, що це варте.

— Так, бачу. Ні, швидше чую. Цей бідолаха не має тону, а від цього так багато залежить. Я зватиму вас Королем Томом, коли ми будемо удвох,— обережно запропонувала м-с Треверс, наважившись на це лише у темряві, що оповила її постать.

Вона мовчки ждала, схилившись на бильця й підперши голову руками, немов забувши, що сказала. Вона почула поруч себе глибокий шепіт:

— Хотів би я почути, як ви це скажете!

Вона не поворухнулась. Темна лагуна заіскрилась відбитими в ній зорями.

— Добре, промовлю,— сказала в зоряну просторинь, і в голосі її відчулась ніжність.— Сподіваюсь, Королю Томе, ви не жалкуєте, що кинули відлюдну таємничість і заговорили до мене? Скільки днів тому трапилось це? Ось і сьогоднішній день минув. Скажіть, скільки ще їх мине? Скільки цих сліпучих днів і безмовних ночей?

— Терпять,— прошепотів він.— Не питайте у мене того, на що неможливо відповісти.

— Звідки ми можемо знати, що можливе?— прошепотіла вона з сильною зневагою.— Ви наважились би вгадати? Та скажу вам,— що не день, я почуваю себе неможливіше.

Цей жагучий шепіт пронизав Лінгарда, як ножем.

— Що я можу сказати вам?— прошепотів він з розпукою.— Пам'ятайте, що з кожним вечором днів меншає. Чи хочу я, щоб ви були тут? Як на вашу думку?

Гіркий, короткий сміх злетів до зір. М-с Треверс

почула, як Лінгард зненацька відсунувся від неї. Вона й на волосинку не змінила своєї пози, хоч чула, що д'Алькасер виходить із кабіни. Своїм ввічливим голосом він жартиливо спитав:

— У вас була поважна розмова? Може, ви й мені щонебудь розкажете?

— Ви надто цікаві, м-р д'Алькасер.

— Але, признаюсь, в нашому становищі... Пам'ятайте: ви — наш єдиний притулок.

— Вам хочеться знати, про що ми говорили,— сказала м-с Треверс, трохи змінивши позу й повертаючись до д'Алькасера, але обличчя його майже не можна було розглядіти.— Добре, скажу. Говорили про оперу, про реальності та ілюзії, про сцену, вбрання, людські наймення й таке інше.

— Значить нічого важливого,— чемно сказав він. М-с Треверс рушила вперед, і він одступив. В наметі два малайці вшали ліхтарі, що кидали своє світло на схилену голову м-ра Треверса, який сидів у кріслі.

Коли вже всі зібралися вечеряти, прийшов, як завжди, не знати звідки, Йоргенсон і повідомив крізь муслін, що капітан Лінгард просить вибачити йому, але він не може сьогодні вечеряти разом з усім товариством. І знову зник. І з цього моменту й до того, як вони встали з-за столу і коли принесли похідні ліжка, присутні за сіткою не перемовились і двома словами. Дивність їхнього становища обтяжувала всі спроби обмінятися думками; до того ж кожен з них мав свої власні думки, які марно було передавати іншим. М-р Треверс вдавався до своїх ображених почуттів. Він не стільки міркував, як тупо й безпорадно лютував. Немоżliвість виявити себе мучила його душу. Д'Алькасер цілком спантеличився. Відмежований у своїх почуттях від життя людей, майже, як Йоргенсон, він цікавився ходом подій і ще не втрачав усього почуття самоохорони. Не маючи змоги цілком зрозуміти все становище, він ні при яких ситуаціях не губився, бо був з тих, що не втрачають розуму. Хоч він не був гумористом, проте був добродушною людиною. Постійна лагідна посмішка виявляла його справжню вдачу. Більше європеєць, ніж іспанець, він мав справжню шляхетську вдачу, що схиляє довіряти кожній чесній людині, надаючи їй власної шляхетності, і в своїх висновках бути зовсім незалежним од класових почуттів. Він вірив Лінгардові, мав його за чесну

людину і не сушив собі голови, щоб якось класифікувати його, oprіч того, що мав його за інтересного індивіда. Він поважав цього моряка за його поведження й зовнішність, бо не бачив у Лінгардові нічого штампованого. Природна здібність розбиратись в людях говорила йому, що багато з історичних морських авантюристів були мабуть м'янш гідні за цього. Проте він навмисне не говорив м-с Треверс своїх міркувань, уникав згадувати про Лінгарда в розмові з нею, бо вона, на його думку, була досить розумна, щоб оцінити як слід відтінки його відношення до Лінгарда. Якщо відтінки ці були дуже тонкі, то м-с Треверс теж тонко могла зрозуміти. Тому не було потреби говорити про кольори цієї авантюри. Сама м-с Треверс очевидно уникала усяких розмов про Лінгарда та про його участь в їхній долі. Д'Алькасер був досить чутливий, щоб бачити, як ці двоє розуміли одне одного, очевидно, сами того не помічаючи. Коли він бачив їх разом, то його вабило спостерігати їх, і він підпадав спокусі. Звичайно, коли життя залежить од всяких незрозумілих дій, звичайні межі розсуваються. Він часто бачив їх разом, коли вони одверто розмовляли; щось спільне відчувалось в їхніх позах, у вигляді, у розставанні, щось особливе й характерне, властиве тільки їм, наче вони одне для одного вродились.

Д'Алькасер не розумів, чому м-с Треверс на його звичайну цікавість не дала прямої відповіді. Він не мав її пояснення за серйозне. На його думку, вона могла б вигадати щось правдоподібніше або просто сказати, що це не його діло. Вона ж знала, що він не образиться. Вона ж бачила, як він сприймав складні й таємничі відносини її до цієї людини. Та він не розпитував, наче все було визначено наперед. Але він не сердився на м-с Треверс. Може, вона й щира була. Вона могла говорити, що хотіла, найнеймовірніше, і він слухав би її, забувши про все. Якби схотіла, то й Лінгарда примусила б говорити всяку всячину: про оперу, вбрання, про Шекспіра та про гру на склянках. Справжні жінки були якраз такі. Вони чудні. Вони прямують до мети, часом здійснюючись над подіями з комічним чи трагічним кінцем, але здебільшого тривожних навіть для невинних глядачів. Так д'Алькасер міркував без гіркоти і навіть без іронії. Користуючись репутацією людини, що має одну велику пристрасть, він любив усіх жінок. Любив їх за почуття, за жорстокість, за трагічні

риси безглузких чи розумних поривань, на які він дивився уважно й серйозно.

Він не звернув особливої уваги на пояснення м-с Треверс про оперу й убрання і зрозумів його як попередження не чіпати цієї теми. Тому під час вечері він мовчав.

Коли ж після вечері прибрали стола й скінчилася метушня, д'Алькасер підійшов до м-с Треверс і спокійно сказав:

— На мою думку, добре зробила «фатальна людина», не прийшовши з нами вечеряти. Ми вечеряли як картезіанські ценці.

— Ви натякаєте на нашу мовчанку?

— Ніхто не порушив її. Якби ми дали вічну обітницю мовчати, то не могли б краще виконати її.

— Вам було нудно?

— Нітрохи,— запевнив д'Алькасер з комічною серйозністю.— Я нічого не почував. Я був у стані блаженної нестями. Із усіх трьох я певно був щасливіший, якщо ви, м-с Треверс, теж...

— Ви дарма ловите мої думки, м-р д'Алькасер. Якби ви знали їх, вжахнулися б.

— Думки — тільки форма почуття. Я вітаю вас, що ви можете під байдужою машкарою ховати в своїх грудях такий жах. На вашому обличчі нічого не можна прочитати.

— Ви завжди говорите приємності.

— М-с Треверс, ці приємності йдуть з глибини мого серця, хоч я вже давно не маю бажання бути приємним. І зовсім не мав наміру ловити ваші думки. Чого б ви не сподівались від мене, але знайте, що я з цілковитою пошаною ставлюсь до ваших таємниць. Та, гадаю, з такою чудовою машкарою, як у вас, вам нема чого турбуватись. От за «фатальну людину» цього вже не можна сказати.

— Що за претенціозне прозвисько? Ви його звете так у вічі, м-р д'Алькасер?

— Ні, заочі,— байдуже признався д'Алькасер.— Окрім того, ім'я це надто значуще для щоденного вжитку. Він такий наївний, що помилково може зрозуміти його як жарт, а в мене і на думці нема такого. Признаюсь вам, м-с Треверс, що я зовсім не маю жартівливого гумору. Але, що він знає про людей нашого класу? А коли я подумаю, як мало знаємо ми таких людей, як він, то я готовий звати його капітаном Лінгардом. Це, звичайно, респектабельно, бо капітан це титул, що нічогісінько не виявляє. Що таке капітан? Кожен може бути капітаном.

І Лінгардові це ім'я пасує, як і інші. А проте, він заслуговує на якийсь особливе, виразніше, значніше ймення, яке відповідало б його особі, його простій і романтичній особі.

Він помітив, що м-с Треверс уважно дивиться на нього. Вони квапливо одвели очі одне від одного.

— Йому сподобалась би ваша оцінка,— недбайливо кинула м-с Треверс.

— Я боюсь, що він відповів би на неї презирством.

— Презирством! Це якраз властиве йому.

— Ви, м-с Треверс, здається, розумієте його. Жінки мають надзвичайну здібність розуміти,— особливо те, що їх інтересує, бо вони не бояться, коли розігрується їх уява. Чоловіки не звіряються на себе, а жінки народилися відважнішими. Вони прямують уперед під захистом тайни й мовчання, і чим більша темрява, яку вони хочуть дослідити, тим більша їхня відважність.

— Ви серйозно говорите, чи маєте мене за істоту темряви?

— Я говорю взагалі,— зауважив д'Алькасер.— Інакше це було б зухвало з мого боку. Так, темрява найкращий приятель жінок. Вони люблять її, бо сміливі, та несподіване проміння світла спантеличує їх. Взагалі, якщо вони не добиваються цілковитої правди, то завжди підходять досить близько до неї.

М-с Треверс мовчки й уважно слухала; але мовчала і тоді, як д'Алькасер скінчив. Потім сказала байдуже, що вона якраз мала до цього особливу нагоду. Так її стриманий розмовець утамував свою цікавість.

— Справді? — чемно вклонився він.— Особливу нагоду! Як же ви досягли цього?

Для м-с Треверс це було занадто.

— Я? Досягла цього? — обурено вихопилось у неї.— Ви, мабуть, гадаєте, що я спеціально прагнула того?

Д'Алькасер, наче міркуючи сам з собою, промурмотів, що жінки рідко знають, як вони «досягли цього», а м-с Треверс стомлено зауважила, що немає двох однакових чоловіків. На це д'Алькасер зразу ж пристав.

— Так, ми, чоловіки, різноманітніші. До деякої міри нам це корисно. Нами інтересуються... Я не думаю, що я вас інтересую, м-с Треверс, але «фатальна людина»?..

— О, так! — прошепотіла м-с Треверс.

— Я бачу, розумію. Без краю розумію,— промовив д'Алькасер тоном таємничого співчуття.

— Невже його безглуздя таке велике?

— Його не видно з-за великих мрій, що заступають йому власний світ.

— Я так і думав,— прошепотів д'Алькасер.— Але, м-с Треверс, не дуже-то приємно чути про світ мрій. Так? Це дуже кепсько, дуже небезпечно, майже фатально, м-с Треверс.

— Чому все це так засмучує вас?

— Бо я не хочу, щоб мене віддали в жертву отим маврам. Я не оптиміст, як наш приятель,— тихше промовив він, хитаючи головою в бік жалюгідної постаті м-ра Треверса, скорченого в кріслі.— Я зовсім не дивлюсь на це як на фарс і не хочу, щоб ці варвари після безглузвих промов перерізали нам горло. Не питайте, м-с Треверс, чому це так. Можете думати, що це безглузда легкодушність.

М-с Треверс трохи поворухнулась у своєму кріслі, звела руки до голови, і в неясному світлі ліхтарів д'Алькасер побачив масу осяйного волосся, що впало й розсипалось по її плечах. Вона зібрала його руками, що видавались страшенно білими, і, схиливши голову трохи набік, почала заплітати косу.

— Ви жахливі,— мовив д'Алькасер, стежачи за рухом її пальців.

— Так? — запитала м-с Треверс.

— На вас почувається печать приречення. Ви так само жертва мрій.

— Зате не маврів,— спокійно кинула вона, узявшись до другої коси. Д'Алькасер пильно стежив, як вона запліталась. Супроти неї прозора тінь на мусліні відбивала її найменші рухи. Він одвів очі.

— Ні! Жоден варвар вас не зачепить. Якщо дійде до того, він сам уб'є вас.

Пройшла хвилина, поки він знов наважився глянути на неї. Вона кинулась назад, руки упали на коліна, а голова з заплетеними косами, мрійно схилившись на груди, виявляла щось середньовічне й аскетичне.

Д'Алькасер ждав, притаївши дух. Вона не ворушилась. У матовому блискві самоцвітних гудзиків, у легкому сяйві золотих вишивок, у вилискуванні шовку вона скидалась на постать із давнього портрета. Тільки шия її видавалась сліпучобілою в димночервоному світлі. Здивування д'Аль-

касера перейшло в побожність. Він думав піти геть, коли м-с Треверс спокійно промовила:

— Я сказала йому, що кожен день нам важче й важче переживати. Хіба не бачите, що це вже неможливо?

Д'Алькасер швидко глянув у бік намету, де, здавалось, спав м-р Треверс, увесь зібганий, своїм нещасним виглядом скидаючись на хвору пташину. Його майже не можна було розгледіти, і тільки лисина світилась проти місяця.

— Так,— прошепотів д'Алькасер,—це найгірше... Я розумію вашу тривогу, м-с Треверс, але...

— Мені страшно,— сказала вона.

Він замислився.

— Що ж ви́ вам відповів? — спитав.

— Він відповів: «терпів».

Д'Алькасер коротко засміявся.

— Смійтесь,— прошепотіла м-с Треверс.

— Тим і сміюся,— відказав д'Алькасер.— Терпіння! Хіба він не розуміє, як це жахливо?

— Не знаю. Він пішов геть,— сказала м-с Треверс, глянула на свої непорушні руки і простогнала.— М-р д'Алькасер, чого ж тут можна сподіватися?

— А, і ви питаєте! Трапиться неминуче, ви, мабуть, краще знаєте.

— Ні, я й сама не знаю, що він зробить.

— Я теж не знаю, що він зробить,— заявив д'Алькасер.— Але я знаю, що йому буде.

— Йому, ви кажете? Йому? — скрикнула м-с Треверс.

— Він розіб'є собі серце,— виразно мовив д'Алькасер, трохи нахилившись над її кріслом, і, злякавшись своєї сміливості, ждав.

— *Croyez vous?* ¹ — промовила врешті м-с Треверс так холодно й недбайливо, що в д'Алькасера мороз пішов по шкірі.

«Чи можливо, щоб вона була така? — питався він сам себе.— Невже крім себе вона нічого не бачить? Невже вона не знає навіть звичайного співчуття?» Він не підозрював її в дурості; але вона могла бути безсердечна, як більшість жінок з її класу, які не зважають ні на чий почуття, oprіч своїх власних. Д'Алькасера вразило це відкриття, але разом з тим і задовольнило, бо він признався, що ризикував дуже далеко залізти. А втім, вона не була вузь-

¹ *Croyez vous?* (фр). — Ви гадаєте?

гарно-дріб'язковою, щоб ображатися. Вона не була рабом найменшої дрібниці. Ця думка задовольнила д'Алькасера, бо він звик багато сподіватись від людей. Але не знав, що ж почати далі. Після того, що він сказав і як вона відповіла на його зухвальство, лишалося тільки змінити розмову. М-с Треверс сиділа мовчки. «Я удам, що подумав, ніби вона спить», вирішив д'Алькасер, наміряючись навшпиньках одійти.

Він і не знав, що м-с Треверс намагалась повернути самовладання. Його слова страшенно вразили її. Холодне «*Stouez vous*», зірвавшись з її губ як кволий захист, було останнім зусиллям; вона немовби скам'яніла й заніміла.

«Д'Алькасер побачив! Що він бачив?» Їй не було ні страшно, ні соромно, тільки відчувала якусь байдужу покору. Коли хвилювання зникло, надійшов надзвичайний спокій. По всьому тілі розійшлась теплота. Якби д'Алькасер глянув у неясному світлі на її обличчя, то побачив би, як пробігла по її губах фатальна посмішка. Та він і не думав дивитися. Його увагу відвернуло в інший бік. Він почув вигуки за кораблем і помітив на палубі «Емми» якісь рухи.

— Чудні звуки,— сказав він.

— Так, я чую,— прошепотіла м-с Треверс.

Невиразні постаті заворушились поза кліткою, почувшись босі й ледве чутні кроки і шепіт таємничих малайських слів.

— Здається, під'їхав човен,— кинув д'Алькасер, уважно дослухаючись.— Хотів би я знати, що це значить. У нашому становищі...

— Це може все значити,— перебила м-с Треверс.

— Це Джаффір,— сказав у темряві голос з другого кінця корабля. Прислухаючись уважно, д'Алькасер піймав слово «сурат».

— Якісь звістки привезли,— сказав він.— Зараз покликають капітана Лінгарда. Хотів би я знати, які думки і мрії переб'ють йому.

Він говорив недбайливо, пильно дивлячись на м-с Треверс, яка змінила свою позу в кріслі. Їхні голоси і пози були такі спокійні, ніби вони сиділи на борту яхти і пливли морем у цілковитій безпеці.

— Звичайно, лише вам він розповість. Чи не хвилюєтесь ви, м-с Треверс?

— Мене ж прохали терпіти,— мовила вона спокійно.— Я можу ждати і певно доведеться ждати аж до ранку.

— Ще не пізно,— сказав д'Алькасер.— Час для нас спинився назавжди. А проте це може бути фатальна година.

— У вас таке почуття в цей особливий момент?

— У мене вже було кілька таких надзвичайних моментів. Спочатку це хвилювало. Тепер я тільки трохи хвилююсь. Я скористався своїм часом, щоб переглянути усе своє життя.

— Чи можна ж справді переглянути?

— Так, мені пощастило. Я ще живу, як бачите, але вже розквітався з життям, і тепер мені нічого робити. Тільки одну річ я хотів би зробити: сказати вам кілька слів, які виявили б мою вдячність за всю вашу приязнь в минулому, коли я так часто стрічався з вами в Лондоні. Я завжди почував, що ви мали мене за такого, який я є, і ця ваша добрість впливала на мене так, що я навіть думав про себе краще. Але боюсь, що набридаю вам, м-с Треверс.

— Запевняю вас, що ви ніколи не набридали мені в минулому. Щождо теперішнього, то прошу вас не йти. Лишіться, будь ласка, зо мною. Не будемо вдавати, що хочемо спати такої ранньої години.

Д'Алькасер підсунув стільця й сів біля неї.

— Так, можливо — фатальної години,— сказав він.— Я маю до вас одне прохання, м-с Треверс. Не прошу вас викривати все. Що з того? Коли прийде кінець, він буде досить ясний. Та я хотів би, щоб ви пообіцяли подати мені якийсь знак, коли буде щось загрозливе для нас. Ви могли б, побачивши, що я дивлюся на вас, прикласти ліву руку до лоба. Отак. Цього жеста ви ніколи не робили, і так...

— Йоргенсоне! — почувся голос Лінгарда на прові, і той зразу ж з'явився. Після паузи знову почувся той же голос: — Сюди!

Почалися безмовні хвилини. М-с Треверс, одхилившись у своєму кріслі, а д'Алькасер, сидячи на стільці, ждали не ворухнувшись і не кажучи ні слова. І от, крізь невиразний шепіт і метушню на темній палубі «Емми» почувся тверді кроки, і з ліхтарем у руці біля муслінової клітки з'явився Лінгард.

— Мені треба поговорити з вами, вийдіть на мить сюди,— сказав він.— Не ви. Леді,— додав він владно, коли

д'Алькасер швидко підвівся з стільця.— Мені треба м-с Треверс.

— О, звичайно,— прошепотів д'Алькасер і, відхиливши заслінку намету, прошепотів: — Це й є фатальна година.

М-с Треверс швидко проскочила повз нього, не виявивши й найменшого знаку, що чула ці слова. На кормі, між дерев'яною будівлею та наметом, ждав її Лінгард з ліхтарем у руці. Нікого більше не було навколо; та д'Алькасер відчував присутність мовчазних і стривожених істот, що метушились у темряві. Коли м-с Треверс підійшла, Лінгард підняв ліхтаря, і д'Алькасер почув:

— Я маю новини, які вам треба сповістити. Ходімо в кімнату.

Д'Алькасер побачив їхні голови, освітлені ліхтарем. Оточені глибокою тінню, вони скидалися на дивних символічних привидів. Д'Алькасер чув, як м-с Треверс сказала:

— Краще б мені не чути ваших новин,— таким тоном, що чутливий спостерігач від здивування аж стис губи. Він подумав, що вона певно стомилась і ситуація занадто знервувала її. Але це не був тон зляканої людини. Йому спало на думку, що вона відчувала свою перевагу, і він облишив міркувати. Цей приятель жінок був стриманий навіть у думці. Він одійшов назад у дальший куток клітки і зовсім не здивувався, коли побачив, як м-с Треверс з Лінгардом увійшли в дерев'яну будівлю.

IV

Лінгард поставив ліхтаря на стіл. Світив він дуже неясно. Лінгард тяжко сів на матроську скриню. Він теж перевтомився. Фланельова сорочка розстебнулась біля шиї. Він був без куртки і підперезаний широким поясом. М-с Треверс, висока й рівна, з темним поглядом на білому лиці, в яскравих шовках, пов'язана шарфом, стояла перед ним, блискуча і велична навіть у світлі тьмяного ліхтаря. Він сказав:

— І ви хочете покинути мене?.. Ви не зробите цього тепер.

— Я й не думала вас кидати, я навіть не знаю, чого ви хочете. Немає кінця й краю тому, чого я не можу зро-

бити. Скажіть мені краще, що я могла б зробити? Чи знаєте ви самі, чого вам од мене треба?

— Ви можете дозволити мені дивитися на вас? Можете слухати мене? Можете говорити зо мною?

— По щирості я ніколи не уникала того, що ви хочете від мене. Ви самі довели мене...

— Я довів вас! — скрикнув Лінгард.

— О! То була моя помилка,— промовила вона без злості.— Мені, мабуть, приснилося тоді, що то ви приїздили до мене вночі з своєю повістю про ваше неймовірне життя. Хіба могла я прогнати вас?

— Я хотів би, щоб ви прогнали. Чом ви не прогнали мене тоді?

— Ви хочете, щоб я сказала вам, що ви були непереможні? Як я могла прогнати вас? А ви? Нащо приїхали до мене з отою щирістю на устах?

Лінгард заговорив коротко й уривчасто:

— Я довго думав про це. Мені було прикро. Я не думав про вас як леді й джентльменів. Я думав про вас, як про людей, чиє життя в моїх руках. І хіба можна було забути вас у цій тривозі? Лице ваше повіз я з собою на бриг. Сам не знаю чому. Я ж не дивився на вас довше, ніж на когось іншого? Я весь час стримував свій гнів, щоб не знищити усіх вас. Я не хотів бути суворим, але це мені було не легко, бо замість аргументів я чув лише погрози. Хіба ж я образив кого, м-с Треверс?

Вона слухала дуже уважно, майже суворо, і без найменшої зміни в обличчі сказала:

— Гадаю, що ваші міркування відповідають вашому життю, яке вам бог дав.

— Яке життя?— промовив Лінгард.— Я те, що я є. Мене кличуть раджа Лаут, Король Том і т. ін. І ймення ці чіпляються одно за одним навіть жартома. Та вони мають у собі таке, що справа ця набуває ще більшого значення.

М-с Треверс стояла перед Лінгардом. Обличчя її було непорушне й суворе.

— Ви покликали мене, щоб сваритися зі мною?

— Ні, але чому ви вибрали саме цей час, щоб сказати, що мій приїзд на яхту з метою допомогти вам був, на вашу думку, зухвальством?

— Ви не зрозуміли мене,— сказала м-с Треверс з таким же суворим виглядом.— Такі приємності ніколи не

траплялися зі мною і більше ніколи не трапляться. Але повірте, Королю Томе, ви мене вже занадто звеличуєте. Йоргенсон має рацію, коли сердиться на вас за те, що ви взяли на буксир жінку.

— Він не хотів бути грубим,— запротестував Лінгард.

М-с Треверс навіть не посміхнулася у цій тривожній і напруженій атмосфері, що, здавалось, завжди вставала між нею та цим чоловіком, який сидів на скрині. Він звів на неї очі і подивився широко, не відриваючись од неї. А вона ще більш суворо дивилася на нього.

— Як ви змінилися,— прошепотів Лінгард.

Він страшенно дивувався. М-с Треверс видавалася йому мстивою і назавжди скам'янілою перед його збентеженим каяттям. Назавжди. Зненацька м-с Треверс озирнулася навколо й сіла в крісло. Сили її слабли, але вона лишалася суворою. Лінгард глибоко зітхнув і спустив очі долі. Вона ж не наважувалася послабити жодного м'яза, боячись втратити силу і виявити своє жагуче поривання, яке ховалося в глибині її серця. Вона так і рвалася скопити цю «фатальну людину», притиснути її до грудей і, одкинувши далеко геть, зникнути самій, шезнути з життя як привид. «Фатальна людина» сиділа мовчки й похнюпившись, а проте дуже, хоч і смутна.

«Якщо я нічого не скажу,— подумала м-с Треверс із надзвичайним внутрішнім спокоєм,— то заридаю», і голосно промовила: — Що трапилось? Для чого ви мене витягли сюди? Чом не розкажете своїх новин?

— Я гадав, що ви не хочете їх слухати. Може, вам і справді не хочеться. Вам, мабуть, байдуже, так само, як і знати, що я почуваю, що роблю і як кінчу. Вам, певно, зовсім байдуже, як ви самі кінчите. Вас, мабуть, ніколи не тривожили свої власні чи чийсь почуття. Це не тому, що ви жорстокі, а через те, що ви не розумієте й не хочете розуміти.

Лінгард безнадійно махнув рукою, і м-с Треверс тільки зараз помітила в його руці аркушик паперу.

— Це тут наші новини?— значуще спитала вона.— Важко навіть уявити, що в такій дикій країні може хтось писати. І хто міг прислати вам ці новини на папері? Дасте мені глянути? Я зрозумію? Це англійською мовою? Ну, Королю Томе, не дивіться ж на мене так побожно.

Вона раптом підвелася з нетерпінням. Самоцвітні гудзики й золоте гаптування вилискували в збірках її одежі, яка таємничо шелестіла.

— Я не можу витримати цього! — скрикнула вона. — Я не можу витримати, коли на мене так дивляться. Жодна жінка не витримала б такого погляду. Що ви бачите? Зненависть я зрозуміла б. У чім ви підозрюєте мене?

— Ви — надзвичайна, — прошепотів Лінгард, отямившись після її вибуху.

— От і добре, ви теж надзвичайний. Виходить, на нас обох одне прокляття, і мусимо разом терпіти, що б там не трапилось. Та хто ж міг надіслати вам цього листа?

— Хто? — мовив Лінгард. — Отой хлопчисько, що в темряві наскочив на мій бриг поблизу Карімаги. Була то найтемніша ніч, яку я коли-небудь знав. Проклята ніч!

М-с Треверс прикусила губу і, пождавши трохи, спокійно запитала:

— Він знову вчинив якусь перешкоду?

— Перешкоду! — крикнув Лінгард. — Цей дурень надзвичайно задоволений собою. Ви знаєте, коли ви послали його до мене в ту ніч, як покинули яхту, він приїхав із набитим пістолем у кишені. А зараз він вчинив ще гірше.

— Ще гірше? — метнулась м-с Треверс. — Що ж він зробив?

Вона вихопила з непорушної руки Лінгарда аркушик паперу. Поки вона розгладжувала його, Лінгард підійшов і став поруч. Вона швидко пробігла очима перші рядки і далі вже читала уважніше. Врешті швидко зітхнула і глянула на Лінгарда. Їхні обличчя зблизились, як ще ніколи не зближувались. М-с Треверс несподівано відчула зовсім нове почуття і глянула вбік.

— Ви розумієте, що ці новини значать? — прошепотів Лінгард. Рука м-с Треверс звисла.

— Так, — тихо мовила вона. — Порушено умову.

Картерів лист починався так:

«Ви поїхали серед ночі і взяли леді з собою, не лишивши мені ніяких наказів. Але як моряк, я вважав, що обидва кораблі довірено мені. Тим часом за півмилі од нас чигала сотня піратів, щохвилини готових кинутись як тигри. Дні поминали без ніякісінських наказів. Лишати кораблі та їхати на берег шукати вас не можна було й думати, доки пірати сиділи в нас на шиї. Поставте себе на моє місце. Чи уявляєте мою тривогу, мої безсонні ночі? Становище щоночі гіршало. Од вас не було й вістки. Не міг же я сидіти й сушити собі голову над незрозумілим! Я — моряк. Мій перший обов'язок — кораблі. Я мусив змінити це ста-

новище і, сподіваюсь, ви погодитесь, що я вчинив як моряк. Одного туманного ранку я підвів бриг ближче до мілин і, тільки розійшовся туман, розпочав стрілянину по прау дикунів, що заякорились у протоці. Ми спочатку цілили навмисне далі, щоб дати змогу тим волоцюгам вибратись і прилучитись до своїх приятелів, розташованих на березі. Я не хотів убивати людей. Тоді ми взялися до великої гармати, і за годину в обох прау вилетіло дно. Дикунки на косі вили й голосили за кожним пострілом. Вони могли лютувати скільки влізе, але мене це не обходило, бо я забезпечив себе як слід. І тепер вони як отара овець; з голоду не помруть, бо на косі є два чи три човники, що ними вони вільно зможуть, якщо схочуть, поперевозити на материк своїх жінок.

Я гадаю, що вчинив як моряк, і надалі думаю робити те саме. Тепер, коли кораблі в безпеці, я вживу всіх заходів, щоб витягнути яхту з намулу. А тільки витягну, озброю човни і поїду шукати вас і джентльменів і не заспокоюсь, доки не довідаюсь, чи живий хто з вас, чи ні.

Сподіваюсь, що мої слова дійдуть до вас. Якраз тоді, коли ми скінчили з тими прау, приїхав із заходу чоловік, якого ви послали біля Каріматі перехопити нашого старшого офіцера. Він приволік на буксирі нашу першу барку з командою. Ваш серанг сказав мені, що він надійний посланець і що кличуть його Джаффіром. Він, здається, хоче якнайшвидше дістатися до вас. Я повторюю: кораблі й люди в безпеці, і я мушу знайти вас живими чи мертвими».

— Ви зрозуміли суть? — мовив Лінгард глухим голосом.

М-с Треверс, стискуючи в руці аркушик паперу, дивилась на нього тривожними очима.

— Він діяв проворно й непохитно.

— Він же не знав, — прошепотіла м-с Треверс.

— Він не знав. Не міг же я кожному довіряти! — за протестував Лінгард. — А втім, кого ж я міг лишити там? Мені ж здавалося, що він зрозуміє і без слів. Та він занадто молодий. Тепер він може пишатися з себе: зробив цю штуку досить моторно — чорти б його побрали з його моторністю! Наше життя залежало від мого слова, а тепер воно зламане, м-с Треверс. Зламане.

М-с Треверс лише хитнула головою.

— Вони швидше сподівалися б, що сонце й місяць падають із неба, — провадив Лінгард із страшенним гні-

вом. Та за хвилину він уже не лютував, і м-с Треверс почувала, як він прошепотів незрозумілу фразу: «На моїх очах».

— Що ви робитимете? — спитала вона.

— Що я робитиму? — повторив Лінгард.— О, так — робити. М-с Треверс, ви ж бачите, що я тепер ніщо, абсолютно ніщо.

Він пильно глянув на обличчя м-с Треверс, повернуте до нього з виразом остраху й цікавості. Удар, що впав на його голову, був такий страшний, що Лінгард уже нічого не відчував, мов занімів після страшенного болю чи після величезної катастрофи. Йому лишалось тільки дивитись на обличчя цієї жінки, бо світ його тепер утратив своє буття, свою форму, свої надії.

М-с Треверс одвернулась. Вона зрозуміла, що поспитала в Лінгарда таке, на що не можна відповісти. Для неї це була ліше проблема, а для нього повна криза. Безперечно, Картерів вибрик ламав угоду з Даманом, і м-с Треверс розуміла, що поясненнями тут нічого не вдієш. Вона відчувала не жах, а розгубленість, як людина, що спізнилася на поїзд. Тільки значно більшу розгубленість. Справжній жах мав виявитись потім. І Лінгарду це був удар у саме серце.

Він не сердився на Картера. Цей хлопець діяв як моряк. Він дбав про кораблі. Справжня причина його нещастя була інша, глибша. Тимчасом Лінгард розумів, що ця причина ховалась також в ньому самому, десь у незнайомих глибинах його душі, в чомусь фатальному й неминучому. Він пробурмотів сам собі:

— Ні. Я нещасна людина.

Це було слабке відчуття того, що прийшов край всім його намірам. Та він не був людиною, здатною аналізувати свої почуття. Він завжди поривався боротися з обставинами і зараз пробував зробити те ж саме, хоч це йому й не щастило, бо для перемоги бракувало цілковитої певності. Боротьба взагалі була суттю його життя. Але такої він не переживав. Це була боротьба в ньому самому. Він стояв віч-на-віч з невідомими силами й ворогами, яких не міг одверто перемогти. Вони були всередині його, немов хто зрадив його. Він був готовий озирнутись, щоб знайти цього лукавого зрадника. І його збентежений розум зненацька охопила думка: «Хто ж зрадник? Я сам!»

І негайно він ясно й гостро пригадав Гассіма та Іммаду.

Він бачив їх далеко за лісами. Вони і досі існували в його серці!

— Яка то ніч була! — промовив він, замилювавшись м-с Треверс. Погляд його зачарував її. Коли ж він кинув ці слова, вона поворухнулась.

— Яка ніч? — прошепотіла вона, немов боячись стривожити його.

Здивовано побачила, що Лінгард усміхнувся.

— Не ця, — промовив він. — Тоді ви зауважили мені, як було тихо і спокійно. Так. Слухайте ж, як тихо зараз.

Обоє повернули голови й прислухались. Ні шепоту, ні зітхання, ні шелесту, ні хлюпання, ні кроків. Не чути було жодного тремтіння. Немовби самі були вони на борту «Емми», покинуті навіть духом капітана Йоргенсона, що відлетів на барку «Дика Троянда».

— Ця тиша немов перед кінцем, — промовила м-с Треверс рівним, тихим голосом.

— Так, але вона й зрадлива, — сказав Лінгард теж рівно й тихо.

— Не розумію, — швидко почала м-с Треверс після недовгого мовчання. — Не вимовляйте цього слова. Не вживайте його, Королю Томе! Мені страшно навіть чути його.

Лінгард мовчав. Його думки були з Гассімом та Іммадою. Молодий раджа та сестра його взяли на себе добровільну місію добутися до Белараба й переконати його вернутись до своєї огорожі і знову стати при владі. Вони мали доручення передати йому послання від Лінгарда, що втілював у собі правду й силу, яка підтримувала Белараба в усіх його ваганнях. Але ті двоє мали й свій власний погляд. Вони були щирими приятелями Лінгарда, його дітьми. Крім цього, їхнє високе походження, войовничі вчинки, мандрівки, пригоди й події надавали їм дивних чар.

V

Того самого дня, коли Треверс і д'Алькасер зійшли на борт «Емми», Гассім та Іммада вирушили з своїм дорученням. Лінгард, звичайно, не міг і думати, щоб кинути білих на Йоргенсона. Старий був цілком чесний, але його постійне мурмотіння: «Кинути б сірничка в порохові бочки» навіювало Лінгардові якесь недовір'я. До того ж сам він зовсім не хотів їхати від м-с Треверс.

Добре зробив Картер, пославши з рапортом до Лінгарда Джаффіра. Цей непохитний боєць і відданий прихильник Гассіма та Іммади вважав своє доручення — перехопити старшого офіцера з яхти (як наказав йому Лінгард) цілковитою дрібничкою. Правда, це взяло в нього трохи більше часу, ніж сам сподівався, але він повернувся до брига якраз вчасно, щоб одвезти Лінгарду цього листа. Відпочив він всього годин зо дві. Про все, що трапилось, почув він од Вазуба і, хоч його обличчя було серйозне і байдуже, у серці відчував він зовсім інше.

Безстрашний і хитрий, Джаффір цілком підходив для таких доручень, бо був природженим посланцем (як він висловлювався сам про себе: «розносець важливих слів великим людям»). Своєю надзвичайною пам'яттю він схоплював усе чисто, чи було воно делікатне, чи офіційне, чи приватне; він не знав страху. Ним не треба було передавати листів, які могли потрапити до рук ворога, і якби він десь умер в дорозі, послання вмерло б разом з ним. Джаффір мав здібність відчувати всякі ситуації, бо мав дуже спостережливе око. Він був такою певною людиною, що його інформацій завжди чекали великі ватажки. Лінгард задав йому кілька питань, хоч про цей випадок, звичайно, Джаффір не міг багато розповісти. За Картера, якого називав він «той юнак», сказав, що мав він такий вигляд, як білі люди, коли дуже задоволені з себе; потім додав: — О, раджа Лаут, кораблі тепер у безпеці! — Але в тоні його не чулося ніякої радості.

Лінгард сумно глянув на нього. Коли ж він зауважив, що за цю безпеку доведеться розплачуватись, Джаффір ствердив: «Так, клянусь аллахом!» — хоч і на мить не змінив свого похмурого спокою. Коли Лінгард сказав йому, що треба їхати шукати Гассіма та Іммаду, які були десь усередині країни, в Беларабовому таборі, він заявив, що може зразу ж вирушати. На бригу він наївся досхочу, проспав годин зо три і не стомився. Коли був молодим, то часом стомлювався, але вже багато років не знав цієї кволості. Він не потребує човна з веслами, що ним приїхав у лагуну, — поїде у малому човникові. «Тепер не той час, — зауважив він, — щоб усі тебе бачили». Але приховане хвилювання його враз вибухнуло: «Гадаю, туане, що смерть з тієї ночі, як ти виринув із чорної хмари, щоб спасти нас, ніколи не була так близько над ними, як тепер».

Лінгард нічого не промовив, але віру Джаффіра в цю білу людину не легко було захитати.

— Як ти врятуєш їх тепер, о раджа Лаут? — спитав він просто.

— Белараб мій приятель, — промурмотів Лінгард.

— Він людина мирна! — скрикнув Джаффір. — Хто може покладатись на таку людину? — спитав зневажливо.

— Війни ж іще нема, — сказав Лінгард.

— Та є підозра й страх, помста і злість озброєних людей, — заперечив Джаффір. — Ти взяв у них білих бранців тільки силою свого слова. Адже так, туане?

— Так, — мовив Лінгард.

— І ти взяв їх сюди на борт? — спитав Джаффір, кинувши погляд на білу будівлю, де всередині, при світлі маленької олійної лампи, розмовляли м-с Треверс та д'Аль-касер.

— Так, вони тут.

— Тоді, раджа Лаут, — прошепотів Джаффір, — ти можеш усе врятувати, якщо віддаси їх назад.

— Хіба ж я можу це зробити? — зірвалось з Лінгардових уст у відповідь прибічнику Гассіма та Іммади.

— А що ж іще ти можеш зробити? — пошепки спитав Джаффір, що звик звертатись щиро до великих проводирів. — Ти білий і мусиш додержати свого слова. Ну, я поїхав.

Малого човника спустили з «Емми».

— Так, Джаффіре, їдь, — сказав Лінгард, — і зоставайся моїм другом.

— Я друг славетного принца, — рішуче відповів Джаффір. — А ти, раджа Лаут, навіть славетніший. І будеш славним, доки лишатимешся з нами. Бо в чому сила твоїх рук, коли ти з білими людьми? Куди вона тоді зникає, питаю я? Але нічого — ми певні сили твого серця.

— Надіюсь, що вона мене не зрадить, — сказав Лінгард, і Джаффір щось задоволено промурмотів. — Тільки бог бачить в людських серцях.

— Так. Наша надія на аллаха, — погодився Джаффір, що звик до побожних висловів, коли бував серед релігійних людей у Беларабовій огорожі. Справді ж він мав надію тільки на Лінгарда, якого ніби само небо послало їм у лиху годину. Він трохи пождав і промовив: — Що переказати їм?

— Розкажи все раджі Гассімові, — промовив Лінгард. —

Скажи йому, хай якнайшвидше і таємно вирушає сюди разом із леді, своєю сестрою. Надійшла лиха година, й нам треба бути вкупі.

— Так, так! — широко погодився Джаффір. — Тяжко вмирати самому серед ворогів. Це страшна доля.

Він одійшов од лампи, що біля неї вони говорили, спустився в човник, узяв весло й, не хлюпаючи, зник у чорній темряві.

Це було тоді, як м-с Треверс з д'Алькасером почули, що Лінгард кличе Йоргенсона. Тінь його зразу стала поруч Лінгарда і мовчки слухала про все. Тільки наприкінці оповідання напрочуд виразно промовила: — Ну, вскочили по самі вуха. — Та справді, ніщо в світі не могло здивувати або вразити старого Йоргенсона. Він пішов геть, бурмочучи собі під ніс. Лінгард стояв, узявшись за підборіддя, і останні Джаффірські слова помалу оволодівали його думками. Потім ураз взяв ліхтаря й пішов шукати м-с Треверс. Шукав тільки її, бо страшенно потребував її присутності, звуку її голосу, темного й ясного блиску її очей. Ідучи до неї, Лінгард побачив, що Йоргенсон покликав кількох малайців і поставив їх на палубі стежити в усіх напрямках за лагуною. Викликаючи м-с Треверс з намету, Лінгард хоч і переживав душевну боротьбу, але почував якесь задоволення тим, що відзиває її від д'Алькасера. Він не міг припустити, щоб хоч трохи її уваги перепало іншому. Він сам потребував її. Бачиги, що в нього однімають її хоч на мить, дратувало його, здавалось лихом.

Д'Алькасер, лишившись сам, дивувався, згадуючи владний тон Лінгарда, яким той кликав м-с Треверс. Цьому спостерігачеві такий факт здавався досить значним. «Просто нерви, — закінчив він сам собі. — Людина знесилалась. Мабуть, його щось дуже вразило. Але що б це могло бути?» дивувався він. У ці бездіяльні дні чекання найменше тремтіння видавалось величезним і значним. Д'Алькасер не пішов до свого похідного ліжка, навіть не сів. Він сперся долонями на стан і міркував; і раптом йому спало на думку, чи не дуже панькалась м-с Треверс з Лінгардом. Проте в основі їхнього товаришування були якісь моральні причини. Отже, йому було важко збагнути, де була стриманість чи вимога, а де сміливість чи обережність. І д'Алькасер зачарувався умінням м-с Треверс триматися.

Безумовно, вона тримала всю ситуацію в своїх руках.

Але це не означало небезпеки. Вона тримала її, як держать дуже вибухову, але невідому суміш. Д'Алькасер думав про неї з глибокою симпатією та безстороннім інтересом. Часом на вулиці ми зустрічаємо осіб, що викликають у нас здивування й симпатію, але через це ми ж не йдемо за ними додому. Д'Алькасер теж стримався, щоб не йти далі за м-с Треверс. Враз він помітив, що м-р Треверс сидить на своєму похідному ліжку. Він, мабуть, тільки зараз підвівся, бо ще хвилину тому, здавалось, спав глибоким сном, і довгий час ніщо не порушувало тиші. Д'Алькасера це так вразило, що він аж скрикнув, а м-р Треверс помалу повернув до нього голову. Д'Алькасер неохоче підійшов до нього.

— Прокинулись? — спитав він

— Чомусь ізмерз,— відповів Треверс.— Але тепер уже нічого. Дивно! У мене було враження, ніби на мене подув льодовий вітер.

— А! — мовив д'Алькасер.

— Звичайно, неможливо! — провадив Треверс.— Це застигле повітря зовсім не порушиться. Воно огидно липне до всього. Котра година?

— Я не знаю.

— Скло на моєму годинникові роздушилось. Ще тієї ночі, коли на нас напали дикуни,— промовив Треверс.

— Мушу сказати, що я за все своє життя не був такий здивований, як тоді,— признався д'Алькасер.— Ми якраз спинилися, і я запаливав сигару, пам'ятаєте?

— Ні,— кинув Треверс.— Я якраз витяг свого годинника, що зразу вилетів з моїх рук і звис на ланцюжку. Хтось наступив на нього, й стрілка зламалася. Він досі цокає, але не можна довідатись, котра година. Таке безглуздя. Мене страшенно це дратує.

— Виходить, ви накручували його щовечора? — спитав д'Алькасер.

Треверс глянув на нього з ліжка і ніби здивувався:

— Що? Звичайно, накручував.— Він трохи помовчав.— Це не сліпа звичка, як ви вважаєте. Мої звички — це наслідок певної системи. Я мушу методично розподіляти своє життя. Ви знаєте, дорогий д'Алькасер, що без певної системи я не мав би змоги як слід працювати і не мав би часу на всілякі громадські обов'язки, які, безперечно, дуже важливі. Я можу сказати, що ця система у великій мірі була підвалиною мого успіху в громадському житті.

За все своє життя я ні разу не мав вільної хвилини. А тепер!..— Він глянув навколо.— Де моя дружина? — спитав.

— Я розмовляв із нею годину тому,— відповів д'Алькасер.— Не знаю, котра година. Мій годинник на яхті, але, мабуть, ще не пізно.

Треверс з незвичайною для нього жвавістю скинув з себе легке бавовняне простирadlo і швидко почав застібати куртку. Д'Алькасер сподівався, що він прожогом скочить на ноги, але той знову ліг на подушку й лежав цілком непорушно.

Д'Алькасер трохи пождав і заходив по намету. Проїшовши разів зо два, він спинився й чемно сказав:

— Мені здається, м-р Треверс, що ви нездужаєте.

— Я не знаю, що то таке хвороба,— відповів голос з подушки.— Добре здоров'я має величезне значення в громадському житті. Через хворобу можна пропустити слушний випадок. Я ще ніколи не хворів.

Усе це він промовив глухим голосом, немов лице йому затуляла подушка. Д'Алькасер знову заходив.

— Я, здається, спитав вас, де моя дружина? — спитав сердитий голос.

Ледве стримуючись, д'Алькасер продовжував ходити по намету, наче не чуючи.

— А ви знаєте, вона, мабуть, збожеволіла,— провадив той приглушеним голосом.— А може, це я збожеволів?

Д'Алькасер мовчки ходив мірними кроками.

— А знаєте, що я думаю? — спитав він зненацька.— Я думаю, м-р Треверс, що вам не хочеться говорити про неї. Я думаю, що вам ні про що не хочеться говорити. І, сказати вам по правді, мені теж не хочеться.

Д'Алькасер почув з подушки глибоке зітхання і в той же час побачив, як по той бік намету з'явився блідий вогник ліхтаря. М-с Треверс та Лінгарт вийшли з дерев'яної будки і спинились якраз біля дверей. Лінгарт поставив ліхтаря на дах. Вони стояли далеко від д'Алькасера, й нічого не було чути, але він бачив їх: м-с Треверс стояла рівно як стріла, а Лінгарт — тяжко схиливши голову. Д'Алькасер бачив у його профілі, освітленому ліхтарем і трохи схиленому, вираз глибокої пошани. Вони дивилися одне на одного й навіть не ворухилися.

— У мене є таке почуття,— тихо промовив Лінгарт,— що зробить моє серце твердішим за камінь. Я — Ко-

роль Том, раджа Лаут, і я готовий дивитися тут кожному в вічі. Я мушу дбати про своє ім'я. Усе засноване на цьому.

— Містер д'Алькасер висловився б, що це справа честі,— пояснила м-с Треверс; губи її не тремтіли, хоч часом вона почувала, як страшенно колотиться її серце.

— Називайте, як хочете. Це те, чого людина потребує, як повітря. Слухайте, мене це більше не обходить. Це вірно, як те, що я стою перед вами.

— Але мене це обходить,— заперечила м-с Треверс.— Це вірно, як те, що я стою тут. Мене обходить. Це є щось ваше власне. Ви маєте право на нього. І я повторюю: мене це обходить.

— Обходить... моє власне? — прошепотів Лінгард біля самого її обличчя.— Що вам до моїх прав?

— Те,— мовила вона, дивлячись додола і мало не торкаючись лобом Лінгарда,— те, що як повернуся я коли до мого старого життя, я не хочу, щоб від справжньої гризоти воно стало ще безглуздішим.

У голосі її чулась ніжність, і Лінгардові здалося, що слова її милують йому обличчя. А д'Алькасер усе ходив уздовж намету. Він не хотів, щоб м-р Треверс підводився на ліжку й озирався навколо.

— Варто жити, щоб почути, що комусь не байдужі мої справи! — прошепотів Лінгард.— І це — ви, та, що взяла всю мою жорстокість.

— Я не хочу, щоб ви були жорстоким. Я хочу, щоб ви були непохитним.

— Щоб підтримати мене, ви нічого не могли б сказати кращого,— тихо відповів Лінгард з глибокою ніжністю в голосі.— Чи мав хто-небудь такого друга? — сказав Лінгард, підводячи голову і немов закликаючи зоряну ніч у свідки.

— А я питаю себе, чи є хтось інший в світі, щоб я йому так вірила, як вам. Тому й кажу вам: ідіть рятуйте те, що вам належить, але не забувайте милосердя. Я не кажу вже вам про нашу цілковиту безневинність. Земля, мабуть, справді мала, якщо ми так устрили в ваше життя. Цього досить, щоб повірити в долю. Та я не можу поводитись як фаталістка й сидіти тут, згорнувши руки. Якби ви були іншим, у мене виникла б зневага або ж презирство. Знаєте, як назива вас містер д'Алькасер?

Д'Алькасер з цікавістю зиркнув у їхній бік, побачив,

як Лінгард заперечливо хитає головою, і трохи тривожно подумав: «Він у чомусь їй одмовляє».

— Містер д'Алькасер називає вас фатальною людиною,— трохи збентежено сказала м-с Треверс.

— Цього ї не проковтнеш. Звичайно, він же джентльмен. Але, як ви...

— Я зву вас по-різному, тільки не вашим християнським ім'ям,— швидко сказала м-с Треверс.— Вірте мені, д'Алькасер вас розуміє.

— Він має рацію,— зауважив Лінгард.

— Але він невинен. Я пригадую, ви говорили, що ї невинні мусять скоритися. Добре, робіть, як треба.

— Ви гадаєте, що так треба? Ви вірите? Ви почуваєте це?

— У цей час, на цьому місці, для такої людини, як ви, так треба.

Лінгард подумав, що ця жінка надзвичайно вірна йому і зовсім безстрашна. Що обох бранців треба було повернути до огорожі, тепер було так ясно ї неминуче, що, на його думку, ніщо в світі не могло б спинити цього. Але чи була на світі друга така жінка, як ця? І він подумав, що тільки в правді ї мужності здобуваєш мудрість. Йому здавалося, що відколи прийшла м-с Треверс і стала поруч нього, відтоді він довідався, що таке правда, мужність та мудрість. Дивлячись на неї ї слухаючи її, відчув він на мить велике задоволення і надзвичайний спокій.

Коли ж замовкли, м-с Треверс, швидко поглянувши на клітку, помітила, як у тумані, д'Алькасера. Його темна постать спинилась біля муслінових запон. Вона, звичайно, знала, що він дивиться на них і бачить їх далеко краще, ніж вона його. М-с Треверс подумала про те, як він хвилюється; згадала його прохання подати йому якийсь знак, щоб завчасно уникнути критичного становища. Якщо для цього потрібно було декілька хвилин, то зараз слушний час подати йому знак. М-с Треверс трохи відступила, щоб світло падало на неї. Нараз приклала ліву руку до лоба.

— Тоді так,— почула вона рішучий шепіт Лінгарда,— тоді, м-с Треверс, треба зробити це цієї ночі.

Можна бути правдивим, відважним і мудрим і проте втратити сили перед останнім кроком. М-с Треверс аж забило дух: — Цієї ночі! Цієї ночі! — прошепотіла вона. Туманний і темний силует д'Алькасера одсунувся од мусліну. Він бачив її знак і одійшов у глиб намету.

— Так, цієї ночі,— ствердив Лінгард.— Зараз же, в цю ж годину, в цю ж мить,— настирливо шепотів він, ступнувши до м-с Треверс, яка відступила трохи. Він швидко схопив її за руку.

— Хіба ви не бачите, що краще одвезти їх тепер, щоб уникнути різанини. Треба зробити це поки ще темно на березі, поки озброєна юрба не приїхала сюди човнами. Так. Менш як за годину ми мусимо приїхати до Беларабової огорожі, поки все селище ще спить.

М-с Треверс і не думала протестувати. Вона навіть не могла говорити. Лінгард був дужий і так міцно стис її руку, що вона мало не крикнула. Потім несподівано випустив і з каяттям у голосі промовив:

— Навіть зараз може вже пізно! Шлях мій був ясний, та я побачив на ньому вас, і серце моє зрадило мені. Я був немов розбитий і не наважувався глянути на вас. Даруйте мені. Я ж не мав права сумніватися ні в чому. Я мушу стати перед вами на коліна й прохати вас пробачити мені, що я забув, яка ви є, забув!

— Що ви, Королю Томе, що це ви?

— Я винен перед вами,— сказав він і схопив її за плечі.

Руки його були тяжкі, хоч він гадав, що держить її дуже обережно.

— Гляньте вперед,— прошепотів він їй у вухо.— Чи бачите ви що?

М-с Треверс, зовсім покірنا в його руках, нічого не бачила, крім безформних тіней на березі.

— Ні, я нічого не бачу,— мовила вона.

— Ви певно не туди дивитесь,— почувся його голос. Він узяв її голову в руки і повернув праворуч.— Дивіться! Бачите?

— Ні. А що ж я маю бачити?

— Іскру,— сказав Лінгард, прийнявши руки.— Іскру, що перетвориться на вогнище перш, ніж ми пройдемо в лагуну.

М-с Треверс розгледіла червону іскру, що блимала на березі, далеко від Беларабової огорожі.

— Хмиз,— прошепотів Лінгард.— Якби в них було сіно, вогнище вже добре розгорілося б.

— Це означає...

— Це означає, що чутки вже розповсюдились. Багаття горить перед парканами Тенги. Тепер там всі старійшини села: розмови, хвилювання й сила облудних слів. Це вог-

нище Тенги! Кажу вам, м-с Треверс, що не мине і півгодини, як туди прийде Даман.

— Я розумію,— прошепотіла м-с Треверс. Лінгард обережно підвів її до билець.

— А тепер гляньте-но на другий бік бухти, де найгустіші тіні. То Беларабів форт, його будинки, скарби й підлеглі. Там сила. Я підтримував її. Підтримував до краю. Та що це все тепер? Те ж саме, наче зброя в руках у мертвих. І тільки звідти можна сподіватись допомоги.

— Не можна гаяти часу,— прошепотіла м-с Треверс, а Лінгард тихо відповів:

— Ні, не можна, коли я хочу врятувати те, що мені належить. Ви ж так сказали?

— Так,— прошепотіла м-с Треверс, не підводячи голови. Лінгард крутнувся і схилив голову до її плеча.

— Я ще сумнівався, як той раб, і мушу я цілувати край вашого плаття і каючись, що не йняв віри шляхетності вашого серця.

— О! Моє серце! — промовила м-с Треверс, усе ще споглядаючи вогонь, який зненацька розгорівся на велике вогнище.— Запевнюю вас, що все це дуже мало значить.— На мить вона замовкла, щоб опанувати себе, і зрештою сказала:

— Кінчаймо.

— Сказати вам по правді, човен уже готовий.

— Ну, от і добре...

— М-с Треверс,— з зусиллям вимовив Лінгард,— вони ж для вас свої.— І враз схопився: — Не повезу ж я їх на берег, пов'язавши їм руки й ноги.

— Д'Алькасер знає. Ви побачите, що він готовий. Давно приготувався він на всякий випадок.

— Він мужчина,— промовив Лінгард.— Але я думаю про другого.

— А, другий,— повторила м-с Треверс.— Про що я думала? На щастя є д'Алькасер... Я спершу скажу йому. Вона повернулась од билець і пішла до намету.

— Йоргенсон! — розітнувся на палубі Лінгардів голос,— повісьте-но ліхтар біля сходнів.— І він помалу рушив за м-с Треверс.

VI

Д'Алькасер по знаку м-с Треверс одступив назад і сперся на край столу. Він признався собі, що трохи хвилюється. І справді, коли просив м-с Треверс подати йому знак, то сподівався, що розхвилюється, але не ждав, що знак той буде дано так раптово. Він вважав, що ця ніч, як і всі інші, мине в нервовій дрімоті, в фізичних муках та в неспокійних думках. Проте його здивувало це хвилювання. «Як людина з розумом,— думав він,— я не повинен хвилюватись». Мабуть, незвичайність усього подіяла на нього. Ясно. Якби він лежав тяжко хворий десь у готелі і прислухався до зловісного шепоту, то не схвилювався б, як зараз. Так тоді ж він нездужав би, а в хворобі людина байдужа. Він навіть пожалкував, що не хворий. Хоча Треверс, очевидно, хворий, та це йому, здається, не дуже допомагає. Д'Алькасер глянув на ліжку, де лежав Треверс, зовсім непорушно, що навіть вразило д'Алькасера. Та він не довіряв Треверсові. Не можна було знати, що той зробить далі; звичайно, нічого він не міг зробити, але міг позбавити гідності ситуацію, яку можна було вважати за поклик долі, за заклик до мужності. Д'Алькасер, з його уважною спостережливістю і обережністю, мав за краще вважати себе жертвою не шахрая, а освіченої людини, що наївно змагається з небесною несправедливістю. Він не допитувався свого серця; йому на думку спали рядки французького поета: «завжди ті, що змагалися з несправедливістю неба, панували над таємним зачаруванням та любов'ю людською». До любові він ще не доходив, але не заперечував, що до Лінгарда ставився з таємною приязню і з великою пошаною.

Враз Треверс сів. «От настирливий!» подумав д'Алькасер, дивлячись на кінчики своїх черевиків і маючи надію, що той знову ляже. Треверс заговорив:

— Ви не спите, д'Алькасер?

— Запевняю вас, що ще не пізно. Темніє ж о шостій, а ми обідали десь біля сьомої; через це й ніч довга, а я не дуже-то люблю спати і можу заснути тільки пізно вночі.

— Я заздрю вам,— сказав Треверс із сонною апатією,— я все прокидаюся, немовби встаю з домовини.

Д'Алькасер звів очі й побачив, що м-с Треверс з Лінгардом кудись зникли з освітленого місця. Вони відійшли

до билець, де д'Алькасер не міг їх бачити. Йому було трохи шкода Треверса, але це безсоння дратувало його. «Певно, цю людину заворожено», подумав він.— Йоргенсон...— голосно крикнув.

— Хто це? — пробурмотів Треверс.

— Так кличуть старого завідувача майном, що весь час швендяє по палубі.

— Я не бачив його. І нікого не бачу. Я нічого не знаю. Краще, мабуть, не помічати.

— Я тільки хочу сказати, щоб він дав мені колоду карт, може, ми зіграємо з вами в пікет?

— Я не певен, чи зможу сидіти з розплющеними очима,— промовив Треверс довірливим тоном.— Чи ж це не смішно, д'Алькасер?.. І потім знову прокидаюся. Жахливо!

Д'Алькасер нічого не сказав, та Треверс, здавалось, і не ждав відповіді.

— Коли я сказав, що моя жінка збожеволіла,— почав він зненацька, і д'Алькасер здригнувся,— то говорив це, звичайно, не буквально.— Голос його зазвучав трохи повчально, і він наче забув за перерву, коли удавав, що спить. Тепер д'Алькасер був переконаний, що Треверс таки удає, і, згорнувши на грудях руки, з нудьгою й покірно слухав.

— А справді, я хотів сказати,— провадив далі Треверс,— що вона жертва якоїсь химери. У суспільстві, як ви знаєте, підпадають різним химерам. Вони, звичайно, не ганебні; але найгірше в моїй жінці те, що її химери ніколи не подібні до химер людей з її класу. Її примхи взагалі протилежні людським. Ви ж розумієте, у моєму становищі ця властивість її трохи непокоїть мене. Говоритимуть, що вона ексцентрична. Ви, д'Алькасер, бачите її де-небудь?

Д'Алькасер хотів сказати, що він не бачить м-с Треверс. Він навіть не чув ніякого шепоту, хоч безперечно на борту «Емми» тепер ніхто не спав. Але Треверс навіював йому непереможну недовіру, і він обережно сказав:

— Ви забуваєте, що ваша дружина має кімнату в отій будці.

Д'Алькасер дуже добре знав, що її там не було. Треверс, цілком переконавшись, нічого не сказав. Д'Алькасер удався до міркувань. Ніч здавалась надзвичайно душевною. У глибокій туші Лінгардів голос, що кликав Йоргенсона, вразив д'Алькасера своєю зловісністю; він звів очі й на дверях клітки побачив м-с Треверс. Він рушив їй на-

зустріч, але вона вже увійшла. Вона задихалась і не могла говорити.

— Може, краще зачинити двері? — спитав д'Алькасер.

— Зараз увійде капітан Лінгард, — прошепотіла вона. — Він щось вирішив.

— Що ж, чудово, — спокійно мовив д'Алькасер. — Я сподіваюсь, ми децю почуємо.

— Ви все почуєте від мене, — прошепотіла м-с Треверс.

— А! — стиха кинув д'Алькасер.

Коли увійшов Лінгард, на палубі «Емми» заворушилися постаті. Йоргенсон віддавав накази. В наметі з хвилину не ворушилися. Тінь малайця гукнула із сходів: — Судаг, туане, — і Лінгард прошепотів: — Усе готово, місіс Треверс.

Вона схопила д'Алькасера за руку і повела його в протилежний бік від того кутка, де стояло ліжко Треверса. Лінгард почав заклопотано поправляти ліхтаря. Йому спало на думку: що б там не трапилось, а все нехай відбудеться при світлі. Треверс трохи повернув голову і глянув через плече.

— Одну хвилину, — тихо мовив д'Алькасер і всміхнувся на хвилювання м-с Треверс.

— Спершу ніж ви щось скажете мені, дозвольте вас спитати: а ви теж вирішили? — Він здивовано побачив, як очі її широко розплющилися. Вона розгнівалася? Д'Алькасер, ніби виправдуючись, сказав:

— Може, не треба було у вас цього питати?

І Лінгард почув слова м-с Треверс:

— О, ні, я не боюся вам відповісти.

Їхні голоси стали ще тихші. Лінгард повісив лампу й став у ясному світлі. Але почув, що його кличе д'Алькасер.

— Капітан Лінгард.

Він зразу ж підійшов до них. В ту ж мить голова Треверса повернулася у той бік.

Д'Алькасер дуже серйозно і приязно заговорив:

— М-с Треверс сказала мені, що нас потрібно видати тим маврам на березі.

— Так, більше нічого не лишається, — відповів Лінгард.

— Признаюсь, це мене трохи вразило, — мовив д'Алькасер. Тільки кваплива мова виявляла його хвилювання.

— Я мушу подумати за свою честь, — сказав Лінгард теж тихо. М-с Треверс, трохи спустивши вії, стояла і бай- дуже слухала.

— Я й не сумнівався в цьому, — зауважив д'Алька-

сер.— Справи честі не обговорюють. Але, крім того, є ще людяність. Ви видаєте нас безпорадними.

— Можливо! — перебив Лінгард.— Але ви не повинні дивитись так безнадійно. Я не маю права віддати своє життя за вас. М-с Треверс знає, чому. Це теж обов'язок.

— Обов'язок честі?

— Не знаю. Обіцянка є обіцянка.

— Нікого не можна примушувати до неможливого,— закинув д'Алькасер.

— Неможливе! Що таке неможливе? Я не знаю такого. Я не такий, щоб говорити про неможливе чи орудувати ним. Не я ж вас сюди привіз.

Д'Алькасер на мить схилив голову.

— Я скінчив,— серйозно мовив він.— Більше нема чого казати. Сподіваюсь, що я вам не здався переляканим.

— Це буде найкраща політика,— раптом сказала м-с Треверс. Вона навіть не ворухнулась, не звела очей, тільки губи її ворушились.— Це єдино можлива політика. Ви вірите мені, д'Алькасер?..

Він майже непомітно хитнув головою.

— Отже, я покладаю надію на вас, м-р д'Алькасер, що ви якнайлегше докінчите це все і врятуєте нас од огидної сцени. Може, гадаєте, що я повинна була б...

— Ні, ні! Я не думаю цього,— перебив д'Алькасер.— Це неможливо.

— Я теж так думаю,— нервово кинула вона.

Д'Алькасер зробив рух, немовби прохаючи не говорити більше, і враз подався до Треверса. Він навіть не хотів обміркувати свого завдання. Той сидів на похідному ліжку, накривши ноги легким простирадлом. Його пильний погляд, утуплений в одне місце, не зважав на д'Алькасера. Вигляд Треверса, здавалось, виявляв надмірний страх. «Це жахливо», подумав д'Алькасер. Треверс сидів, як заєць.

Д'Алькасер ледве опанував себе й злегка торкнувся до його плеча.

— Прийшов час, Треверс, показати трохи мужності,— сказав він приязно. Треверс швидко глянув на нього.— Я щойно говорив з вашою дружиною. Вона розповіла мені про те, що їй сказав капітан Лінгард. Для нас лишається, мій друже, зберегти нашу гідність. Надіюсь, що, на випадок потреби, ми обидва знатимемо, як умерти.

На мить насунулась глибока тиша. Д'Алькасер здивувався, дивлячись на повернуте до нього обличчя, і подумав,

у кого з них двох був скам'яніліший вираз. Але враз на цьому обличчі з'явилась усмішка, яку д'Алькасер звичайно найменше сподівався побачити. Справжнісінька посмішка, ще й трохи презирлива.

— Моя жінка набила вашу голову всякими дурницями,— почав Треверс таким голосом, що не менше здивував д'Алькасера, як і його усмішка,— без дратування й незадоволення, але з відтінком переваги.— Дорогий д'Алькасер, ці химери так міцно засіли їй у голову, що вона може вам наговорити чимало дурниць. Самозванці, медіуми, віщуни, шахраї різних гатунків досягають дивного впливу на жінок. Ви самі бачили. Я говорив з нею до обіду. Вплив, що його зробив на неї цей бандит, цілком незрозумілий. Він певно й сам напівбожевільний. Це часто трапляється з подібними людьми. Я вже кинув переконувати її... Що ви мали мені сказати?.. Але застерігаю, щоб ви не сказали, я не ставитимусь до того серйозно.

Він швидко скинув із себе простирадло, спустив ноги додолу й почав застібати куртку. Д'Алькасер, слухаючи його, почув за собою тихі кроки і зрозумів, що м-с Треверс з Лінгардом виходять із намету. Проте він докінчив свою думку й тривожно ждав відповіді.

— Дивіться! Вона пішла з ним на палубу,— були перші слова Треверса.— Надіюсь, тепер ви розумієте, що це справжнісінькі химери. Ви мусите взяти це до уваги. Гляньте на її вбрання. Вона цілком втратила розум. На щастя, наше суспільство про це не знає, бо якби щось подібне трапилося в Англії, було б надзвичайно ніяково. О так, піду. Піду, куди хочете. Я не можу терпіти цю шхуну, цих людей, цю прокляту клітку. Я певен, що захворів би, якби лишився тут надалі.

Байдужий голос Йоргенсона промовив десь біля сходів:

— Королю Томе, вже цілу годину жде човен.

— Перетворімо неминучість на доброчесність і ходімо. Що буде, те й буде,— мовив переконливо д'Алькасер, збираючись узяти Треверса під руку. Він не знав, як розуміти цього джентльмена.

Але Треверс прикидався іншою людиною.

— Боюся, д'Алькасер, що ви теж не дуже розсудливо дивитесь на все. Я піду, взявши з ліжка оцю ковдру...— Він швидко стяг її, повісив на руку й пішов слідом за д'Алькасером.

— Від чого я найбільше терплю, так це від холоду.

М-с Треверс з Лінгардом чекали біля сходнів. На здивування всіх, Треверс перший звернувся до дружини:

— Ви завжди глузували з чужих химер,— промовив він,— а зараз маєте свою власну. Але про це не варто міркувати.

Д'Алькасер пройшов, скинувши кепі, і, поклонившись м-с Треверс, зійшов у човен. Йоргенсон, звичайно, зник як клятий дух, а Лінгард одступив назад, лишивши чоловіка й жінку вдвох.

— Чи не чекали ви, що я вчиню скандал? — тихо спитав Треверс.— Та запевняю вас, що мені краще поїхати, аніж лишатись тут. Ви не ждали цього? Ви втратили почуття реальності й буття. Я ж якраз думав цього вечора, що краще бути мені десь, аніж лишатись тут і споглядати все... ваше безумство.

— Мартіне! — крикнула м-с Треверс. Лінгард здригнувся, а д'Алькасер підвів голову з човна, і навіть незримий Йоргенсон перестав бубоніти собі під ніс. Тільки одна особа ніби й не чула вигуку м-с Треверс і тихо провадила далі:

— ...ваші помилки, а ви ж, здається, були вищі від загальної легковірності. Ваші помилки заважають вам критично глянути на все, але колись ви ще признаєтесь у цьому.

— Чи не занадто далеко ви зазираєте? — спитала м-с Треверс і відчула, що розмовляє з чоловіком таким тоном, наче зверталася до нього, прощаючись у передпокої власного будинку. Так само вона питала колись, о котрій годині ждати його додому, а тим часом лакей держав одчинені двері, і на вулиці ждала карета.

— Не дуже-то далеко. Так не може більше тягтися,— Треверс зробив такий рух, наче поспішав, щоб не спізнитись на призначену годину.— До речі,— мовив він, сплячючись,— гадаю, цей ваш тип узнав, що ми багаті?

— Це найменше могло б спасти йому на думку,— сказала м-с Треверс.

— Ну, ну, якраз! — уїдливо всміхнувся м-р Треверс.— Але скажу вам, що мені це нецікаво. Я готовий зробити... Зробити поступки. Навіть дати йому великі гроші. Тільки вся справа така абсурдна! Він, мабуть, не певен в моїй сумлінності? Так ви, маючи на нього такий великий вплив, могли б запевнити його, що зі мною нема чого боятись. Я людина слова.

— О, це звичайна річ, яку можна подумати про кожного,— сказала м-с Треверс.

— Мабуть, ви так ніколи й не прозрієте? — роздратовано почав Треверс і спинився.— Ну, добре. Я даю вам волю.

— Що вплинуло на цю раптову зміну вашої думки? — підозріло спитала м-с Треверс.

— Моя повага до вас,— не вагаючись, відповів він.

— Я мала намір їхати в полон разом із вами.

— Я забороняю вам робити це,— енергійно зашепотів Треверс.— Я радий їхати. Не хочу бачити вас, доки не минуть ваші примхи.

Її збентежив цей таємничий запал, та зразу ж лютий шепіт Треверса змінився на легковажний глум, і голосніше він сказав:

— Я безперечно не зв'язую це з чимсь особливим...

Треверс одстрибнув од жінки і, кинувшись до трапу, привітно помахав рукою.

Ледве освітлена тьмяним ліхтарем, що стояв на даху будки, м-с Треверс схилила голову і глибоко замислилась. Та за хвилину рушила повз Лінгарда і, мало не зачепивши його, пройшла в кімнату. Лінгард почув, як зачинились двері. Він пождав, рушив до сходнів, але, наважившись, пішов за нею.

У кімнаті було зовсім темно. Він нічогосінько не бачив і відчував тільки гнітючу, глибоку тишу.

— Я їду на берег,— почав він, розтинаючи чорну й мертву безмовність, що сповила його й незриму жінку.— Прийшов прощатися.

— Ви їдете на берег,— повторила м-с Треверс. Голос її звучав байдуже.

— Так, на кілька годин, а може, й назавжди,— промовив Лінгард рівним тоном.— Може, помру за них, а може, і за інших. Хотів би жити лише для вас, якби-то знав, як це зробити. Я говорю це вам тому, що темно. Якби тут було видно, я не ввійшов би.

— А я хотіла б, щоб ви не входили,— промовив байдужий голос.— Ви завжди приходите до мене з життям і смертю у руці.

— Так, це занадто для вас,— тихо сказав Лінгард.— Ви не можете бути іншою, тільки правдивою. І ви не винні! Не бажайте мені життя, краще — удачі, бо ви не винні й мусите терпіти.

— Щасливо, Королю Томе,— почув він з темряви, в якій, здалось, нараз розгледів блиск її волосся.— Я ж мушу терпіти. І не приходьте до мене знову, бо я стомилася від вас.

— Добре, вірю,— промовив Лінгард і вийшов із кімнати, тихо причинивши двері. Запанувала тиша, та враз упав стілець, а далі в світлі лампи з'явилась м-с Треверс. Її голі руки схопились за одвірки.

— Заждіть хвилинку! — голосно крикнула вона. Та не почула жодного кроку, жодного руху, тільки побачила, як щезла біла постать Йоргенсона, байдужого до життя і людей.

— Заждіть, Королю Томе! — повторила вона. І потім крикнула безтямно:

— Я не хотіла цього казати. Не вірте мені!

Вдруге цієї ночі жіночий голос примусив затремтіти людські серця на борту «Емми» — всіх, крім старого Йоргенсона. Малайці в човні глянули вгору. У д'Алькасера, що сидів біля стерна, поруч Лінгарда, стислося серце.

— Що це? — скрикнув він.— Я чув ваше ім'я. Вас, може, кличуть?

— Рушайте! — твердо наказав Лінгард, навіть не глянувши на д'Алькасера. Тільки Треверс немов нічого не помітив. Коли човен вже далеченько од'їхав од «Емми», він нахилився до д'Алькасера.

— У мене дивне почуття,— обережно й тихо промовив він.— Мені здається, що я в повітрі і не знаю... Ми ж на воді, д'Алькасер? Ви цілком певні? Так, так, звичайно, ми на воді.

— Так,— відповів д'Алькасер.— Мабуть, переїздимо Стікс¹.

Треверс байдуже й несподівано відповів:

— Дуже можливо.

Лінгард, поклавши руки на румпель, сидів, як витесаний з каменю.

— Значить, ваш погляд змінився? — прошепотів д'Алькасер.

— Я сказав дружині, щоб вона запропонувала йому гроші,— серйозно мовив Треверс.— Та, правду кажучи, я не дуже вірю в успіх.

¹ Стікс — в грецькій міфології — річка, через яку переїздили в царство мертвих.

Д'Алькасер не відповів, він тільки здивувався. Треверс був досить набридливим. Він зненацька схопив д'Алькасер за руку і пошепки додав:

— Я нічого не певний. Я не певний, чи запропонує вона йому.

Все це було не дуже-то зворушливе. Щось нікчемне відчувалося в його шепоті й тремтінні, що нагадувало дитину, злякану темрявою. Але хвилювання це було глибоке. І ще раз цього вечора, тепер вже через розпач чоловіка м-с Треверс, здивування д'Алькасера змінилося на жах.

Трава життя й даннина смерті

I

— Чи є там годинник Короля Тома? — спитав голос, що ніби й не надавав значення своєму питанню. Йоргенсон, що стояв за дверима кімнати м-с Треверс, ждав відповіді. Він почув тихий вигук, подібний до стогону, крик болю, який можна почути в кімнаті тяжко хворого. Але це аж ніяк не зворушило його. Якби він надумався відчинити двері й увійти, то, певно, з цілковитою байдужістю побачив би м-с Треверс долі. Вона схилилась, поклавши голову на край похідного ліжка (Лінгард на ньому ніколи не спав), ніби у розпачі стала навколішки, щоб помолитися. Всю ніч перебула м-с Треверс у такій позі, доки не відчула себе зовсім змученою, тоді схилила голову на край ліжка й поринула в байдужість, що обгорнула її знесилене тіло й душу. Така байдужість часто з'являється у безнадійно хворих і часом буває навіть бажана. Голос Йоргенсона розбуркав її. Вона підвелась і сіла, хоч почувала біль у кожному м'язі й холод у всьому тілі.

Йоргенсон з байдужою впертістю повторив:

— Чи не бачили ви там годинника Короля Тома?

М-с Треверс підвелася з підлоги. Вона хиталась і халпалась за повітря, врешті намацала спинку стільця.

— Хто там?

Навіть збиралася спитати «де я?», але одразу пригадала, і її знову охопив страшенний жах.

— Котра година? — насилу спитала вона.

— Розвиднюється, — промовив за дверима той же голос. І їй здалося, що це слово примусило б кожне серце стиснутися од жаху. Розвиднюється! Вона стояла вражена. А одноманітний голос за дверима напосідав:

— У вас там має бути Томів годинник!

— Я не бачила його, — крикнула вона, ніби прокинувшись від страшного сну.

— Подивіться в шухляді.

М-с Треверс помітила, що в кімнаті страшенно темно. Йоргенсон чув, як вона ходила. За хвилину жіночий голос, що навіть Йоргенсона вразив своїм трагізмом, тихо промовив:

— Єсть. Він спинився.

— Це нічого. Мені не треба знати, котра година. Там мусить бути ключик. Чи є він там?

— Так, він прив'язаний до годинника, — відповіла вона.

Йоргенсон трохи пождав і попрохав:

— Дайте його мені, мало часу лишилося!

Цілком несподівано відчинилися двері. Він сподівався, що крізь щілину просунеться рука з годинником. Але не відступив і кроку, побачивши м-с Треверс зовсім одягнуною. У ледве освітленому вікні відбивався темний силует її плечей та гладенько зачісана голова з заплетеними косами. В своєму тубільному вбранні вона весь час була неприємна йому. Її зріст, рухи, навіть хода вражали його, як щось абсурдне, невідповідне малайському вбранню, — занадто широкому, занадто вільному, занадто яскравому. Йоргенсон у темному проході здавався невиразним білим привидом.

Він узяв з її розкритої долоні годинника і, навіть не подякувавши, пробурмотів собі під ніс:

— Так, це він. Я не забув ще лічити секунди, але з годинником все ж краще.

М-с Треверс зовсім не розуміла, що він хотів сказати. Та це її не обходило. Її думки плутались, а тіло було пригнічене. Вона збентежено прошепотіла:

— Мабуть, я спала.

— А я не спав, — промурмотів привид Йоргенсона, все

виразнішаючи у білому світанку.— Не бійтесь за цю штуку,— гордовито додав він.

М-с Треверс подумала, що може вона й не спала. Її тодішнє становище було більш подібне до цілковитого, напівсвідомого вмирання. Згадавши це, вона здригнулась.

— Яка жахлива ніч,— похмуро мовила.

Та од Йоргенсона марно було сподіватися щось почути. М-с Треверс гадала, що він одразу зникне, байдужий, як привид смерті, несучи в руці, як і належить приви́дові, мертвого годинника для невідомої мети. Та він не ворухився, і ніщо не могло примусити його промовити хоч слово. Її знову оповили хвилювання і нудьга, такі неясні, як усі її відчуття.

— Чи скажете ви мені що-небудь? — скрикнула вона.

Йоргенсон трохи помовчав і сказав:

— Цілі роки я відповідав кожному, хто мене питав. Томові теж. Бо Том знав, чого хотів. А як же можна знати, чого ви хочете?

Вона не сподівалась почути стільки слів од цієї примари. Його одноманітне мурмотіння чарувало, його багатомовність дивувала. Немовби у глибокій тиші, що панувала навкруги, нічого не лишалося, окрім примари цього старого авантюриста. А він знову промовив:

— Те, що я міг би сказати, гірше за отруту.

М-с Треверс не знала розмовної манери Йоргенсона. Його механічний голос, слова його, абстрактний вигляд жахали її. А він бубонів:

— Нема такого, чого б я не знав.

Абсурдність цього твердження теж жахала. Але м-с Треверс засміялась:

— Тоді ви, певно, знаєте, чого вночі я кликала Короля Тома.

Йоргенсон одвів очі від дверей і глянув на блиск радісного дня. М-с Треверс глянула й собі. День надходив! Він прийшов! Новий день! Це відкриття здалося їй найгіршим за все в її житті, найгіршим за все, що вона могла уявити. Та жах цей підтримав її і втишив хвилювання, як часом перед смертю заспокоює згубна отрута. Вона поклала свою руку на долоню Йоргенсона і спокійно й завзято промовила:

— Ви ж були на палубі. Я хочу знати, чи чув мене хто?

— Так,— неуважно мовив Йоргенсон,— я чув вас.—

Далі трохи жвавіше й не так механічно додав: — Увесь корабель чув.

Вона подумала, що може в розпачі кричала, хоч їй тоді здалося, що мала силу тільки шепотіти. А може й справді закричала? Мертвий холод, який відчула ще з ночі, одразу зник. Вона стояла спиною до світла й тому хоробро говорила. До того ж ця людина, що стояла перед нею, була така далека від сорому, від гордощів та життєвих звичаїв, що на неї можна було й не зважати. Йоргенсон тільки часом схоплював значення звернених до нього слів, і відповідав на них. Відповідав із певністю, безособово, байдуже.

— Ви бачили Тома... Короля Тома, якраз тоді, коли сходні були освітлені? Чи був він ще тоді на палубі?

— Ні, в човні.

— Уже! Чи міг він чути мене в човні? Ви ж кажете, що мене чув увесь корабель... Та це мене не обходить. Я тільки хочу знати, чи чув він мене?

— Так ви Тома гукали? — неуважно кинув Йоргенсон.

— Ви можете мені відповісти? — сердито крикнула м-с Треверс.

— Том був зайнятий. Човен саме відпливав, — бубонів Йоргенсон, наче міркуючи.

— Ви, певно, не хочете мені сказати? — безстрашно накинулась на нього. Вона не соромилась Йоргенсона. Тепер нікого й нічого не соромилась. А Йоргенсон вів далі, голосно міркуючи:

— Гадаю, що тепер йому й без цього досить діла, та й мені буде.

М-с Треверс хотілося схопити за плечі цю примару і трясти, доки той не попросить змилюватись. Та враз її білі руки безсило звисли.

— Я ніколи, ніколи не довідаюсь про це, — прошепотіла сама собі.

Вона спустила долі вії, немовби закриваючи лице, бо їй огидне було таке приниження; але так само жагуче хотіла знати правду. Жоден звук не досягав її. А коли знову звела очі, Йоргенсона вже не було перед нею.

На мить м-с Треверс побачила його, темного, в освітлених дверях, але одразу ж зник він з її очей, ніби поглинуло його яскраве світло. Сонце зійшло над Берегом Придулку.

Коли м-с Треверс вийшла на палубу, то ніби скинула з обличчя покривало. Очі її були широко розплющені й сухі

від безсоння. Погляд її, безстрашний перед сонячним промінням, шукав чогось у найтемніших затінках речей, які щодня будили в ній пристрасну нетерпеливість. Лагуна, берег, кольори і форми вражали її більше, ніж раніш. Вона прикрила рукою очі від сліпучого сонця. На білому березі, облямованому темними огорожами, видно було, як ворушилися чорні цяточки людських постатей. Далі, за пальмовими гаями, визирали дахи будівель. На даху мечеті сяяли коралові прикраси, мов білі рози. Ліворуч, перед огорожею Тенги, багаття перетворилося на стовп диму. Там росло кілька високих дерев, і за ними м-с Треверс не могла бачити, чи скінчилася нічна нарада, чи ще й досі тяглася. Якись невиразні постаті ворушилися там, і вона уявила собі Дамана, головного ватажка морських розбійників, із мстивим серцем й очима серни; Ментона, похмурого фанатика з великим тюрбаном, та другого святого з вузькою ганчіркою на стегнах замість одежі і з попелом на голові; Тенгу (про якого чула від інших), товстого, добродушного, хитрого, але готового пролити кров заради честолюбства, він, казали, уже наважився пройти під жовтою парасолькою (ознака високого становища).

Вона бачила, уявляла, навіть припускала реальність усього цього. Воно вже не було чудовим видовищем, виставленим для неї з варварською чванливістю. Вона вже більше не вагалась, розуміла реальність усього цього, та не відчувала його в своїй душі, як не можна відчутти глибину моря під спокійним блиском його поверхні чи під бурхливим гнівом сірих хвиль. Очі її недовіриливо й боязко блукали в далечині і враз наткнулись на порожню клітку. Усередині був гармидер: похідні ліжка поперекидано, одна подушка валялася долі, лампа так і висіла вгорі над столом і горіла блідожовтим вогником, схожим на клаптик тканини. Усе це вразило її своїм брудом, наче клітку вже давно покинуто було пустою й грубою фантазією. Та Йоргенсон, що сидів на палубі спиною до клітки, не байдикував. Його праця видавалася до того фантастичною й такою дитячою, що серце м-с Треверс стислося, коли вона побачила, як він пильно зосередився на своїй роботі. Перед Йоргенсоном на палубі лежали всякі шматки довгих і брудних мотузків. Він (тільки ідіот міг так бавитися) підпалював їх з одного кінця. Вони тліли дуже яскраво, часом тріскотіли. У тихому повітрі здіймалися рівнобіжні ниточки

диму з кучериками на кінці і зникали. Ця зосереджена забава Йоргенсона переконувала, що він збожеволів.

В одній руці тримав годинника. Біля нього валявся клапоть паперу та огризок олівця. М-с Треверс була певна, що він її не чує і не бачить.

— Капітан Йоргенсон, чи не думали ви...

Він махнув їй недогризком, бо не хотів, щоб йому перешкождали в його чудній роботі; і дуже поважно бавився тими клаптями мотузка.

— Я запалив їх усіх разом,— мурмотів він, дивлячись на стрілки годинника.

Найкоротший мотузок догорів і згас. Йоргенсон швидко записав щось і сидів непорушно, а м-с Треверс, не зводячи очей, дивилася на нього й думала, що все даремне. Інші нитки диму спіралями зникали перед уважним Йоргенсоном.

— Що ви робите? — сумно спитала м-с Треверс.

— Пробую фітілі...

Ніколи м-с Треверс не бачила його таким химерним і заклопотаним, як тепер. Він виявляв до краю людську слабкість, тому й не стерпів її втручання; і так уважно, з таким глибоким інтересом спостерігав ці ниточки та циферблат, що коли зненацька розітнулось кілька пострілів з рушниці, навіть не звів голови, а тільки трохи похитав нею. Вона дивилася на клапті диму, що пливли понад Беларабовою огорожею. Прикрі звуки пострілів завмерли і, змішавшись, відбилися над лагуною, як довге і поривчасте зітхання.

— Що це? — скрикнула вона.

— Повернувся Белараб,— бовкнув Йоргенсон.

Остання ниточка диму зникла, і Йоргенсон підвівся. Він зразу втратив інтерес до годинника і недбайливо засунув його в кишеню разом з клаптем паперу та недогризком олівця. Він знову відійшов у небуття, проте, схилившись через бильця, байдуже глянув на огорожу Белараба.

— Так, він вернувся,— сказав тихо.

— Що ж тепер буде? — скрикнула м-с Треверс.— Що робити?

Йоргенсон промурмотів:

— Я знаю, що робити.

— Ви щасливі,— гірко сказала вона.

Йй здалося, що весь світ кинув її. Протилежний берег лагуни знову був схожий на розмальовану завісу. І м-с

Треверс подумала, що то востаннє говорила вона з ними: із д'Алькасером, з своїм чоловіком, з самим Лінгардом, і що всі вони назавжди пішли за ту завісу. З усіх білих лишився тільки Йоргенсон, який назавжди розквитався з життям. Знов м-с Треверс не могла стерпіти. Вона жагуче скрикнула:

— Чи помічаєте ви, капітане, що я жива?

Він звів на неї холодні, скляні очі, і вона жахнулась з їхнього виразу. Вже пішла геть, але спинилась, бо в тих очах на мить заблїмала іскра.

— Я хочу поїхати до них. Я хочу поїхати на берег,— твердо промовила м-с Треверс.— Туди!

Її простягнута рука показувала на берег, і воскреслий погляд Йоргенсона, сковзнувши по її білих пальцях, одійшов у просторїнь.

— Немає шлюпки,— промимрив він.

— Так мусить бути човник. Я знаю, що є човник. Він мені потрібний.

Вона ступнула вперед, примушуючи, наказуючи, намагаючись скупчити в своєму погляді всю силу волі, все своє право і бажання. Та на нього вже ніщо не впливало. Він навіть не поворухнувся.

— Якого з них вам треба? — одноманітним голосом спитав.

М-с Треверс пильно дивилася на нього. На її обличчі — немов сувора скам'яніла маска. Вона виразно мовила:

— Ви, певно, не раз запитували про це себе самого, капітане?

— Ні. Я тільки зараз вас спитав.

Сміливий, але з нудьгою погляд м-с Треверс нічого не розгледів на його обличчі.

— Що ви там збираєтесь робити? — кинув презирливо Йоргенсон.

— Пам'ятайте, що я не тїнь, а жива жінка, капітане Йоргенсон. Схочу — житиму, а схочу — помру. Дайте мені змогу поділити їхню долю.

— А чи певні ви, що вам сподобається це? — спитав уже з цікавістю, і його голос, несподівано оживши, аж затремтів; цього тремтіння уже багато років ніхто не чув.— Ви ж там помрете,— бовкнув він знову байдуже.

— Кого ж це обходить? — зневажливо кинула вона.— Я тільки хочу спитати Тома про щось і почути його відповідь. Тільки цього хочу, тільки це й мушу зробити.

II

На душній і темній лісній стежці, глухій, зарослій, придушеній розкішним життям джунглів, почувся тихий шелест листя. Джаффір, слуга принців, посланець великих людей, ішов, пригинаючись поміж кущами. До пояса він був голий. Плечі його й руки були подряпані і закривавлені. Сила комах хмарою кружляла над головою. Він загубив свою коштовну головну пов'язку і, коли стежка поширшала і він спинився, можна було подумати, що це втікач.

Він махнув руками над головою, ляснув себе по плечах, стегнах, голові й боках. Потім знову застиг, пильно дослухаючись. Стрілянину ледве чути було, і не тому, що далеко, а тому, що сила густого листя заглушувала її. Стріляни зрідка. «Вже, певно, б'ються там у лісі», подумав він. Нагнувши голову, шугнув він крізь кущі, на мить опередивши хмару комахні. Але тікав він не від уїдливих комах. Зігнувшись майже вдвічі, біг, продираючись поміж дерев. По його темному тілі лився піт; міцне, воно блищало, як бронза, серед густого листя, що вічно народжується й вічно вмирає. Тепер, хоч він і несамовито біг, більш не скидався на втікача; тільки страшенно поспішав. Дуже скоро Джаффір побачив, що його вже не переслідують, але біг далі лісною стежкою, не зменшуючи кроку, бо відчував, що раджа його та леді оточені вже ворогами на лісній галявині і стали полоненими Тенги.

Вагання Белараба було незвичним навіть для спадкової терплячості Гассіма, хоча воно й годилося поважні переговори провадити по кілька день: ті самі вимоги і аргументи повторювати тими самими словами кожної зустрічі й діставати ті самі уникливі відповіді. Державні справи годиться вирішувати спокійно, не поспішаючи, щоб навіть час ставився з повагою до сили й мудрості правителів. Але тепер Гассімове терпіння доходило до краю. Він зовсім не одкидав традиційної чемності та стриманості, і, блукаючи з сестрою за побожним Беларабом, часом сердився, іноді хвилювався, а ще більше впадав у розпач... Його друзі, його майбутнє, доля його країни були в небезпеці, а тим часом Беларабів табір мандрував по країні, наче під впливом хистких думок свого правителя, мінливого й непевного, як доля.

Часто, у відповідь на свої щоденні промови, Гассім за-слуговував на єдине слово «добре». Підлеглі й спільники

проводиря ставились з повагою до нього; зате в жіночій частині табору було зовсім інше, бо жінки, діючи під впливом примх нової жінки правителя, ставились вороже. Ця жінка, цілком тиха й улеслива з підлеглими, наївно і зажерливо мріяла, що коли пограбують яхту, їй чимало перепаде. Що міг запропонувати їй цей чужинець. Аж нічого. Теревені про багатства його країни — тільки нікчемні казки вигнанця, що шукає допомоги.

А вночі Гассім мусив слухати тривожні сумніви Імади, єдиної товаришки свого життя, хороброї, як мужчина, неспокійної, як усі жінки. Вона шепотіла йому до пізньої ночі, коли табір Белараба угамовувався й спав, а вогнища згасали, перетворюючись на жар. Гассім серйозно заспокоював її. Але він теж був з Ваджо, де люди відважніші й тямучіші, енергійніші й запальніші. У Гассіма увірвався терпець, і одного вечора він сказав своїй сестрі:

— Завтра ми покинемо цього дурноголового правителя і повернемось до нашого друга.

Другого ранку, коли табір посувався в напрямку селища, Гассім та Імада пішли своїм власним шляхом. Це була єдина стежка поміж джунглями та вирубаними місцями. За ними йшло два Гассімових прибічники з Ваджо; і тому леді Імаду, коли вона хотіла, несли, як годиться у Ваджо. Та звикнувши до тяжких мандрівок, вона воліла йти і тільки часом дозволяла трохи нести себе, зважаючи на почуття своїх товаришів. Вранці вони чимало пройшли, і Гассім сподівався до вечора дійти до берега лагуни, поблизу того місця, де стояла «Емма». Опівдні вони відпочивали в холодку поблизу темного озера, на галявині. Там їх і стрів Джаффір на превелике здивування. Вони довго говорили; Джаффір, підібгавши під себе ноги, поважно оповідав. Його слухали з великим інтересом. Чутка про вчинок Картера ще не долетіла до Беларабового табору. Гассіма цей вчинок дуже вразив. Та легка посмішка, що не сходила йому з уст, коли він слухав Джаффіра, приховувала його почуття. Затє принцеса закричала з розпачу і заломила руки. Нарешті всі замовкли.

Справді, подія була така важлива і фатальна, що навіть цим малайцям нічого було говорити; і Джаффір з пошаною схилив голову перед схвильованим принцем. Раптом почувлись кроки чималого гурту людей. Усі повскакували. Люди ті були озброєні, немовби вирушали в якусь воєнну експедицію. Серед них був і Сентон, із скуйовдженою го-

ловою, у своєму чудернацькому поясі замість одежі. Він стрибав і махав руками, як божевільний. Інші здивовано спинились, але в їхніх позах відчувалась ворожнеча. На віддаленні обережно наближалась гладка постать у супроводі двох охоронців з мечами в руках. Раджа Гассім знову спокійно сів на стовбур зваленого дерева. Іммада стала поза братом, поклавши руки йому на плечі, а Джаффір знову сів, підібгавши під себе ноги. Усі його думки і мускули напружились й були напоготові.

— Вояки Тенги,— зневажливо пробурмотів Гассім.

З гурту хтось гукнув, і йому відгукнулись десь іздалеку. Про опір нічого було й думати. Гассім здійняв з пальця перстень, і Джаффір узяв його, майже не поворухнувшись. Раджа навіть не глянув на вірного посланця.

— Неодмінно віддай його білому другу,— прошепотів він.

— Твій слуга чує, о раджа! Цей талісман має велику силу.

Тіні довшали. Усі мовчали, й купка хитрих озброєних людей трохи підсунулась ближче. Іммада закрила кінцем шарфа своє лице і одним оком стежила, як вони посувалися вперед. А збоку від озброєних Сентон виконував повільний танок.

— Тепер біжи,— шепнув Гассім, непорушно дивлячись поперед себе.

Джаффір скочив на ноги і прожогом кинувся в джунглі. Шепіт здивованого незадоволення пройшов у натовпі, полетів спис, розітнувся постріл, три чи чотири чоловіки кинулися в ліс, та хутко повернулись, пригнічені. Джаффір тим часом біг старою стежкою. Сонце, що вже сідало, кидало своє проміння на темну стежку. Джаффір все мчав, підстрибуючи, поглядаючи на всі боки, його широкі груди тяжко дихали. Смарагдовий перстень був на пальці його стиснутої руки, немов Джаффір боявся, що він спаде, злетить, або здере його якась незрима сила. Хіба ж можна знати, що трапиться? На світі є чимало всякої сили, могутніх заклять, страшних примар. Посланець принців та великих людей, несучи останній заклик свого владаря, боявся в темному лісі. Чимало лиха ховалося в цій темряві. Сонце ще не зайшло. Джаффір бачив його крізь листя, коли підходив до берега лагуни. А що як аллах покличе його і він враз умре не дійшовши?

Він передихнув на березі, за сто ярдів од «Емми». Приплив скінчився. Джаффір пройшов по затопленому дереву й гукнув, щоб послали човна. Йому відгукнувся Йоргенсон. Сонце зайшло вже за лісний берег. Навкруги було тихо. Легкий вітрець шугнув по воді, і Джаффір здригнувся.

У ту ж хвилину Картер, що тридцять годин відпрацював на чолі білих та малайців, підіймаючи яхту, знесилено кинувся у крісло м-с Треверс на палубі яхти. Він сказав відданому Вазубові:

— Гляди, старий, щоб сьогодні вночі добре стерегли,— і, задоволено поглянувши на захід сонця, заснув.

III

На прові «Емми» височіла гратчаста загорожа над кінцем бушприту. Звідти можна було бачити всю палубу і кожен рух команди. Тут було безпечно говорити, не боячись, що хтось підслухає, хоч було видно кожного. Сонце якраз зайшло, коли Йоргенсон та Джаффір, сівши поруч, зворушливо й таємничо вели розмову.

Кожен з Ваджо на шхуні відчував, що надходить рішуча хвилинка. Вони приготувались, і серця їхні билися спокійно. Усі вони були безстрашні, сміливі в бійках і байдужі до життя та смерті. Не так-то було з м-с Треверс. Вона сиділа, замкнувшись у кімнаті, глибоко засмучена, думаючи про своє. Вона була в такому розпачі, що раділа б, якби усе скінчилося як-небудь.

З усіх людей на борту вона одна нічого не знала про ту нараду. У своїй глибокій задумі вона помітила, що на «Еммі» стихли всі чисто звуки: ні шарудіння, ні кроків. Нарада Йоргенсона і Джаффіра вразила всіх, і ніхто не мав навіть бажання ходити.

Присмерк обгортав ці дві постаті, що в своїй непорушності скидалися на витесані статуї європейця й азіата, заляклих у інтимній розмові. Глибокий присмерк майже закривав їх, коли вони підвелися й примусили заколотитись серця глядачів. Та Йоргенсон з Джаффіром не зразу розійшлись. Вони затримались, немов ждучи, доки зовсім стемніє, щоб відповідно скінчити свою нараду. Джаффір розповів Йоргенсону всю історію персня — символу приязні, що доспіла і зміцніла в ніч поразки, в ту саму ніч, коли

втікали вони з далекої країни, що непорушно спала під гнівним гуркотом небес.

— Так, туане,— говорив далі Джаффір.— Уперше перстень послано було білому в ніч смертельної небезпеки, у подарунок, на спогад дружби. Як і тепер, я ніс його тоді. Тоді, як і тепер, дано було мені його й наказано врятуватись і передати. І я зробив, як було велено, і білий утихомирив шторм і врятував мого раджу. Він же не з тих, що кидає і забуває того, кого він назвав побратимом. Я мав доручення лише передати йому привіт, та чари персня такі великі, що скупчили всю силу білого на допомогу моему володареві. Тепер мені нема чого казати. Раджа Гассім нічого не просить. Та що з того. Із милості аллаха усе лишилося те саме,— і співчуття всевишнього, і сила персня, і серце білого. Ніщо не змінилось, тільки приязнь змінилась та любов збільшилась, бо разом переживали вони небезпеку і довго жили вкупі. Тим-то, туане, я й не боюся. Але як мені передати перстень раджі Лауту? Мені тільки б передати. Навіть якби вони й прошили мене списом біля його ніг, я мав би час віддати персня. Та ба! В куцях повно вояків Тенги; берег одкритий. Я навіть не зміг би добутися і до воріт.

Йоргенсон заклав руки в кишені і слухав, дивлячись додолу. Джаффір стривожився, якщо тільки він був здатний тривожитись.

— Наша надія на аллаха,— прошепотів він.— Але що робити? Чи ти, мудрий туане, не вигадася чого?

Йоргенсон не відповів. Він, певно, нічого не міг вигадати. Але аллах великий, і Джаффір тривожно й терпляче ждав відповіді від Йоргенсона. Він ще надіявся виплутатись з цього жахливого становища. Тим часом з темного лісу насувалась ніч, ховаючи дві постаті від пильних людських очей. Не почувши нічого від Йоргенсона, Джаффір почав знову говорити. Тепер, коли Тенга нарешті скинув машкару, Джаффір не міг висісти на берег, бо на нього нападуть, полонять і вб'ють. Він, хоч і врятувався, тікаючи з наказу свого володаря, тепер не міг здаватись їм без бою. Виконуючи важливі доручення, він мусив сунутись як тінь і плазували як гадюка. Він ще ніколи не програвав. Ні болото, ні трясовина, ні велика річка, ні джунглі не спиняли його. Він радів з них. Усі ці перешкоди тільки допомагали в'юнкому посланцеві. Але тепер треба було йти відкритим берегом, бо не було якогось іншого шляху, а

в такому становищі кожен куш, кожне дерево, кожна тінь од будинку чи паркана могла ховати воїнів Тенги або лютих прибічників Дамана, що вже прибули до селища. Як міг він надіятись перейти відстань між берегом та брамою Белараба, коли вона тепер день і ніч замкнена? Не тільки на нього, а й на кожного з «Емми» напевне накиннулися б і прошили б списом у кількох місцях.

Він на мить змовк, з хвилину подумав і сказав:

— Навіть ти, туане, не обійшов би цієї штуки.

— Так,— промимрив Йоргенсон.

Коли після довгої задуми він озирнувся, Джаффіра й сліду не було. Він зійшов звідти, мабуть, сидів десь у темному куточку на шкафуті, підібгавши під себе ноги. Йоргенсон добре знав, що Джаффір не спати пішов. Він буде сидіти там і думати, і враз, розлютившись, кинеться з «Емми» і, добувшись до берега, загине в бою. Він щось устругне, це факт, бо немає ніякого виходу з цього становища. Тоді, безперечно, Лінгард нічого не довідається про полон Гассіма та Імади, бо перстень не потрапить до його рук. Ні, Лінгард нічогісінько не знатиме. Він нічого не знатиме про всіх, хто поза Беларабовою огорожею, доки не прийде кінець. А кінець прийде всім, хто живе людським життям. Чи треба було повідомити Лінгарда, чи ні, Йоргенсон не міг сказати. Він признався собі, що тут було таке, чого й він, Йоргенсон, не знав. Усе було можливе, усе заплутане, непевне, як і все, що належить до життя людей. Тільки щодо себе Йоргенсон мав певність. Він безперечно знав, що робить.

На худому лиці старого авантюриста, невидному в темряві, не ворухнулась жодна риска, жоден м'яз не затремтів, коли він спустився і пішов палубою «Емми». Його вилялялі очі, що ними він так багато бачив, не пробували глянути крізь темряву; він навіть не помітив мовчазних вартових, хоч проходячи й чіплявся за них. Якби на нього зненацька упало світло, він всім би здався сновидою у вічному сні. М-с Треверс чула його ходу повз будку. Прислухавшись, вона знову схилила голову на голі руки, просягнені на столику.

Йоргенсон, що стояв біля гакабурту, помітив червонуватий вогник в густій темряві далекого берега. Усе він помічав швидко, в одну мить, так само, як феноменально недбайливо ставився до свого власного химерного існування. Це були звичайні ходи в тій життєвій грі, в яку

ще грали люди. Він занадто добре знав, чого варта така гра, і не тривожився за її ходи. Він так давно одвик думати, що, коли треба було взятись до цього, дратувався, особливо, коли треба було дійти висновку. У світі вічного забуття, в якому він перебував, доки Лінгард не вернув його до людського життя, усе було встановлено раз назавжди. Його дратувала власна непевність, що нагадувала йому за життя, зв'язане зі справами й пристрастями, а від цього (так уявляв собі старий) він назавжди звільнився. З цілком природної асоціації зневажливо й з досадою згадав він м-с Треверс. Як же міг він думати про Тома Лінгарда, за все добре чи лихе для Короля Тома, не згадуючи і про цю жінку, що викликала в його згаслих очах маленьку іскру? Та не в ній була річ, а в Томові. Він за Тома му- сить думати, про все, що було добре чи лихе для Тома. У цій абсурдній і невблаганній грі мета його воскреслого життя. Тому він вирішив, що для Тома Лінгарда буде краще, якщо йому віддадуть персня. Тільки передадуть і все.

— Це допоможе йому збагнути все,— прошепотів Йор- генсон собі під ніс. Він трохи ворухнувся і одвернувся од невиразних вогників на березі. М-с Треверс знов почула його кроки і тепер уже не звела голови. Цей Йоргенсон для неї був безсонний, божевільний та ще й здитинілий.

Проте, Йоргенсон мав досить певну мету, бо йшов на прову і шукав Джаффіра.

Він пояснив малайцеві, що тільки одна особа могла б добутися цієї ночі до Беларабової брами,— це була жінка, висока біла жінка, яку привіз сюди раджа Лаут. Вона — дружина полоненого джентльмена. Джаффір здивовано гукнув, але не заперечував. Можливо, що з причин цілком простих, або й складних, ці гемонські сини, вояки Тенги і Дамана, і побояться вбити білу жінку, якщо вона піде сама до Беларабової брами. Так, можливо, вона пройде цілісінька.

— Особливо, коли вона понесе запаленого смолоски- па,— промурмотів собі під ніс Йоргенсон. Він розповів Джаффірові, що тепер вона сидить у темряві і мовчки жу- риться, як і годиться білим жінкам. Ранком дуже кричала й вимагала, щоб її відвезли до тих білих на берег. Але він, Йоргенсон, odmовився дати їй човна. З того часу сидить у кімнаті у страшенному розпачі й журиться.

Джаффір слухав без особливого співчуття. А коли Йор-

генсон додав: — Я думаю, Джаффіре, тепер задовольнити її волю,— той байдуже відповів: — Так, клянусь аллахом! Нехай іде. Хіба нам що? — А Йоргенсон закінчив.

— От вона й зможе передати цього персня раджі Лауту.

Ще Йоргенсон не докінчив, як Джаффір здригнувся. Спочатку здавалось неможливим переконати його розлучитись з перснем. Та зрештою він погодився й похмуро прошептав: — Аллах великий, може, така доля...

Він був з Ваджо і тому не вважав жінок за нетямущих чи нездатних до завдання, що вимагає відваги й бистрого розуму. Перемігши всі почуття, він передав персня Йоргенсону, але з умовою: — Туане, вона ні в якому разі не повинна надягати персня на палець.

— Нехай повісить собі на шию,— охоче погодився Йоргенсон.

Простуючи до м-с Треверс, Йоргенсон думав, що ця жінка, яку привіз Том Лінгард на буксирі, може відмовитись їхати з «Емми», хоч це його й не дуже хвилювало. Адже всі люди ходили в п'їтмі. І сам він зараз був у п'їтмі. Його ніщо не турбувало, окрім звичайного бажання направити увагу Лінгарда на Гассіма та Іммаду і допомогти йому чесно й безжально здійснити свої наміри. Життя цих білих не мало ніякого значення на землі. То були люди, що не лишають за собою сліду. Ця жінка виконає й сама не знаючи що. Коли ж вона відмовиться поїхати, то, залишившись на борту, не знатиме нічого, бо він нічого їй не скаже.

Та з'ясувалось, що м-с Треверс не хоче мати з ним нічого спільного і навіть не хотіла слухати, що він там говорив; лише бажала, щоб пішов собі геть і не гривожив її. Але примару Йоргенсона не дуже легко було закласти. Своім пекельним голосом він невблаганно напосідав, щоб вона вийшла на палубу й вислухала його, і врешті зміркував, як треба вплинути.

— Я хочу щось сказати вам про Тома. Бажаєте йому добра чи ні?

Після цих слів м-с Треверс вже не могла пручатись. І коли вийшла, схиливши голову, терпляче вислухала шепіт і мурмотіння білої примари.

— Мені здається, капітане, що ви знущаєтеся з мене. Після вашого поведження сьогодні вранці, не знаю, що й сказати вам.

— Тепер я маю для вас човна,— промимрив Йоргенсон.

— Ви маєте щось на думці,— схвильовано сказала м-с Треверс.— Та може ви з'ясуєте мені усе як слід? Що там у вас?

— Томові інтереси.

— Ви справді його друг?

— Він привіз мене сюди. Ви ж знаєте про це.

— Так. Але я не певна, чи можете ви бути справжнім другом.

— Ви не певні! — мугикнув Йоргенсон. — Якщо я не друг йому, то хотів би знати, хто тоді друг?

М-с Треверс швидко спитала:

— Що це за перстень?

— Томова власність. Він належить йому вже кілька років.

— І ви передаєте йому? Він дорогий для нього?

— Не знаю.

— Він щось означає для вас і для нього? Так?

— Я досить добрий приятель йому, щоб прикусити язика.

— Як! Що до мене!

— А хто ж ви така? — несподівано зауважив Йоргенсон.— Він і так розповів вам вже надто багато.

— Так, можливо,— прошепотіла м-с Треверс.— І ви хочете, щоб я передала йому цей перстень? — спитала вона голосніше.

— Так. Зразу. Для його користі.

— Ви певні, що це для його користі? Чому ж ви не можете...

Вона спинилася. Ця людина безнадійна. Він нічого не скаже, і примусити його не можна. Його не можна нічим дошкулити, навіть вблагати... Він мертвий...

— Тільки обов'язково передайте йому,— промурмотів Йоргенсон.— Потихеньку ткніть йому в руку. Він напевно зрозуміє.

— Що це? Порада, пересторога, гасло?

— Все,— похмуро сказав Йоргенсон, але вже м'якшим тоном.— Це для його добра.

— О, якби я могла вірити цій людині! — напівголосно міркувала м-с Треверс.

Йоргенсон трохи кашлянув, немов виявляючи співчуття, але мовчав.

— Справді, це надзвичайно! — скрикнула м-с Треверс,

ніби прокинувшись.— Чом ви звернулися саме до мене? Чому це має бути моїм завданням? Чому ви хочете, щоб тільки я передала йому?

— Я скажу вам,— відповів Йоргенсон невиразним голосом.— На борту цієї шхуни нема нікого, хто дістався б живим до огорожі. Ранком ви говорили мені, що ладні вмерти... за Тома... чи з Томом. Ну, от і рискніть. Тільки ви одна маєте півшансу добутися... А Том може вже жде.

— Тільки я одна,— повторила м-с Треверс і, враз ступивши вперед, простягла руку, перед якою Йоргенсон одступив трохи назад.— Рискнути! Звичайно! Де ж ваш таємничий перстень?

— Він у мене в кишені,— негайно відповів Йоргенсон; проте минуло з півхвилини, поки м-с Треверс відчула дотик персня до своєї напіврозкритої долоні.— Ніхто не повинен його бачити,— пошепки перестеріг Йоргенсон.— Сховайте його де-небудь на собі. Чому б вам не повісити його собі на шию...

М-с Треверс міцно стискувала перстень у руці.

— Так і зроблю,— швидко прошепотіла вона.— Я за хвилину повернуся. Приготуйте все.— Сказавши це, вона зникла в кімнаті; крізь шпарки буди блиснуло світло. М-с Треверс засвітила свічку. Вона наділа на шию перстень. Вона поїде. Так, ризкуватиме заради Тома.

— Ніхто не може не піддатися цій людині,— промурмотів собі Йоргенсон, ще більше спохмурнівши.— Навіть я.

IV

Коли човен одійшов од корабля, Йоргенсон скінчив своє інтелектуальне життя. Йому вже не треба було думати і виявляти якусь вигадливість. З усім цим він уже скінчив. Усі його плани здійснені, і тепер міг він так само байдуже передумувати їх, як і ходити по палубі «Емми». Побачивши персня, Лінгард повернеться до Гассіма та Іммади, тепер теж полонених, хоч Йоргенсон був певний, що їм не загрожує ніяка небезпека. Просто Тенга затримав як заложників дорогих Лінгардові людей. Це ж були його друзі. Він з ними щиро заприятелював, дуже щиро. Вони ж мали таке саме право на Короля Тома, як вже багато років тому люди цієї ж раси мали право й на нього, Йоргенсона. Тільки Том був далеко розбитніший. Та Йоргенсон був

певний, що й Том не уникне його власної долі. Його поглинуть і полонять, чи матиме він успіх, чи невдачу. Це неминучий фатум¹. Йоргенсон був певний, що перстень примусить Лінгарда без остраху віч-на-віч стати з неминучим. Найдужче він бажав, щоб Лінгард перестав інтересуватись цими білими людьми, що не лишають за собою жодного сліду.

Може на перший погляд не варто було посилати до Лінгарда цю жінку. Проте Йоргенсон переконався, а врештішня розмова з м-с Треверс ще більше ствердила його думку, що вона й Лінгард розійшлися назавжди. Так, це теж неминуче. Нащо Томові потрібна жінка? Єдину жінку, що за своє життя мав Йоргенсон, він виміняв на кілька сувоїв перкалю та кілька мідних рушниць. У даному разі такий обмін неможливий, і це ще більше стверджувало переконання Йоргенсона. Та нічого поважного й не було. Існував тільки зв'язок Лінгарда з вадзькими вигнанцями, і войовнича експедиція; рівної їй жоден мандрівник не пробував розпочати в цих морях.

Цей старий авантюрник був певний, що Тенга не схоче битися і скоро згодиться на Томові умови. Як Лінгард поладнає з ним, це не обходило старого. А поладнати було не важко. Ніщо не перешкодить Лінгардові піти до Тенги і авторитетно поговорити з ним. Ця владолюбна особа хотіла мати свою частину в багатстві Лінгарда, в його могутності та дружбі. Рік тому Тенга сказав це нишком Йоргенсонові: — Хіба я був би гірший приятель, ніж Белараб?

Він виразно розкрив свої думки. Звичайно, Йоргенсон зустрів це мовчанням. Не його обов'язок дипломатія, він тільки доглядач припасів.

Після тяжкого розумового процесу, якого треба було вжити, щоб вирядити м-с Треверс, Йоргенсон дуже хотів одкинути від себе всі думки. Остання його думка була цілком практична. Він вирішив, що треба в той чи інший спосіб звернути увагу Лінгарда у бік лагуни. Морською мовою одна ракета означає нещастя, а три — пересторогу. Він дав наказ, а сам дивився, як три ракети з червоними хвостами здійнялись угору і з гучним пострілом одна по одній розсипались дощем із іскор. А потім знов почав ходити уздовж шхуни, певний, що після цих ракет Том догадається й доручить стежити за лагуною. Безумовно, вони

¹ Ф а т у м (лат.) — доля.

стривожать і Тенгу та його приятелів і викличуть страшенне хвилювання в селищі, але це не обходило старого. Це селище достатньо схвилювалось, і ще одна тривога не міняла справи. Чого старий не сподівався, так це мушкетного пострілу, що раптом розітнувся з джунглів. Йоргенсон спинився. Він чув виразно постріл і чув, як куля вдарилась об шхуну.— Це хтось гарячий стрельнув,— зневажливо сказав він, хоч розумів, що шхуну оточили і що Тенга ні перед чим не спиниться. Так, ні перед чим не спиниться. Звичайно, Том міг би припинити все двома словами, як тільки... Йоргенсон похмуро посміхнувся і знову заходив.

Він бачив, як вогнище, що день і ніч горіло перед управою Тенги, нараз погасло. Він уявив собі страшенну метушню: як люди бігали до берега і заливали вогнище, як воно шипіло і згасало, здіймаючи хмару пари. Йоргенсон навіть уявив собі постать товстого Тенги і посміхнувся. Потім узяв бінокля з даху дерев'яної каюти.

У світлі трьох ракет, що блискотіли над лагуною, на мить побачив чорну цяточку човна, що перевозив м-с Треверс. І потім вже не міг знайти його, бо зразу потемнішало; але упевнився, що берег, до якого прямував човен, був біля найближчого кутка огорожі Белараба. Йоргенсон зміг бачити все це, бо там було трохи світліше від вогнищ на терені огорожі. Йоргенсон був певний, що Лінгард стежить за «Еммою» крізь найбільшу бійницю.

М-с Треверс не могла гребти сама, і через те з нею поїхало два гребці, а за стерничого взявся Джаффір. Хоч він і погодився на Йоргенсонів план, але дуже хотів їхати з пернем якнайдалі, до самого місця. Розлучитися з пернем примусила його тільки необхідність. Примостившись на кормі і повертаючи стерно, він втупив очі в спинку парусиного крісла, де сиділа м-с Треверс. Оповита темрявою, вона сиділа, заплющивши очі й злегка відчуваючи на грудях перстень. Човен був чималий і сунувся дуже повільно. Обидва гребці тихо й не хлюпаючи занурювали весла в воду. М-с Треверс зовсім не почувала руху і пасивно віддалась одпочинкові. Вона так само, як і Йоргенсон, стомилась думати; тихо пливла в мовчанні ночі, повної збуджених пристрастей і жахливих замірів. Уперше за кілька днів з полегшенням смакувала свою самотність. Люди, що їхали з нею, нічого не значили. Вона не могла говорити з ними, не розуміла їх, човен сунувся, як зачаро-

ваний. А може, він стояв на місці? Напівсвідомо, як уві сні, їй хотілося сказати: «Який дивний сон мені сниться».

Почувся тихий голос Джаффіра, що наказав матросам табанити¹. Човен повільно підійшов ярдів за десять від берега. Вони взяли смолоскипа, якого треба було засвітити не дожджаючи.

— А якщо вони стрілятимуть у нас,— пояснив Йоргенсонові Джаффір,— ми хоч побачимо, кому судилось вмерти цієї ночі.

— Так,— промурмотів старий.— Побачимо.

Нарешті Йоргенсон побачив маленький вогник смолоскипа на тлі німого палісадника. Він пильно дослухався, чи не почує часом мушкетної стрілянини, але жодного звуку не долинуло до нього через широку поверхню лагуни. Там, по той бік її, матрос із смолоскипом, другий гребець та Джаффір тихо штовхали човна до берега, очі їхні блищали, напружені обличчя були схвильовані. Червоне полум'я вдарило м-с Треверс у заплющені очі, але вона не розкривала їх, доки не відчула, що човен торкнувся дна. Зразу ж обидва гребці вискочили з човна. М-с Треверс швидко підвелась. Усі мовчали. Чіпляючись, зійшла вона на берег і навіть незчулась, як їй в руку ткнули смолоскипа. Пар і полум'я сліпили її. Вона одразу ж підійняла смолоскип над головою. Постояла з хвилину непорушно.

Бронзова рука, освітлена смолоскипом, показала їй напрямок, і м-с Треверс пішла до огорожі. Пройшовши кілька кроків, озирнулась, та все вже зникло: і лагуна, і берег, і човен, і люди. Вона лишилася сама із смолоскипом і йшла все далі по землі, німій, темній та грузькій. Врешті зійшла на твердіший ґрунт і побачила темну довгу огорожу, ще не освітлену смолоскипом, і тому вона здалася їй величезною й страшною. М-с Треверс стомилася й мало не падала від хвилювання. А проте йшла.

— Трохи лівіше,— гукнув дужий голос.

Він прошив усе її тіло, бадьорив, як трубний заклик, летів далеко, заповнював усю просторинь. М-с Треверс на мить спинилась, потім кинула далеко від себе смолоскип, простягла руки до Лінгарда й побігла, лишивши смолоскип горіти на землі. Вона спіткнулась і не впала тільки тому, що руки її торкнулись до необтесаних стовпів. Вона при-

¹ Та ба ни ти (мор.) — перестати гребти.

тиснулась до них, широко розкривши руки і тулячись всім тілом до нерівної й неприступної огорожі. Чула крізь неї тихі голоси, тяжке гупання; з кожним ударом десь під ногами злегка двигтіла земля. З жахом оглянулась і в темряві нічого не побачила, крім смолоскипа та миготіння лагуни. Смолоскип поволі догорав. Напруженим очам привиджувались у темряві таємні рухи, і бідну жінку охопив панічний жах. А що як пришеє її широке лезо до цієї високої дерев'яної стіни, що до неї вона припала. Вона й не знала, де була. Справді ж, вона стояла трохи ліворуч головної брами, майже під самою бійницею огорожі. Її надзвичайний смуток перейшов у непритомність. Вона нічого не чула, не бачила і навіть не відчувала огорожі, що до неї притиснулась. Звідкись згори і дуже близько почувся виразний і заклопотаний голос Лінгарда.

— Нагніться нижче. Ще нижче.

Кров у холодному тілі жінки почала знову пульсувати. Вона нагнулась, стала навколішки; зразу відчула дух диму од багаття й почула невиразний шепіт тривожних голосів. Лінгард говорив:

— Я нікого не зміг примусити одкрити ворота.

М-с Треверс не мала сили промовити хоч слово.

— Чи ви ще тут? — тривожно спитав Лінгард так близько біля неї, що вона відчула його дихання на своєму обличчі. Це підбадьорило її. Одразу зрозуміла, що робити. Вона просунула голову й плечі в отвір і відчула, як її швидко потягли. Ті самі руки підійняли й поставили її на землю. Вона помітила, що Лінгард збирався щось казати, але в його чудному мурмотінні важко було що-небудь розіюрати, окрім здивованих, захоплених уривків: — Ви... ви... — неначе марячи, повторював він і не пускав її; його страшне й непереможне стискування нарешті перейшло в міцні обійми, в буйну жагучість, страшенну і невпинну. Як кілька хвилин тому дужий його голос схопив її всю, так його дужа сила заповнила тепер всю просторінь. Щоразу, як вона хотіла захиститись від його могутності, опір її перемагала ця надзвичайна сила. Кількість разів вона втрачала під ногами ґрунт і відчувала якусь безсилу безпорадність, дивний трепет. І неминуче трапилось. Вона передбачала це. Увесь цей час, у цьому темному місці, в червоному світлі вогнищ людина, що в її руках вона пручалась, лишалася незримою для неї. І враз подумала: «Він же роздушить мене на смерть, навіть не знаючи цього».

Він являв собою сліпу силу. М-с Треверс зовсім заплющила очі. Голова її трохи відхилилась назад. Не інстинктивно, а вже з покірністю вона віддалася його рукам. Це вразило його так, немов вона встромила йому ножа в серце. Лінгард зненацька випустив її, і вона впала б на землю, якби не схопилась за його руку. Він наче сподівався цього, і на мить тіло її повисло на цій руці. Позаду себе м-с Треверс чула стукіт об дерево, шепіт і рух людей.

Враз один голос сказав: — Вже скінчили, — так виразно, що хоч вона й не розуміла слів, вони допомогли їй опанувати себе. В цю мить Лінгард прошепотів:

— Чом ви не говорите?

Вона відповіла:

— Дайте мені передихнути.

Усі звуки довкола стихли. Люди знову заклали отвір, що крізь нього втягли її Лінгардові руки. Вона задовольнилась, ніби сплатила потрібний борг, і заспокоїлась, міцно тримаючись за цю залізну руку. Вона згубила десь сандалю і, ще тримаючись, нишком шукала її ногою по землі. О, так, звичайно, її підняли вже з землі, і вона не почувала ні сорому, ні каяття. Але ні за що в світі не хотіла, щоб він узнав за цю загублену сандалю. Загублена сандаля так само символічна, як і скинуте покривало. Та він не знає і ніколи не знатиме. Де ж ця річ? Та ось її нога натрапила на ту сандалю, і м-с Треверс, держачись за Лінгардову руку, нагнулась, щоб озуть її. Так стояли вони одне проти одного: він скам'янілий, стримуючи себе і відчуваючи бурхливе хвилювання; вона, спустошена всім пережитим, вперто пригадувала, що трапилось.

— Відтоді, як прибігли до мене й сказали про ракети, я з годину дивився в цю бійницю, — сказав Лінгард. — Якраз тоді скінчив я говорити з Беларабом. Побачив, коли ви зі смолоскипом вийшли на берег, і подумав, що мені привиджується. Та що я міг зробити? Я почував, що треба кинутись до вас, та не наважувався. Між пальмами повно людей. Так само і будинки, що ви їх бачили на березі, набиті вщерть озброєними людьми. Якби почалась стрілянина... А ви ж ішли відкритим місцем зі смолоскипом над головою! Я не смів. Вам було так безпечніше, самій. Я стримався і стежив, як ви бігли берегом. Жодна людина не бачила такого! Нащо ви прийшли?

— Хіба ж ви нікого не ждали? Я кажу не за себе, а за посланця.

— Ні,— відповів Лінгард, навіть дивуючись своїй стриманості.— Як він дозволив вам їхати?!

— Ви говорите за капітана Йоргенсона? О, спершу він не дозволяв. Все говорив, що має на це ваші накази.

— Як же вам пощастило обійти його? — спитав Лінгард ласкавим тоном.

— Я і не пробувала,— почала вона й спинилась. Питання Лінгарда знову викликало в ній підозру до раптової зміни Йоргенсона.— Мені довелося довгенько говорити з ним,— казала вона далі.— Капітан Йоргенсон увесь час дивився на мене, як на заразу. Може, він вирішив позбутися мене навіть супроти ваших наказів. Він при здоровому глузді?

Вона вже не держалася за міцну руку Лінгарда, бо цілком опанувала себе. Лишилось тільки невиразне враження від її злоти над землею, на якій тепер вона стояла зовсім твердо.

— Він при такому розумі,— почувся глухий голос Лінгарда,— що якби я послухав його, ви не знайшли б мене тут.

— Що означає тут? В цій загороді?

— Ніде,— відповів він.

— Що ж мало трапитись?

— Лише бог знає,— відповів він.— Що трапилось би, якби світ не був створений за сім днів? Я знаю вас приблизно стільки ж. Почалось з того, що я прийшов до вас, як злодій, уночі. Де, чорт би його взяв, я чув це? А та людина, що з нею ви одружені, навіть вважає, що я гірший.

— Хіба недосить того, що я вас поважаю і ось прийшла до вас вже після того, як ви зневажливо покинули мене в моєму розпачі. Не заперечуйте, що ви не чули, коли я кликала вас. О, так, ви чули. Увесь корабель чув, бо я не соромилась.

— Так, ви прийшли,— голосно сказав Лінгард.— Та чи ж справді ви прийшли? Я не вірю своїм очам! Чи справді ви тут?

— На щастя, тут темно,— мовила м-с Треверс.— Та чи можете ви ще сумніватись? — багатозначно додала вона.

Враз Лінгард ворухнувся і мало не кинувся до неї, і м-с Треверс подумала: «Тепер я вже не викручусь живою»,— але він знову непорушно стояв перед нею, наче ніколи й не ворухився. Здавалось, то земля хиталась

під його ногами, а він утримав рівновагу. Та під ногами в м-с Треверс земля не зворушилась. Вона перемогла себе і здивувалась не з цієї перемоги, а з величезної сили волі цієї людини. Якби не дивна душевна втома, вона, може, віддалась би цій силі. Але їй здалось, що в ній нема нічого вартого, щоб віддатися. Зовсім спокійно м-с Треверс сказала:

— Дайте мені вашу руку, капітане. Не стоятимемо ж ми тут цілу ніч.

Коли вони рушили, м-с Треверс подумала: «В цій людині справді є щось величне. Він був величний навіть у своєму поведженні. Ні пробачень, ні пояснень, ні приниження, ні найменшого тремтіння в цьому тілі, де була смілива й бентежна душа». Вона знала це напевне, бо її пальці спокійно лежали на Лінгардовій руці, коли вона помалу йшла поруч нього, немов він вів її до столу обідати. А втім, вона й на мить не припускала, що він, як і вона, нічого не переживав. Раніш він не здавався їй такою небезпечною силою. «Він справді безжалісний», подумала вона. Тільки вони вийшли з темної внутрішньої загороди біля воріт, як почули позаду себе трохи хрипкий і пробачливий голос, який настирливо приказував одне: — Ця річ... ця річ... ця річ... — Вони озирнулись.

— А, мій шарф,— промовила м-с Треверс.

Кремезний, присадкуватий, ширококолиций парубок, одягнений тільки в білі штани, подав шарф, накинутий на обидві руки, шанобливо держачи його якнайдалі від себе. Лінгард узяв шарф, і м-с Треверс зразу ж одягла його.

— Не треба забувати звичаю,— сказала вона.— Це ж моє покривало на обличчя.

Вона загортала ним голову, коли Лінгард сказав:

— Воно не потрібне. Я веду вас до ваших джентльменів.

— Я його скрізь носитиму,— відповіла м-с Треверс.— Ця річ потрібна з двох причин: по-перше, щоб підтримати звичай, по-друге, з обачності. Доки я не гляну на себе в люстро, ніхто не переконає мене, що моє лице не змінилось.

Лінгард подивився на неї. Загорнута, вона сміливо глянула на нього.

— Скажіть мені, капітане, скільки очей дивилося на нас кілька хвилин тому?

— Це вас непокоїть? — спитав він.

— Якнайменше,— відповіла м-с Треверс.— Мільйони

зірок дивилися на нас, а що мені до того. Вони не належать до мого світу. Так само й всі ці очі. Вони не з мого світу.

Лінгард подумав: «Усі їй далекі». Ніколи вона не здавалась йому такою неприступною, відмінною та далекою, як зараз. Полум'я численних вогнищ освітлювало тільки землю та оповиті димом чорні постаті людей біля них. Але тільки одне вогнище, що горіло перед будинком, де сиділи полонені, можна було назвати вогнищем, та й воно було невелике. Воно навіть не освітлювало простір між сваями й верандою. На ній видно було голови двох воїнів та тьмяний блиск на вершечках списів. Проте внизу, на землі, темна постать людини на лаві була зовсім рельєфна. Друга, зовсім чорна постать, підкинула в багаття хмизу й одійшла геть. Людина, що сиділа на лаві, підвелась. То був д'Алькасер. Лінгард з м-с Треверс підійшли до нього зовсім близько. Він так здивувався, що занімів.

— Ви не сподівалися...— почала м-с Треверс, трохи збентежена його німотою.

— Я не вірив своїм очам,— теж збентежено промовив д'Алькасер. Він отямився й щиро признався:

— Зараз я не думав про вас, м-с Треверс.— Він провів рукою по лобі.— Я й сам не знаю, про що думав.

У світлі тріскотливого полум'я м-с Треверс розгляділа лице д'Алькасера. Воно вже не посміхалося. Вона не пам'ятала, чи бачила його коли таким серйозним і далеким. Лишивши Лінгардову руку, м-с Треверс підійшла ближче до багаття.

— Ви, мабуть, були дуже далеко, м-р д'Алькасер,— мовила вона.

— Цієї волі від нас ніхто не може відняти,— зауважив д'Алькасер, пильно дивлячись на загорнуту шарфом м-с Треверс.— Може, я був десь далеко,— вів він далі,— та запевняю вас, що й сам не знаю де. З годину тому здійнялась метушня через якісь ракети, та я не брав участі в ній. Нікого було розпитати за все. Капітан тоді говорив з королем чи правителем цієї місцевості.

Він звернувся до Лінгарда:

— Дозвольте спитати, чи досягли ви якихось наслідків? Цей мавр, мені здається, дуже вже забарний.

— Проти прямого нападу він безперечно дасть опір,— сказав Лінгард.— Отже ви маєте оборону. Але мушу признатись, що він сердиться на мене. Йому обридли всі ці

справи. Він любить спокій над усе на світі. Та я ще не скінчив з ним.

— Якщо я добре зрозумів те, що ви говорили мені раніш,— сказав д'Алькасер, швидко глянувши в щирі уважні очі м-с Треверс,— то він матиме мир, коли позбавиться обох нас (я кажу за Треверса й за себе). І дехто з його радників наполягає зробити це перед світанком. Отак я зрозумів.

Лінгард з хвилину стояв зовсім непорушно.

— Приблизно так,— сказав він байдуже і, не глянувши на д'Алькасера і м-с Треверс, важкими кроками пішов від них. Вони переглянулись.

— Ви чули? — сказав д'Алькасер.— Звичайно, це ніяким чином не зачіпає вас, а щодо нього, то він тут надто має великий престиж, щоб його так легко вбили. Коли все скінчиться, ви з тріумфом вийдете з цієї огорожі під руку з ним, бо в цих подіях нема нічого, що зашкодило б його величності та абсолютній пошані в очах цих людей.

Д'Алькасер весь час дивився вбік, а скінчивши говорити, трохи відсунув лаву від багаття. Коли ж вони обоє сіли, він лишив місце між собою та м-с Треверс. Вона не зняла покривала, і її очі на загорнутому обличчі здавались йому дивно незнаними й тривожними.

— Все це дурниці,— сказала м-с Треверс.— Хоч ви й розповідали все прекрасно, аж до якогось там тріумфального виходу. Ну, добре, а що ж далі? Ні, не треба, це не цікаво. Запевняю вас, що я приїхала сюди не для тріумфального шестя, як ви кажете, а приїхала, висловлюючись вульгарно, щоб урятувати вашу шкіру і свою.

Її приглушений шарфом голос вчувався д'Алькасерові зовсім іншим, зміненим навіть у самій інтонації. Очі її, освітлені багаттям, пронизували його; вони були такі темні й пильні, що навіть червоні іскри відбитого полум'я не ворушилися в них. Д'Алькасер не виявив того враження, яке вона справила на нього. Він трохи схилив голову.

— Я певен, що ви діло робите.

— Ні! Я не знаю, що роблю,— швидко промовила вона; раніше він ніколи не чув, щоб вона так швидко говорила.— Перш за все, не думаю, що він у такій безпеці, як ви гадаєте. Безумовно, він має тут чималий престиж, я певна цього. Але ви вже занадто впевнено розподіляєте життя і смерть...

— Свою долю я знаю,— тихо прошепотів д'Алькасер. Замовкли. Очі м-с Треверс бентежили д'Алькасера, і він глянув убік. Багаття горіло помалу... Серед темної купи будинків, що оточували Беларабів палац, почалась якась метушня: бігли люди, перегукувались голоси, пересувались смолоскипи, несподівано освітлюючи то важку сваю, то ріг будинку чи кінець даху; але воїни в огорожі продовжували спати біля загаслих вогнищ.

М-с Треверс раптом сказала:

— Цей Йоргенсон вороже ставиться до нас.

— Можливо,— тихо одмовив д'Алькасер, обхопивши руками коліна.

Вона непомітно притиснула руки до грудей і відчула перстень, важкий, з великим ізмарагдом. Таємний, загадковий, він був тут, біля її серця. Що він означав? Що міг він значити? Яке почуття міг він викликати, які вчинки збудити? Вона з каяттям подумала, що повинна була зразу ж віддати його Лінгардові, не міркуючи й не вагаючись. «Ось. Це через нього я приїхала, щоб передати вам ось це». Так, але ж тоді вона ще нічого не могла думати, а потім вона вже міркувала. Пригадала неприязний і презирливий погляд Йоргенсона, що оглянув її з голови до ніг на світанку дня, після самотньої, жахливої ночі. А тепер, коли вона зникла з його пильного погляду, сиділа тут загорнута поруч із другим віщуном, із д'Алькасером. О, так, він радів. М-с Треверс добре знала. Вона нараз злякалась персня; ладна була зірвати його з шиї й кинути далеко геть.

— Я не звіряюся на нього,— мовила вона.

— Ви? — тихо скрикнув д'Алькасер.

— Я кажу про Йоргенсона. Це якась безжальна тварина.

— Він байдужий до всього.

— А може ця байдужість — лише маска?

— А хіба ви, м-с Треверс, маєте якусь підозру?

— Ні,— відповіла м-с Треверс,— я відчуваю інстинктивно.

Д'Алькасер мовчав, ніби думаючи про щось інше; потім тихо, майже весело сказав:

— Якби я був жінкою, то завжди звірявся б на свою інтуїцію.

— Якби ви були жінкою, м-р д'Алькасер, я не говорила б вам цього, бо тоді боялася б вашої підозри.

«Може скоро я не буду вже ні жінкою, ні чоловіком, а холодним мертвим тілом», подумав д'Алькасер, що й перед небезпекою міркував дуже просто. Він тільки тому й радів, що приїхала м-с Треверс, бо був дуже самотній в цій огорожі; Треверс лютував, а до того ж його трусило. Лінгарда д'Алькасер не бачив майже з того часу, як вони висіли на берег, бо «фатальна людина» була зайнята переговорами в головному будинкові Белараба; думати ж, що за його життя з запалом торгуються, було д'Алькасерові неприємно. Проводиреві підлегли й вояки, розташовані в огорожі, дуже мало звертали на нього уваги і це, очевидно, означало, що він безнадійно полонений. Д'Алькасер, гуляючи на самоті після обіду в холодку хатини,— де був м-р Треверс, тремтячий і лютий мізантроп,— помітив, що з віддалених веранд загорнуті жінки з цікавістю розглядали білу людину. Усе це нервувало. Йому здалося, що скінчити життя нелегко. Тому й радів він з приїзду м-с Треверс, що приносив трагічну ноту в цю темну порожнечу.

— Підозрілість не в моїй натурі, м-с Треверс, і я певен, я надіюся, що ви не підозриватимете мене, коли я стриманий чи одвертий. Я поважаю ваше таємниче переконання; можливо Йоргенсон і дав вам якийсь привід до...

— Він ненавидить мене,— сказала м-с Треверс і насупилась, коли д'Алькасер посміхнувся.— Це зовсім не самообдурювання. Найгірше те, що він ненавидить мене не як живу людину. Я певна, що йому навіть байдуже до мого існування. Йоргенсон ненавидить мене, бо я стосуюся до вас, бо через вас уся тривога, і я... Ну от!

— Так, так, це правда,— швидко мовив д'Алькасер.— Але даремно Йоргенсон на вас усе складає. Якби вас і не було тут, то здоровий розум усе одно спинив би Лінгарда у його пристрасті робити вигнанців королями. Якби нас повбивали, то напевне заворушилися би усі, і його запідозрили б у спілці з цими дикунами і жорстокими маврами. Хто звернув би увагу на його величні мрії, на дане слово, на лицарські почуття? Ніщо не врятувало б його від підозри. І з його вдачею... ви розумієте мене, м-с Треверс (ви ж знаєте його багато краще, ніж я)... це морально вбило б його.

— Присягаюсь! — прошепотіла м-с Треверс,— це ніколи й не спадало мені на думку.— Ці слова ніби зачепи-

лись за її шарф і не досягли до д'Алькасер, що тихим голосом провадив далі:

— А втім, що б там не трапилось, йому немає небезпеки, бо ваше свідчення врятує його.— М-с Треверс зненацька підвелась і, щоб лице лишалося закритим, закинула кінці шарфа за плечі.

— Я боюсь цього Йоргенсона,— скрикнула вона із стриманою пристрастю.— Не можна зрозуміти, що хоче він зробити. Навіть гадаю, що він дуже небезпечний, і, коли б він дав мені якесь доручення, я б... затаїла.

Д'Алькасер здивовано поглянув на неї. М-с Треверс тихо говорила:

— Скажіть мені одверто, ви ж можете на все дивитися спокійно: чи мала б я рацію?

— А він вам говорив що-небудь?

— Одверто кажучи, нічого, крім кількох фраз. Вони, здається, мали якийсь таємний зміст.

— Це було надто ризиковано з його боку,— голосно сказав д'Алькасер.— І він вам звірився? Чому?

— Не знаю, що він мав на думці. М-р д'Алькасер, я певна, що хоче він відкликати від нас капітана Лінгарда. Я зрозуміла це тільки хвилину тому. Він дуже хоче відкликати його.

— Відкликати його,— повторив д'Алькасер, трохи збентежений.— Я, може, ще більш не хочу, щоб його відкликали. По ширості, я не вірю, щоб Йоргенсон мав таку силу. На вашому місці, я, мабуть, утримався б робити те, чого не знаю.

М-с Треверс вислухала до кінця. Потім повернулась і пішла з таким жестом, наче говорячи: «нехай так буде».

Д'Алькасер несподівано гукнув:

— Стійте! Не забувайте, що не тільки голова вашого чоловіка поставлена на карту, а й моя. Моя думка така, що не...

Вона спинилась. У глибокій тиші двору почувся її виразний голос, і постаті біля найближчих вогнищ заворушилися і здивовано зашепотіли.

— О, так, я пам'ятаю, чиї голови я мушу рятувати! — крикнула вона.— А хто врятує цього чоловіка від самого себе?

V

Д'Алькасер знову сів на лаві.

— Хотів би я знати, що вона знає і що я зробив.

Він цікавився, чому він так зробив, чи з щирості, чи з природного небажання бути нізачо вбитим жорстокими маврами.

Ця страшенно одверта смерть приходила так несподівано! Вона була без жодних ілюзій, без вільного бажання самогубця, без героїзму воїна чи екзальтації мученика. «Вже краще вмерти борючись!» дебатував він сам з собою; і уявив, як кидається на списи, хоч це й не викликало ентузіазму. Чи краще вже піти назустріч долі: умерти десь за палісадником на цьому березі зі спокійною гідністю? «Найшвидше мене прошиють списом у спину», подумав він і аж здригнувся. Звичайно, д'Алькасер тремтів не від страху, бо він не дуже-то цинив життя. Він здригнувся від огиди до такої смерті, бо був цивілізованою людиною. Цивілізація, на його думку, мала рафіновані форми, пристойність процедури і, напевне, забезпечувала проти фатальних несподіванок.

Міркуючи так, д'Алькасер побачив, що підходив Лінгард. Він нетерпляче підвів голову, бо не був байдужий до своєї долі і навіть долі м-ра Треверса. Він хотів знати... Та одного погляду на Лінгарда було досить. «Даремно питати його про щось,— мовив він сам собі,— зараз його ніщо не цікавить».

Лінгард важко сів на другому кінці лави. Д'Алькасер, глянувши на нього, подумав, що це обличчя було найенергійніше і найпрекрасніше з усіх, яких він бачив за своє життя.

Лінгард заговорив перший:

— Куди пішла м-с Треверс?

— Вона пішла... куди ж їй перці за все захочеться піти, приїхавши до нас? — одмовив д'Алькасер, висловлюючись так, щоб звернути увагу на делікатність стану.

Спокій Лінгарда ще збільшився. Він знов заговорив:

— Дивуюсь, як ті двоє можуть розуміти одне одного.

Він питав увесь цей темний світ, а д'Алькасер враз чемно відповів:

— Ви дуже здивуетесь, капітане, коли я скажу вам, що ті двоє досить здатні розуміти одне одного. Так. Це

дивує вас? Та, запевняю вас, що за сім тисяч миль звідси ніхто не здивувався б.

— Я думаю, що розумію,— сказав Лінгард,— а ви хіба не розумієте, що у нього зовсім порожня голова? Він — наче божевільний.

— Так, з сьомої години він трохи марив,— сказав д'Алькасер.— Але повірте, капітане,— провадив він серйозно,— що, навіть марячи, він зрозуміліший для неї, ніж... хтось за сто миль звідси.

— А! — байдуже сказав Лінгард,— тому ви й не дивуетесь. Ви і не бачите причин, щоб дивуватись.

— Не бачу, бо розумію.

— Що розумієте?

— Мужчин і жінок, капітане Лінгарде, яких ви...

— Я не знаю жодної жінки.

— Ви говорите правду,— мовив д'Алькасер і вперше за цей час помалу повернув голову і глянув на свого співбесідника.

— Ви думаєте, що вона теж божевільна? — злякано спитав Лінгард.

Д'Алькасер обмежився тихим вигуком. Ні, звичайно, він так не думав про неї. Було б дуже оригінально підтримувати думку, що у божевільних є спільна логіка, через яку вони розуміють одне одного.

— Ні, капітане, я певен, що жінка, про яку ми говоримо, завжди була при здоровому розумі.

Лінгард одхилився назад і обхопив коліна руками. Він наче й не слухав, і д'Алькасер, витягнувши з кишені табакерку, довго дивився на три цигарки, що лишилися там. Це були останні, що збереглися з того часу, як його полонили. Д'Алькасер призначив собі найменшу порцію. Він запалював цигарку тільки в особливих випадках; тепер лишилося тільки три, їх треба зберегти на ранок і запалити тоді, як вони проходять крізь браму Беларабової огорожі. Цигарка заспокоювала, полегшувала. Чи відповідний зараз час, щоб запалити одну з них? Д'Алькасер, як справжній латинянин, не боявся самозаглиблення. Серед розмови він поринув у безмежні глибини свого існування. Потім глянув угору на нічне небо. Спортсмен, мандрівник, він часто дивився на зорі, щоб побачити, скільки часу минуло. Тепер час минав дуже помалу. Він вийняв цигарку, закрити табакерку і нахилився до жару. Потім сів знову і випустив маленьку хмарку диму. Той, що сидів поруч

нього, схиливши голову й обхопивши коліна, являв мужню, але журливу задуму. Такі пози часом можна бачити на скульптурах стародавніх надгробків. Д'Алькасер почав:

— Вона звичайна жінка, а проте одна з тих, що їх дуже мало на світі. Вони дуже рідко трапляються, але їм мало місця на землі. Вони як веселкові відблиски на темній поверхні. Бо світ дуже жорстокий, капітане Лінгарде, він жорстокий і в своїй пам'яті, і в своєму забутті. Для таких жінок люди працюють на землі і під землею, а майстрі з усіх галузів мистецтва збуджують для них своє натхнення.

Лінгард, здавалося, не чув жодного слова. Він сидів, схиливши голову на груди. Д'Алькасер подивився, скільки ще лишилося цигарки, і одноманітно й трохи сумно повів далі:

— Ні, їх небагато, а проте вони — все. Вони прикрашають наше життя. Вони — граціозні постаті на темній стіні, що оточує нашу спільну могилу. Вони виконують якийсь ритуальний танок, що його більшість із нас погодилась серйозно сприймати. Ця умова не має зв'язку ні з щирістю, ні з сумлінням, ні з честю. Її дуже підтримують. Лихо йому чи їй, коли хто порушить умову. Тільки хтось покине цю виставу, зразу гине.

Лінгард швидко повернув голову і побачив, що д'Алькасер з пильною увагою дивиться на нього

— Вони гинуть у лабіринті, — спокійно говорив д'Алькасер. — Вони блукають, тужачи над собою. Я вжахнувся б з такої долі для коханої людини. Чи ви знаєте, капітане, як кінчають ті, що заплутуються в лабіринті? — говорив він далі, пильно дивлячись на Лінгарда. — Не знаєте?.. Тоді я вам скажу. Вони кінчають тим, що ненавидять самі себе і вмирають без ілюзій і в розпачі.

Наче злякавшись гострих своїх слів, д'Алькасер тихо поклав руку на Лінгардове плече. Лінгард дивився на жар, не відчуваючи дружнього дотику. Проте д'Алькасер був певний, що Лінгард усе чув. Він згорнув руки на грудях.

— Я не знаю, нащо я все це говорив вам, — почав він, ніби просячи пробачення. — Маю надію, що я не заважав вам думати.

— Я не можу думати, — несподівано заявив Лінгард. — Я тільки міркував, що ваш голос дружній, а решта...

— Треба ж, щоб яқось швидше минала ніч, — сказав д'Алькасер. — Зорі й ті забарились на своєму шляху. Кажуть, що коли люди потопають, то згадують усе своє ми-

нуле. Якраз тепер я відчуваю це і розповідав вам те, що сам переживав. Маю надію, ви мені пробачите. Із цього всього виходить лиш одне: ми завжди кричимо, що хочемо здобути місяць, але було б страшно, якби наш крик почули. Що ми робили б з місяцем, якби нам його дали? Я говорю за нас — звичайних смертних.

Д'Алькасер скінчив, та Лінгард ще сидів. Потім нараз підвівся й пішов геть. Д'Алькасер зі спокійним інтересом стежив, доки він не зник за величезним лісним деревом, що росло серед двору. Густа темрява оповила Беларабів форт. Жар вогнищ померк і тільки де-не-де блищали іскри; постаті заснулих на землі лежали, поклавши зброю біля себе на циновках. Раптом зовсім близько біля д'Алькасера з'явилась м-с Треверс, і д'Алькасер підвівся.

— Мартін все спить,— сказала м-с Треверс таким тоном, наче відбилися у ньому таємничість і спокій ночі.

— Увесь світ спить,— промовив д'Алькасер так тихо, що вона ледве чула ці слова,— крім вас, мене та ще одного, що тільки-но лишив мене.

— Він був тут з вами? Куди ж пішов?

— Певно кинувся туди, де найтемніше,— таємниче мовив д'Алькасер.

— Що він вам говорив? — ледве чутно звернулася вона.

— Я не розпитував його. Я тільки знаю, що з ним щось трапилось і він не може думати... Ну, мені краще піти в хатину. Треба, щоб біля дона Мартіна хтось був, коли прокинеться.

М-с Треверс лишилась і сиділа зовсім тихо. Іноді, затаївши дихання, вона уважно й неспокійно дослухалася до кроків, що віддалились у п'ятому. Ані звуку. Тільки ніч ніби ще дужче потемнішала. Та що це, кроки? «Де б мені сховатися?» подумала вона, але й не ворухнулась.

Лінгард, лишивши д'Алькасера, пішов між вогнищами і спинився під великим деревом, тим самим деревом, що під ним стояв Даман ще того дня, коли тубільці віддали бранців на поруки Лінгардові. У нічній тиші старий велетень, цей німий свідок віків, звичайно, бачив, як неспокійний Лінгард подався крізь п'ятому.

У цій далекій частині двору було лиш кілька вартових; самі невидні, вони бачили білу постать Лінгарда, що невпинно снувалася сюди й туди. Вони добре знали, хто то був. То був великий білий. Дуже великий; дуже багатий;

володар огнепальної зброї, який міг роздавати коштовні подарунки і заподіювати смерть; приятель їхнього правителя, ворог їхніх ворогів, знаний роками, а проте таємничий. На своїх постах, спершись на стовпи біля бійниць, вони позирали одне на одного і часом пошепки обмінювались словами.

А Лінгард думав, що він сам. Він уже не відчував світу. Те, що сказав він д'Алькасерові, була одверта правда. Він ні про що не думав, бо був у стані людини, що заглянула в двері раю, і це скороминуще видіння розірвало його зв'язок із усіма земними справами. Через своє велике почуття він забув навіть за себе і тільки — споглядав себе, як зовсім сторонній об'єкт величних переживань, що підносили чи принижували, — він і сам не міг розібратись, що саме було. Кожна тінь думки, кожне скороминуще відчуття порушувало найкращий спогад. Він не міг далі терпіти.

Коли приїхала м-с Треверс, він спробував провадити переговори з Беларабом і побачив, що не має сили, хоч зібрав усю силу волі, щоб стримано скінчити нараду, пославшись на пізній час. Це була найдивовижніша причина для людей, яким час ніщо, бо в житті і вчинках вони не потребують годинника. Лінгард ледве розумів, що він говорить і що робить, і коли вийшов, усі зацікавилися від здивування, бо велика зміна відчувалась в його вигляді й поведженні. Підозріла тиша довго панувала у великій залі Белараба.

Підперши голову рукою, м-с Треверс, уже не стримуючи дихання, зовсім близько почула, як наближалась до неї хода, що викликала в ній тривогу, каяття й надію.

Вона не змінила пози. Темночервоний блиск тьмяно освітлював її обличчя, білу звислу руку, ноги, взуті в сандалі. Кроки, що непокоїли її, спинились біля неї.

— Де ви були весь час? — спитала вона, не озираючись.

— Не знаю, — відповів Лінгард. Він казав чисту правду, бо дійсно не знав. З того часу, як він випустив цю жінку з своїх рук, думки в нього переплутались і покинули його. Події, речі зовсім утратили для нього свою силу. Вони більше не обходили його, були порожні, безсилі. Ображений і здивований Белараб, д'Алькасер, з його ласкавим дотиком та приязним голосом, послулі люди, схвильоване селище і неспокійні мілини немов одсунулись

од нього в безмежне, жалюгідне презирство. Може, вони й існували. Може, ждали його. Ну й нехай ждуть: нехай усе жде до завтра або до кінця світу.

— Я тільки знаю,— говорив він далі і так промовисто, що м-с Треверс аж підвела голову,— куди б я не пішов, я понесу вас із собою в своєму серці.

Тонкий слух м-с Треверс відчув у цих словах стриману злість, непевний острах, захоплення і нерішучість.

Вона ще добре пам'ятала все, і так виразно, що не стрималась і ніби крізь сон прошепотіла:

— Чи не збирались ви роздушити мене?

Він відповів тим самим тоном:

— Я не міг би цього зробити. Ви надто дужі. Хіба ж я був грубий? Я не хотів бути грубим. Мені часто говорили, що я не знаю своєї сили. Ви, здається, не могли пролізти крізь той отвір; я схопив вас і поміг. В моїх руках ви дуже легко добулися сюди. Тоді зненацька я подумав: «Тепер то я упевнюсь».

Він спинився, ніби йому захопило дух. М-с Треверс не сміла ворухнутись. Непорушна, в позі людини, що шукає приховану правду, вона прошепотіла: «Упевнитись?».

— Так. І тепер я певний. Ви тут, ось тут! А спершу був непевний.

— О, ви були непевні? — мовила вона.

— Ні.

— Так ви шукали дійсності...

Він повторив, наче говорячи до себе:

— Тепер я певний.

Нога її, уся рожева в блисків жару, відчувала тепло. Теплувата ніч оповивала її тіло. Ще будучи під впливом його сили, вона віддалася хвилинному спокою, що обгорнув її так ніжно, як обгорта нічне повітря в блідому сьайві зорі. «Яка чиста в нього душа», подумала вона.

— Ви ж знаєте, я завжди вірив вам,— почав він знову.— Знаєте, що вірив. Ну от. І я ніколи не вірив вам так широко, як вірю зараз.

Йй спало на думку, що ще ніколи не чула голосу, який подобався б їй так, як цей, крім одного. Та то був голос славетного актора; а ця людина для того світу нічого не значила. Голос його переконував, зворушував, бентежив, заспокоював своєю внутрішньою щирістю. Він хотів упевнитись і очевидно впевнився; і занадто стомившись, щоб протистояти примхам своїх думок, м-с Треверс трохи зве-

селіла, коли подумала, що очевидно він не розчарувався. І міркувала: «Він мені вірить. Які чудові ці слова! З усіх людей, що могли б вірити мені, одного я знайшла аж тут. Вірить мені більше, ніж собі». Несподіване каяття розірвало її спокій, і вона голосно сказала:

— Капітане, ми забуваємо, як ми зустрілися, ми забуваємо, що зараз тут ведеться. Не треба. Я не хочу сказати цим, що ви помиляєтесь, вірячи мені, та мушу вам признатися де в чому. Мушу сказати вам, як я сьогодні добулася сюди. Йоргенсон...

Він з силою перебив її.

— Йоргенсон. Хто такий Йоргенсон? Ви прийшли до мене, бо не могли не прийти.

У неї забило дух.

— Але я мушу вам сказати. У моєму приїзді є щось таке, чого й сама не можу зрозуміти.

— Ви нічого не можете мені сказати, чого б я не знав,— ніби захищаючись, сказав він.— Нічого не кажіть. Сидіть спокійно. Часу ще досить до завтра. До завтра. Ніч скоро скінчиться, і ні до чого в світі мені нема діла, окрім вас. Дайте ж мені ваш спокій.

Вона досі не чула таких слів з його уст, тому відчула до нього надзвичайно ніжну жалість. Чому їй не скоригувся його настроєві, коли він так хоче цього. Ці ж хвилини, мабуть, ніколи знову не повернуться. Вона бачила, як він поворухнувся в темряві, мов не наважувався сісти поряд. Та враз одкинув ногою жар і сів просто на землі, біля її ніг. Вона не злякалась, відчувши, що він поклав свою голову їй на коліна. М-с Треверс не злякалась, але це глибоко її зворушило. Нащо мучити його питаннями про визволення й полон, про насильство й інтриги, про життя й смерть? Він був не в силі говорити про все це, і їй здавалось, що й вона не хоче говорити, що через це велике співчуття зовсім не зможе говорити. Єдине, що могла зробити: покласти руку йому на голову і мовчки, тихими рухами відповідати на його слабке тремтіння. Чи то було зітхання, чи ридання? Вона аж скам'яніла від надмірного зворушення та глибокої ніжності до нього.

Приблизно в той самий час, на другому боці лагуни, Йоргенсон звів очі і, глянувши на зорі, сказав собі, що ніч уже скоро мине. Він хотів, щоб розвиднилось, бо сподівався, що Лінгард уже що-небудь зробив. Вогнища в ого-

рожі Тенги знову запалали. Томова могутність була безмежна, справді безмежна. Він був невразливий.

Старі очі Йоргенсона дивились на відблиски й тіні на воді, і він помітив пливучу тінь, що скидалась на людину в малому човні.

— Ей ти, чоловіче! — гукнув він. — Чого тобі треба?

Інші очі теж помітили цю тінь. Тихий шепіт пішов палубою «Емми».

— Якщо ти зразу не заговориш, я стрілятиму! — люто крикнув Йоргенсон.

— Не треба, білий володарю, — заперечила пливуча тінь, поважно розтягуючи слова. — Мене послано з дружніми словами вождя. Я прийшов од Тенги.

— Нещодавно сюди на борт прилетіла куля, теж од Тенги, — сказав Йоргенсон.

— Це трапилось випадково, — протестував голос з лагуни. — Хіба ж Тенга воює з тобою? Ні, ні. О, білий! Тенга бажає говорити. Послав мене просить тебе прийти на берег.

Після цих слів серце Йоргенсона трохи стислось. Це запрошення свідчило, що Лінгард ще й пальцем не поворухнув. Чи Том заснув, чи зовсім збожеволів?

— Розмова буде про мир, — заявила настирлива тінь, підпливаючи ближче до шхуни.

— Не мені говорити з великими проводирями, — обережно заперечив Йоргенсон.

— Тенга твій друг, — напосідав нічний посланець. — Біля його вогню сидять твої друзі — раджа Гассім та леді Іммада; вони посилають тобі привіт і сподіваються побачити тебе до сходу сонця.

— Брехня, — одрізав Йоргенсон. Тінь посланця стурбовано мовчала, хоч він, звичайно, і не сподівався, щоб йому цілком повірили. Він хотів тільки, щоб Йоргенсон збагнув, нарешті, що Гассім та Іммада почесні гості для Тенги. Йому здалось, що Йоргенсон ще нічого не знає про їхній полон. І він напосідав.

— Мої слова — то щира правда, туане. Вадзький раджа з сестрою тепер у мого ватажка. Вони сиділи біля вогнища, праворуч од Тенги, коли я вирушав. Чи прийдеш ти на берег привітати друзів?

Йоргенсон глибоко замислився. Він хотів вигадати якнайбільше часу, щоб Лінгард встиг щось зробити, бо він не мав найменшого бажання звіритися на дружбу Тенги.

— Ні! — мовив він. — Я не поїду на той берег. Ми, білі, маємо свої звичаї, до того ж я тут капітан. І мій володар раджа Лаут — такий же білий, як і я. Тенга, великий проводир, нехай запросить раджу Лаута до себе поговорити.

— Раджа Лаут уже зробив свій вибір. Він живе у Белараба з білими людьми, що поховались там, немов зайці. Чому б тобі не йти туди, де все так просто і одверто, щоб по-приятельськи поговорити з тими, в кого серця болять од сумнівів. Раджа Гассім, леді Іммада, Даман, проводир морських людей, не знають, кому вірити, крім тебе, туане, доглядача страшного багатства.

Дипломат з човника трохи помовчав, щоб надати особливої ваги цьому останньому аргументові.

— Ти ж не маєш засобів, щоб захистити їх. Ми знаємо, скільки в тебе озброєних людей.

— У мене хоробрі вояки, — безтурботно зауважив Йоргенсон, спираючись ліктями на бильце і вдвляючись у плівучу темну тінь, звідки йшов голос хитрого агента Тенги. — Кожен мій вояк вартий десятих ваших.

— Так, присягаюсь аллахом. Навіть варті двадцятих. У тебе справді досить їх, щоб битися, але недосить, щоб перемогти.

— Один аллах дає перемогу, — зненацька вигукнув Джаффір, що стояв поруч Йоргенсона і чув усю розмову.

— Звичайно, так, — почувась відповідь двозначним тоном. — Ну як, прийдеш ти на берег, білий, щоб бути там за проводиря проводирів?

— Я був за проводиря колись, — з великою гідністю відповів Йоргенсон, — тепер я хочу тільки миру. Але не хочу йти на берег до людей зі стуманілим розумом. Нехай раджа Гассім зі своєю сестрою повернеться на борт цієї шхуни і розповість мені про свого нового приятеля Тенгу.

Серце Йоргенсона дедалі більше стискувалось; саме повітря ніби потяжчало, віщуючи лихо, що мало статися в цю ніч.

— Ні, це неможливо, — промовив той же голос. — Але, туане, сам Тенга ладен приїхати на корабель поговорить з тобою. Він справді дуже скоро може бути тут.

— З п'ятдесятьма човнами, набитими лютою юрбою з Берега Притулку, — саркастично кинув Джаффір, перехилившись через бильця. Лише зловісне «можливо» долинуло з чорної води.

Йоргенсон мовчав, ніби ждучи натхнення, і враз заговорив своїм загробним голосом:

— Перекажи Тензі, що коли він привезе сюди раджу Гассіма та Іммаду, я вітагиму його ось тут разом з його людьми, скільки б їх не було. Бо вони мені не страшні... А тепер їдь.

Запала мовчанка. Посланець, очевидно, од'їхав. Тут Йоргенсон звернувся до Джаффіра.

— Смерть серед друзів — свято,— процитував він монотонно.

— Так, присягаюся аллахом,— ствердив Джаффір похмуро і завзято.

VI

Тридцять шість годин після того Картер з Лінгардом був у каюті брига і в перерві між розмовою він майже відчував гнітючий спокій неживих мілін, що обгортали бриг довкола.

— Я ніколи й не сподівався побачити когось із вас живим,— вів далі Картер своїм поважним тоном, але вже з меншою пихою, немовби за ці дні, проведені серед мілін, він став розсудливіш дивитись на весь світ і на своє буття.

— Звичайно,— мовив Лінгард.

Раптова неухажність цієї людини, що завжди діяла у запалі своєї пристрасті, здавалась Картеру зовсім страшною.

Коли, виправдуючись, Картер доповів, чому зробив так на Березі Притулку, то ще не розумів, що значила ця нова таємничість. Бо був ще дуже молодий і, мабуть, ждав, що той його похвалить.

— Хіба сподобалось би вам, капітане, якби, повернувшись сюди, ви побачили замість кораблів два обгорілих кістяки?

Він пождав і з спочуттям одвів очі від цього непорушного погляду, від виснаженого обличчя з запалими щоками, від невгамовної й дужої постаті, позбавленої свого колишнього вогню. Картер прошепотів: — Він не чує,— і голосніше, не міняючи стриманого тону, сказав:

— Учора ранком я був тут, коли почули ми удар. Він здався нам далеким гуркотом. Я вискочив з кабіни, а Шоу загорлав: «Це землетрус! Це землетрус!» Щоб мене

повісили, коли він тут же не торохнувся й не полетів сторч головою. Я мусив залишитися, щоб підвести його і, коли вийшов на палубу, побачив, що велика чорна хмара знялась над лісом. Довго висіла вона там. Дехто із наших присягались, що бачили червоне полум'я над горизонтом. Та цьому не можна вірити. Я зразу догадався, що на березі щось вибухнуло. Спершу подумав, що вже ніколи більше не побачу вас, і зразу ж вирішив розвідати всю правду, що ви таїли від мене. Ні, сер, не думайте, я не хотів вас кинути, хотів знайти вас чи живим, чи мертвим.

Оповідючи, він глянув на Лінгарда і тут побачив, як пожвавішало це стомлене обличчя. Помітив, що навіть губи заворушилися, та не промовили ні слова, і Картер знову одвернувся.

— Може, було б краще, якби тоді ви все розповіли мені, та ви лишили мене самого. Я моряк. Треба було доглянути двох кораблів. І ось вони обидва готові рушити, чи битись, чи тікати, як собі хочете.— Він ждав, затамувавши дух, і Лінгард із зусиллям мовив:

— Все добре зроблено!

— І я ваш,— поривчасто промовив Картер, швидко одвівши очі вбік од Лінгарда, що спробував всміхнутися до нього. Картер не знав, що йому робити далі, чи залишатися в каюті, чи кинути самого цього чудного капітана. Нарешті нерішуче кинув:

— Може, ви трохи полежали б, сер? Я сам подбаю за все, що треба. Ви, здається, таки стомилися, сер.

Він глянув на Лінгарда, що стояв по другий бік столу, спершись на нього руками і нахилившись уперед, ніби він пильно дивився на нього. Картера охопив розпач. І от він з полегшенням побачив, що Лінгард злегка хитнув головою.

— Ні, містер Картер, я, мабуть, піду на палубу,— мовив капітан найкращого брига «Блискавка», обводячи очима всю каюту. Картер зразу одступив убік, але проминув ще якийсь час, доки Лінгард рушив.

Сонце вже зайшло і цього вечора не лишило після себе жодного ясного сліду на небі, чистому як кришталь, на воді, гладенькій і рівній. Усі кольори наче позникали. Од чорного берега здіймалась на заході легка, як запах, тінь. Таке мовчання висіло всюди, що можна було подумати, ніби час спинився. Темні й подібні до цяцьок на ясній воді мовчазного вечора, бриг і шхуна стояли заякорені се-

ред головної протоки, повернувши прови в одному напрямкові. Лінгард, схиливши голову на груди і згорнувши руки, ходив по кормі. Картер, старанний і безсловесний, як тінь, ходив слідом за ним. Він страшенно тривожився і піклувався.

Для нього це було зовсім нове почуття. Раніш він ніколи не піклувався ні про себе, ні про когось іншого. Тому до цього почуття він ставився соромливо й недовіжливо. Він простодушно помітив, що Лінгард не дивився ні на небо, ні на море, ні на шхуну — нікуди. І тепер Картер відчув себе ще самотнішим і безпораднішим, як і тоді, коли його кинули самого, довіривши на нього два кораблі, заблуканих серед мілин, оповитих якоюсь нещасною таємницею. З того часу, як Лінгард повернувся, Картер, замість того, щоб радіти, побачив, що відповідальність лягла на його плечі значно більша. Він зрозумів, що Лінгарда потрібно якось розворушити.

— Капітане,— з розпачем вирвалось у нього,— ви не можете сказати, що я страшенно докучаю вам з самого ранку, коли ви повернулися на борт. Та ви повинні розповісти мені дещо. Що буде з нами? Будемо битись чи тікати?

Лінгард спинився, і Картер з певністю помітив, що той всміхається до нього. «Ага! — подумав Картер.— Таки розворушив»; і він почув, що неспівливість одлетіла і скористався з слушного моменту.

— Знаєте, сер, що б там не трапилось, а вам потрібен помічник. Бо я спровадив з корабля отого недотепу Шоу. Він каламутив тут усіх матросів. Учора я наказав йому чухрати геть разом з усім своїм шматтям, тобто поїхати на яхту. А він здійняв страшенну бучу, наче хотів я скинути його за борт. Я застеріг, що як не піде тихо-мирно, зв'яжу його, як барана. Проте він сам зійшов по сходах, сварячись на мене кулаком й віщуючи, що коли-небудь мене повісять, як пірата. На борту яхти він буде не шкідливий. А тепер сер, хвалити бога, ви віддаватимете накази, а не я.

Лінгард повернувся і пішов. Картер не ворухнувся. Та незабаром його покликали з другого кінця палуби.

— Яку людину ви підібрали вчора ввечері? — тихо спитав Лінгард.— Здається, ви щось говорили, коли я був на бриг?

— Я намагався розповісти,— широко промовив Картер.— Та скоро кинув. Ви ж не зважали на моє оповідан-

ня. І я подумав, що вам потрібно лишитися самому. Хіба ж я знаю ваші звички, сер? Чи ви помітили, що рановранці я п'ять разів підходив до дверей, щоб глянути на вас? А ви сиділи...

Він враз спинився, а Лінгард поспитав:

— Ви п'ять разів були в каюті?

— Так. І на шостий я поклав звернутися до вас, щоб ви помітили мене. Не міг же я зостатись без наказів. Треба доглянути двох кораблів й багато дечого зробити...

— Уже тут нічого робити,— сказав Лінгард із таким виглядом, що Картер змовк.

— Навіть це знати, і то добре,— промовив Картер.

— Я ще і досі приголомшений,— признався Лінгард, дивлячись на Картера.

— Ви дуже близько були від вибуху? — спитав юнак із співчутливою цікавістю.

— Близько,— промовив Лінгард.— Це, мабуть, трапилось у мене в голові.— Він стиснув голову руками і опустив їх.— Що то за людина? — знову спитав він.— Звідки він?.. Може, він досі вже помер,— заздро докинув Лінгард.

— Ні, сер, живучий чорт,— одмовив Картер.— Я розповім вам, як це було. Як я казав уже раніше, я не хотів кидати вас, воліючи знайти живим чи мертвим. І от учора, коли сідало сонце, тобто після полудня, я посадив у два човни людей і плив до берега, щоб виміряти дно й знайти якийсь прохід: хотів іти шукати вас на бригові чи в яхті, але не в тому річ. Нараз побачили ми три... чотири плавучі стовбури. Матрос з мого човна помітив на одному з них червоне шмаття. Я захотів поглянути, що то таке. То був саронг цього нещасного. Він зачепився між гілками й не дав скотитися йому у воду. Запевняю вас, що я ніколи так не радів, коли побачив, що він ще дихає. Якщо нам пощастить його урятувати, подумав я, то він хоч дещо розповість. Стовбур приплив з протоки бухти. На мою думку, цей чоловік лежав на ньому майже півдня. Ми опустили його через грот-люк униз і поклали в гамак. Він ледве дихав, але вночі враз опритомнів, скотився з гамака й ліг долі, на циновці. Певно, йому там було краще. Та говорить почав він тільки вранці, тому я зразу й зійшов до вас сказати, але ви не помітили мене. Я вже казав вам і про те, хто він, але не знаю, чи чули ви мене.

— Не пам'ятаю,— тихо сказав Лінгард.

— Чудні вони, оті малайці. Вранці був ледве живий, а тепер цілу годину говорив з Вазубом. Ви спуститесь до нього, чи послати матросів, щоб принесли його на палубу?

Лінгард на мить завагався.

— Хто ж він? — спитав.

— Той чолов'яга, якого ви послали тієї ночі, коли ми вперше стрілись з вами. Як його звать? По-моєму, Джаффір. Хіба не був він з вами там на березі? Хіба він не знайшов вас, щоб передать листа од мене? Він надзвичайно спритний. Я зразу ж упізнав його, коли ми його зняли з деревини.

Лінгард схопився за бакштаг.— Джаффір! Джаффір! Вірніший над усіх! Сміливий і відважний посланець!— Глибокий розпач охопив Лінгарда.— Ні, я не можу глянути на нього,— прошепотів він сам до себе.— Пошліть сюди Вазуба. Я буду в каюті.— Він рушив, але нараз спинився.

— Чи не було сьогодні човна з яхти? — спитав він, ніби вражений якоюсь думкою.

— Ні, сер,— відповів Картер.— Сьогодні ми не мали ніяких зносин з яхтою.

— Пошліть сюди Вазуба,— повторив Лінгард, спускаючись по сходах.

Старий серанг нечутно увійшов й побачив свого капітана таким, як бачив його завжди. Лінгард сидів під золотими блискавками, так само дужий і багатий, так само знаючи страшні слова, що владарюють над стихіями й людьми. Старий малаєць сів за кілька кроків од Лінгарда, підібгавши ноги, сперся спиною об панель. Нарешті звів свої старечі очі і спостережливо й привітно глянув на лице білого, поклавши руки між колін.

— Вазубе, ти знаєш все. Чи там лишився хто, окрім Джаффіра? Чи всі вони загинули?

— Довгого тобі віку! — проказав Вазуб, і Лінгард з жахом прошепотів: — Усі померли! — а Вазуб двічі хитнув головою. Його рипучий голос тужливо говорив: — Усе це правда! Ти — сам, туане, ти лишився сам!

— Така була їх доля,— мовив нарешті Лінгард з удаваним спокоєм.— Чи розповів тобі Джаффір про вибух? Як трапилось, що сам він уцілів?

— Його володар наказав йому іти, і він скорився,— почав Вазуб, спустивши очі долі...

Катастрофа, як грім на голову, впала на Лінгарда ранком напередодні. Коли розвиднілось, за ним прислали,

щоб він ішов провадити переговори з Беларабом. Він відчув, як м-с Треверс прийняла руки з його голови. Голос її прошепотів йому на вухо: — Устаньте. Люди йдуть.— Він похапцем підвівся. Це було темно. Потроху він розгледів усі обриси навколо: дерев, будинків і людей, поснулих на землі. Та він нічого не пізнавав. То була тільки жорстока зміна сну. Чи можна було сказати, що тут реальне? Із здивуванням озирнувся, глянув на жінку, що сиділа поруч. Вона не ворушилась, хоч непорушно просиділа вже кілька годин, даючи йому спокій, безмежне щастя й забуття.

— Ви найвеликодушніша з жінок,— промовив він, нагнувшись. Очі її були широко розплющені, уста — холодні. Та це не вразило його. Він знову випростався біля неї. Жар усе палить, а вона з холодними губами здавалася йому безсмертною й нетлінною.

Він знов нагнувся й поцілував крайок її шарфа, а потім повернувся стріти трьох посланців, що обминали хату з полоненими і мірною ходою наближалися до нього. Вони запрошували його на раду. Белараб уже прокинувся.

VII

З підвищеною байдужістю людини, що глянула крізь відчинену браму раю і вже не інтересувалась життям, Лінгард пішов за неспокійними посланцями Белараба. Огорожа прокидалася, і вже чути було стримані голоси. Люди підводились з землі, запалювали вогнища. Загорнуті постаті ходили в тумані між будинками. Крізь циновки бамбукової хатини Лінгард почув дитячий плач. Починався день звичайного життя. Але в проводиревій кімнаті для нарад ще захищались од світанку кілька воскових свічок і кілька дешевих європейських ламп; вранішній туман, заходячи в приміщення, оточував їх червонуватим сяйвом.

Белараб не тільки не спав, а навіть мав такий вигляд, ніби не спав уже довгий час. Творець Берега Притулку, стомлений правитель селища, що зневажав непосидючих дужих людей, був сердитий на білого друга, який завжди приносив із собою свої бажання і тривогу. Белараб нікому не бажав смерті, але й не хотів тривожитись про чиєсь життя. Він хотів зберегти таємничість і могутність своїх меланхолійних вагань. Цьому його бажанню завжди загро-

жував Лінгард своїми пориваннями, своїм запалом, що вірив не в одного бога і сумнівався в могутності долі. Беларабові було дуже прикро. Він щиро стривожився, бо любив Лінгарда, любив його не тільки за силу, що охороняла його скептичну душу від небезпек, які переслідують усіх правителів, а й любив як його самого. Цей правитель із безмежним ваганням, зневажаючи створіння аллаха, ще вірив у Лінгардову могутність і сміливість; абсолютно вірив. А проте, маючи таку дивну вдачу, тепер, коли надійшов час, Белараб боявся випробувати свою силу й мужність.

Лінгард не знав, що вдосвіта один Беларабів шпигун проліз крізь огорожу в найдальшому кінці лагуни. За кілька хвилин потому, як Лінгард пішов од правителя, стурбований Йоргенсоновими ракетами, Белараб уже слухав дивне оповідання про полон Гассіма та Іммади, про рішучість Тенги, про захоплення «Емми», чи силою, чи шляхом переговорів. Не вірячи всьому світові і не покладаючись навіть на самого бога, Белараб був дуже стривожений, бо велику вагу мало для нього те, що Даманова піратська згряя була в руках Тенги. Як можна було знати, чи лишиться лояльним в такому разі вадзький раджа? Із характерною для нього обережністю,— через неї на Березі Притулку його й назвали «Батьком Безпечності»,— Белараб нічого не сказав Лінгардові про ці вісті, бо боявся, що він з своєю несамовитою енергією кине́ться в непевну бійку, потягне за собою і його, Белараба, з усіма людьми і порушить мир довгих років.

Отже, тому Белараб почав переконувати Лінгарда видати білих людей Даманові, найвищому провідиреві іланунів, і таким чином відтягти його увагу від Тенги. Чому він, Белараб, мусить за них воювати? У цьому нема потреби. І навіть гріх розпочинати чвари в громаді правовірних. Коли б налагодити мирно справу з Даманом, тоді до Тенги можна послати людей і запропонувати йому мир. Він враз побачив би, що всі його плани рухнули і всі надії пропали. Зробити це зразу! У цю ж мить!.. А потім можна буде умовитись з Даманом про викуп, і в цих переговорах він, Белараб, стане посередником, в повноті своєї влади, без супротивників і з щирим серцем. І коли треба буде, можна використати всю його силу проти ватажка морських розбійників, який звичайно провадитиме переговори під вістрям меча.

Белараб говорив тихо й поважно, з тонкими, ширими інтонаціями, з напівмеланхолійною посмішкою, з певними аргументами. Найбільше його підтримувала та зміна, що трапилась з білим приятелем. Його страшенна могутність немов змінилась на мрійність. Лінгард слухав, мовчазний і незрозумілий, але тихе захоплення відбивалось на його виду, немов ангел миру обгорнув його своїми крильми. Побачивши цю зміну, Беларабові радники, що сиділи на циночках, посмілішали й голосно погодились із думкою проводиря. Крізь густий білий туман тропічних країн почало пробиватися до зали світло тропічного дня. Один радник підвівся з циночки й почав пальцями обережно гасити свічки. Він не наважувався торкнутись до ламп, що горіли жовтим холодним вогником. У кімнату помалу ввійшов ранішній вітрець. Лінгард, що сидів супроти Белараба в дерев'яному кріслі, ослабій, із щасливою порожнечю думки від одного погляду на рай, враз здригнувся.

Хтось на дверях голосно й глузливо закричав:

— Човни Тенги вийшли в туман.

Лінгард схопився з місця, і навіть Белараб не міг стримати свого хвилювання. Лінгард уважно прислухався, на мить завагався і вибіг з зали. В огорожі гуло, як у стриманому вуликіві.

Вибігши з дому Белараба, Лінгард пішов тихше. Туман ще висів. Скрізь було чути стриманий шепіт, і невиразні постаті прямували зсередини до огорожі. Десять між будівель ударили в гонг, почулось голосне запитання д'Алькасера:

— Що трапилось?

Лінгард проходив повз будівлю, де сиділи бранці. Внизу під верандою стояло кілька озброєних, а вгорі над ними він побачив м-с Треверс поруч д'Алькасера. Багаття, що біля нього пробув усю ніч Лінгард, погасло, вугілля було розкидане, а лава лежала перекинута. Як почалась тривога, м-с Треверс збігла на веранду. Вона і д'Алькасер немов підносились над переполохом, що тепер уже вщухав. Лінгард побачив шарф на обличчі м-с Треверс. Д'Алькасер був без капелюха. Він знову крикнув:

— В чім річ?

— Я йду довідатись,— відповів Лінгард.

Він боровся з пориванням стати коло тих двох, підвестись над цим переполохом (нехай шумує далі), підвестись над людським життям, марним, як сон, що супере-

чить дивному стану його існування. Він і сам не знав, чому переміг це поривання. Його покинуло навіть почуття самоохорони. Навколо тислися люди і, незважаючи на метушню, розступилися перед ним. Здивування, тривога, сумнів було написані на їх обличчях; та дехто з них спостеріг, що великий білий ішов до огорожі з застиглою усмішкою на устах. Він звернувся до всіх:

— Чи може хто з вас розібрати, що там на воді?

Один з Беларабових радників, що стояв близько від Лінгарда, відповів:

— Туман погустішав. Якщо й побачиш що, то тільки тіні речей.

Із чотирьох боків огорожі стояли озброєні люди. Лінгард зліз по драбині вгору і глянув на лагуну: вона вкрилась білим туманом, й нічого не було видно на ній, навіть не чути хлюпання води об берег.

— Що ж тут можна було побачити? — недовіриливо спитав він.

Зразу привели до нього чотирьох чоловіків, що бачили темну масу човнів, які вирушали на світанку. Послали й за іншими, що теж бачили. Він ледве чув їх. Думки втекли од нього. Він стояв непорушно, дивився в тяжкий туман, що безмовно розлягався скрізь. Незабаром прийшов до нього Белараб з трьома чорними охоронцями, і, гладячи свою коротку сиву бороду, з непроникливим спокоєм спитав:

— Твій білий уміє битися?

Лінгард відповів:

— Нема з ким битися. Твої люди, Беларабе, бачили тільки тіні на воді.

Белараб промурмотів:

— Мені треба було б заприятелювати з Даманом ще вчора.

Тривога помалу почала закрдатись в груди Лінгарда.

За хвилину підійшов д'Алькасер з двома вартовими, і на його тривожні запитання Лінгард відповів:

— На мою думку, ще нічого особливого не сталось. Прислухайтесь, як тихо скрізь. Є тільки один спосіб довідатись про все: спробувати переконати Белараба вивести своїх вояків і захопити засіки Тенги. Тоді ми знали б що-небудь. Та я не можу переконати Белараба повести їх у цей туман. Бо й справді така експедиція кінчилась би на зле. Де м-с Треверс?

Це питання було таке раптове, що д'Алькасер здригнувся: воно виявило, як ця жінка опанувала серце Лінгарда.

— Вона з доном Мартіном. Йому полегшало, але він ще відчуває себе слабим. Якщо нас видадуть, то його треба буде нести назустріч долі. Уявляю собі цю сцену. Дона Мартіна виносять в супроводі озброєних варварів, а місис Треверс і я йдемо по обидва боки. М-с Треверс заявила мені про намір вийти разом з нами.

— Заявила про свій намір, — неуважно промовив Лінгард.

Д'Алькасер відчув, що ця людина зовсім покинула його. Недалеко від себе він побачив Белараба з трьома чорними охоронцями в білій одежі, з спокійним виглядом. Уперше з того часу, як вони сіли на міліну, у д'Алькасера стислось серце. — А може, — говорив він далі, — цей мавр не буде так наполягати, щоби нас видали на люту смерть?

— Він хотів видати вас ще опівночі — кілька годин тому, — сказав Лінгард, навіть не дивлячись на д'Алькасера. Лінгард сів на лафет гармати, справленої на лагуну, і згорнув руки на грудях. Д'Алькасер тихо спитав:

— Хіба нам дали відстрочення?

— Ні, — відповів Лінгард, — це мені дали відстрочення.

На якийсь час усі замовкли. Стих шепіт, що його чути було по всіх кутках огорожі. Дзенькіт гонга теж припинився. Тільки вартові, порозсідавшись на горішніх гілках великого дерева, помалу шелестіли листям.

— Про що ви думаєте, капітане? — тихо спитав д'Алькасер. Лінгард не змінив пози й відповів тим самим тоном:

— Намагаюсь не думати.

— Що? Намагаєтесь не думати?

— Так.

— Хіба зараз час для таких експериментів? — спитав д'Алькасер.

— А чому й ні? Я маю відстрочення. Не сердьтесь на мене, м-р д'Алькасер.

— Слово честі, не серджусь. А хіба це безпечно?

— Звіртесть на свою долю.

Д'Алькасер пережив хвилину внутрішньої боротьби. Він питав себе, чи не сказати Лінгардові, що м-с Треверс прийшла до огорожі з якимсь дорученням од Йоргенсона. Він уже хотів порадити Лінгардові піти до м-с Треверс і спитати її, чи немає чого вона переказати йому. Та тільки вирішив він звернутись до Лінгарда, як люди на дереві

загукали, що туман розходитьсь. Це викликало зворушення навколо.

В обличчя Лінгардові дмухнув вітрець, і непорушний туман почав розходитись над огорожею. Зненацька відкрилася лагуна з блискучими жмурами на поверхні. Люди затулили від світу очі. Розлігся вигук здивування, коли побачили силу човнів, що оточили «Емму». Не було сумніву, що Тенга рушив на лагуну. Що ж зробить Йоргенсон?

Хоч Лінгард і рішив не думати до останнього моменту, але тепер відчув здивування і страх. Що ж надумав Йоргенсон? Лінгард сподівався, що почує біля «Емми» постріли, побачить дим, але час минав і жодного звуку не добувалося до нього.

Човни, очевидно, боялись підходити. Вони трималися на віддалі. А чому Йоргенсон не налякає їх, стрельнувши вгору разів зо два з мушкетів? Крізь це збентеження Лінгард почав вертатись до життя, до звичайного життя з його болями. Що означала ця безмовність «Емми»? Може, її вже захопили, коли був туман? Але це неможливо. Було б чути якісь звуки. Ні, човни не наближались через те, що знали, на яку сміливу оборону вони наразяться. Йоргенсон, певно, добре знав, що робить, утримуючись од стрілянини; він хотів, щоб полохливі серця хоч трохи охололи після страху. Можливим було тільки те, що Белараб зараз же мусить одчинити ворота і вивести людей, щоб розтрошити табір Тенги і назавжди скінчити з оцим абсурдним суперництвом та інтриганством. Лінгард нетерпляче повернувся до Белараба, але побачив, що той уважно розглядає лагуну крізь підзорну трубу, покладену на плечі раба. Раб був непорушний, як витесаний з каменю. Враз Белараб кинув трубу і звернувся до Лінгарда:

— Бою не буде.

— Звідки ти знаєш? — здивовано спитав Лінгард.

— Біля сходів стоїть три порожніх сампани,— ледве чутно промовив Белараб.— Там ідуть погані розмови.

— Розмови... Я не розумію,— помалу сказав Лінгард.

Але Белараб повернувся до своїх трьох товаришів, у білій одежі, в шапочках з плетеної трави, з чотками на руках. Це були побратими його тривожних днів, що колись лили кров, а тепер були спокійні, побожні й мудрі.

— Цього білого зраджено,— прошепотів він з надзвичайним спокоєм.

Д'Алькасер, не розуміючи, спостерігав цю сцену: «фатальну людину», стривожену й люту, маврів у білому, силу напівголих тубільців, що сиділи біля гармат і стояли біля бійниць. Він бачив на веранді м-с Треверс з шарфом на обличчі. Постаць її виявляла тривогу. М-р Треверс занадто знесилився після приступу пропасниці і не міг вийти. Якби не це, всі білі були б разом в хвилину катастрофи, що дарувала їм життя ціною смерті інших. Д'Алькасер чув, як Лінгард попросив трубу й побачив, як Белараб зробив рукою знак...

Коли це враз від грізного удару під ногами задвигтіла земля. Д'Алькасер похитнувся, і в цей же час небо з гуркотом розірвалось над його головою; страшенна пільма обгорнула все навколо. «Емма» злетіла в повітря; і коли скінчився град уламків, дощок і покалічених трупів, що падали в лагуну, під ясним сонцем зосталась лише хмара диму, кидаючи величезну тіль на Берег Притулку, де закінчилась усяка боротьба.

Страшений зойк розітнувся в селищі й стих. Люди в несамовитій паніці тікали з дому в поле. Купа човнів значно порідшала. Частина втопилась, інші пливли геть у різні боки. А рештки «Емми» догорали на воді ясним полум'ям під величезною хмарою диму, що тяжко й неперушно висіла над верховіттям лісу, далеко видна на березі й мілинах.

Раніш за всіх отямивсь Белараб. Здивовано гукнув: — Аллах! — і глянув на Лінгарда. Та Лінгард не дививсь на нього. Од вибуху він ніби скам'янів і занімів. Він поглядав на «Емму», що догорала, на мале полум'я, на чорну хмару диму, що виникла в зв'язку з презирством Йоргенсона до людського життя.

Белараб знову одвернувся. Його думки змінились. Він уже не думав, що Лінгарда зраджено, та він уже й не мав для нього значення. Тепер лише хотів, щоб білі якнайшвидше їхали з лагуни. Негайно наказав розкрити браму; його вояки вийшли й опали селище. Потім спалили усі будівлі, і Белараб, сидячи на баскому коні, виїхав на чолі тріумфальної процесії, оточений великим натовпом вояків та ватажків.

Цієї ночі білі вийшли з огорожі при світлі смолоскипів. Треверса несли до берега, де військові човни Белараба ждали цих пасажирів. М-с Треверс пройшла крізь ворота під руку з д'Алькасером. Її лице було наполовину запнуте.

Вона пройшла крізь натовп глядачів, уся освітлена, байдуже дивлячись поперед себе. Белараб удав, що й не бачить їх. Лише Лінгардові стис руку, висловлюючи звичайні слова дружби; коли ж почув слова білого: «Ти вже ніколи мене не побачиш», йому полегшало. Белараб давно вже не хотів бачити цього білого, але, стискуючи йому руку, поважно усміхався.

— Один аллах знає майбутнє,— промовив він.

Лінгард ішов до берега сам, почувуючи себе чужим усім цим людям. Перший човен з подружжям Треверс уже одплив. Д'Алькасер з Лінгардом сіли в другий човен. Журливі тіні бухти, оточеної стіною непроникливого лісу, з'єдналися за ними, і тільки весла хлюпали в воді.

— Як трапився цей дивний випадок? — спитав у нього д'Алькасер.

— Що, випадок? — насилу вимовив Лінгард. — Де чули ви таке? Випадок! Не чіпайте ви мене. Я щойно повернувся до життя, й воно мені тепер холодніше й темніше від могили... Я ще не можу зносити людського голосу.

VIII

І ось тепер, стоїчно витримуючи холод і темряву свого нового життя, Лінгард слухав Вазуба, що розповідає Джаффірову повість. Обличчя старого серанга виявляло страшенне пригнічення, і в його словах вчувався безмежний смуток.

— Так, присягаюся аллахом! Всі вони були там: Тенга — тиран; раджа Гассім — правитель без країни; Даман — бродячий ватажок. Вони сміливо зійшли на борт, бо Йоргенсон дозволив їм, а нам сказали, що ти, туане, добровільний бранець у Белараба. Вони сказали, що всю ніч ждали від тебе чи від Белараба посланця з звісткою про мир. Але нікого не було. Тільки розвиднилось, вони поїхали в лагуну, щоб заприятелювати з туаном Йоргенсоном, бо ти, туане, вони казали, немовби зовсім не існуєш, ніби такий же ти безсилий, як мертвий, бо ти звичайний раб білих людей і бранець Белараба. Так говорив Тенга. Аллах відняв у нього розум і страх. Він, мабуть, думав, що все обійдеться, бо на борту були раджа Гассім та леді Іммада. Кажу тобі, вони сиділи як бранці серед жорсто-

ких ворогів! Леді Іммада в смутку закрила своє лице. Раджа Гассім кивнув Джаффірові, той підійшов і говорив із своїм паном. Трюм відкрили й багато іланунів полізли всередину корабля, щоб розглянути багатства. За все своє життя не бачили вони стільки добра. Джаффір із своїм паном добре чули розмову Йоргенсона із Тенгою. Тенга просив туана Йоргенсона віддати йому й Даману зброю і все, що було на борту. І він сказав:

— Ми підемо супроти Белараба й помириємось із тими білими людьми. Ми добре поведемось з ними й відпустимо пласти в свою країну. Вони нам не потрібні. Ти, туане Йоргенсон, єдиний білий, що мені потрібний.

Гассім з Джаффіром чули, як Йоргенсон сказав:

— Тепер, коли ти розповів мені усе, їдь краще звідси і повертайся завтра.

Тенга спитав:

— Чому? Хіба тобі зручніше битися зо мною завтра?— Він засміявся й лягнув себе по стегнах.

А туан Йоргенсон сказав:

— Так, я хочу битися з тобою, але й павук дозволяє мусі помолитися.

Туан Йоргенсон говорив якось чудно і голосніше, ніж завжди. О, раджа Лаут, Джаффір і білий усю ніч ждали якогось знаку від тебе, якогось пострілу чи вогнища. Але нічого не було. Раджа Гассім шепнув Джаффіру, щоб, тільки буде змога, стрибав за борт і передав тобі його прощання. Джаффір налагодився виконати наказ вождя, хоч і не знав, чи пощастить йому дістатись берега серед човнів; до того ж він не знав, чи ти живий. Та він нічого не сказав про це раджі. Туман розвіявся й одкрив усе перед очима. Туан Йоргенсон стояв, тримаючи між пальцями запалену сигару. Тенга сидів навпроти нього на одному з крісел, що з них користувались білі. Його вояки стояли поруч нього; між ними був Даман з Сентоном, що мурмотів закляття; пангеранси ходили біля люка. Джаффір вже міг стрибати в воду, але вагався. Сонце у чистому повітрі страшенно сяло. Туан Йоргенсон ще раз глянув на огорожу Белараба, о, раджа Лаут! Та там нічого не було, навіть знамена, що висіло перше. Джаффір оглянувся й побачив, як Йоргенсон узяв сигару в зуби й плюнув у люк. В ту ж мить раджа Гассім штовхнув Джаффіра, і той стрибнув за борт. Він ще знаходився в воді, коли весь світ затьмарився навколо нього. Наскочила велика

хвиля й кинула його на берег. Поблизу нього падали уламки дерева, шматки заліза й тіла розірваних людей. А він насилу видерся із мулу. Коли ще плив, щось вдарило його, і він подумав, що вмирає. Але життя ще ворушилось в ньому, бо мав доручення до тебе. Довго він ліз під деревами, бо посланець не мусить спочивати, доки не передасть наказу. Врешті досяг лівого берега. Потім поплив, бо коли не вмер, то, певно, був на тому боці. Коли він плив, зовсім знесилився. Та якось здерся на пливучу деревину й лежав на ній, як мертвий, доки не витягли його.

Вазуб скінчив. Коли ж настала мовчанка, Лінгарду здалося, що неможливо смертній людині терпіти більше, як терпить він. Цей чоловік страждав, бо буйне виявлення зневіри Йоргенсона в людське життя розбило його душу, позбавило тіло всієї сили опору, прирікши його на безкраю гризоту й безмежні муки.

— Іди, Вазубе,— мовив він.— Вони всі вмерли, але я хочу спати.

Вазуб здивовано звів очі.

— Туане, тобі dokonче треба вислухати Джаффіра.

— Він умирає? — тихо спитав Лінгард.

— Хто зна? — Вазубів голос звучав настирливо, як і раніш.— На його тілі немає ран, але, туане, він не хоче жити.

— Покинутий своїм вождем,— прошепотів Лінгард.

Вазуб пождав і проказав:

— І він, туане, має до тебе якесь доручення.

— Та я не хочу його чути.

— Воно від тих, хто вже ніколи не говоритиме до тебе,— напосідав Вазуб.— Важливе доручення. Власні слова раджі. Тому Джаффіру й тяжко вмерти. Він все шепоче про якийсь там перстень, який він випустив із рук. То був великий талісман.

— Так. Який нічому не зарадив. Коли ж піду й скажу йому, чом сам не діяв, він перекаже це раджі, бо він вмирає... Хотів би знати я, де вони стрінуться,— прошепотів він сам до себе. .

Вазуб поглянув знов на Лінгарда.

— Рай — місце для всіх правовірних,— прошепотів він, твердий у своїй вірі.

Людина, що загинула від погляду на рай, уважно подивилась на малайця. Лінгард пішов на палубу. Йдучи до

люка, капітан не стрів нікого, наче всі люди од нього одступились, окрім старого, що йшов попереду, та того другого, який вмирав, ждучи його приходу. Лінгард схилився на коліна в головах Джаффіра. Той зразу стих. Лінгард схилився вухом до почорнілих губ.

— Ну, передай своє доручення,— звернувся він.

— Раджа хотів ще раз стиснути твою руку,— прошепотів Джаффір.— Я мав тобі сказати...— заговорив він і спинився.

— Що мав сказати?

— Щоб ти про все забудь,— мовив Джаффір. І після цього він більш нічого не казав, поки Лінгард прошепотів:

— А леді Іммада?

Джаффір напружив усю силу.

— Вона вже більше не надіялась,— промовив він виразно.— Кінець прийшов до неї, коли вона сиділа в смутку під покривалом. Я навіть не побачив її лиця.

Лінгард хитнувся й мало не впав, якби Вазуб, що стояв поруч, не підхопив його. Джаффір немов нічого не помітив і все дививсь на сволок.

— Чи чуєш мене, Джаффіре? — спитав Лінгард.

— Чую.

— Я не одержував персня. Хто мав його принести?

— Ми віддали його тій білій жінці, нехай її поглине пекло!

— Ні! Краще мене,— з страшенним розпачем промовив Лінгард, а Вазуб із жахом звів руки догори.— Бо якби вона й віддала мені перстень, то це було б однаково, що віддала б німому, глухому і безсилому.

Не можна було зрозуміти, чи чув Джаффір, бо він нічого не казав. Погляд його був непорушний, тільки тіло під ковдрою поворухнулось, немовби одсуваючись од білої людини. Лінгард підвівся і звелів Вазубові лишитися біля Джаффіра. Виходячи, ні разу не поглянув на того, що вмирав. І знов здалось йому, ніби іде він по шканцях опустілого корабля. Служка-мулат, що стежив через шпарку в дверях, побачив, як пішов він до каюти й грюкнув за собою дверима. З годину ніхто не йшов до цих дверей, а потім Картер спустивсь туди й, не відчиняючи, спитав:

— Ви там, сер?

Йому відповіли: — Зайдіть.— Ця відповідь звучала сильно й голосно і трохи заспокоїла Картера. Він увійшов.

— Джаффір умер.

Лінгард здригнувся. Він подумав, що тепер, коли Джаффір умер, на цій спустошеній землі вже не лишилося нікого, хто б дорікнув йому; нікого, хто знав про велич його намірів; про щирю приязнь між ним, Гассімом та Іммадою; про глибину його любові до цих людей; про запал його мрій та про довір'я, що було йому від них за нагороду. Через презирство Йоргенсона до життя — усього цього як не було. Це стало таємницею, навіки схованою в його грудях.

— Скажіть Вазубові, хай видасть матросам бавовняного полотна, щоб поховали його як слід. Хай зроблять це сьогодні опівночі. Дайте їм човна. Гадаю, вони захочуть одвезти його на мілину.

— Так, сер, — промовив Картер.

— Дасте їм все, що треба: лопати, смолоскипи... Вазуб хай проспівати молитви. Рай судився всім правовірним. Ви розумієте мене, м-р Картер? Рай! Хотів би я знати, який-то буде йому рай. Якщо і там він бігатиме з дорученням по джунглях, то йому, певно, не схочеться такого раю!

Картер непорушно слухав. Йому здалося, що капітан забув про нього.

— Ввесь час він спатиме на тій заміліні, — знову почав Лінгард, сидячи на старому місці під золотими блискавками, і, спершись ліктями на стіл, стискав руками скроні. — Коли їм потрібна буде дошка, дайте їм оту товсту, дубову.

Картер почував себе дуже прикро під цим напруженим поглядом. Але його не одсилали, і він не йшов.

— Все буде зроблено, сер, — сказав він. — Гадаю, сер, що яхта рушить завтра ранком?

— Якщо вона не виїде, ми стрельнемо по ній разів зо два з гармати, щоб піддати духу. Як ви гадаєте, містер Картер?

Картер не знав, чи посміхатись, чи жахатись. Він вирішив, що йому нічого казати. Та Лінгард і не ждав відповіді.

— Я сподіваюсь, що ви, м-р Картер, залишитесь зо мною?

— Я вже казав, вам, сер, що ваш, коли ви хочете.

— Та лихо в тому, м-р Картер, що я уже не той, з яким ви говорили в Карімати.

— Так само й я, сер.

Лінгард замислено глянув на нього.

— Врешті, ви потрібні не мені, а бригові. Він ніколи

не зміниться. Найкраще судно в цих морях. Носитиме мене, як і раніше, але...

Він роззів руками.

Картер відчув симпатію до цього чоловіка, що визволив трьох білих людей, але згубив самого себе. Картер дещо чув од Вазуба. Він зрозумів усю історію зі слів старого і знав, що капітанові тубільні друзі, а поміж ними й одна жінка, загинули у таємничій катастрофі. Але чому і як це трапилось, йому було незрозуміло. Звичайно, така людина як капітан повинна дуже побиватися...

— Ви скоро знову видажуєте, сер,— промовив він якнайприхильніше.

Лінгард похитав головою. Він думав про мертвого Джаффіра, що передав своє доручення й тепер уже не піклувався земними справами. Джаффірові наказано було переказати йому, щоб він усе забув. Лінгард здригнувся. Йому здалося, що над бригом майнуло крило ангела спустошення,— таке тяжке, таке фатальне й безнадійне було мовчання, в якому він і Картер пильно дивилися один на одного.

Лінгард узяв один із аркушів паперу на столі, знайшов перо і написав:

«Зустріньте мене вдосвіта на міліні».

А на конверті написав: «М-с Треверс, борт яхти «Самітник»».

— Пошліть це зараз же на яхту, м-р Картер. Заждіть хвилину. Коли човни від'їдуть до замілини, стрельніть з великої гармати. Я хочу знати, коли той мертвий покине корабель.

Він сів, підперши голову рукою, і прислухався; довго прислухався, чи не почує постріл із гармати. Коли ж на решті він почувся, Лінгард сидів, підперши голову рукою, але фізично відчував, що разом з тим мерцем, загорнутим у біле покривало, якась частина і його самого лишила корабель.

ІХ

У просторій каюті, мебльованій із строгим комфортом, м-р Треверс одпочивав на низькій і легкій постелі, під сніжнобілим простирадлом і легкою шовковою ковдрою. Голова його лежала на білій надзвичайно чистій подушці. Легкий дух лаванди йшов од свіжої білизни. Хоч Треверс

лежав на спині, як тяжко хворий, але не відчував нічого, опріч страшної втоми. У спокої м-ра Треверса було щось тріумфальне. Опинившись на яхті, він заспокоїв свій гонор і знову відчув свою значимість. Усе, що трапилось, він розглядав у далекій перспективі і зовсім не був вражений цією пригодою, занадто незвичайною, щоб непокоїти такий високий розум. Він не був відповідальним за все. Як багато честолюбних людей, що керують долею нації, м-р Треверс не любив відповідальності. Якби треба було, він уникав би її й з упертою пихою зневажав би. Тим-то він і міг так спокійно лежати і задоволено почувати, як поновлюються його сили. Та йому не було потреби говорити, і через те він кілька годин мовчав. Лампа над ним була закрита зеленим шовковим абажуром. Тепер уже не треба було згадувати про існування зухвальства й здирства. У двері обережно й чемно постукали.

М-с Треверс підвелась, щоб спитати, чого треба, і, не промовивши й слова, повернулась назад до складаного стільця біля постелі. В руці вона тримала конверт; розірвала його при зеленкуватому світлі лампи. М-р Треверс не виявив ніякої цікавості, але дружина подала йому розгорнутий аркушик паперу, і він зволив наблизити його до очей. Там був тільки один рядок. М-р Треверс упустив аркушик на ковдру і відпочивав далі. М-с Треверс, поклавши руку на бильця, гордо сиділа в кріслі.

— Я маю намір поїхати,— трохи згодом заявила вона.

— Ви маєте намір поїхати,— повторив м-р Треверс кволим, але виразним голосом.— Не має ніякого значення, що ви робитимете. Та мені здається, що це ні до чого.

— Може, й ні до чого,— погодилась вона.— А чи не думаєте ви, що завжди треба платити до останнього цента?

М-р Треверс підійняв голову з подушки і з затаєним острахом глянув на цю занадто балакучу жінку. Але він знов одхилився на подушку і якийсь час лежав непрорно, як страшенно виснажена людина. М-с Треверс помітила, і це її несподівано вразило. «Він використовує свою втому. Дипломатія», подумала вона. І подумала без іронії, без огиди. Тільки серце її стислося ще дужче, і вона відчула, що не зможе цього вечора лишатися в каюті з цією людиною. На все життя лишитися! Тільки не цього вечора.

— Це дуже дивовижно,— немічно прошепотів м-р Треверс.— У вас є щось ненормальне.

— Доводиться стрічатись із дивовижними речами. Та запевняю вас, що з усіх страхіть, що скидаються на нормальне існування, як ви звете його, я найбільше боюсь нудьги. Це безжалісне страхіття без зубів і пазурів. Безсиле і жахливе!

Рішуче й нечутно вона вийшла з каюти. Ніяка сила в світі й на мить не затримала б її. Ніч була темна, з нижнім, теплим повітрям. Небо сяяло зорями і було подібне до злинялого грезету,— це зношене, старе, нудне небо. На яхті вже почався певний лад: на кормі нап'яли парусину, на звичайному місці висів самітний ліхтар. Із темряви вийшов д'Алькасер і тинявся по ледве освітленій палубі. Він швидко добувся до запасу цигарок, що дав йому щедрий генерал-губернатор. Червона іскра, то розпалюючись, то пригасаючи, освітлювала обриси його губів, гарні чорні вуса, кінець носа, худе підборіддя. Д'Алькасер докоряв собі за небажаний легковажний настрій, що опанував його. Він уже кілька років не зазнавав такого настрою. Хоч він був не бажаний, та д'Алькасер не хотів, щоб йому перебивали його. Піти одверто від м-с Треверс він не міг і тому рушив їй назустріч.

— Сподіваюсь, що вам нічого сказати мені,— промовив він з химерною серйозністю.

— Мені? Ні! А вам?

Він запевнив її, що й йому нічого, і попрохав:

— Не треба нічого говорити, м-с Треверс. Не треба й думати. Я певен, що це найкращий спосіб закінчити цей вечір.— У його жартівливому тоні вчувалась справжня тривога.

— Добре,— погодилася м-с Треверс.— Але тоді нам краще не бути вкупі.— Вона попросила м-ра д'Алькасера спуститись і посидіти з м-ром Треверсом.— Хоч він, здається, не дуже-то охочий до розмови,— сказала вона і швидко додала: — І я ще хочу попросити вас про щось. Я хочу сісти тут у кріслі, може засну. А ви розбудите мене десь біля п'ятої.

Він мовчки поклонився і помалу відійшов. М-с Треверс повернула голову й побачила на бригові ліхтар, дуже яскравий серед малих зірок. Вона підбігла на корму і глянула за гакаборт. Ця ніч була точнісінько, як та. Їй навіть здалося, що от почує тихе хлюпання й до борту підпливе човен. Та ні звуку не було чути в усьому світі. Вона при-

сіла в крісло, бо зовсім не могла думати. «Отак, мабуть, сплять засуджені перед стратою», промовила сама до себе,— і вії одразу закрились, мов налиті оловом...

Вона прокинулась із мокрим од сліз лицем. Їй снівся Лінгард, у панцирі, в убранні хрестоносця, але на голові нічого не було. Він йшов од неї кудись у глибину невиданого краєвиду. Вона хотіла швидко вхопитися за нього, але в одну хвилину збіглася юрба арабів у величезних тюрбанах, стала між ними, і він назавжди зник з її очей. Їй було найжахливіше, що не могла побачити його лиця. І от вона почала плакати над своєю гіркою долею. Коли прокинулась, сльози ще котилися по щоках, і вона помітила у світлі палубного ліхтаря д'Алькасер, що стояв трохи оддалік.

— Ви мене будили? — спитала вона.

— Ні,— мовив д'Алькасер.— Ви самі прокинулись. Коли я підходив, мені здалося, що ви ридаете. Та мабуть я помилився.

— О, ні, не помилились. Мое лице ще мокре. Це був сон. Вже п'ять годин? Дякую вам. Я маю дещо зробити до сходу сонця.

Д'Алькасер підійшов ближче.

— Я знаю, ви хочете поїхати на мілину. Ваш чоловік за весь цей час не промовив і двох слів, та цю новину встиг викласти мені.

— А я й не сподівалась цього,— тихо промовила м-с Треверс.

— Він намагався втолкувати, що це не має ніякого значення,— серйозно пояснив д'Алькасер.

— Так. Він зна, про що говорить,— сказала м-с Треверс так гірко, що д'Алькасер збентежився.— Я не бачу на палубі жодної живої душі,— закінчила вона.

— І вахтові сплять,— сказав д'Алькасер.

— В цій експедиції нема нічого таємничого, та я волію нікого не будити. Може, ви самі одвезли б мене в човні?

М-с Треверс здалося, що д'Алькасер вагається. Вона додала:

— Ви ж знаєте, що це не має ніякого значення.

Д'Алькасер поклонився й мовчки спустився з нею у човен. Було страшенно темно і, якби не ліхтар на бригові, д'Алькасер не бачив би куди плисти. Він гріб помалу, озирюючись назад. М-с Треверс перша побачила замілину на тлі води.

— Трохи лівіше,— сказала вона.— Ні, в інший бік...— Д'Алькасер послухав її вказівок, але гріб ще повільніше. Вона знов заговорила:

— Як ви гадаєте, м-р д'Алькасер, адже треба платити до останнього цента?

Д'Алькасер оглянувся через плече:

— Так, це єдиний чесний спосіб, хоч, може, і тяжкий для наших боязких сердець.

— Я готова на все.

Він на мить перестав гребти.

— На все, що можна знайти на міліні,— казала далі м-с Треверс.

Д'Алькасер гребнув разів зо два і знов спинився.

— На міліні може вміститись цілий світ страждань. Уся людська злоба і помста.

— Ви, мабуть, маєте рацію,— прошепотіла вона, а він гребнув кілька разів і знову озирнувся через плече. Вона прошепотіла:

— Злоба, помста,— і почула, як киль човна уткнувся у пісок. Але не ворухнулась, а д'Алькасер сидів, піднявши весла, і ладен був по першому ж знаку гребти назад.

— Як ви гадаєте, чи я повернусь?

Йому здалося, що в її тоні не було щирості. Але хто зна, що значить ота уривчастість — чи щирий страх, чи тільки гонор. Він не розумів, для кого вона грала роль — для нього чи для себе.

— Я думаю, що ви не зовсім розумієте становище, м-с Треверс, бо ви не маєте уяви ні про його простодушність, ні про страшенну гордість.

Вона зневажливо подумала, що д'Алькасер чогось не знав, і враз промовила:

— Ви забуваєте, що він страшенно здатний до пристрасті, хоч сам не знає власної сили.

Уже не можна було вагатись в щирості її слів.

«Вона відчула це,— подумав д'Алькасер. Він здивувався.— Коли, де, як і при якій нагоді?»

М-с Треверс одразу встала, і д'Алькасер стрибнув на берег, щоб допомогти їй вийти із човна.

— Може мені пождати вас, щоб одвезти назад? — спитав він, підтримуючи її рукою.

— Нізащо! — тривожно крикнула вона.— Вертайтеся назад. Коли я схочу, щоб мене відвезли, то прийду на це місце і махну хусткою.

Біля їх ніг ще міцно спала вода. Невиразні обриси мілини тікали з очей. Далі, посеред острова височіла чорна купа кущів. М-с Треверс стояла близько біля човна, немов боячись цієї самотньої мілини.

— Тут нікого нема,— прошепотіла вона.

— Він десь близько дожидає вас,— сказав д'Алькасер і дужим ударом відпхнувся в воду.

Д'Алькасер угадав. Лінгард вийшов на палубу ще до того, як м-с Треверс прокинулася з мокрим од сліз лицем. Матроси кілька годин тому вернулись з похорону, і вся команда брига спала, крім двох вахтових, та й вони, коли вийшов Лінгард, тихо пішли з корми. Лінгард сперся на бильця й поринув у сумні спогади минулого. Привиддя літали в повітрі, докоряючи йому не звичайною мовою смертних, а тихими риданнями, тяжкими зітханнями й сумними рухами. Коли він отямився й глянув навколо, вони всі зникли, крім однієї темної постаті, мовчазної й непорушної. Лінгард з прихованим жахом глянув на неї.

— Хто це? — тривожно спитав.

Тінь підійшла.

— Це тільки я, сер,— сказав Картер. Він звелів розбудити себе, як тільки капітан вийде на палубу.

— О, вже так пізно,— промовив Лінгард і трохи збентежився. Він попрохав Картера приготувати човна і, коли той незабаром сказав, що все готове, відповів «добре», але стояв, спершись на бильця.

— Даруйте, сер,— звернувся Картер, трохи помовчавши,— далеко їдете?

— Ні, тільки хочу поїхати на мілину.

Картер вклонився.

— Сер, там немає жодної душі,— сказав він тихо.

— Я знаю,— промурмотів Лінгард.

— Але я певний,— напосідав Картер.— Останніх жінок і дітей забрали сампани, що привезли нас і панів з яхти.

Він пройшов з Лінгардом по трапу і слухав його наказів.

— Як розвидниться настільки, що видно буде прапори, дайте яхті гасло підіймати вітрила і налагодити коротку кодоу. Коли ж вони забаряться, дайте їм сліпий набій, м-р Картер. Я не допущу безглузлого вагання. Якщо вони не підуть з доброї волі, то, присягаюсь небом, я вижену їх. Я ще господар тут.

Гнітюче почуття безмежності, тривоги й порожнечі

вважають того, хто ходить по замілині вночі. Це почуття вжахнуло м-с Треверс. Світ їй здавався безмежною плисковатою тінню, непорушною й облудною. І от з півдня, на зоряному тлі, м-с Треверс побачила самотню людину, що здавалась їй величезною. Цей велетень з'явився на тлі сузір'я. Наближаючись, він ще досягав ясних зірок, але вже меншав до розмірів звичайної людини, хоч ще жахав своїм зловісним, мовчазним виглядом.

М-с Треверс поспішила заговорити.

— Ви кликали мене, і я прийшла. Маю надію, ви не жалкуєте, що я послухалась.

Лінгард підійшов зовсім близько, трохи нахилився і став пильно дивитися в її обличчя. Перший світанок холодним сяйвом освітив небо над Берегом Притулку.

М-с Треверс не одвернулась.

— Ви дивитесь, чи немає в мені якоїсь зміни? Ні, ви не побачите її. Тепер я знаю, що не змінилась би, хоч би й хотіла. Я зроблена з дуже твердої глини.

— Я вперше дивлюсь на вас,— промовив Лінгард.— Раніш я не міг глянути на вас як слід. Було занадто багато речей, думок, людей. Ні, я не бачив вас раніш. Але тепер цей світ умер.

Він взяв її за плечі і наблизив своє лице до неї. Вона не ворухнулась.

— Так, світ умер,— погодилась вона.— Дивіться досхочу. Уже недовго вам дивитись.

Він зразу випустив її, неначе вона вдарила його. Холодний білий світ тропічного світанку осяяв небо і безмежну просторінь води, що теж мала вигляд холодної й нерухомої.

— Візьміть мене під руку,— сказав Лінгард.

Вона скорилась, і, повернувшись спиною до кораблів, вони пішли. Та не пройшли кілька кроків, як м-с Треверс побачила довгастий горбик. Вона добре знала цю частину замілини, бо щовечора проходила тут із своїм чоловіком та д'Алькасером; це було ще тоді, як яхта сіла на міліну і послала свої човни по допомогу. Та цього пагорка вона не бачила раніш. Лінгард спинився й сумно подививсь на нього. Вона до болю стисла його руку, щоб очутити, і спитала:

— Що це?

— Могила,— тихо сказав Лінгард, втупивши очі у піщаний горбик.— Сьогодні вночі його відвезли з корабля. Дивно,— замислено казав він далі,— як багато може мі-

стити в собі могила лише з одною людиною. Йому доручено переказати — «забудь усе».

— Ні, ні, ніколи,— прошепотіла м-с Треверс.— Краще б лишилась я на «Еммі»... Там у вас був той божевільний,— враз скрикнула вона.

Вони пішли. Лінгард дивився на м-с Треверс, що спиралась на його руку.

— Не знаю, хто з нас двох був божевільний,— сказав він.

— А я дивуюсь, як ви можете дивитися на мене,— прошепотіла вона.

Лінгард знову заговорив:

— Я мусив бачити вас ще раз.

— Цей жадливий Йоргенсон,— прошепотіла м-с Треверс сама до себе.

— Ні, ні, перш ніж покинути, він здав мене на мою долю.

М-с Треверс витягла руку, і Лінгард, спинившись, довго мовчки дививсь на неї.

— Я не могла одмовитись од зустрічі з вами,— врешті сказала м-с Треверс.— Ні в чому не могла відмовити вам. Усі права на вашому боці, й мені байдуже, що ви зі мною зробите чи скажете. Тільки дивуюсь я з своєї сміливості, коли подумаю про зізнання, що мушу зробити.— Вона підійшла, поклала руку йому на плече і з запалом промовила: — Я тремтіла від одної думки, що стрінусь з вами. А тепер ви мусите вислухати мене.

— Ні слова не кажіть,— спокійно мовив Лінгард, не відвертаючи очей.— Я уже знаю.

— Це неймовірно,— скрикнула вона, і рука зсунулась з його плеча.— Чом ви не кинули мене у море? — жагуче мовила.— Нащо так жити, ненавидячи себе?

— Ні, ви не повинні так казати — із острахом промовив він.— Ви мусили давно вже зрозуміти, що хоч би й віддали мені цей перстень, то було б ні до чого.

— Як мені вірити цьому? Ні, ні! Занадто ви великодушні, щоб прикидатись. Та я не варта цього. Може, ви думаєте, що я каюсь перед вами? Ні. Це, мабуть, розпач. Ви все знали... а втім хотіли ще раз глянути на мене.

— Я ж казав вам, що раніше я вас не бачив,— одномаїтно сказав Лінгард.— Тільки, коли довідався, що то вам дали персня, відчув, що ви існуєте для мене. Як міг я знати раніш, чи це ненависть, чи любов між нас? Ненависть...

Любов... Як може це стосуватись вас? Для мене ви навіть дужча, ніж сама смерть, бо тепер бачу, що доки житиму, ви не вмрете.

Вони стояли одне проти одного, на південному кінці мілини, немов пливучи в одкритому морі. Пагорок, нанесений вітрами, закривав од них щогли обох кораблів, а світанок тільки збільшував непереможне почуття їхньої самотності в цьому жахливо-спокійному світі. М-с Треверс закрила рукою очі й одвернулась.

Лінгард додав:

— Це все.

М-с Треверс спустила руку і пішла назад. Лінгард ступав за нею по краю мілини. Смуга жовтогарячого світанку з'явилася над Берегом Притулку і швидко розлилася золотом навколо. Коли м-с Треверс проминула Джаффірову могилу, оглянувшись, помітила, що була сама. Лінгард лишив її. Вона побачила, що він сидів біля могили, зігнутий, немов скорившись непереможному покликові великих привидів, які оточували могилу вірного посланця. Затуливши рукою очі, м-с Треверс пильно дивилась на цю непорушну людину. Та він не ворухнувся, навіть не підійняв голови. Усе скінчилось. Він покінчив з нею. Вона трохи пождала й помалу пішла далі.

Шоу, що був тепер за другого помічника на яхті, приїхав човном з матросом, щоб узяти м-с Треверс. Він дивився на неї, як сич, бо не міг зрозуміти, чому леді опинилась на замілині до сходу сонця. Якби навіть вона крадькома поїхала з яхти вночі, то не могла б прислати назад порожнього човна. Шоу це здавалось до деякої міри непристойним чудом.

Д'Алькасер поспішив до сходів. Коли вони зустрілись, м-с Треверс сказала:

— Ви мали рацію: я повернулась.— А потім, засміявшись (це боляче вразило д'Алькасера), додала: — Мартін теж був правий. Це абсолютно не мало ніякого значення.

Вона пішла до гакаборту, а д'Алькасер за нею, трикратно дивлячись на її бліде обличчя, нервові рухи, бо вона, хапаючись, шукала щось на грудях. Він стримано чекав, а м-с Треверс, повернувшись, нараз простягла на руці товстий золотий перстень із смарагдом.

— Дивіться, д'Алькасер, оце та річ, що про неї питала я у вас поради. Це символ смертної години, заклик у найрі-

шучішу хвилину. Та він сказав, що все рівно було б ні до чого! Він найвеликодушніший з усіх, і борг заплачено вже до останнього цента. Він покінчив зо мною. Найвеликодушніший... Але на тій міліні є могила; там, біля неї, лишився він сидіти і, коли я пішла, навіть не глянув на прощання. Не глянув! Мені лишилась тільки оця річ. Мертвий талісман.

Нервовим рухом вона шпурнула перстень через борт і, попросивши д'Алькасера: — Постійте тут і подивіться, щоб до нас ніхто не підійшов,— нервово заридала, повернувшись до нього спиною.

Лінгард вернувся на бриг, і після полудня «Блискавка» рушила, ведучи за собою яхту в лабіринті мілін. Лінгард був на палубі, але не кинув жодного погляду на судно, що йшло за бригом. Коли обидва кораблі вийшли на широке море, він спустився вниз, сказавши Картеру:

— Ви знаєте, що робити?

— Так, сер,— промовив Картер.

Коли капітан пішов з палуби, Картер наказав при-
брати грот-марсель. «Блискавка» затрималась, і яхта близько пропливла повз бриг своїм широким кілем, тримаючись курсу. М-с Треверс стояла на кормі, схопившись обома руками за бильця. Її білий капелюх загнувся, а спідниця розвівалась од вітру. Д'Алькасер чемно махнув рукою. Картер здійняв картуз.

Він ще довго ходив мірними кроками по кормі з біноклем у руці. Врешті поклав бінокля, глянув на карту й підійшов до люка.

— Уже не видно її, сер,— звернувся він. Внизу було зовсім тихо. Картер сказав: — Ви ж наказали повідомити вас, коли яхта зникне з очей.

Уважно прислухаючись, Картер почув стриманий стогін, і стомлений голос промовив:

— Добре, я йду.

Коли Лінгард вийшов на корму, море вже вкрилося вечірнім пурпуром. Міліни з східного боку стали блищати вздовж темного берега. Лінгард, згорнувши руки, дивився на море. Картер підійшов до нього і спокійно сказав:

— Течія повернулась, і скоро насунеться ніч. Чи не краще відійти нам далі від цих мілін, сер?

Лінгард не ворухнувся.

— Так. Ніч насувається. Розпустіть грот-марсель, м-р Картер,— сказав він і знов замовк, пильно дивлячись

на південь, звідки крадькома плазували тіні до заходу сонця.

Картер негайно підійшов до Лінгарда.

— Бриг узяв хід, сер,— мовив застережливо.

Лінгард збудився і затремтів, як тремтить дерево, вириваючись з корінням.

— Який курс мала яхта, коли ви бачили її востаннє? — спитав він.

— Південний,— відповів Картер.— Якого курсу, сер, накажете триматися вночі?

Уста Лінгарда тремтіли, та голос був спокійний.

— Правте на північ,— кинув він.

ПІСЛЯМОВА

Джозеф Конрад (1857—1924) належить до славної когорти діячів світової культури, які намагалися врятувати буржуазну літературу від загнивання і навіть в час розкладу та занепаду капіталістичного суспільства створили визначні твори, що увійшли до класичної спадщини. Англійська література завдячує Конраду, що він, поляк за походженням, не тільки блискуче опанував культурні надбання англійського народу, а й далі розвивав гуманістичні традиції цієї літератури. О. М. Горький в своєму листі з Сорренто до В. В. Іванова (ІХ.1926) підкреслює, що в ту епоху світову літературу дуже часто оздоровляли талановиті люди, які здебільшого не належали до тієї нації, мовою якої вони писали, і наводить як приклад Джозефа Конрада, Панайота Істраті тощо:

«Характерно, що найбільший успіх в Англії мав за останні роки Джозеф Конрад, поляк родом...» (підкреслено мною.— П. Ш.)*.

Сучасник Стівенсона і Кіплінга, Конрад категорично відрізняється від цих двох письменників, з якими буржуазна критика дуже часто порівнює його, намагаючись довести, що Конрад був їх послідовником. Стівенсон був безжурним романтиком моря, далеким від сучасного йому життя й боротьби; Конрад вдається до романтики лише з метою врятувати своїх позитивних героїв від згубного впливу буржуазних законів. Інша справа, чи вдається йому це. Звісно, що ні, бо він веде своїх героїв шляхом індивідуалізму, а не класової боротьби,— що й спричинило трагічну долю всіх його людських персо-

* М. Горький. Собр. соч., том 29, стр. 474, ГИХЛ, Москва, 1955.

нажив. Те ж саме можна сказати й про «подібність» Конрада до Кіплінга. Останній був одвертим апологетом імперіалізму, співцем колоніалізму, а Конрад в своїх кращих творах виступав проти загарбання чужих земель, проти расової дискримінації.

Таким чином, можна говорити лише про зовнішню або жанрову подібність Конрада до своїх попередників. Та й це не зовсім так, бо найбільшим взірцем для Конрада, його справжнім літературним батьком був великий французький письменник-демократ Віктор Гюго, славнозвісний роман якого «Трудівники моря» Конрад добре знав ще з дитинства, тому що батько письменника майстерно переклав цей твір польською мовою. Конрад продовжує гуманістичну традицію Гюго в зображенні героїчної боротьби простих людей з морською стихією, роблячи справжніми трудівниками моря негрів та малайців («Негр з «Нарциса», «Визволення»).

Другим великим учителем Конрада був Достоевський, у нього англійський письменник навчився любити трудящих, глибоко проникати в їх внутрішній світ, допомагати їм шукати чисті стежки в своєму житті. Вважаючи духовні страждання людей наслідком їх трагічної долі, Конрад здебільшого зображує дійсність крізь призму внутрішніх переживань своїх героїв, що, однак, часто призводить до надмірної психологізації та заміни соціальних конфліктів біологічними.

Таким чином, Конрад був прогресивним письменником свого часу, який намагався правдиво зображувати життя й боротьбу і мріяв про кращу долю для трудящих. Він кликав своїми творами до героїчної праці, до впертих шукань, до кращого майбутнього, «щоб підтримати життя, зробити його стерпним, зробити його прекрасним» («Поворот»).

Живучи в період розкладу буржуазної культури, Конрад, звичайно, не міг уберегти свої твори від занепадницьких впливів,—і це дивно, бо він був письменником-індивідуалістом, далеким від політичної й революційної боротьби свого часу; він так само, як і його герої, тікав від дійсності. Це й спричинилось до значних недоліків в його творах — натуралізм, надмірна психологізація, індивідуалізм. Вони знижують художнє значення книг Конрада, роблять їх досить суперечливими, а іноді й дуже песимістичними («Лорд Джім»).

* * *

*

Джозеф Конрад (повне ім'я — Теодор Юзеф Конрад Корженьовський) народився в м. Бердичеві, бувшої Подільської губернії, в сім'ї польського письменника-революціонера Аполлона Корженьовського, що приймав активну участь в демократичному польському повстанні

1863 р., яке мало «першорядне значення з точки зору демократії не тільки всеросійської, не тільки всеслов'янської, але і всеєвропейської» (Ленін)*.

Царський уряд заслав його разом з сім'єю у Вологду, а через два роки йому дозволили жити в Чернігові, де він переклав «Двох веронців» Шекспіра і «Трудівників моря» Гюго. Згодом він відіслав сина в Краків до свого шурина Тадеуша Боровського, який став вчителем і вихователем майбутнього письменника. У 1870 році тяжко хворий батько Конрада приїхав до Кракова, де й помер, гідно вшанований народом як видатний борець за волю.

Під впливом героїчних «Трудівників моря» Гюго та інших чудових книг про море й боротьбу за свободу, Конрада дуже рано потягло до мандрів, і скоро вирішив він стати моряком. Це прагнення було таким великим, що ніхто не зміг відвернути його, і в 1874 році, тобто в сімнадцять років, Конрад поїхав до Марселя, де й розпочав тяжку кар'єру трудівника моря, пройшовши шлях від юнги до капітана океанських пароплавів. Двадцять років свого життя віддав він морю, зате глибоко вивчив життя і побут моряків, відвідав багато країн, жив серед багатьох народів, зібрав величезний матеріал, який і став золотим фондом його творчості.

* *
*

Першою літературною спробою Конрада був роман «Каприз Олейра» (1895), який побачив світ завдяки Голсуорсі, котрий випадково потрапив на корабель Конрада і, познайомившись з ним та з його книгою, благословив на творчий подвиг. Після цього Конрад кинув море й останні тридцять років свого життя, з такою ж настирливістю, як і перше, завойовує інше море — не менш дивне й бурхливе — море літературне, на якому він теж стає одним з видатних капітанів.

Конрад створив понад двадцять книг романів, повістей та оповідань. Кращими з них, поряд з першим його романом, є «Негр з «Нарціса» (1897), «Лорд Джім» (1900), «Оповідання про неспокій» (1898), «Тайфун» (1903), «Ностромо» (1904), «Перемога» (1915), «Визволення» (1920).

В цьому томі зібрані кращі з творів письменника, наявних в українському перекладі. В них Конрад постає перед нами як видатний співець моря та людської праці й боротьби. Основним мотивом оповідань «Аванпост прогресу», «Лагуна» й навіть дещо натура-

* В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 398.

лістичного «Завтра» є мовив свободи, намагання героїв за всяку ціну зберегти свою волю, якщо не боротися за неї, як це робить Макола з «Аванпосту прогресу».

Найбільший і, мабуть, найкращий з романів Конрада — «Визволення», над яким письменник працював майже двадцять років, являє собою не тільки стилістичний шедевр, а й глибоко гуманістичний твір про тяжке життя й боротьбу героїчного індонезійського народу, який і зараз веде жорстоку битву з колонізаторами.

* *
*

«Аванпост прогресу» — твір великої соціальної наснаги. Конрад за суджує в ньому колонізацію і культуртрегерство, що насправді несли і несуть політичне й економічне закабалення мало розвиненим країнам. Письменник розвінчує ганебну теорію про «зверхність білої раси», викриваючи паразитизм загарбників, їх тілесну і моральну нечистоплотність, жадобу до грошей та жорстоку ворожнечу один до одного (людина людині — вовк).

І навпаки, говорячи про африканських негрів, Конрад підкреслює їх тілесну красу і силу, їх войовничість та зненависть до білих загарбників. Хоч білі торговці і вважають їх розумово відсталими, негри знайшли спосіб обдурити їх: вони дають їм слонову кістку і забирають із торговельної станції своїх людей, знаючи, що жадоба до збагачення переможе у білих усі інші почуття. Так воно й сталось.

Конрад віщує неодмінну загибель колонізаторам, символом якої є чорний хрест на могилі першого культуртрегера. Цей хрест наводить жах на обох службовців торговельної станції, і вони часто вирівнюють його, думаючи при цьому про своє власне майбутнє. Особливо яскравою є фінальна картина, де змальовується повішення вбивці-Кайера на тому ж таки хресті:

«...перед ним на шкіряному паскові висів на хресті Кайер. Він якось видерся на могилу і, прив'язавши до перехрестя паска, повісився. Ноги його на два вершки не досягали землі, а задубілі руки спустилися вниз. Здавалося, він стояв і чекав. Тільки червона щока його химерно схилилася на плече, і він *задирливо показував своєму директорові язика*» (стор. 26). (Підкреслено мною.— П. Ш.).

З глибокою іронією і з одвертим знущанням письменник ставить хрест на англійській буржуазній цивілізації, зробивши висновок про абсолютну неспроможність її не тільки нести культуру іншим народам, а й виховати як слід своїх власних представників, що живуть в колоніях. Вони, як відомо, відрізняються грубістю, жорстокістю, фізичною і моральною розпустою та жах-

ливою невихованістю. Це стосується особливо американських окупантів, що ведуть себе як бандити навіть у «вільних» європейських країнах, де стоять їхні військові гарнізони.

* *
*

«Визволення» — найскладніший роман Джозефа Конрада. Гуманістичні ідеї та концепції стикаються в ньому з безвихідним індивідуалізмом, що призводить до трагічної долі позитивних героїв твору. І все ж таки прогресивні тенденції беруть верх над декадентськими і перетворюють роман Конрада в гнівний викривальний документ, який засуджує буржуазну цивілізацію і кличе до боротьби з її язвами — культуртрегерством, колонізацією та расовою дискримінацією.

Уже в першому розділі Конрад возвеличує споконвічну боротьбу індонезійських народів за свободу, щиро вітаючи тих європейців, які допомагали їм у боротьбі. Невідомо, кого саме має на увазі письменник, але можна не сумніватися, що це були люди типу російських мандрівників Пржевальського або Міклухо-Маклая, які несли східним народам світло і дружбу, самовіддану допомогу в їх боротьбі з природою та з ворогами.

Говорячи про колонізаторів, письменник засуджує їх жорстокість і робить висновок про неможливість поневолити той чи інший народ:

«Але народ цих островів, що мужньо бився з іспанцями, португальцями, голландцями та англійцями, ні в чому не змінився після неминучої поразки. Він зберіг до цього часу любов до волі, відданість своїм ватажкам, послідовність у приязні і зненависті...» (стор. 65).

Народ у творі Конрада весь час живе думами про волю. Він зневажає тих вождів, котрі займаються миротворством і заспокоюються визволенням лише свого племені, в той час як інші племена ще знаходяться під п'ятою окупантів. Особливо показовим є образ Белараба, який завів своє плем'я в неприступну країну й забув про страждання інших людей. Народ кличе його продовжувати боротьбу, і коли він відмовляється це зробити, то втрачає любов і повагу своїх громадян:

Белараб жаліється капітану Лінгарду:

«Вони не забули тих війн, хоч я дав їм нову країну, спокійне серце й сите черво. Я самотній серед них. А вони в темряві проклинають моє ім'я, бо не можуть забути» (стор. 134).

Ось який висновок робить Конрад. Якби він жив досі, то щиро вітав би народи Малайських островів, що сьогодні під керівництвом мудрих ватажків ведуть жорстоку й героїчну боротьбу проти американських колонізаторів, які розпалили громадянську війну в Індонезії, намагаючись знову нав'язати її народам колоніальні порядки.

В образі капітана Лінгарда Конрад втілює ідеї дружби й поваги до тубільців. Втікач від буржуазної цивілізації, Лінгард знаходить собі велику любов серед малайців, які звертаються до нього за дружніми порадами і по допомогу в своїй запеклій боротьбі проти тиранів та загарбників. Але він втрачає цю любов, як тільки перестає діяти, підкоривши своє серце іншій пристрасті — коханню.

В цьому образі найбільше виявились протиріччя конрадівського методу. З одного боку, Лінгард — сильна і мужня людина, достойна наслідування, а з другого, — він мізантроп, безвольний самотник, якому бриг і власний спокій дорожчі над усе.

З величезною силою розкрив Конрад у цьому образі безмежну закоханість в море, в професію моряка. Лінгард любить свій бриг, як юнак любить дівчину, як мати сина:

«Для Лінгарда бриг був так само повен життя, як і величезний навколишній світ. Він відчував подих корабля в кожному його рухові, в кожному коливанні, в кожному нахилі рівних щогл. Для нього бриг був завжди милий, як давнє кохання; бажаний, як незнана жінка; чулий, як мати; вірний, як любима дочка» (стор. 69).

І нарешті, в образі капітана Лінгарда Конрад поставив і правильно вирішив проблему єдності поміж коханням та обов'язком. Лінгард щиро і гаряче покохав м-с Треверс, мужню і прекрасну жінку, що здатна була йти за ним на життя і смерть. Та він забув про свій обов'язок щодо Гассіма та Іммади, яким він обіцяв вернути владу над їх рідною країною, що її загарбали тирані. Тому й кохання втрачає для нього сенс, і він відштовхує кохану, щоб залишитись назавжди у тих краях, де він розбив свої надії й сподівання.

Значно кращими і послідовнішими є образи малайців — друзів капітана Лінгарда. Як і в оповіданні «Аванпост прогресу», Конрад підкреслює моральну і фізичну зверхність гнаних тубільців над мізерними і боязливими англійцями (м-р Шоу, м-р Треверс тощо). Особливої уваги заслуговують серанг Вазуб та посланець Джаффір — щирі, віддані і сміливі люди, що зберігають «послідовність у приязні й зненависті». Доки Лінгард був другом їхнього племені, вони любили його до нестями й готові були йти за нього на смерть; та тільки він зраджує своєму обов'язку — одразу ж стає їх ворогом.

Такі основні проблеми цієї цікавої книги. Вона була підсумком творчості Конрада, і тому в ній з найбільшою силою виявились його достоїнства і вади.

* *

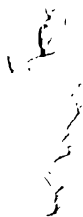
*

Розглянуті нами твори Джозефа Конрада свідчать про позитивне значення його творчості, про намагання письменника в міру своїх сил і можливостей боротися з язвами капіталізму, вказувати людям кращі стежки в житті. Сам Конрад писав:

«Моя мета заставити вас слухати, заставити вас відчувати і — головне — заставити вас бачити».

Письменник повністю справився з цими завданнями. Твори його навчають читачів не тільки «слухати, відчувати і бачити», а й боротися за краще життя.

П. ШАРАНДАК

ЗМІСТ

Стор.

Оповідання	
Аванпост прогресу	5
Лагуна	27
Завтра	39
Визволення. Роман мілін	63
Післямова	355

Конрад Джозеф. Избранное.
Издательство «Радянський письменник»
(На українском языке)

Відпов. за випуск *В. А. Гавриленко*
Художник *А. М. Іовлев*
Художній редактор *К. І. Золстарьова*
Технічний редактор *А. А. Вовк*
Коректор *С. А. Тіктіна*

Здано на виробництво 6/VIII 1958 р. Підписано до друку 27/XI 1958 р.
Формат 84 × 108/32 11³/8 фіз.-друк. арк., 18,66 ум.-друк. арк., 20,73 обл.-вид. арк.
Тираж 17 500. Зам. 1238. Ціна в оправі 7 крб. 50 коп.

Книжкова фабрика ім. Фрунзе Головидаву Міністерства культури УРСР,
Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.

